MAGYAR KLASSZIKUSOK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

BÓKA LÁSZLÓ
KIRÁLY ISTVÁN
LUKÁCS GYÖRGY
SZAUDER JÓZSEF
TOLNAI GÁBOR
WALDAPFEL JÓZSEF

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
1956

BATSÁNYI JÁNOS
VÁLOGATOTT MŰVEI

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1956

Sajtó alá rendezte

KERESZTURY DEZSŐ

és

TARNAI ANDOR

Magy. ir. I. 3.
63. 116.

EÖTVÖS KÖNYVTÁR MTA

Sorozatszerkesztő

Szabolcsi Miklós

Szakmailag ellenőrizte

Szauder József

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
A szerkesztésért felel: Szász Imre
Műszaki vezető: Farkas Imre
Kötésterv: filó
Ez a könyv az MNOSZ 5601-54 Á és 5602-50 Á szabványok szerint készült
A könyv terjedelme 22·5 (A/5) ív
Megjelent 3000 példányban
1-562982 Athenaeum (F. v. Soproni Béla)

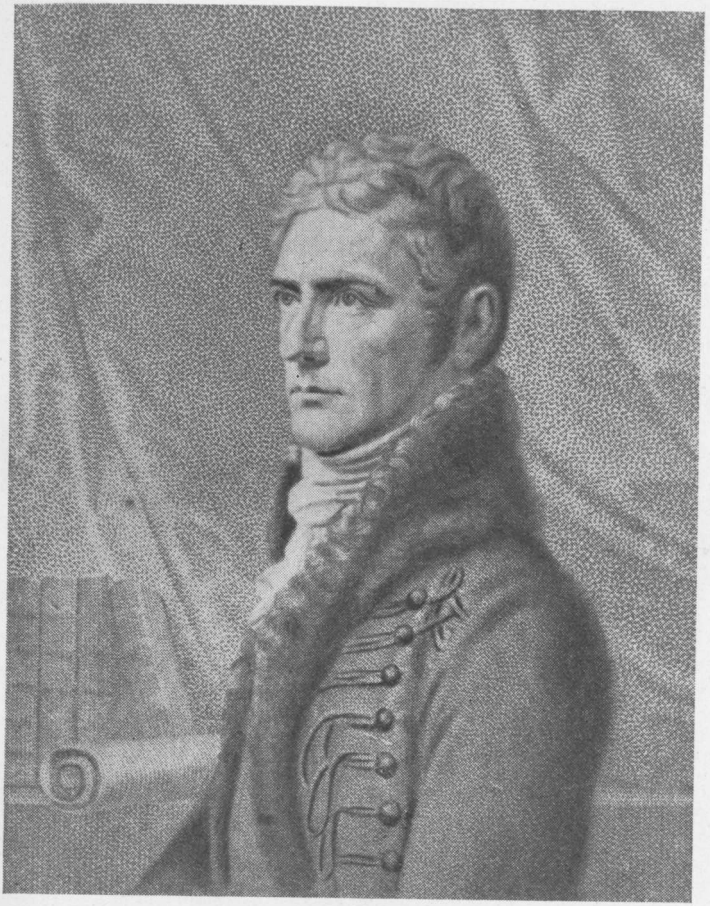

Batsányi János

BEVEZETÉS

ÍRTA

KERESZTURY DEZSŐ

1

TAPOLCÁN új emléktábla jelöli meg a helyet, ahol Batsányi szülőháza állhatott; néhány emléktábla, utcanév máshol is őrzi életútjának nyomait. Szülővárosa mindig szívesen büszkélkedett nevével: a tanári buzgalom oda hozatta haza 1934-ben az ő és felesége hamvait. Az ország közvéleménye akkor újra feléje fordult egy pillanatra. A romantikus házaspár arcképei mellett megjelent a lapokban annak a kis koporsónak képe is, amelyikben végleg egymáshoz került koponyájuk, s összevegyültek csontjaik. Az elmúlt háborúban megrongálódott síremléket pár éve helyreállították, s zarándokhelyként jelölték meg; a városka egy régi házában emlékszoba képei s tárgyai idézik meg Batsányi szellemét.

Az ország népe persze kevesebbet tud róla: annyit, hogy megbecsült része forradalmár hagyományainknak, s azt, hogy írt egy verset, azaz hogy egy sort: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!"

A franciaországi változásokra írt vers a kor legnagyobb eseményére hívta fel a rabság kínos kötelében nyögő nemzeteknek s hív jobbágyaik felszentelt hóhérinak figyelmét, Kassán, 1789-ben, a nagy forradalom évében. Egyike volt azoknak a költeményeknek, amelyek miatt eljárás indult Batsányi ellen. Ki kellett tépni a *Magyar Museum* 1790-ben nyomtatott, 1792-ben szétküldött s 1793-ban elkobzott füzetéből, s bár a vizsgálat következményeképp a haladó szellemű magyar körökben akkor nagyon népszerű lett, lassanként ki is kopott a közemlékezetből. Csak Toldy Ferenc 1865-ben közzétett Batsányi-kiadása hozta megint felszínre. Ez a kiadás tette egyébként is újra elevenné a költő művét. A maga gondozásában közrebocsátott két kötet (*B. J. Versei*, Első kötet, Pestenn 1827, és *B. J. Poétai Munkái*, Második, megbővített kiadás. A szerzőnek képével, Budánn, 1835) már akkor is ritkaság számba ment ugyanis. Minden későbbi Batsányi-kiadás Toldyéra támaszkodik; ennek anyagát egészítette ki néhány darabbal Szinnyei Ferenc. Az összes fellelhető költői műveket a Magyar Tudo-

mányos Akadémia kiadványaként 1953-ban megjelent kritikai kiadás foglalja magában. (*B. J. Összes művei* I. Versek. Bpest, 1953.)

A költő személyével, szerepével, sorsával, üldöztetésével sokkal többet foglalkozott a közvélemény is, meg az irodalom is, mint műveivel. Életrajzát hárman is megírták. (Bayer Ferenc, 1878-ban, Szinnyei Ferenc 1904-ben, Horánszky Lajos 1907-ben); pályájának néhány politikai, vagy romantikus izgalommal teli szakaszáról, a Martinovics-pörben játszott szerepéről, későbbi feleségével, Baumberg Gabriellával összefonódó szerelméről, Napóleon kiáltványának magyarra fordításában vitt szerepéről, második elfogatásáról és pöréről stb. egész kis irodalom keletkezett; szépírók választották drámájuk vagy regényük hőséül. Hagyatékának alaposabb átvizsgálása, műve kritikai kiadásának előkészítése közben mégis tátongó szakadékok nyíltak a nyomát követők elé: élete folyásának, közéleti szerepének, váratlan fordulatokkal megdöbbentő pályájának számtalan kérdése éppen csak hogy felvetődött, s alaposabb részletkutatások nélkül egyelőre megválaszolatlanul is marad. Egyénisége, pályája, műve tele van első látásra igen erős ellentmondásokkal.

Sokáig úgy vélték: korának legkitűnőbb szervező tehetségei közé tartozott: nem egy kortársa — s nem ok nélkül — a *Magyar Museum*mal kezdte volna el az új magyar irodalom történetét. Ő maga — s nem egyedül — költői műveit tartotta igazán jelentősnek, halhatatlansága zálogának. S ha elfogadnók e második véleményt: mi fontosabb e költői műben? Az-e — amit Toldy Ferenc mondott —, hogy Batsányi első valóban politikai költőnk volt, s nemcsak hazafi; vagy az-e — amit főként néhány újabb magyarázója erősített —, hogy a modern, szabadon feltörő személyesség első rangos éneklői közé tartozik irodalmunkban? A stílus, a kifejezés forradalmi megújítására tört-e, Osszián, Herder s a német szabad vers tanítványaként, vagy a hagyományok konok őre és ápolója volt-e, mint Gyöngyösi, Faludi elszánt védője s Horatius antikos latinitásának rajongója? A felvilágosodás hívének lássuk-e, mint korának és társaságának minden valamirevaló szellemét, vagy olyan vallásos költőnek, akiben a maga szövetségesét láthatta a Dunántúl konzervatív alsópapsága? Milyen forrásokból táplálkozott, s meddig terjedt forradalmársága? Jakobinus volt-e, vagy csak a magyar nemesi reformizmus híve; a nagy forradalom tábornokát tisztelte-e Napóleonban, vagy a császárság új önkényuralmának megszervezőjét? S egyáltalán: kinek volt igaza? Feleségének-e, aki a nagy római férfijellemek újraszületését tisztelte s ünnepelte benne, vagy Kazinczynak, aki besúgónak, a bécsi titkos szolgálat emberének nevezte, vagy annak az egyébként józemű írótörténésznek, aki — igaz, hogy csak négy-

szemközt, de nem megfontolatlanul — azt tételezte fel róla, hogy egyformán kémkedett a franciáknak és az osztrákoknak? Honnan volt az épphogy férfikorba lépő ifjúnak, a „kamarai kancellistának" akkora tekintélye, hogy II. Lipót magánkihallgatáson fogadta, s alig valamivel később, mint az összeesküvésben gyanús egyént: a nádor? Védnökei, mecénásai, barátai közül igen sokan szabadkőművesek voltak, de az ő nevét egyik páholy ez ideig ismert jegyzékében sem találjuk. A köztársasági mozgalom felderítéséről szóló jelentésekben a legveszedelmesebb összeesküvők közt emlegetik, a pör folyamán azonban egyszerre a vádlottak listájának végére kerül, a tábla felmenti s csak a szeptemvirek ítélik egyévi várfogságra. Fogságából szabadulva Bécsben tartják, állami hivatalban, hogy szem előtt legyen; miért tűnik fel hát újra főnemesi s baloldali értelmiségi barátok társaságában Magyarországon; s miért körözik először itt, amikor 1809-ben eltűnik Bécsből? Miért térnek vissza a párizsi emigrációból feleségének írt levelekben újra meg újra azok a valami elárulhatatlan nagy titokra nyíló utalások, s miféle titok ez, ha fenyegetődzni lehet vele, hogy napfényre kerül? Miért fogadja Metternich, a Monarchia külügyminisztere Párizsban hosszas kihallgatáson a politikai szökevényt, miért számol be kivételes részletességgel személyéről, s a vele folytatott beszélgetésről, s miért dühös a tájékozatlan tábornokra, aki elfogatta, s hazahozatta a biztos távolságban tudott „különös ember"-t? Lehet-e valami kis tucat-rebellis az, akinek esetét külön bíróság tárgyalja a Spielbergen, akiről a felség személyesen kér jelentést, s akinek sorsáról maga dönt: úgy hogy feleségének ad segélypénzt, s lehetővé teszi, hogy linzi száműzetésében élete végéig átvehesse még Napóleontól kapott évjáradékát? Miért nem adják vissza semmi áron az öreg író Párizsban elkobzott iratait, s miért szigorítják meg rendőri felügyeletét — annak ellenére, hogy a kormányzó nagyra becsüli — amikor, már késő öregkorában, néhány ifjú magyar felkeresi?

A kérdésekre — amelyeket hosszan folytathatnánk — csak kis részben ad magyarázatot a költő egyéniségének, kortársaihoz való viszonyának ellentmondásos volta. Minden adat, amit jellemzésére összegyűjthetünk, azt mondja, hogy kemény, rátarti, magabiztos ember volt, akiben sajátságos módon kiegészítette egymást az erőszakosságig fokozódó erély s az érzelmességgé lágyuló gyengédség, a vakmerő bátorság s a gyanakvó, óvatos körültekintés, az indulatos önérzet s a fegyelmezett udvariasság, a pedantériáig fajuló aprólékosság s a hazárdul kockáztató nagyvonalúság. Férfias szépségét mindvégig megőrizte. Azon az arcképén, melyet Füger, a kitűnő bécsi művész festett, erősen tagolt homloka, keményen metszett nagy orra, s élesen figyelő tekintete uralkodik. Egy korai

arcképének tanúsága szerint ifjúkorában duzzadt, érzelmesen, érzékien és erőszakosan húsos ajkai Füger festményén — de méginkább azon a közismert metszeten, amelyet erről John készített — összezáródtak, elvékonyodtak; finom rajzuk éles lett. Parancsoló, érzékenységét s kedélyéletét kemény féken tartó férfi arca ez: rajongását — amit a kor szeretett széplelkűségnek, idealizmusnak nevezni — megpróbálta, de nem pusztította el a tapasztalás. Nyilván soha nem tűnt el róla ez a vonás, amelyet Kazinczy észrevett, s Verseghy kigúnyolt a kassai fiatalemberen: a „ritterlich", a „méltóságteljes", az osszián ködök mélységében elborongó hősi fenség. Batsányi egyéniségéből teljesen hiányzott a humor; vidámsága mindig erőltetett, iróniája támadó, gúnyoros volt, sohasem feloldó, mosolygós. Mindent eltett: a bántások emlékeit éppúgy, mint versfogalmazványait; mindent megőrzött: a sérelmeket éppúgy, mint a rábízott titkokat. Mintha leveleiben is a költőpróféta, a „Látó" szólalna meg, mindig van bennük valami fennsőbbséges, oktató, ékesszóló körülményesség. Nehéz természet lehetett: környezetének zsarnoka. Érthető, hogy sok ellenséget szerzett magának; s ezeket sajnos meg is tartotta. Volt tehát, aki rossz hírét keltse.

Bizonyos ellentmondások feloldódnak, ha meggondoljuk: milyen sokáig élt. Nyolcvankét éves korában halt meg, 1845-ben. Dunántúli tanulóéveit Mária Terézia itthoni csendje s felszíni békéje vette körül; a linzi aggastyánt az 1848-as forradalom és szabadságharc ifjúságának világot-tapasztaló fecskéi látogatják meg. S közben világok fordulnak ki sarkukból. A rendi világot szétfeszítik a polgárosodás, a modern gazdálkodás és a felvilágosodás erői. II. József arra tesz kísérletet, hogy a kikerülhetetlen reformokat fentről végrehajtva erősítse meg a Habsburg monarchia önmagát túlélt s csak a történelem sodrával szemben, erőszakkal fenntartható hatalmi rendszerét. Így akarja elérni, hogy azok az erők, amelyek a francia forradalomban összezúzták a feudalizmus régi világát, az ő birodalmát is szét ne rombolják. A haladó szellemű magyar rétegek tudatában szembekerül a felvilágosodás, amelyet II. József modern, de a nemzeti érdekeket semmibevevő abszolútizmusa hordoz, s a magyar függetlenség vágya, amely szükségképpen a megyei, nemesi partikularizmus és maradiság parazsát éleszti lángra. II. Lipót taktikát változtató, látszatra engedékeny kormányzása, s a francia forradalom eseményei rábírják a magyar nemességet, hogy osztályérdekei védelmében feladja a reform ügyét, s kiegyezzék a Habsburgokkal. A köztársasági mozgalom vérbefojtása után a rendi restauráció önelégült csendje borul az országra. De Napóleon nevetségessé teszi a nemesi dicsőség utolsó parádéját, s a Napóleont leverő Szentszövetség tengelyévé

lett Habsburg hatalom felmondja az alkut. A fejlődést azonban nem lehet újra feltartóztatni. Az általános európai földrengés lökései a reformkori Magyarországon is érezhetők.

Batsányi a történelem alakulásán munkálkodó erőknek sokszor valóságban is mozgatója, nem egyszer üldözöttje, de mindvégig szenvedélyes figyelője volt. Politika és költészet, köz- és magánélet az ő esetében még nehezebben választható szét, mint másokéban. A viharos korszak, amelyben élt, a hatalom megtartásáért s a szabadság kivívásáért folyó harcnak csak formáiban, nem elkeseredettségében különbözött a korábbiaktól. Volt ott harcizaj is elég, csak épp hogy Napóleon másként vonultatta hadseregeit, mint a török vagy a német; s akadt párviadal is bőségesen, csak épp hogy simább pengék csendültek össze. Az árulás kevésbé nyers formák közt játszódott le, a besugók, kémek rendszere kidolgozottabbá s szorosabbá vált, az abszolutizmus elvontabb és sterilebb, s a nemzeti ellenállás szellemibb lett: fegyver helyett inkább gondolatot, szót, polgári helytállást, markos harcfiak helyett inkább kiművelt emberfőket kívánt. Batsányit is kora nevelte.

Életének számos homályos kérdésére — mondtam — nem tudunk egyértelműen felelni. De ha egyéniségének és környezetének, szándékainak és lehetőségeinek, terveinek és műveinek egymásrahatásában kialakult pályáját fejlődésében igyekszünk követni, sok látszólagos ellentmondása feloldódik, s legalább nagy vonásokban feltetszenek gyötrelmesen töredékes életművének mélyebb összefüggései.

2

1763. május 9-én született Tapolcán. Családjáról, környezetéről ő maga alig jegyzett fel valami lényegeset; más is csak keveset. Hogy apja „saruvarga" volt-e, ahogy romantikusabb hajlamú méltatói jellemezni szokták, vagy valamivel módosabb kisiparos: mit sem változtat a tényen, hogy a család, melyből származott, valahol a jogtalan nép és a jogban élő nemesség közt helyezkedett el a rendi Magyarország társadalmi rétegeződésében. Valami legenda ott is élt az elveszített ősi nemességről; s bár ennek a nemességnek még annyi alapja sem lehetett, mint az Aranyékának, abban a rétegben, amely duzzadt a feltörekvés vágyától s erőfeszítésétől, szükség volt rá. A komoly polgárság nélkül szűkölködő Magyarországon jórészt onnan került ki az a nyugtalan, a társadalmi s politikai változást munkáló elem, amely a köznemesség

haladó szellemű csoportjaival elvegyülve, a reformkor és 1848 polgári forradalmárainak derékhadát kiállította: a „honoráciorok".

Batsányi nem sorozta magát a nemesek közé. Azt a kicsi „von"-t, amellyel annyi nagyzoló magyar ütötte magát nemessé a bonyolult hazai viszonyokban tájékozatlan németek előtt, sohasem használta. Herr von Batsányiról csak kémjelentésekben meg itt-ott levélcímzésekben olvashatunk. Felesége is így írta nevét; Gabriella Batsányi, geb. von Baumberg. Mégsem tartották — külföldön sem — egészen oktalanul nemesnek. Mikor spielbergi kihallgatása alkalmából nemessége felől vallatták, körülbelül ezt mondta: „Nem vagyok nemes, de hazámban, tudásom és foglalkozásom szerint, nemesi jogok illetnek meg!" Ezekhez ragaszkodott, s mint honorácior meg is kapta őket. Nem öröklött s öröklődő juss volt ez tehát, hanem ésszel, műveltséggel szerzett személyes kiváltság: elismerése annak, hogy már nemcsak egyházi, hanem világi képzettség is kiemelheti az embert a jogtalan szolgaságból. A költő ezért is volt olyan rátarti képzettségére, arra hogy a tudomány embere, hogy „homme de lettre", ahogy franciaországi tartózkodása óta mindvégig nevezte magát. Évjáradékát is tudósként kapta és fogadta el.

A tanulás tehát mindennél fontosabb volt számára, s a család számára is. Annál különösebb, hogy tanulóéveiről alig van többünk néhány általános adatnál. A Dunántúl legjobb katolikus középiskoláiban járt: Keszthelyen, Veszprémben, Sopronban. Hogy kitűnő diák lehetett, inkább csak az eredményekből sejtjük; diákkorának legszemélyesebb emléke az a pár sor, amelyet Keszthelyen volt iskolatársa, Juranits Antal írt le egyik levelében:

„Valóban jól emlékezem, hogy igen édesded volt az a csupán egy esztendeig tartó szíves barátságunk. Mi köthetett akkor oly szorosan öszve, hogy mindennapi lenne társalkodásunk, nem képzelhetem; talán természetünk egyformasága cselekedte. Nem is a magyar literaturához való szeretet, mert még akkor hírét sem hallottuk." Tanulmányainak folyásáról s körülményeiről tehát legfeljebb feltevéseink vannak. Azt sem tudjuk, ki taníttatta. Dunántúlon nemigen volt ismeretes a szolgadiákság intézménye: alapítványosok, ösztöndíjasok listáiban nyoma sincs Batsányi nevének. Módosabb rokonokról nincs tudomásunk, s a szülői ház egyedül csak igen nehezen fedezhette a fiú taníttatásának költségeit. Ezt bizonyítja, egyebek közt, az a körülmény is, hogy az anyjának halálos ágyához hazalátogató költő pillanatok alatt elintézhette a voltaképpen semmi örökség dolgát, s hogy még linzi száműzetéséből is pénzsegélyt kellett küldenie Tapolcán élő szegény testvérének. Ifjúságáról, szülőföldjéről, származásáról, otthonáról álta-

lában is mélységesen hallgat. A Bakony egyetlen hasonlatban, s a szűkebb hazai vidék, Magyarország egyik legszebb tája — bár arrajártában soha nem kerülte el — egyetlen töredékében tűnik csak fel, így: „Sümeg, Tapolca, Keszthely kies vidékeit!"

A dunántúli szerzetesi iskolákban szerezte meg műveltségének, nem utolsó sorban gyakran megcsodált kitűnő latin tudásának alapjait; ezekben nevelődött ifjú hazafiassága is. Teréziánus, királyhű s erősen vallásos színezetű hazafiasság volt ez, de a Krisztus és a Szűzanya héroszaivá avatott nagy magyarok példájával tüzes nemzeti érzésre, vitézi helytállásra, az antik világ hőseinek megmutatásával pedig római jellemre, a virtus, a férfierény megbecsülésére nevelt. Ezt a szellemet sugározza a költő első nyomtatásban megjelent műve: *A magyaroknak vitézsége* (1785), egy latin nyelvű buzdító irat eléggé szabad magyarítása. Ebből a szellemből táplálkozott annak a főként dunántúli alsó papságnak erős nemzeti érzése, amely egyik biztos támasza volt a germanizáló Habsburg hatalom ellen feltámadó magyar nyelvi és irodalmi mozgalmaknak. Neveltetésének idevágó elemei teszik érthetővé az egyébként ízig-vérig antiklerikális Batsányi meleg kapcsolatait ezzel a korához s kötöttségéhez mérten eléggé baloldali alsópapsággal. 1784-ben a kegyes tanítórend híres, modern szellemű pesti gimnáziumában fejezi be középiskolai tanulmányait. Egyebek közt olyan pártfogók vezetésével, mint az irodalom-tudós Horányi Elek, aki később méltónak ítélte arra is növendékét, hogy felvegye 1792-ben kiadott *Nova Memoriá*jába.

Lehet, hogy ő ajánlotta Orczy Lőrinc legifjabb fia, István mellé „tanulótársnak". „Tanulótárs": Batsányi mindig így jelöli meg helyét és szerepét — később már némileg ingerülten — azokkal szemben, akik „nevelő"-nek tartották. Valóban több lehetett a családban, mint csak pénzzel díjazott „instruktor". Az Orczyak pártfogoltjaként került nemcsak az irodalomba, hanem a közéletbe is. A pesti házban és a vidéki kastélyban is asztaluknál evett. Orczy Istvánnal úgy látszik szoros jóviszony fűzte össze: a nagyrabecsült ifjúban „barátját, jóltevőjét, és leendő hathatós segedelmét" látta. Említett első munkáját nyilván az Orczyak költségén nyomatta ki, Istvánnak ajánlotta, s az ifjú 1785 végén bekövetkezett hirtelen halálát több versben is megsiratta. Barátjának elvesztése után sem vette le róla kezét a család. Orczy Lőrinc, akit a nyilvánosság előtt is „atyja helyett atyjának" nevezhetett, magával vitte birtokára, s állásba helyezte. Nyilván ő egyengette útját barátja, Ráday Gedeon, a kitűnő irodalombarát és amatőr költő felé, s ő ajánlotta fia, az igazi jelentőségében máig fel nem mért nagy politikai szerepet játszó Orczy László figyelmébe.

Orczy Lőrincet a testőrírók tágabb köréhez, a magyar korai felvilágosodás eszméit hagyományos formákban kifejező költők közé sorozza irodalomtörténetünk. Pedig Mária Terézia generálisa, a jó humorú, kövérkésen zömök báró, kitűnő gazda és jó érzékű üzletember is volt. Nem tudjuk biztosan, az ő kezdeményezésére-e, de bizonyos, hogy az Orczy-család úttörő lépéseket tett a magyar feudalizmus kapitalizálódása felé, s egész sor jövedelmező vállalkozással — egyebek közt a pesti Orczy-ház megépítésével — tette gyümölcsözőbbé nagybirtokainak gazdálkodását. Orczy László már sok ponton tovább lépett a Terézia iránti hűségében soha meg nem ingott apjánál: úgy látszik országos jelentőségű politikai szerepre tört. A II. Józseffel szemben felhorgadó ellenállás és a császár halála után kibontakozó nemesi reform-mozgalom egyik legtekintélyesebb vezetője volt. Mikor az ellenzék egyik fellegvárában, Abaujban, 1790-ben nagy szolemnitással újra beiktatták főispáni székébe, már egyformán jó kapcsolatai voltak a rebbelióra hajlamos köznemesi tömegekkel, s a nemzeti függetlenség emlékét és kívánságát híven ápoló Habsburg-ellenes főurakkal, de a vajúdó világ eseményeit éberen figyelő, „vigyázó szemüket Párizsra vető" értelmiség köreivel is. Bizonyos, hogy kiterjedt szabadkőműves kapcsolatokkal rendelkezett. Részt vett azokban a kezdeményekben, amelyek II. József ellen Poroszországban, Berlinben, Weimarban kerestek szövetségest, talán magyar királyt. 1790-ben a koronát őrző bandériumok vezetője lett; s ezeket azok, akik a dolgot törésre vinni is el voltak szánva, a Habsburgok ellen felkelő sereg szervezett magvának tekintették. A felvilágosodott franciák felé tájékozódott: falán az orleansi herceg, Égalité Fülöp magyar díszruhás arcképe függött. A kitűnő kémszolgálattal rendelkező II. Lipót a magyar ellenzék legnépszerűbb, legtekintélyesebb és legveszedelmesebb emberei közé sorolta.

Az ő beiktatására írta Batsányi *Tekintetes Nemes Abauj Vármegye örömünnepére* című ódáját, amelyet 1790-ben három helyen is közzétett s amelyben megmutatta, hogy meg tudja újítani az efféle ünnepi versezetek hagyományos formáját. Hősét egy nagy politikai gondolat hordozójaként ünnepelte, s ha bajnokává: egyben szolgájává is tette a „haza közjavának"! A személyes ünneplés alkalmát a mozgalom propagálására használta fel. Ezért is szerepelt az óda a költő elleni első vizsgálatban (1793) kifogásolt három vers között. Mindjárt a bevezetés országos hátteret fest a kassai ünnepség mögé:

Mely örömtől zengnek Kassának hajléki?
Mitől vídulnak így Hernád bús vidéki?

Tán boldogságunknak érkezett postája,
S felkelend még egyszer Árpád unokája?
Úgy van! Csalatkozott atyánk s fejedelmünk
Halállal pótolta számtalan sérelmünk.
Visszatér az ország dicső koronája,
Visszatér Szent István királyi pálcája.
Nyelv, törvény, szabadság teljes erejével,
Mind megtér ispányunk fényes tisztségével;
Ki is ím! megörült nemzete szavára
Ma ül fel újólag régi kormányára.

Az ezután felléptetett hős egy pillanatra sem szakad ki az országos mozgalomból; a viharban vergődő hajó antik minták szerint felidézett képe egyszerre kapcsolja a verset a nagy költői hagyományhoz s az aktuális politikai panaszokhoz. Ezek különös eréllyel csendülnek fel a vers csúcspontján:

Hasztalan reméltünk urunk s koronánkban;
Idegenek voltunk tulajdon hazánkban.
Az öröm, kedv, s népünk szokott nyájassága
Eltünt! mert kötve volt a szív szabadsága.
Nem bízott az atya saját magzatjában;
Barát ellenségét vélte barátjában.
Titokban sírt a jó hazafi, s hallgatott;
Mert ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott!
Az alku s a törvény emlékezetére
Reszketett, s nevét sem vehette nyelvére.

A nemesi magyar néphez intézett általános intelmek után a költemény vége összefoglalja a megénekelt esemény nemzeti jelentőségét:

Ó magyar! ki sorsod ilyen változásán
Most méltán örvendesz jobbra-fordulásán,
Írd fel e nagy napot jegyző-tábláidra,
Hogy lejutván híre késő fiaidra,
Boldogabb életünk ezen kezdetéről
Emlékezzenek meg Orczi nagy nevéről,
Ki, hogy áldást hozzon hazafi-társára,
Örömmel áldozza mindenét számára.
Eredj már, s igérd meg igaz hűségedet,
Igérd vezérednek kész tehetségedet,
S figyelmezvén mindég okos tanácsára.
Tégy meg vele mindent hazád közjavára.

Írt ő hasonlókat másokhoz is: Bároczyhoz, egy Andrássy lányhoz, herceg Hohenlohe Károlyné, szül. b. Reviczky Judit asszonyhoz,

Batthyány Alajoshoz, Barcsay Ábrahámhoz, Forgách Miklóshoz, Virág Benedekhez, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz stb. Ezekből az írásokból elég tisztán kiviláglik az a szerep, amelyet vállalt, s az a politikai gondolatkör, amelyhez tartotta magát.

Mária Terézia új gazdaságpolitikája, főleg uralkodása második felében, tervszerű következetességgel akarta gyarmattá tenni Magyarországot. Az életérdekeiben sértett magyar nagybirtokosok közt — különösen azok körében, akik felismerték az iparosodás és külkereskedelem előnyeit — újraébredt az ellenállás szelleme. Amikor II. József alkotmányellenes reformjai már a nemzeti érzésű köznemesség és alsópapság érzékenységét is felkarmolták, megint „megújultak az ősi sebek". A magyar beszéd és öltözködés tüntető felszíne alatt már a radikális nemzeti, gazdasági s társadalmi forrongás örvényei is fel-felkavarultak. Ezt a közvéleményt igyekezett megszervezni és a maga érdekében mozgósítani az a politikai és gazdasági erejével egyaránt kellő súlyú, érzésvilágában s kötelező hagyományaiban is eléggé magyar vezetőréteg, amelyben oly törvényszerű következetességgel térnek visszza a Zrínyi és Rákóczi körül szereplő családok nevei Batthyánytól Wesselényiig, Forgáchtól Rádayig. A szervezésben, hírverésben, törvénytudásban, az eszmék egységének kialakításában pedig ugyanolyan hasznos szolgálatokat tehettek a jól képzett, a latin és magyar írásban egyaránt otthonos „belső emberek", mint a megújított s erősen kibővített gazdasági adminisztrációban. Efféle, titkárrá nevelt, „nemtelen" származású fiatalemberek egész sora bukkan fel ekkor egyszerre a magyar főúri házak asztalainál. Ilyen szerepre szemelhették ki Batsányit is.

Az irodalmi életbe néhány, nevét éppen csak megszellőztető, nem túlságosan jelentős munkájának közzététele után, a *Magyar Museum*mal lépett be. E körül s ebben vívta meg azokat az első harcokat, amelyekkel megmutatta, hogy alkalmas a szerepre, amelyre vállalkozott.

Hogy a Kassai Magyar Társaság megalakításának, egy folyóirat megindításának terve s e folyóirat neve 1788-ban kinek jutott előbb eszébe, Batsányinak-e, vagy Kazinczynak, mellékes kérdés. Az ilyesmi akkor a levegőben volt. A rokon kezdemények hirtelen, sorozatos feltűnése mutatja, hogy a helyzet megérett a vállalkozásra. Hogy azonban az úttörő folyóiratok közül egyedül a *Magyar Museum* vált országos súlyúvá s maradt fenn önerejéből egy fél évtized múlva bekövetkezett megszüntetéséig, azt bizonyítja, hogy Batsányi volt az alkalmasabb szerkesztő. Kazinczy hamarosan kivált a triumvirátusból, amelyet a két, már akkor vetélkedő fiatalember Baróti Szabó Dávidnak, az egyébként

ugyancsak az Orczyak köréhez tartozó tekintélyes idős exjezsuitának bevonásával alakított meg. Ennek mélyebb okai voltak a Kazinczy sértődékenységénél s Batsányi erőszakánál. Kazinczy hajlamát a szellemi kötetlenségben is megnyilvánuló elkülönülésre csak megerősítette az, hogy akkor már végleg szakított református környezetének „bajuszos" hagyományokat őrző szellemével; írói önérzete alá már néhány elismert mű adott lovat; felvilágosodott jozefinizmusát az is erősítette, hogy a „kalapos király"-tól kapott és fogadott el fontos neveléspolitikai állást; magabiztosságát növelte a mögötte álló tekintélyes család, a ráváró örökrész. Ezért is léphette át, merész újítóként, nemegyszer az okosság határát. Batsányi gyökerei — láttuk — erősebbek voltak. Valóságérzékét nemcsak alkata és tapasztalatai erősítették, hanem társadalmi megkötöttségei is. A kör, amelyre támaszkodhatott, a magyar nemesi reformizmus útján haladt: felvilágosodottsága nem II. Józsefét követte; sőt szembe fordult azzal. A folyóirat első számához először Kazinczy írt bevezetést: ezzel is a maga vezető szerepét akarta hangsúlyozni. Batsányi nem értett egyet sem azzal, hogy Kazinczyé legyen az első szó, sem azzal, amit vetélytársa írt. A tájékozottabb szemnek meg kell látnia tehát azt az alig áthidalható szakadékot, amely a folyóirat elé írt két „Bevezetés" világát elválasztja. Batsányi szerkesztőtársának tudta nélkül — a magáét nyomatta ki. Ezzel övé is lett a vezetés.

A *Magyar Museum*ot kitűnő érzékkel, okos taktikával, rengeteg munkával, szívós kitartással szerkesztette és a megújuló magyar irodalom első átgondoltan szervezett központi orgánumává tette. Kassa, ez az élénk forgalmú, elég széles magyar polgári és városlakóvá lett nemesi rétegeknek is otthont adó, nagymúltú város, a magyar nemesi ellenállás egyik főfészke, akkoriban egy ideig szinte egyik fővárosa volt az igazi magyar központ nélkül tengő országnak. Jó kapcsolatokat tartott fenn a Felvidék, a Dunántúl s Erdély magyarságával, és Debrecennel is, ami akkor jóformán egyet jelentett a mozdítható, műveltebb alföldi magyarsággal. Az ifjú szerkesztőnek sikerült a kor csaknem minden lényeges magyar íróját megnyernie munkatársul: az öregeket Baróti Szabó Dávidtól Ráday Gedeonig, a fiatalokat Verseghy Ferenctől Kreskay Imréig, a dunántúliakat Pálóczi Horváth Ádámtól Virág Benedekig, a felvidékieket Dayka Gábortól Kazinczy Ferencig, az erdélyieket Barcsay Ábrahámtól Szentjóbi Szabó Lászlóig, s az alföldieket Weszprémi Istvántól Földi Jánosig. Bár határozott elveket követett, nem kiélezni, hanem összehangolni igyekezett az akkor még nagyon is természetszerű ellentéteket. A vitás kérdésekben soha nem döntött önkényesen; szerkesztői

erélyében csak a sértett túlérzékenység láthatott „férhetetlenség"-et. S hogy milyen jótékony hatása lehetett tanácsadásának, bizonyítsa itt csak az a tény, hogy szavára adó öreg barátjának, Baróti Szabó Dávidnak — írásai átlagszínvonalát jóval felülmúló — legjobb darabjai a *Magyar Museum*ban jelentek meg.

Igen nagy gondot fordított a folyóirat csinos kiállítására, gondos korrektúrájára; már akkor erélyes vitákat folytatott e körül a tipográfusokkal. Még többet foglalkozott a füzetek „széllesztésével": minden jóravaló eszközt s alkalmat megragadott a számok propagálására. Társadalmi kapcsolatai segítségével, meg hivatalos útjai alkalmával szerzett ismeretségeit tervszerű körültekintéssel bővítette. Üzenettel, levéllel jelentkezett azoknál, akikhez személyesen nem juthatott el. Folyóiratának nyilvánosságát is felhasználta arra, hogy tekintélyes írók, pl. Faludi, Ányos nevét újra felélessze és az olyan némákat, mint Bessenyei, szólásra bírja. Sikerült is az érdeklődők s az előfizetők hálózatát az egész országra kiterjesztenie. A *Magyar Museum* az akkor még elég vékonyka magyar szellemi élet minden területére eljutott. A lenyomatok száma nyolcszáz körül mozoghatott; szétküldésére azonban ennek csak mintegy háromnegyede kerülhetett. A példányokat többen olvasták az előfizetőknél: hogy nagy érdeklődést keltettek, bizonyítják a körülöttük felhullámzó viták, levelek, kérdezősködések, sőt vizsgálatok. Az ifjú szerkesztő más folyóiratokkal is megerősítette, vagy kiépítette kapcsolatait. Maga is küldött híranyagot a *Hadi És Más Nevezetes Történetek*nek, a *Bécsi Magyar Musá*nak, az *Orpheus*nak stb. Sőt minden valószínűség szerint Schlőzer Európa-szerte olvasott felvilágosult szellemű lapjának, a *Staats-Anzeiger*nek is.

Ez a kor viszonyaihoz mérten igen élénk hálózat nyilván nemcsak irodalmi anyagot közvetített. Nemcsak azt tette közzé a folyóirat sem. Szerkesztője maga is sokkal tágabbra szabta az irodalom körét és sokkal magasabbra emelte az író hivatását, mint akár kortársainak nagyrésze, akár a tiszta irodalom képviselői bármikor. A nyelv, a helyes magyarság, a jó ortográfia, a hagyományos verselés és a hangmérsékelés, a műfajok, a fordítás és eredetiség kérdéseit ugyanúgy mindig távolabbi összefüggéseikben nézte, mint egy-egy ódával megtisztelt személyt, vagy eseményt az országos érdek távlatában.

Csak néhány kiragadott mondat a *Magyar Museum* bevezetéséből:

„Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas, mély álmunkból; — vagyis inkább, mintha egyszerre szabadultak volna fel kezeink a láncok alól, melyek alatt esztendőszázaktól fogva senyvedtenek."

„... ha törvényeink, közdolgaink, pereink, oskolai könyveink ugyanazon magyar nyelven készültek volna: Boldog isten! mire nem mehettünk volna! Mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól! — De ne gondoljunk erre, majd véres könnybe borulnak ismét orcáink! Mit használ úgyis a lehetetlenségről álmodoznunk? — Lássuk inkább, mire mehetnénk még mostani erőnkkel."

„A mi íróinkat nem nagyjainknak megkülönböztetése, nem a jutalom, nem az elhíresedés, hanem egyedül csak a közhaszonnak keresése s a hazának szerelme gerjeszti."

„Szükségünk van minékünk ilyen egy társaságra; mely mind a maga tagjait kölcsön segítséggel, mind egyéb magyar írókat hasznos tanácsadással a tudományoknak hazánkban való terjesztésére s az anyai nyelvnek szépítésére serkentse és ösztönözze; a közrebocsátott munkákat próbakövére húzván, a józan kritikának szövétnekével, minden részrehajlás nélkül megvizsgálja; ami azokban követésre méltó, vagy távoztatni való, kimutassa; és eszerint hazánkfiait a szépnek és rútnak, az igaznak és nem igaznak, a tökéletesnek és hibásnak megkülönböztetésére s eleven érzésére vezérelje."

A fordítás mesterségéről, a kor egyik legvitatottabb kérdéséről egyebek közt ezt írja:

„Nincs ennél nehezebb a nyelvekre nézve; valamint szintén, hogy a jó fordításnak haszna is megbecsülhetetlen. Azt is bátran el lehet mondani, hogy egy fordítónak, bár nem annyi értelemmel is, legalább annyi jó ízléssel kell bírni, valamint a munka szerzőjének. Sőt még olyan tulajdonságok is megkívántatnak amattól, melyek nélkül ez ellehet. A munkának elintézete, a gondolatoknak kifejezése, a beszédnek módjában való rándulások; — minden tetszésében áll a szerzőnek; a fordítónak ellenben semmi sincs hatalmában a gondolatokban, a gondolatoknak rendében, a szókban, a szóknak összeválogatásában: mindenütt az eredeti írást kell követnie, a könyvszerzőt éppen úgy kell neki ezen az idegen nyelven beszéltetni, miként beszél vala, ha maga benne írt volna: az eredetiséget mindenben ki kell pótolnia. Ha tehát az író az elsőrendű nagy elmék közül való, nagy igazságtalanság lenne, fordítójának legalább utána az első helyet nem engedni."

Figyelemre méltó, milyen érzékenyen illeszkedett a folyóirat a nagypolitika mozdulásaihoz: a közélet fokozódó politizálódásával együtt erősödött a közlemények politikai súlya; az irodalom szakmai kérdéseivel foglalkozó írásokat a világnézet, a jog és alkotmány fontos és kényes problémáit feszegető tanulmányok, sőt az éppen folyó vitákhoz kapcsolódó elvi jelentőségű széljegyzetek egészítették ki.

A *Museum* II. kötetének utolsó negyedében, a folyóirat legutolsó számában, a rendőrállam teljes kibontakozásának idején egy *Elegyes dolgok* című közleményt nyomatott ki. Az első széljegyzet az egri püspöki líceum működésének engedélyezését ünnepli, mint az ifjúság e m b e r r é nevelésének ügyében elért sikert. A második a vallásbeli türedelem egy szép példáját hozza fel. A harmadik annak a felterjesztésnek gondolatait fogja össze tömören, amelyet Abauj megye nevében a magyar teátrum ügyében fogalmazott. A közleményt egy *Vélekedés és javallás* című glossza zárja be. Ennek végén ez olvasható: „Én azonban, ki e tárgyról gyakran gondolkodtam, csekély eszem szerint azt ítélném: hogy addig is, míg majd a nemzet és király eziránt rendelne, s e részben Anglia, Svécia s több más országoknak boldog állapotját mi is elérhetnők, talán legjobb lenne: ottan és arról, ahol és amiről nyilván, egyenesen írnunk és szólanunk, egy vagy más, helyes vagy helytelen okból s tekéntetből nem lehet, nem akarunk, avagy nem bátorkodunk; az ilyen esetekben, mondom, legjobb volna: hallgatnunk. Mert az igazságot tudva s szánt-szándékkal megsérteni tulajdonképpen annyit tészen, mint magát az istenséget káromlani. Egyáltaljában: az igazlelkű, becsületes szívű embernek megtilthatják ugyan (ha azok, akik hatalommal bírnak, ezzel szabad kéjek szerint élni akarnak), hogy e vagy ama kedvetlen igazságot ne írja, közönségessé ne tegye; de semminemű emberi hatalom nem kényszerítheti őtet arra, hogy ezt vagy amazt írja, hírlelje."

Hogy Batsányi gondos szerkesztői munkája rövid idő alatt milyen céltudatossá fejlődött, világítsa meg itt egyetlen példa. A II. kötet 1. negyedének élére a Virág Benedekhez intézett *Serkentő választ*, első jelentős „vezércikk versét" állította. Az erősen átpolitizált költői levél — látni fogjuk — a magyar nemesi közvéleményt akkor foglalkoztató alapkérdéseket foglalja össze. A rákövetkező III—XVI. közlemény vagy közvetlenül ennek motívumait fejleszti tovább s egészíti ki, vagy legalábbis a versben kijelölt irányba mutat. Virág Horatius-átköltése: *Egy hajóhoz*, s Baróti Szabó *Egy ledőlt diófához* c. közismert ódája (III., IV.) a nemzet létét fenyegető külső és belső veszélyekre utaló költői intelem; Ráday Gedeon Zrínyiász-átírásának egy részlete (XIV.) a magyarság „hajdani nagy bajnokát" idézi meg, a török háborúk aktualitásához is kapcsolódva; Kreskay Imre Metastasio után dolgozott s Orczy Lőrincnek ajánlott színműve, *Scipió álma* (XV.) az „igazi hazafiúi állhatatosság" mintaképeit rajzolja meg. A török ellen vívott háború aktualitásához kapcsolódik Szentjóbi Szabó László verse is *Laudon és Koburg győzedelmeikre* (VI.), de a háború ember- és haladásellenességét általában a maga helyére ál-

lítja Bartsay költői levele a tudomány és költészet magas hivatásáról *A magyarországi tudományoknak fő gyülekezetéhez* (X.) s Baróti Szabó két költeménye: a megújuló természet példázatával Magyarország megújulását sugalló *Álom* (XI.) és *A paraszti majorságról* szóló példa a megjobbított magyar Vanierből, amelyet Batsányi hatására erős politikai hangsúlyokkal látott el a fellelkesített idős szerkesztőtárs (XVI.); Batsányi verse: *A franciaországi változásokra* és a Baróti Szabóval közös *Két hazafi érzékenységei* (XII., XIII.), amelyben Orczy László főispáni beiktatására írt ünnepi verseiket egyesítette, a szám legélesebb aktuális magyarországi hangsúlyát adják meg: a hatalmát visszaszerzett nemességet dicsérik s óvják az elbizakodástól; a nemesi dicsőséget is a maga helyére állítja azonban Kreskay Imre verse *Az igaz nemességről*, az egyre határozottabban megszólaló plebejus öntudat tömör kifejezése: boldog, ki érdemes ősök hosszú sorát számlálhatja fel, de még boldogabb, kit érdemeiért emel nagyra a haza „üstökös" atyjának szegény tűzhelye mellől. S ha meggondoljuk, hogy a VII. darab, Verseghy Ferenc *A teremtésről* szóló költeményének Első éneke, teljességgel a felvilágosodás természettudományának felfogásával ábrázolta a mindenséget, megértjük, miért kellett a felerősödő reakciónak támadásra indulnia. Batsányi tudta, mi készül. Arankának írt levelei egyre izgatottabbak, fulladtabbak. 1792-ben már jelzi, hogy készülnek feladni. 1792. dec. 1-én Eperjesen tartott közgyűlésen Sáros megye, Péchy József főszolgabíró előterjesztésére feljelenti.

Akkorra már országszerte jól csengett a neve. A szerkesztői évek nemcsak összeköttetéseit, tapasztalatait, taktikai készségét növelték, hanem kibontakoztatták írói egyéniségét, megérlelték stílusát s elismertették hozzáértését. Világos és veretes közírói prózája latin mintákon nevelődött. Körmondatainak nagy lélegzetét egyaránt táplálta a cicerói ékesszólás hagyománya, a részletek halmozásával s némi cikornyás gazdagságával hatni kívánó barokkos magyar örökség s az egyéni tűzzel, a meggyőződés lelkes hevével lángoló modern személyesség. A kor köztudata még nem kívánta meg, sőt nem is nagyon tűrte az egyénieskedő hangot — ez majd Kazinczyék annyi ellentmondást keltő újítása lesz. A tudós író s költő stílusának csak hasznára vált, ha nyomot hagyott rajt a nagy klasszikus példaképek hatása: értékes gondolatok és kitűnő fordulatok átvétele nem plágium volt akkor, hanem ellenkezőleg a közös nagy szellemi és formai kincs elevenítő, hathatós szolgálata. A „közhely" Batsányiék számára még nem a laposságot jelentette, hanem a kötelező tudós, humanista hagyományokhoz való kapcsolódást: ha úgy tetszik, az „örök emberi"

mondanivalók s a példaszerűen „klasszikus" kifejezési formák ápolását. Verseiből egész horatiusi példatárt lehetne összeállítani, s számos fordulatának előzményei megtalálhatók magyar elődeinek, Faludinak, Ányosnak, Bessenyeinek, Barcsaynak szövegeiben. Bátran merített mind a publicisztikai, mind a költői szólamkincs közismert elemeiből: hatásának egyik titka volt, s műveinek egyik fő értéke ma is éppen az, hogy tárgyukkal, formájukkal is szorosan az aktualitásokhoz kapcsolódnak, az alkalmi mondanivalót azonban mindig ki tudják emelni elszigetelt egyszeriségéből. Ezért jutott olyan, a lényeget megragadó s elvi magasságban okosan megfogalmazó eredményekhez a kor egyik égetően fontos szakmai kérdése körül *A fordításról* írt tanulmányában; s nyilván ezért játszott oly komoly szerepet Abauj megye országos jelentőségű köriratainak, felterjesztéseinek megszerkesztésében is. Az igazi költő hivatását abban látta, hogy a közösségnek, amelyhez tartozik, „látó"-ja, tehát életkérdéseinek világos megfogalmazója, e világi prófétája s szellemi útmutatója legyen. Horatiusban nem az arany középút énekesét, hanem a népe sorsába beleszóló „vates"-t tisztelte s követte.

Ez a magatartás *A franciaországi változásokra* írt versében jutott először országos jelentőségű kifejezésre. Hogy a rövid, mindössze nyolcsoros költemény olyan híressé lett, abban nagy szerepe van természetesen a körülötte felkavarodott — s már említett — botránynak. Már Sáros megye feljelentése kiemeli a „különösen veszedelmes" verset. Az ellene emelt vádak visszatérnek az első, a második cenzori jelentésben és Németh Jánosnak, a Martinovics-per ügyészének vádiratában is; Batsányi összes védekező irataiban részletesen foglalkozik vele, s elismeri, hogy a megváltozott körülmények közt „valóban keményen hangozhatik". Juranits László, a Linzbe száműzött költő híve, csaknem harminc esztendővel a vizsgálat után is jól emlékezett rá, hogy a *Museumot* a vers miatt „öszveszedették". De nemcsak a botrány tette híressé a verset. Kazinczy, Batsányi nagy vetélytársa, azt tartotta róla: „a legszebb, amit valaha írt". S valóban: a vers versnek is kiváló. Érdemes kissé hosszabban megállnunk mellette. Szövege közismert:

A franciaországi változásokra.

1789.

Nemzetek, országok! kik rút kelepcében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vas igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;

Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek! s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

A vers első hallásra nem több nyers, érdes, parancsoló és fenyegető hangú felszólításnál. Egyetlen, tartalmában és szerkezetében minden további nélkül áttekinthető körmondat. A gondolat értelmi és nyelvtani tagolódása erőltetés nélkül illeszkedik a szavak versszabta rendjéhez: a versmondat csaknem azonos a logikai mondattal. Ritmusa is minden díszítés nélkül való: legrégibb s legjobban elterjedt formáink egyikében, a hangsúlyos magyar tizenkettesben hangzik fel. Rímei ugyan már modernül, párosával s nem négyesével követik egymást, de nincs bennük semmi feltűnő, pusztán rímként érdekes. A mondanivalót szolgálják éppúgy, mint a ritmust, amely a maga lüktetésével is az érzés és gondolat kibontakozását segíti. A vers formája tehát, a szó közkeletű értelmében, nem „költői". Inkább ódivatú, dísztelen, darabos. Nincs benne s rajta semmi, ami önmagáért, puszta hangzással hatna. Talán a tartalom ilyen? A költő felszólítja az elnyomott népeket s az elnyomó hatalmasokat, hogy tanulság okából Párizsra tekintsenek. Ez aligha szokványosan „költői" mondanivaló. Azaz, hogy *más* költői eszmény jegyében költői. A „látó", a próféta-költő szavai ezek, úgy költőiek, mint Kasszandra, Horatius, vagy más, a sorsa fordulójához érkezett népet helyzetére, feladatára eszméltető jósok, váteszek szavai.

A vers 1790-ben jelent meg nyomtatásban. Írója szükségesnek látta, hogy külön is figyelmeztessen a dátumra; közvetlenül a cím alá, annak részeként odaírta az évszámot: a francia forradalomét. 1789. május 5-én az államcsőd partjaira jutott Franciaország uralkodója, XVI. Lajos, összehívja a százhetvenöt esztendőn át hallgatásra ítélt országgyűlést, s azon az alkotmányból mindazideig kizárt harmadik rend, a polgárság, annyi képviselővel vesz részt, mint az addig uralkodó két rend, a papság és nemesség együttvéve. E forradalmi jelentőségű alkotmányreform után következik a nép forradalma: 1789. július 14-én Párizs népe lerombolja az állami börtönt, a zsarnokság jelképét, a Bastille-t. Néhány héttel ezután, augusztus 4-én, a francia nemzetgyűlés eltöröl minden feudális kiváltságot s törvénybe iktatja „az emberi és polgári jogokról" szóló nyilatkozatot. A *Magyar Kurir* már augusztus 22-i számában közzéteszi a nyilatkozat magyar szövegét, s abban ilyen mondatok olvashatók: „Az emberek természet szerint szabadok és egyenlő törvény alá vagynak rekesztve." „Az elsőségnek fundamentoma mindenkor egyedül csak a közönséges választás le-

het." „A lakósok csak azoknak a törvényeknek vettethetnek alája, melyeket vagy magok, vagy az ő személyekben állított reprezentánsok megengedtenek és jóknak találtanak."

Batsányi, az irodalom közösségi feladatait vérében érző politikus-elme, tudta s érezte, hogy Párizsban nem „átmeneti jellegű kravall" játszódik le: figyelmeztetése azoknak szól, akik ilyesmivé akarták jelentéktelenníteni a nagy forradalom eseményeit. Verse tehát politikai költemény a szó szoros értelmében. Tárgya, mondanivalója elsőrendűen politikai: a kornak szól, a változáson munkáló embereknek s nem a kiválasztottaknak, a történelmi pillanat fő politikai kérdéseiről beszél s nem az örökkévaló dolgokról. De nemcsak fogantatásában, hanem hatásában is forradalmi vers: az egykorú politikai közvéleményhez fordult s el is érte azt. Ha a maga korából nézzük, rendkívül bátor, határozott, s a lényegről beszél: arról, amit az akkori gondolkodó és cselekvő ember valóban a legfontosabbnak tartott. „Franciaországra fülel most egész Európa, minthogy e már szinte három esztendőktül fogva az egész világjáték néző helyére állván, a francia nemzet tragédiáját meg-szűnés nélkül játszodja", olvashatjuk két évvel később a *Magyar Kurirban*, s az egykorú követjelentésekben, magánlevelekben, naplókban is ugyanez található. De nemcsak a kor köztudatát fejezte ki a vers, hanem a történelemben lejátszódó legfontosabb mozzanatra mutatott rá: a forradalmi változás szükségszerűségére. „Hogy sorsotok előre nézzétek" — mondja a költő az európai maradiság földjén, alig néhány évvel a reakció első nagy ellentámadása előtt. Ebben a mondatban nemcsak fenyegetés van, hanem jövendölés is. S hogy a jövendőmondó nem a távoli forradalom hozzánk is elcsapó szelében elsodródó nádszállélek, hanem mély meggyőződés és erős ítélet formálta sorait, bizonyíthatják Batsányi *Védőiratának* következő mondatai: „Elmúlt, rég elmúlt az idő, amikor még palliatív eszközökkel segíteni lehetett. Az embereket ma nem úgy kell tekinteni, mint ahogy évtizedekkel ezelőtt voltak! Még úgy sem szabad őket nézni, ahogy még két — sőt egyetlenegy évvel ezelőtt éltek!" Ezt mondja 1795-ben bíráinak, akik élete és halála fölött ítélkeztek.

Már ezzel a meggyőző személyes hitellel is több a vers puszta történelmi emléknél: egy nagy temperamentum megnyilatkozása is. Az élmény pedig, amely forrón átsüt a sorokon, nem valami kiskörű személyes, párt-, vagy népszenvedélyé. Batsányi valóban azok közé a magyarok közé tartozott, akik túlláttak a Lajtán, ahol környezetük számára megszűnt a világ. Kihez szólnak a vers szavai? A nemzetekhez, országokhoz: minden elnyomotthoz. Miért hevül a költő? A népeknek azért a szabadságáért, amelyért

annyi utóda, köztük a legnagyobb lángú forradalmár: Petőfi ellobogott. Azért a nemzetekben gyökerező, de rajtuk felülálló emberségért, amelyre a magyarság legjobb szellemei mindig feltekintettek; akkor is, ha népük kicsinyes dolgai közt elmerülni látszottak.

A haladó közvéleményben forrongó mondanivalót kitűnő költő fejezte ki. Hogy a kifejezés: a gondolati távlat s a nyelvi megjelenítő erő szerepét helyesebben lássuk, vessük össze Batsányi versét egy másik, öt évvel előbb keletkezett, céljában igen rokon, felfogásában hasonló, terjedelmében azonos s a maga korában és körében igen népszerű verssel: Barcsay Ábrahámével, amelyet *A kávéra* írt:

Rab szerecsen véres veríték-gyümölcse,
Melyet, hogy ládáit arannyal megtöltse,
Fösvény anglus elküld messze nemzeteknek,
Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek.
Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab,
Mennyit szenved érted nyúgoton is a rab,
A bölcs iszonyodik, látván, egy császéból
Mint hörpöl ő is részt anglusok bűnéből.

Miben van Batsányi első pillantásra világos fölényének titka? Nemcsak abban, hogy a tárgy nagyobb; a kortárs számára ez a különbség nem volt akkora, mint nekünk. Barcsay személyes részvételénél heve nem kisebb Batsányiénál. Szavaiból nyilvánvaló, hogy ő maga is a rabszolgák véres kiuzsorázásán eliszonyodó bölcsek közé tartozik. Persze, hogy főként a forró légkör, a mély politikai és emberi távlat teszi a verset ma is széppé, elevenné. Ezért érezzük a szigorúan szerkesztett körmondatot többnek puszta periódusnál s a kifejezett gondolatot többnek puszta közlésnél. De érdemes itt újra szemügyre venni a vers szerkezetét is. A kutatás bizonnyal megtalálná a mondat képletét az egykorú stilisztikákban, amelyek a fogalmazás szabályai közt igen fontos helyre tették a periódust. Batsányi prózájában is uralkodó forma a klasszikus körmondat, amelyben egyensúlyt tartanak a közlés tartalmi és formai elemei, amelyben az érzést a logika fegyelmezi, s a kifejezés áradásának az ízlés és arányérzék szab határt. Életteljesség és világosság, hév és fölény egyensúlya jellemzi a vizsgált mondatot is. Alanyi és állítmányi része értelmileg, ritmikailag és dinamikailag egyaránt tisztán határolódik el: az első hat sor, a második kettő; mind a két tag az őt jellemző mondatrésszel kezdődik és zárul. (*Nemzetek, országok!* és *hóhéri:* a periódus alanyai; *jertek!* és *vessétek* az állítmányok.) Az első tag hasonló arányú két részre oszlik, egy négy- és egy kétsorosra. A ter-

jedelem arányai azonosak az érzelmi, hangulati fontosság arányaival: az első négy sorban az helyezkedik el, ami a költőnek kedves, amit emelt, lelkesült hangon szólít meg, mintegy feléje tárván szívét és karjait, s aminek képét erős érzelmi telítettségű jelzőkkel árnyalja, eleveníti; haragja tárgyához rövidebben, ridegebben szól; s végül az egész mondanivaló lényegét, mint egy klasszikus szonettben vagy epigrammában, az utolsó sorokba sűríti. Mindez nem kiszámított hatásvadászattal történik, hanem az ihlet belső izgalmában. Ez emeli a szabályosan egymásra következő sorokat egymás fölé, ettől szárnyal fel a vers egyre tömörebben megfogalmazott modanivalója, ez ad a köznapi, cicomátlan szavaknak érces és éles zengést, ez csap ki forrón és fékéről mármár elszabadultan az olyanféle, szinte a képzavar határát súroló telített kifejezésben, mint: „gyászos koporsóba döntő vas igátok", s ez súgja nyilván még az olyan ritmikai telitalálatot is, mint a vers utolsó sora, amely négy egyformán súlyos, egyformán három szótagból álló, s egy távoli alliterációval is összecsendülő szó tömör dobogásával dördíti el a vers csattanóját.

E korszakának nemzeti-politikai eszmevilága három nagy vers körül kristályosodik ki: a *Serkentő válasz,* a *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* és *A látó* körül.

Az első, 1789-ben készült költemény a törökellenes háború s a nemesi reformmozgalom kibontakozásának aktualitásából szárnyal fel — a költő kedvelt látomást teremtő eljárása szerint — Klióval Apolló halmára, hogy az egész föld, a népek változó sokasága mind belül kerülhessen kitágult szemhatárán.

Megjártam múzsáddal Szelim bús országát:
Dűlőfélben láttam tündéres nagyságát;
Letette hajdani dagályos vadságát:
Gyász-szín váltotta fel a félhold világát.
. . . . . .
Szerencse kockái ekképpen változnak;
Egynek dicsőséget, másnak gyászt okoznak.
Ha két hatalmasok öszvebarátkoznak,
Harmadik fejére végső veszélyt hoznak.

Innét emelkedvén elmémnek szárnyára,
Klióval szállottam Apolló halmára,
S felvevén a földet szemem cirkalmára,
Úgy néztem a népek változó sorsára.

Egek! mely képeket láttanak szemeim!
Mely szörnyűségeken jártak képzéseim!
Irtózás fogta el érzékenységeim,
Míg végre keblembe hullhattak könyveim.

Az emberiség távlataiba állítja a sorsának értelmét kereső s „önnön hazájában hazát nem találó" magyarságot. Batsányi itt fogalmazza meg először, de egész életére szóló határozottsággal magyar történetszemléletének alapgondolatait. Ezek három főmozzanat köré rendeződnek: 1. A magyar katonai erények büszke magasztalása az ősi dicsőségnek, a honfoglalásnak, a „Róma törvényeihez" szabott ősi egyetértésnek: a nemzeti nagyságnak képeivel kap tárgyi nyomatékot.

Nékünk is, kik hajdan Tanais partjait
Elhagyván, lakhelyünk szoros határait,
S nem tudván az egek titkos szándékait,
Harcolva kerestük ősink birtokait, —

Mennyi vér festette súlyos fegyverinket,
Míg elfoglalhattuk új örökséginket?
S Róma törvényihez szabván erkölcsinket,
Bátran művelhettük gazdag mezeinket!

Mennyi magyar vértől pirult Márs oltára,
Hogy hazánk ne jutna mások birtokára?
Eldődink, felkelvén gyakran oltalmára,
Százezrenként dőltek ellenség kardjára.

2. A nemzeti bukást jelző események a magyarság századokon át legtöbbet emlegetett sorscsapásait s bűneit idézik fel újra: a rettenetes vérveszteséget, a visszavonást s az idegenek uralmát.

Vérbe merült idők! Egek keménysége!
Ó Várna, ó Mohács szomorú térsége!
Tirólatok áradt hazánk sok ínsége,
Tirajtatok húnyt el régi dicsősége!
. . . . . .
Hazánk, vitézségnek hajdan oskolája,
Ott lett dühösségnek vérengző pályája;
S Árpád szabad népe, híres unokája,
Ott lett egy szultánnak adózó szolgája!

Nyögött a bús nemzet jármának alatta,
De láncából magát nem szabadíthatta,
Mert hogyha bosszuló fegyverét ragadta,
Akkor is csak önnön kebelét szaggatta.

Az egyenetlenség, (pokol rút fajzása!)
Irigység, kevélység titkos sugallása,
Sok maszlagos polgár garázdálkodása,
S rossz, kaján szomszédink vad agyarkodása —

Úgy hányták hazánknak szédült gyermekeit,
Mint a balszerencse játékeszközeit.
Örökös homályok fedezték egeit;
Jaj s panasz töltötte bánatos völgyeit!

3. A történelem példázataiból aktuális tanulságok származnak: a nemzeti erények megújításának, a II. József erőszak-igája elleni küzdelemnek, a nyelv felemelésének, törvény és szabadság megvédésének, az egyetértés megteremtésének parancsai. S végül az, hogy az igaz költő feladata és dicsősége ezeknek a parancsoknak kimondása.

Ilyen jobb szerencse édes reményére,
Igyekszünk mi nyelvünk felemelésére,
Hogy Phoebus tekintvén dicső szépségére,
Nyájasb szemmel nézzen nagy Árpád népére.

Boldog az az ország, melynek kebelében
Múlatnak a múzsák békesség ölében.
Ott van az igazság teljes mértékében,
S törvény és szabadság egész erejében.

Míg ezek kedvelik csendes vidékinket,
S híven megőrizvén magyar erkölcsinket,
Egyességre intik hajlott szíveinket —
Addig folyja bőség áldott mezeinket.

Jövel hát, barátom! te is e pályára:
Segítsd társaidat elfuthatására.
Siessünk egyszersmind dicsőség halmára,
Míg borostyán lehet fáradságunk ára.

A vers mondanivalói ott hatnak tovább, ahonnan vétettek: a nemzeti publicisztika évszázados folyamában. Érdemes azonban külön is hangsúlyozni, hogy a költészetünkben Mohácsról élő képzetek kialakulása elképzelhetetlen Batsányi nélkül: Kisfaludy Károly híres elégiájának minden eleme megvan már nála. Ugyanígy megtalálhatók verseiben Kölcsey *Himnusz*ának lényeges összetevői; csak sokkal aktívabb s aktuálisabb kicsendüléssel.

A 90-es évek elejétől kezdve egyre fokozódó reakciós nyomás növeli a feszültségeket: Batsányi mondanivalói is egyre inkább a valóság égető kérdéseihez fűződnek. Az 1792-ben keletkezett *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* a magyar belpolitikáról szól. A költői levél személyes mozzanata csak műfaji kerete, a nemzeti múlt felidézése csak bevezetője annak, amit az ország sorsát formáló valóságos társadalmi s politikai erőkről mondani akar. Batsányi

és elvbarátai hamarosan észreveszik, hogy Lipót alkotmányosságának, vallási türelmének jegyében a nemesi és egyházi reakcióra támaszkodó rendőrállam kezd kialakulni.

A költő azok nevében szól, kiknek „alélt szívét" a „remény csillaga" csalogatta:

Terhes fellegeket látok fenyegetve borongni
Újra, s leszállani-kész komor éjt terjedni világunk
Nyúgoti részének felzendült messze határin.
Hasztalanul csalogatta reményünk csillaga, tündér
Boldogság képével, alélt szívünket; örökre
Eltűnik ah! s nem fog soha felvirradni talán már.

A vers itt a főellenség, a felvilágosodást, polgárosodást, az értelmes haladást minden erővel akadályozó reakció ellen fordul:

Nézd, a régi homályra szokott sok gyáva miképpen
Üldözi mindazokat, kikről a józan okosság
Élesztő tüze sugárit tündökleni látja!
Nézzed, az ostobaság véres zászlóihoz esküdt
Vakbuzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe!

E harcos felhördülést elégikus közjáték követi: a maga nemében mesteri ellenpontozással adja meg a támadó kifakadás személyes hitelét, hazafiúi és általános emberi mélységét:

Ím, elmúltak az én örömim; nem kellenek immár
E bús szívnek alég ízlelt hívságai többé.
Úgy elenyészének, mint éj felhői tavaszkor,
Bánatos éltemnek fiatalb esztendei; s tisztább
Napjai, mint valamely sietö patak, úgy lefolyának.
Ó! embernek léte, rövid pályája, mi vagy te?
Most jöttünk, már újra megyünk; és íme! csak azt sem
Tudjuk: merre, hová térünk, vagy honnan eredtünk?!
Rajta, barátom, azért: igyekezzünk szerzeni mostan
Érdemeket. (Csak ezek fogják nyújthatni tovább is
Éltünket, mikoron köz-anyánk kebelébe leszállván
Újólag, a természetnek lefizetjük adóját.) —
Jer, menjünk: mint Emberek és Polgárok, Igazság
Útján; szent kötelességünk bétölteni. Nincsen,
Emberiség nélkül nincs érdem; s nincs haza nélkül
Emberiség. — Haza! szívemnek bálványa! tenéked
Szentelem én magam és minden szándékom ezentúl!
A te javad s kiderülésed lesz tárgya fiadnak
Már egyedül; — mivel ah! teneked hasznodra lehetni,
Boldogság; teveled s érted szenvedni, dicsőség! — —

E magas kilátóról a politika felé fordult a költő figyelme; annak a seregnek hadmozdulatai felől érdeklődik, amelyben ő, az Orczyak bizalmasa, a valóságos erők ismerője, még bizakodhatik: a jellemében, kötelességtudásában, hazafi erényeiben megújuló nemesség politikai felvonulása felől:

Mit véljünk? e kétes idők veszedelmit előre
Látva, mi jót várjunk? Budavára királyi lakossi
Mit várnak, mire készülnek? s mibe volna remények,
Hogyha megént valamely szélvész támadna? Ki fogná,
Ah! ki s miként fogná kormányozhatni szerencsénk
Fergeteges tengerre bocsátott gyenge hajóját?
Állnak-e még főbb oszlopaink? ó, állnak-e bölcsebb
Szándékú jeles embereink? Ott vagynak-e népünk
Megbízotti, kiket már harmadik éve kirendelt?
Mint igyekeznek azon felséges arányra? miképpen
Eggyeznek? s melly istenség bölcs karja vezérli
Tántorgó lépéseiket? Készül-e hazánknak
Temploma, vagy legalább új talpkövе meg van-e vetve?
Hajh, nem lészen-e még Babilonnak tornya belőle?

A magyar valóságot ismerő költő nagy jelentőséget tulajdonít a megyei s általában a rendi ellenállásnak: a nemzeti önállóság kivívására s megóvására csak ezt a társadalmi erőt látta eléggé valóságosnak. Ezért voltak számára oly fontosak a budai hírek: a várt országgyűlés, a „haza Szóloni"-nak elaborátumai s barátainak: Koppinak és Verseghynek sorsa, akik ellen szintén éppen akkor indított pert a reakció.

A két vers sorsa pontosan mutatja a változások menetét: az először teljes formájában közrebocsátott *Serkentő válasz* miatt eljárás indult szerzője ellen s csonkítás nélkül még 1827-ben sem engedte újra kinyomatni a cenzúra. A Szentjóbi-levelet — egyébként egyik legnagyobb lélegzetű, valószínű, hogy helyreállított formájánál is nagyobbra tervezett versét — külön füzetben, röpiratszerűen akarta közrebocsátani Batsányi. A cenzor, hitvány taktikázások közben, feljelentette érte, s a meg sem jelent munka állásába került a költőnek. Egész egységében soha nem is adhatta ki; első teljes szövege a periratok közül került elő, egyes részeit különkerekítve, átalakítva vette fel később köteteibe Batsányi. A harmadik szóban forgó vers: *A látó*, egyáltalán nem vált közismertté keletkezése idején, 1793 körül. Formai s tartalmi elemeivel egyaránt szorosan *A franciaországi változásokra* c. vershez kapcsolódik, de sokkal tovább jut annál, mind a haladás útjában álló ellenség egyértelmű megnevezésében, mind a francia forradalomhoz kapcsolódó magyar forradalmi célok kijelölésében. A

három vers közül ez mutatja tartalom és forma legteltebb és tömörebb egyensúlyát; a költő első korszakának versei közül ezzel is kiválik.

A cím félreérthető: pontosabb lenne így: A látó szavai. Nem a látó hivatásáról van benne ti. szó, hanem a látnok-költő „kinyilatkoztatásáról". Batsányi kora és nemzete Kasszandrájaként megszólalva lép elénk:

Vídulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfa! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

Amit mond, nemcsak a magyaroknak; pontosabban: nemzetének is csak mint az egész emberiség részének mondja:

Ó ti! kiknek szívek örök búba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek súgári;
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,
Mely a két világnak megváltója lészen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha — akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk, ím! ölelő karjait terjeszti:
»Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztük ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!«

A vers azzal, hogy a nagy forradalom „egészen felkelt" nemzetét a „két világ megváltójá"-nak nevezi, azzal, hogy a világ megújulását a távoli utópiák korából az akkor égő jelenbe helyezi, azzal, hogy — egyetlen változtatással — a nagy forradalom jelszavait ismétli meg, s azzal is, hogy nyíltan királyellenes, Batsányi legforradalmibb megnyilatkozásai közé emelkedik.

A politikai ér lüktet legerősebben benne, de azért helytelen lenne költészetét csak politikai verseivel jellemeznünk. Jól látta, hogy mint politikai gondolkodónak is csak akkor van igazán hi-

tele, ha az élet más területei is helyet kapnak költészetében. Ilyen fajta — tehát nem politikai — verseinek egy részével is azért a köz-irodalom ügyét kívánta persze szolgálni. Alkalmi verseivel, akár terjedelmesebbek, akár epigrammatikusak, az akkoriban mindent elöntő alkalmi költészetnek is méltó, rangos mintákat akart adni. Jacobinak, a népszerű német szalonköltőnek néhány darabját azért írta át magyarra s Faludi *Kisztő éneke* nyomán azért írt kotta alá is alkalmas, dalszerű verseket, hogy a magyarosodó szalonoknak megmutassa: a „barbár" magyar nyelv is tud kecsesen lépegetni.

Effajta kezdeményei — sajnos — nagyrészt félbemaradtak. Hogy lett volna tehetsége a Faludi által megpendített hang tovább-modulálására, egy sajátos magyar társasági költészet kifejlesztésére, bizonyítsa egyik e nemben legsikerültebb s hosszú ideig igen népszerű darabja, a *Serkentő ének:*

1. Szedjük életünk virágit,
Most, mikor még illatoznak,
S a tavasz vidám szellői
Lengedezve játszadoznak.

2. Kert az élet: de rózsáit
Óva kell s vigyázva szednünk,
S a tövistől, hogy kezünket
Meg ne szúrja, — őrizkednünk!

1—2. Szedjük, óva s őrizkedve,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak!

A vers lehetne akár Csokonaié is, olyan játékos, énekre szabott. Igazán Batsányié azonban mégiscsak az a hang, amelyet az áttüzesedett szív, a felforró érzés diktál. Ódai felajzottság és elégikus elmélyülés egymást váltva erősítő társulását láttuk már a Szentjóbi-levélben. Az elégikus hangulat-lírában is vannak elődei s kortársai — gondoljunk csak Ányosra, Daykára —: a férfimagánynak, a fékezett s csupán a hangulat oldottságában megnyilatkozó érzelmes költészetnek azonban Berzsenyiig felül nem múlt énekese.

Ím, a tavasz vége még el sem érkezett,
Máris a forró nyár heve következett.
Elmúltak víg kedvem kevés szebb órái,
Lehulltak reményem alig-nyílt rózsái.

Itt az ősz, félig-ért, ritka gyümölcsével;
Közelget a tél is havával, jegével; —
S míg fiatal korom napjait számlálom,
Eltünik életem, mint egy rövid álom!

S hogy költészetének legnemesebb forrása s kora átlagszintjéből magasra kiemelkedő erénye: a személyes ihletettség milyen kis remekeket hozhatott létre, bizonyítják szerelmes versei. A legszebbet, az *Esdeklő panaszt*, teljesen idézni kell:

Ne félj, ne félj, kedves lélek!
Ne távozzál előlem.
Mondtam, hogy már nem remélek...
Miért tartasz hát tőlem?

Mit kesergetsz haszontalan,
Mit únszolod könyveim?
Tudom, úgyis, boldogtalan,
Hogy nem lehetsz az enyim!

Látom, mint küszködik szíved,
Mint ég titkos tüzében,
Szemlélvén, mint eped híved,
S mint vész kínos hevében!

Látom, nedvesült szemednek
Mint hullnak le gyöngyei,
Tudván, érted mint gerjednek
Lelkemnek gyötrelmei!

Ó! ha bánatimnak árja
Meghatotta szívedet,
S még egészen ki nem zárja
Elméd régi hívedet:

Ó! ne siess, drága lélek,
Ne siess úgy előlem!
Tiéd vagyok én, míg élek...
Ne tartózkodjál tőlem!

Ifjúkori szerelméről sokféle ellentmondó feltevés kelt szárnyra. Hogy ki volt tárgya, nem tudjuk, a költő csak ennyit mond róla: „Az *Esdeklő panaszt* minap, Nagy Kállón, Szabolcs vármegyében csináltam. Az az én néhai kedvesem már most férjnél van, két esztendőktől fogva. De iránta való hajlandóságom sohasem fog megszűnni." Az 1780-as évek felé lobbanhatott fel, de a különben nem mindig diszkrét Kazinczy is csak ennyit jegyzett fel róla

1788-ban: „Batsányitól most nem lehet egyéb szót a sírásnál s jajoknál hallani, mert kedvese halálán van." Az *Esdeklő panasz* igazi élmény kifejezése. A költő is hangsúlyozta: „Reménylem, hogy ki is fog tetszeni a versekből, hogy nem csupa elmefuttatást, hanem valóságos érzékenységeket foglalnak magokban." Ez az erős és hiteles élménytartalom teszi a saját korában nagyon is modernné effajta költeményeit. A Faludi nyomán művelt könnyed, jelenetező szerelmi dal éppúgy személyes érzésekkel telik meg nála, mint az ugyancsak közhelyszerű rokokó jelenetet egyénítő vers: *Egy nevendék bükkfához.*

Élj, nődögélj, és nyúlj fel az ég felé,
S terjesszed ernyős ágaidat, te szép,
Te társaid díszére termett
Kellemetes fiatal fa! mellyet

E zöld bereknek főbb szálai közt maga
Választa Fánnim, hogy lekötött hitünk
Tanúja lennél: szíveinknek
Titka reád vagyon íme bízva!

Tartsd fenn sokáig párosodott nevünk
Első betűit; mellyeket a kegyes
Hűsége bővebb zálogául
Metsze hajadra saját kezével.

Arra, hogy a szerelem beteljesülését a két szerető szív közt tátongó társadalmi különbség tette lehetetlenné, magukból a versekből — mint ezt néhányan tették — nem következtethetünk. Az az akadály lehetett csupáncsak az is, hogy a leány „másnak adá kezét". A másik vers egy későbbi tisztázatának margójára azonban, valószínűleg a bécsi évek végén, számos töredék szót, sort jegyzett fel a költő; ezek pedig azt látszanak bizonyítani, hogy 1800 táján, Magyarországon-jártában újra találkozott soha nem feledett szerelmével, s az emlékezés ihletében visszahozott boldogság önfeláldozó kedvében magára vállalta a hűtlenről a szenvedést: „Szenvedek én, legyen ő szerencsés!" A törmelékek közt olvasható a következő is: „védekezés, vak előítélet s egyéb talán még nemtelenebb okok kénytelenítenek..." Ez vonatkozhat társadalmi előítéletekre is. Az egész töredék-csoport jelentősége azonban sokkal nagyobb, ha a költő heves érzelmi életének és érzéseiben gyökerező ritka hűségének bizonyságaként nézzük. Akit igazán megszeretett és meggyűlölt, azt egy életre magához kötötte.

A külső benyomásokra rendkívül hevesen válaszoló érzelmi élet, de még sokkal inkább: az egyre ellenségesebb, ridegebb poli-

tikai légkör mindig elviselhetetlenebbé tette számára a kassai életet. Erdélyi pártfogójához s a nyelvi harcban szövetséges társához, Aranka Györgyhöz küldött levelei híven tükrözik ezt az elszigetelődést. „Itt — írja 1793-ban — maradni sokáig teljességgel nem is maradhatok, mert sok alacsony-lelkű üldözőim vannak." 1793 szept. 13-án a kassai cenzor feljelenti a Szentjóbi-levelet, s a vizsgálat eredményeként még annak az évnek végén elbocsátják állásából. Tovább folytatja erőfeszítését, hogy Pesten, esetleg Bécsben találjon állást; de egyelőre csak Forgách Miklós veszi maga mellé magántitkárának. 1794-ben az ujlaki Forgách kastély az otthona; de sokat van úton; hogy a maga ügyében-e vagy másokéban is, arra semmi biztos adatunk nincs. Azt mindenesetre tudjuk, hogy a Martinovics-pert megelőző években néma, de késhegyremenően elkeseredett küzdelem folyik éppen ekkor a látszatra nyugodt felszín alatt. Habsburg-ellenes és Habsburg-párti szövetségek alakulnak, a forradalom eszméi újsághírek, levelek, személyes üzenetek útján terjednek, a köztársasági mozgalom kátéi magyar nyelven „széllesztetnek", paszkvillusok, röpiratok, mint buborékok a víz színén, jelzik a mélységben folyó erjedést; — s mindent behálóz a remek olasz tapasztalatok szerint megszervezett rendőrállam kémhálózata.

Batsányi éppen Bécsben tartózkodik, amikor Martinovics elfogatásáról értesül. Bizonyosnak látszik, hogy az apáttal nem volt közvetlen kapcsolatban — a magyar politika igen lényeges kérdéseiben, amint ez már az eddigiekből nyilván világos — egészen ellentétes nézeteik voltak. A hír mégis nyugtalanítja; visszavonul szobájába, azután, nyomát elmosva, hazautazik Forgáchékhoz. Ott értesül róla, hogy körözik őt is. Ekkor Forgách legalábbis gyanús tanácsára Pestre indul, s jelentkezik a nádornál. Az megnyugtatva küldi szállására, s még aznap, 1794. szept. 10-én, a magyar köztársasági mozgalom perében gyanúba került személyként elfogatja. A vallatásokat, ide-oda szállításokat társaival együtt viseli el Batsányi; kezdetben, láttuk, a legveszélyesebb vádlottak között a lista elején szerepel, aztán egyszer csak hátrakerül; a tábla felmenti, a szeptemvirek egyévi várfogságra ítélik. 1795 augusztus elején, mások közt Verseghy Ferenccel és Szentjóbi Szabó Lászlóval, Kufsteinbe szállítják.

A mozgalomban s a perben való szerepét akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, kit és mit képviselt ő ott. Nyilvánvaló, hogy a pert politikai meggondolások szerint s azzal a céllal rendezték, hogy a magyarországi nyugtalan elemeket megrettentsék, hogy a monarchiának az elégtelenkedő, de osztályérdekeiben látszatra kielégített nemességgel kötött alkuját így is megpecsételjék, főként

azonban, hogy az életérdekeiben sértett s olyan egykönnyen falhoz nem állítható ellenzéki főnemesség mellébe nyomják a pisztolyt: ha kell, az uralkodóház hajlandó megismételni a Wesselényi-pert is, s nem áll meg a „belső emberek"-nél, az izgága katonatiszteknél, hatalomravágyó apátoknál, tündökölni szerető arszlánoknál, idealista rajongóknál s a valóságot szívós, apró munkával feltáró író-tudósoknál. A Habsburgok oldaláról s a monarchia érdekében okosan kitűzött célt el is érték: a véres színjáték jóidőre szétverte az ellenzéket, s a főúri „összeesküvés" vezetőit néhány év vekzatúrája külön hűségnyilatkozatokra kényszerítette, vagy szerepüktől megfosztva szétmállasztotta, mint az eső és fagy a szabadra kitett kőszobrokat.

Batsányit nem hagyták cserben pártfogói. Lehet, hogy valamilyen, egyelőre ismeretlen célból szükség volt még rá. Lehet, hogy jó összeköttetései voltak, de lehet az is, hogy csak kézzelfogható terhelő bizonyítékot nem találtak ellene. Bizonyos, hogy igen okosan és bátran, igazsága tudatában s hatalmas védőiben bízva védekezett. Apologiájában nemcsak kitűnő latin tudását, komoly jogászi jártasságát s a legjobb mintákon képzett stílusát csillogtatta, hanem igen komoly taktikai ügyességről, a veszéllyel higgadtan szembenéző férfiasságról s kitűnő politikai helyzetismeretről tett tanúbizonyságot. Hogy ő az egész ügyben árthatatlannak tudta magát, a nyilvánvalóan védekező taktikával írt védekezés mellett bizonyítja *Készület* c. verse. Ennek legalább csírája a börtönében halálra készülő Batsányi lelkében fogant. A Múzsájával társalgó költő őszinteségével szól a kedveshez, akinek nevét később olvashatatlanná tette az egyetlen kéziraton:

Ez tehát érdemim ára,
Így fizetnek nékem is!
Gonosztevőknek sorsára
Juttatának engem is!...
Lelkem! vedd ezt gondolóra;
Nehogy, ütvén majd az óra,
Készületlenek legyünk.

. . . . . .

Jer, szabadság szent szerelme,
Bátoritsad lelkemet:
Ellenségid dühödelme
Érted ontja véremet.
Hogy hazám hű fia voltam,
Hogy balsorsát panaszoltam,
Íme, vétkem ez vala.

Te, kiért most könyveimnek
Folyva foly le zápora,
Ó! ... hűlt tetemimnek
Hogyha nyugszik majd pora:
Ne higyj a rágalmazásnak!
(Becstelen sírt azzal ásnak)
Tudjad: »áldozat vagyok!« —

Ezt a forró, szép és érdekes sorsú költeményt minden lényeges eleme a Toldytól később *Kufsteini elégiák*nak nevezett ciklus körébe utalja. A várbörtön, amelynek köveit annyi magyar politikai fogoly koptatta, három vonatkozásban is igen jelentékeny szerephez jutott a költő pályájának alakulásában. Ott ismerkedett meg az éppen akkor ott fogvatartott Maret-val, aki később Napóleon minisztere lett, s sorsdöntően beavatkozott Batsányi életébe. Erről később lesz szó. Bebörtönöztetésének következménye volt az is, hogy nem kerülhetett vissza hazájába, s hogy nem vehetett többé aktív részt a magyar irodalom irányításában. Végül: itt szabadult fel teljesen s talált adekvát kifejezési formákra költészetének mélységesen modern, szubjektív ere. Toldy helyesen ismerte fel, hogy a Kufsteinben fogant, vagy tárgyukkal, hangulatukkal odatartozó versekben valamilyen ciklikus kompozíció darabjai maradtak ránk. Batsányi, aki élete végéig nem említette sem a pert, sem Kufsteint, nyilván nem akarta a ciklusok egyesítésével külön is felhívni a figyelmet a költeményeket létrehozó körülményekre. Köteteiben tehát elválasztotta egymástól a tárgyuk, hangjuk, hangulatuk szerint egymáshoz tartozó darabokat: részben azért is, mert tartania kellett a cenzúrától, részben azért, mert a szövegek egy része „többszöri hajótöréseiben" elveszett. A versek két mag körül csoportosíthatók. A ciklusok egyikének *(Verseghy Ferenchez, Gyötrődés, Egy szerencsétlen ifjú sírjánál, Három töredék, Lina panasza, Vigasztalás)* közepén Batsányi Kufsteinben elpusztult költőbarátjának, Szentjóbi Szabó Lászlónak alakja és sorsa állhatott. A másiknak *(Tűnődés, A rab és a madár, A szenvedő)* szenvedő hőse maga a költő.

Verseghyt és Szentjóbi Szabót a királyi és a hétszemélyes tábla egyformán halálra ítélte, de a demonstratív kivégzések után Ferenc császár meghatározatlan idejű fogságra enyhítette a büntetést. Persze, azért a kegyelmet nyertekre is súlyos sors nehezült. Verseghy megviselt testtel-lélekkel szabadult csak; az ifjabb költőtárs, az „öccs", elpusztult a börtönben. A hűséget tartó s aggódó barátság, a megsértett emberméltóság s az ártatlanul üldözött hazafierény, a börtönmagány és a szabadságvágy, a Néróként uralkodó zsarnok s az egész infámis rendszer elleni gyűlölet

érzései egyszerre, egymást erősítve feszülnek ezekben a versekben. Az első ciklus megmaradt darabjainak sajátos mélységet s robbanó tömörséget ad az, hogy a közvetlen élmény forróságával áradó mondanivaló olyan könnyed, már-már játékosan dalszerű formába rendeződik: gomolygásában is tisztán, zsúfoltságában is áttekinthetően. A költő, aki már régebben barátjára, Verseghyre bízta „szándéki édes titkát" — a megmaradt strófák után ítélve — politikai nézeteit is őszintén elmondotta a versekben: így nőhettek ezek túl a baráti megemlékezésen, s alakulhattak szenvedélyes tiltakozássá az elnyomás ellen.

A *Gyötrődés* címen közismert emlékezés utolsó, a nagybeteg fogolytársnak enyhülést könyörgő strófáját:

Nagy Ég! tekintsd nehéz baját,
Küldj néki éltető reményt!
Avagy te nyisd meg ajtaját,
S bocsásd el, ó halál, szegényt!

egy, a linzi hagyatékban megmaradt fogalmazvány így folytatja:

És megnyitá!... Ne sírj, ó szűz!
Szüntesd szemednek záporát.
Ne háborítsd, ó drága szűz,
Barátom nyúgovó porát!

Önéki megnyitotta már
Révét a jóltevő halál:
A mi hajónk habok közt jár,
S nem tudjuk, partot hol talál!

És most azért sóhajtanak
Ott szenvedő barátjai:
Hogy együtt nyúgodhassanak
Hamar mindnyájok hamvai.

Letette minden terheit,
Nem csüggnek láncok karjain;
Nem várja Bécs kegyelmeit —
Az ég segíte kínjain.

Megesküdt ellenséginek
Nem érzi már irígy dühét
S hatalmas üldözőinek
Mosolygva nézi mennykövét.

Az összetett, zsúfolt és forró élmény más, monumentálisabbnak vagy szabadabbnak érzett formákban keres kifejezést a másik

ciklus darabjaiban. A *Tűnődés* formájával s motívumaival egyaránt ismert mintákhoz kapcsolódik. De hogyan feszegeti, törimossa a roppant megindultságot tükröztető, zárt sorokon és strófákon átcsapó mondatok áradása az antik mértékű forma szigorú szerkezetét! S hogyan elmélyíti, megeleveníti az akkoriban Európa-szerte divatos s olyan magyar elődöktől, mint Ányos és Baróti Szabó már magyarul is felhasznált hold-költészet sablonjait azzal, hogy a valóság hitelesen ijedelmes elemeivel tölti meg őket!

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicső
Fénnyel mosolygó asszonya! Jersze már,
Fájdalmim érzékeny tanúja!
Verd el az éj szomorú homályát.

Távúl hazámtól; messze vidék sovány
Határit őrző vad havasok között;
S felhőkig érő durva fogház
Rejtekiből az egekre nézvén,

Óhajtva várom megjelenésedet, —
És íme! jőnek kellemetes, szelíd
Súgárid... Üdvöz légy, kegyes hold!
Könyveim árja között elázva

Áldlak, s köszöntlek. Csak te tudod nyögő
Szívem keservét; ah! egyedül te vagy
Még, aki most is szánakodva
Nézsz le reám, s panaszimra hallgatsz.

A szenvedő — a költőnek egyetlen igazán vallásos verse — talán legiskolásabb a kufsteiniek közül. Tartalmával és formájával egyformán Klopstockhoz tapad. Batsányi mind szemléletének, mind nyelvhasználatának, főként azonban stílusa fennkölt, patetikus elemeinek kialakításában, de a költő-látnok, a vátesz-bárd szerepének és öntudatának megerősödésében is sokat köszönhetett ennek a pietizmuson nevelődött s modernül nemzeti szellemű német költőnek. Klopstock egyik — az antik strófaszerkezetek szabad változataként kifejlesztett — formáját: az itt-ott felcsendülő rímekkel díszített s laza jambus-lejtéssel ritmikailag is egységesített négysoros strófát használta fel a költemény kezdő- és zárótételében. Legjobb és verstörténeti szempontból is legjelentősebb kufsteini verse azonban *A rab és a madár.* Irodalmunkban, tudtunkra, ez első eredeti képviselője annak a modern lírai versnek, amelynek szerkezetét, ritmusát főként az utat, kifejezést kereső

érzés szabad ömlése vagy lobogása szabja meg, s amelyet éppen ezért „szabad ritmus"-nak, vagy „szabad vers"-nek neveztek el azok, akiknek e forma e korbeli virágzását köszönheti: a Sturm és Drang költői. A Biblia, Pindaros, Shakespeare és Osszián példáin támadó s forrásvidékeiről táplálkozó műfajjal először Klopstock és Herder műveiben találkozott Batsányi: nyilván ezek hatására tett kísérletet, még Kassán, arra is, hogy egész élete nagy feladatának, a magyar Ossziánnak hangját megtalálja. *A rab és a madár* egyébként a költő szabad versei között is a legszabadabb: sorainak lejtése, hosszúsága, mondatainak, szólamainak tágulószűkülő lüktetése, elszórt rímeinek telt vagy rekedt, szándékos vagy szándéktalan összecsendülése: mind az érzés áradásának, hullámzásának kifejezését szolgálja; ez lazítja meg s teliti modern „expressziókkal" a vers nyelvét; ennek tagolódása szerint határolódnak el a strófák is.

És íme zeng!... De mely szokatlan,
Mely új erővel hangzik ezüst-szava?
Mint éled ah! s mely ellenállhatatlan
Vígságnak indul minden a partok körül!
Miként örül,
Miként süvít az ő
Hatalmas énekének
Hegy, völgy, mező!
Mely víg örömre gerjedének,
S miként felelgetnek mindenfelől neki
A szirtos oldalú hegyek
Láttatlanúl enyelgő gyermeki!

Téged, szabadság! téged énekel.
Nincs szíved, ember! hogyha nem érdekel;
Ha fel nem indíthatnak édes
Hangjai zengedező szavának —
Megbájoló kedves szavának,
Mely által új
Életet ád az egész tanyának!

Áldás reád,
Ó édes
Kis énekes!
Áldás reád!!
Ne ártsanak néked soha
E vad vidéknek éhes ölyvei!
Ah! el ne érjenek téged soha
Kegyetlen üldöződ vérengző körmei!

Ezekben a versekben jut fel első és később soha el nem ért magasságú csúcspontjára költészete. Sorsukban már megmutatkoznak azonban azok a körülmények, amelyek oly végzetesen hátráltatták Batsányi további fejlődését. Kéziratos emlékeik csak a bécsi évekből, a századforduló idejéről maradtak ránk: valószínű, hogy ott és akkor öntötte őket végleges formájukba. Pontosabban: többféle formájukba. Abba, amelyben szabadon, teljesen s épen kibontakozott ihlete, s abba, amelybe a cenzúrára, rendőri megfigyelésre való tekintettel csonkította-gyúrta őket. Közönség nélkül süket volt körülötte a világ, felolvasni csak néhány Bécsbe látogató baráti érzésű magyarnak lehetett, kinyomtatni egyáltalán nem volt mód verseit. Határozott, szép s impulzív vetésű írásával letisztázta tehát, s hogy emlékül odaadhassa vagy elküldhesse őket, a teljes szöveg mellett egy-egy rövidebb, s a cenzúrát elviselő változatot készített. Megrendítő élmény kézbe venni pl. a *Készület*nek egy ilyen másolatát. Mikor szétszóródott, elveszett verseit, már linzi száműzetése idején, újra megpróbálta összegyűjteni, az egyetlen valahonnan előkerült másolatra jegyezte rá az eredeti rekonstruálható töredékeit; nyilván valamilyen összetépett vagy elmállott papírról, amelyet úgy próbált megfejteni, mint egy palimpszesztust. *A rab és a madár* legkorábbi, 1804-ből való kéziratát Kazinczy őrizte meg. Ezt írta rá jegyzetként: „Batsányi ezt az allegóriát magához vette a debreceni vásárkor 1804 októberében, bálba menvén; nyilván oly szándékkal, hogy azt valakinek mutathassa. Az a valaki nem jelent meg a bálban, és így, hogy rajta ne vesszen, az én markomba nyomá. Magam vágtam el az utolsó sort, még akkor az árnyéktól is rettegvén. Abban a Sas körmei voltak említve." A perről magáról Batsányi nem szólt többé nyíltan s a nyilvánosság előtt egy szót sem. Hogy mi volt a véleménye az eseményről, egy soha közre nem adott latin epigrammában foglalta össze. Ebben a római ősök szelleméhez fordulva a következőket mondja:

Fénylőbben — bár vélnétek — nem buktatok el ti,
Romlástok iszonyúbb nem vala, mint a miénk:
Róma, reád hármak dühödelme idézte a romlást,
Rád hét férfi keze hozta, Hazám, a halált.

1796. május 23-án szabadult börtönéből. Életlehetőséget csak Bécsben talált. Magyarországon hivatali állást nem kaphatott, s azok a főurak, akiknek szüksége lehetett volna rá, nem tartottak többé udvarukban hozzá hasonló „bizalmi embereket". Az Orczyak, mint akiknek körmére vertek, hallgattak, Batthyány Alajos

visszavonult a politikától, a röpirata miatt 1796-ban ellene is megindított vizsgálat 1800-ban legfelsőbb dorgatóriummal és az ő hűségnyilatkozatával végződött; Barcsay Ábrahámot mint veszélyes „jakobinus"-t, mint a közdolgoktól visszavonulni képtelen s tekintélyes magyart, a Batsányi számüzetésére kísértetiesen emlékeztető módon, évekig nem engedték haza, Erdélybe. A példákat hosszan folytathatnók. Magyarországon már Napóleon fenyegető támadásainak kivédésére kellett erőt gyűjteni: Ferenc rendőrállama tehát nem tűrhette ott a költőhöz hasonló nyugtalan elemeket. Bécsben kapott kis fogalmazói állást. Fizetéséből alig tellett volna a puszta megélhetésnél többre: baráti segítségre szorult. Kazinczy feljegyezte, hogy Somssich Lázártól és Báróczytól „hópénz"-t húzott. Az, hogy Bécsben állami állást kapott és vállalt, hogy nem nyomorgott, persze sokminden szóbeszédre okot adhatott. *A rab és a madár* kéziratához fűzött — előbb idézett — jegyzetet így folytatta Kazinczy: „De a hiú Batsányi a sas körmeiből elvette a kenyeret kufsteini fogsága után, s hogy a kenyérhez egyebet, s ha lehetne cifrát is kapjon, a titkos polizei szentjei közé is felírattatá magát, s köztök bei dem ehrlichen Departement der Erbrechung der Briefe veve szolgálatot. Júniusban kért, hogy őtet többé meg ne látogassam, mert ő szem alatt vagyon." A jegyzet vége persze eléggé ellentmond az elejének. A besúgó nyilván kell, s nem kerüli a gyanús és megfigyelendő emberek társaságát. Mikor azonban leírták, 1809-ben, még frissen égett a seb, mely végleg, még az életen túlra is szembe állította egymással e kor magyar irodalmának két vezéregyéniségét.

Batsányi magyar kapcsolatai azért természetesen nem szüntek meg Bécsben. Kezdetben főként régi ismerőseire, a testőrírók körül kialakult körre támaszkodhatott. A *Magyar Museum* voltaképpen ezek kezdeményeit fejlesztette tovább, s szerkesztője már Kassán érintkezésbe került a testőrkör bécsi tagjaival. Mindenekelőtt Baróczyval, akihez halálig szíves barátság fűzte. Nyilván megismerte már régebbi bécsi útjai alkalmával az állandóan ott lakó írókat, szerkesztőket — Pánczél Dánielt, Decsy Sámuelt, Görög Demetert, Kerekes Sámuelt stb.; ezekhez járulhattak azok, akiket foglalkozásuk, kiküldetésük, vagy utazásuk hosszabb-rövidebb időre a monarchia fővárosához kötött, pl. Kultsár István, Péteri Takács József, Légrádi Imre, Bárány Péter és mások. Bécsi éveinek ilyen vonatkozásai még alaposabb felderítésre várnak. Bizonyos, hogy magyar társaságának megválasztásában s a velük való érintkezésben is azok az elvek vezették, amelyeket Kazinczyval közölt. Azért társaságban is találkozott velük; bizonyítja ezt egyebek közt, hogy — igaz már 1801-ben — részt vett azon a

banketten, amelyet a *Kesergő szerelem* imprimálásának örömére rendeztek a bécsi magyar írók. De magyarországi barátaival, Baróti Szabóval, Virággal, Kisfaludy Sándorral stb. is tartotta a kapcsolatot, s többször is járt a hazában, azokon a helyeken, ahova családi vagy baráti szálak kötötték: a Dunántúl, a Felvidéken, a fővárosban és Debrecenben bukkant fel: rendszerint tekintélyes barátok társaságában.

Azt a törekvését, hogy részt vegyen a magyar irodalom irányításában, soha nem adta fel. Ha talán nem is elindítója, de egyik fő mozgatója a *Magyar Minerva* című bécsi sorozatnak, amely azt tűzte ki célul, hogy a régi és egykorú jeles írók műveinek megrostált és szép formában elkészített kiadásával táplálja a magyar irodalom akkor erősen lohadó tüzét. Ennek a sorozatnak első köteteként bocsátotta közre Batsányi *Ányos munkáit*, 1798-ban; ebben jelentek meg, ugyancsak az ő közreműködésével, Virág *Poétai munkái* (1799), s ebben szerette volna kiadni Baróti Szabó válogatott verseit is. Rengeteget fáradt egyéb ügyekben is. Elkészíttette íróbarátai arcképeit, részt vett munkáik megbírálásában. Korának egyik legműveltebb irodalomértője volt: ezt még ellenfelei is elismerték, s nemegyszer felkérték a „quintilianusság"-ra: műveik megrostálására. Ezt ő maga is felajánlotta annak, akit becsült: pl. Kisfaludy Sándornak. Páratlan alapossággal, igazságossággal és határozottsággal végezte el a barátságból vállalt munkát, holott mást, mint félve tisztelt tekintélyt s haragos ellenségeket nem igen szerzett vele. A fontosabb új magyar kiadványokat mind megszerezte, s könyvtára megmaradt darabjainak tanúbizonysága szerint gondos figyelemmel át is olvasta, jegyzetekkel kísérte. Némi érthető részrehajlással, de frissen és jólértesülten tájékoztatta is az ismeretségének körébe tartozó idegen nyelvű lapokat irodalmunk eseményeiről. Az új század elejére már Bécsből is újra országos tekintélyre tett szert.

1801-ben Kazinczy is kiszabadul, s megpróbál közeledni vetélytársához: a régi haragot úgy látszik eltemette a közös üldöztetés elszenvedése és emléke. Kazinczy helyzete jobb. A nemes földesúr hazavonulhat birtokára. Otthon tapasztaltabban folytathatja az irodalmi szervezést, mint ifjúkorában. Egy ideig nem is keresztezik egymás útjait, sőt udvarias levelet is váltanak. 1804-ben azonban rettenetes sérelem éri Kazinczyt Debrecenben. Egy közös kiránduláson, amelyen egyébként Csokonai is részt vesz, Batsányi nemcsak költőként, s a külföld elismerésével is megerősített irodalmi tekintélyként, hanem szebb, daliásabb férfiként is elviszi a pálmát, s maliciózus fölényével halálra sérti vetélytársát annak nem is titkolt szerelme, Ilosvay Krisztina előtt. Ettől fogva

engesztelhetetlen ellenfelei egymásnak. — Batsányi fejlődésére két végzetes következménnyel járt az eset. Kazinczynak sikerült az általa befolyásolt közvéleményben a Batsányi élete és körülményei körül szükségképpen támadt homályos foltokat egyértelműen feketére színeznie. De sikerült később az ő köré csoportosuló fiatal nemzedéket is Batsányi ellen hangolnia, s a hamarosan kiéleződő nyelvújítási harcban Batsányit teljesen azoknak a legalábbis „konzervatív" dunántúliaknak pártjára állítania, akiktől egyébként mély világnézeti és politikai szakadék választotta el a forradalmi elveit soha fel nem adó költőt. A magyar élet közvetlen érintkezéseiből egyre jobban kiszigetelődő Batsányi ezért szakadt el — mindkét fél nagy kárára — a reformkor nemzedékétől, amely pedig igen lényeges vonatkozásokban éppen azt vitte előre, vagy valósította meg, amiről a *Magyar Museum* ifjú szerkesztője egykor álmodozott.

Ez annál sajnálatosabb volt, mennél tágabb európai látókörre s mennél szerteágazóbb európai kapcsolatokra tett szert a Bécsben is minden erejét önművelésre és szervezkedésre fordító költő. Hamarosan érintkezésbe került az osztrák főváros haladó szellemű, fontos íróival és művészeivel. Hogy ebben szabadkőműves összeköttetések is segítették, csak sejthetjük: bécsi életének ezek a területei még nincsenek kellőképpen feltárva. A társaságban olyanok játszottak vezető szerepet, mint Alxinger, a felvilágosodás egyik legszellemesebb osztrák írója; a travesztiáinál sokkal jelentékenyebb Blumauer; Füger, a kitűnő és tekintélyes festő, s főképpen a századvég legmozgalmasabb irodalmi szalonjának központja, Bécs e korszakának legelevenebb intim történetírója: Caroline Pichler. A bécsi, s a Bécsen túli kapcsolatok megteremtésében igen nagy segítségére volt a költőnek Johannes v. Müller, Svájc nagytekintélyű történetírója, aki még a felvilágosodott szellemű tudomány kitűnőségeként került fontos állásba a monarchia fővárosában s aki élete végéig atyai jóindulattal támogatta a szűkösen élő Batsányit, útjait egyengette még akkor is, amikor 1804-ben a porosz király szolgálatába lépett át, hogy azután hamarosan Napóleon westfáliai minisztere legyen.

Ebben a társaságban ismerkedett meg Bécs Sapphójával, későbbi feleségével, Baumberg Gabriellával. Lehet, hogy találkozásukban is volt szerepe a szabadkőművességnek. A szerelmesek szívesen nevezték egymást „testvér"-nek. A szerelem, amely kezdetben alig volt több plátói vonzalomnál, lassanként elkomolyodott, s el is felhősödött. A költőnő megismerkedésük idején egy súlyos szerelmi válság sebeit viselte. Ifjúkori arcképén megőrzött kedves, gyengéd, átszellemülten érzéki vonásai lassan meg-

keményedtek; híres reprezentatív arcképéről egy fennkölt, lantot tartó, éles orrú, csúnya nő néz ránk. De mindvégig megőrizte szellemének frisseségét, egyéniségének természetességét, észjárásának józan realizmusát. Levelezésük, amely csonkán is e kor lélektörténetének páratlanul érdekes emléke, azt mutatja, hogy a németes „idealizmus", a fellengző, lélekömlesztő érzelmesség sokkal jobban megfertőzte az ebben is jeleskedni, minden mást felülmúlni kívánó magyar „barbár"-t, mint az ép arányérzékét a lélekszárnyalás minden szédítő magasságában megőrző bécsi úrilányt. Szerelmüket egy időre megzavarta a Baumberg szülők kemény ellenkezése, s egy másik nő, lehet, hogy Ilosvay Krisztina feltűnte. 1805. június 10-én mégis összeházasodtak. Ebben az évben már Gabriella Batsányi, geb. Baumberg verseit rendezte sajtó alá, mintaszerű gonddal, a költő. Ebben a kötetben több vers ünnepelte őt. A hűséget, melyet ezekben fogadott neki, mindhalálig megtartotta okos, kitartó, a legnehezebb csapások terhét is mindig példás lelkierővel és derűvel viselő felesége. Nemcsak megszerezte, de az újabb üldöztetések nehéz napjaiban fel is használta férje érdekében a legmagasabb összeköttetéseket is. Finom, bár kissé iskolás, de a legjobb iskolában készült verseinek magasan fölébe nőtt jellemerejével, lelki nagyságával. A költőnek nemcsak simulékony tanítványa s költő-párja volt, hanem igazi élettársa.

Pártfogói, házassága s barátai révén s néhány műve segítségével Batsányi igen értékes kapcsolatokra tett szert Európa-szerte. Hivatali fogalmazványaival, védőiratával már bizonyságot tett arról, hogy kitűnő latinista. Amikor Napóleon 1796-ban ismételten megverte az osztrák hadsereget, a bécsi politikai körök arra fanyalodtak, hogy a kényszerűségből összehívott magyar országgyűléstől újoncok és hadiadó megszavazását kérjék. Hogy a követeket befolyásolják: az irodalmat is harcba vetették. Olyan tekintélyes magyar és német költők, mint, mások közt, Pálóczi Horváth Ádám, Czinke Ferenc vagy Denis biztatták a királyhűség és adózás erényének gyakorlására a rendeket. Batsányi, barátai, főként talán Somssich Lázár unszolására, s hogy bécsi helyzetén némileg enyhítsen, szintén írt egy *Ode ad Hungaros* című, névtelenül kinyomatott, kitűnő latinságú, klasszikus reminiszcenciákkal ragyogó, buzdító verset. Az ódával együtt szerzőjének neve is ismertté vált, és bármennyire más: „igazi és valóságos" színben szeretett volna is a költő a nagyvilág nyilvánossága elé lépni, Wieland folyóirata az „új Balde"-t ünnepelte benne: az újlatin költészet feltámadó csillagát. Írt még néhány latin verset — egyebek között az idézett s a Martinovics-pör jelentőségét meg-

fogalmazó epigrammát, s annak emlékére, hogy 1799. júl. 27-én újra a Napóleon elleni szövetség csapatainak kezébe került e fontos erősség: egy *Mantua* című ódát. Ez a vers, amelynek mondanivalója teljesen megfelel az egykorú osztrák hivatalos felfogásnak, sokat használt Batsányinak. Nemcsak politikai megítéltetését tette kedvezőbbé, hanem barátokat, tisztelőket is szerzett neki. A bár névtelenül, de csinosan kinyomatott verset afféle tekintélyszerző, emlékhagyó ajándékként osztogatta el s mind Olaszországban, mind Németországban, mind Franciaországban kedvező fogadtatásra talált vele; főként az akkor még Európa-szerte virágzó újlatin költészet ápolói között. „Csodálatraméltó"-ként ünnepelte Nicolas-Eloi Lemaire is, „professeur de poésie latine à la faculté des lettres de l'Académie", akivel Batsányi párizsi éveinek vége felé együtt készült egy minden fölösleges sallangtól megtisztított kritikai Horatius-kiadásra.

A történelem, ha egyszer túllépett rajtuk, nem sokat törődik az elmulasztott lehetőségekkel. Ezért is felesleges és céltalan azon töprengeni, hogy „mi lett volna, ha..." Nem lehet azonban mégsem keserűség nélkül gondolni arra, hogy Batsányi neve ezekkel a kitűnő latinságú, közepes költőiségű és kétségtelenül reakciós tartalmú versekkel vált ismertté ott, ahol újra pályát akart kezdeni: az írók szabad európai társaságában. Ő, a nemzeti forradalom költője: a Habsburgokat dicsőítő versek szerzője: — ez is hozzátartozik életének és művének tragikus mozzanataihoz. Magyarországon sem voltak azért hatástalanok az ódák; Kazinczy ugyan fanyalogva nyilatkozott róluk, de Virág kis ódával válaszolt az egyikre; s ha ellaposodva is, de Berzsenyiig elgyűrűzött hullámuk. De hol maradnak ezek a latin zengzetek Berzsenyi dörgő vihara mögött! Pedig az a néhány töredékes, vagy szárnyaszegett magyar nyelvű óda, ami megmaradt Batsányi ilyenszerű verseiből, azt bizonyítja, hogy lett volna ereje Berzsenyi szárnyalására:

Nincs már hazád; nincs, nincs menedékhelyed
Már néked: ég, föld ellened esküdött.
Láttadra együtt cimborálnak
Nagyjaid ál fejedelmeidnek

Rabságra termett szolga tanácsival,
Hogy, pártfogóid tűzzel emésztve, ne
Légyen, ki fertelmes nadályid
Véred-erét kiszopó fogától

Megmentsen. Ó! kit lenni hisz és imád
E szenvedő szív, Mindenek Atyja te!
Elnézed ezt? vagy költemény csak
Lételed? agyszülemény? hiú váz?

S mi vagy te, Erkölcs? nem csupa név, üres
Szó, hang?... Igazság! balgatagok süket
Bálványa? ... Természet! hol a te
Isteni rended, örök hatalmad?...

•

Harcolva szerzett birtokiból gonosz
Mesterkedéssel végre kiforgaták,
Szentségtörő kézzel kiirtván
Mindazokat, kiket a szabadság

S édes hazájok szívreható szava
Zászlója mellől el nem ereszt vala.
Elhagytad őket, vak s bolondul
Játszadozó csapodár szerencse!

Iskolás latin versei egy süllyedő, ma már teljesen elfeledett költői világhoz kapcsolják, s nem is igen többek alapos humanista műveltségének bizonyítékainál. Német nyelven írt költeményei azonban az eleven életből merítik tárgyukat s innen veszik formai elemeiket is. Alkalmi darabjai, amelyek közül csak egy akkor ünnepelt, erdélyi származású, bécsi zongoraművésznőhöz s néhány, feleségéhez írt vers maradt meg, azt mutatják, hogy a német nyelven való költés eszközeit is megszerezte. Egyetlen eddig ismert nagylélegzetű kompozíciója, a *Der Kampf* azt bizonyítja, hogy szerencsésebb körülmények között lehetett volna ereje kora jó német költőinek közelébe is felszárnyalni. A műnek feltehető teljes kiadása eddig még sajnos nem került elő; két részletét „egy lírai költemény töredéke"-ként 1803-ban közölte Herder folyóirata, az *Adrastea*. Batsányi, aki pedig ezzel a művével már „igazi és valóságos" színben léphetett volna a nagyvilág színe elé, mindent elkövetett inkognitója megőrzésére. Lehetséges, hogy nem csupán nevének a Bécsben nem éppen udvarképes Herder mellett történő említésétől félt, hanem fenn akarta tartani annak lehetőségét, hogy a felismertetés veszélye nélkül bocsáthassa közre egyéb munkáit. Ebben a művében már csak kiindulásul s támasztékul használta mestereinek, ez esetben főként Klopstocknak, Herdernek és Schillernek műveit. A vers érzelmi forrósága, szerkezetének túláradó ömlöttsége, kifejezésbeli zsúfoltsága s néhány életrajzi vonatkozása arra vall, hogy életének, művészetének, „látói" hivatásának legmélyebb s legégetőbb kérdéseiről szól benne. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a töredék gomolygó, egymásba indázó gondolatai, képei, szerkezeti elemei közül nem egy újra felbukkan a költő egyéb írásaiban; a *Déli György látásában*, a *Poétai elmélkedésekben*, az *Intő szózatban*, de már előbb *A látóban*, s a *Szentjóbi-levél*-ben is. Batsányi maga is nagyra tartotta;

1799 végén ezt írta Gabriellának: „az Óda most úgy tűnik fel előttem, mint a legkitűnőbb mindazok között, amit én vagy bárki más valaha alkotott."

A műben fellobogó politikai-erkölcsi ihlet azt bizonyítja, hogy Batsányi kényszerű némasága idején sem lett hűtlen ahhoz, amire egész életét feltette: a „látói" hivatáshoz. Mindazt, ami foglalkoztatta, amit — úgy érezte — ki kell fejeznie, magyarul is, sőt főként magyarul akarta elmondani. Életművében éppen a *Der Kamf*fal kezdődő időszakra, főként a bécsi évek második felére s a párizsi évekre eső részben jelentős hézagot figyelhetünk meg. Az erre az időre jutó versek, amennyiben megmaradtak, kevés kivétellel töredékek. Pedig a költő magyar múzsája sem hallgatott. Az 1800 után megelevenülő irodalmi életben fokozódó figyelemmel fordultak feléje, annál is inkább, mert hiszen azokban a külföldi lapokban, amelyek foglalkoztak az egykorú magyar irodalommal, a legjobbak között emlegették. Az említett kéziratos másolatok nem hallgattathatták el azokat, akik gúnyosan bírálták a költőt, amiért barátaival magasztaltatja magát, noha semmi újabb érdemes magyar munkát nem tett közzé. Önálló kötet kiadását hosszú ideig reménytelennek tartotta: „... könnyen megtörténhetik, hogy én, amíg élek, semmit sem adok ki nyomtatásban", írta Kazinczynak 1802-ben. 1808 körül mégis komoly hírek keltek szárnyra arról, hogy „nyomtattatja verseit". Kisfaludy Sándornak egy 1808 végén kelt leveléből s abból, hogy a tervezett kötetbe összes forradalmi verseit felvette, arra lehetne következtetni, hogy a cenzúrát megkerülve, talán a monarchia hatalmi körén kívül eső helyen akarta kiadatni művét. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy az austerlitzi vereség, a pozsonyi béke, a rajnai szövetség s az ismét kiélesedő francia—osztrák feszültség idején arra számított, hogy Napóleon megdönti a Habsburg uralmat, s hogy a maga szövetségi rendszerét erősítve, azokra a Habsburg-ellenes nemzeti erőkre támaszkodik majd Magyarországon is, amelyeket a rendszer, mint láttuk nemrég, s éppen a Martinovics-pör véres színjátékával kényszerített térdre. Ha Batsányi bonapartista lett — amit aligha lehet kétségbevonnunk —, nyilván ezért lett az. Így remélhette, hogy a Korzikai haladottabb szellemű abszolutizmusában lehetőség nyílik majd az olyanféle munka megjelentetésére, mint amilyennek az ő kötete készült.

A kiadás terve s a terv meghiúsulása szorosan összefügg azokkal a rejtélyes körülményekkel, amelyek Batsányi életének ezt az időszakát annyira befolyásolták. Azzal, hogy Napóleon csapatai 1809-ben megszállják Bécset, hogy a költő 1809. nov. 19-én Párizsba megy a kivonuló francia csapatokkal, hogy Franciaországban él, amíg csak 1815. aug. 5-én el nem fogja a francia fővárost

megszálló osztrák katonaság. Az idevágó kérdések, a kutatás eddigi erőfeszítései és részleteredményei ellenére nagyrészt még mindig megválaszolatlanok. Igen fontos adatok hiányoznak. Részben maga a házaspár semmisítette meg az áruló jeleket, részben, Batsányi elfogatása után, a hatóságok kezén veszett nyomuk az iratoknak. Annyi bizonyos, hogy Batsányiék bevárták Bécsben a franciákat, hogy a költő hamarosan összeköttetésbe került egykori kuftsteini fogolytársával, Hughes-Bernard Maret-vel, aki akkor már Napóleon minisztere volt. Tudjuk, hogy részt vett annak a kiáltványnak megfogalmazásában, amelyet Napóleon a magyarokhoz intézett, hogy felzendítse őket a Habsburgok ellen. Ez egymagában aligha lehetett halálos vétek; Batsányi, akit egyszer már megcsípett a kígyó, különben is elég óvatos volt. Hivatalos írásbeli engedélyt kért és kapott a munkára. Nyilván más szolgálatokat is tett tehát Maret-nek, s valószínű, hogy sokmindenről tudomást szerzett, amit nem volt szabad elárulnia — talán erre vonatkoznak az említett utalások feleségéhez írt leveleiben. Bizonyos, hogy a franciákkal együtt tűnt el Bécsből, minden nyomot elmosva maga mögött, s bizonyos, hogy Maret évjáradékot szerzett neki a franciáktól; ezzel tette lehetővé, hogy bár igen szerényen, megélhessen a francia fővárosban, illetőleg ennek szegényes elővárosában, Belleville-ben, ahová 1815-ben kiköltözött.

Párizsi, illetve Párizs-környéki életének részleteiről is csak keveset tudunk. Annak, hogy a bonapartista magyar vagy német emigrációval különösebb kapcsolatban állott, nincs nyoma. Azt, hogy az otthoni eseményekről tájékozódott, látjuk a *Mercure Étranger* számára írt közleményeiből s feleségével váltott leveleiből. Mással mint Gabriellával nemigen levelezett; legalábbis nagyobbára csak ezek a — később Metternich engedélyével a hivatalos futár útján küldött — levelek maradtak meg. Felesége 1811-ben engedélyt kapott, hogy utána menjen. 1811. ápr. 27-től 1814. aug. 15-ig voltak együtt. Akkor Gabriella visszaköltözött Bécsbe, hogy „egetvívó asszonyszívével" s magas összeköttetéseinek felhasználásával hazakönyörögje férjét is. Hogy volt-e Batsányinak Párizsban valamilyen politikai szerepe, arról semmi lényegeset nem sikerült eddig felderíteni. Irodalmi dolgokkal — a már említett újlatin humanista kapcsolatok ápolásán túl — saját feljegyzése szerint két területen foglalkozott: „úgymint: 1. a magam poétai magyar munkáimnak öszveírogatásával és megegyengetésével, hogy azokat majd idővel szép és tiszta nyomtatásban közreereszthessem; és 2. Ossziánnak azon nevezetes editio szerint való új fordításával, mely Londonban 1807. esztendőben három kötetben nyomattatott ki". Ezt a kiadást saját kezével „copiálta" a Császári Bibliothecában. Aktív politikai szerepre nem vágyako-

zott, Maret ilyenféle ajánlatait elutasította. Könyvtáros, vagy valami efféle szeretett volna lenni, hogy kedvére tudóskodhassék. Érdemes megjegyezni, hogy a menekülés közben magával vitt, vagy maga után küldetett legszükségesebb holmi közt ott volt annak az Aeneis fordításnak kézirata is, amelyet öreg barátja, Baróti Szabó Dávid készített, s amelyet Batsányi rendkívüli alapossággal átnézett és megjobbított. Magával vitte Párizsba verseinek kéziratos kötetét is. Bizonyos, hogy nemcsak csiszolgatta, hanem ki is egészítette az anyagot. *A magyar költő idegen, messze földön* című poétai elmélkedések egy része ott keletkezett. Érdemes ennek a kéziratos verskötetnek sorsára jobban odafigyelni: kicsinyben jól tükrözteti a költő életének végzetes fordulatait.

Töredéke Batsányi linzi hagyatékában lappangott. A teljes, mintegy 150—160 levelet magában foglaló kéziratnak 35 levelét őrizte meg. Az 1—10. levélen egy *Előszó (1808)* című, csak kis részben megcsonkított szöveg olvasható; a 11—22. levélen az ehhez csatlakozó több helyen csonka *Jegyzések;* a 23—27. levélen néhány vers, illetőleg a hozzájuk írt jegyzetek töredéke; a 28—34. levélen egy *Beszéd (Töredék), (1798)* című prózai darab s a hozzátartozó megjegyzések, a 35. levél üres. A töredékből tehát hiányoznak a kötet nagyobb részét kitevő versek. Az ezeket hordozó lapokat részben kitépték, részben kivágták. A csonkító kéz azonban nem mindig dolgozott pontosan. A kötésborda mellett helyenként meghagyott egy-egy csonka lapszélt. Ezeken többhelyt megmaradtak a verssorok kezdő-, vagy végszavai, néha csak betűi. A prózai részeken többféle, kivétel nélkül a költő kezétől származó javítás látható. Ezek három korszakból valók: 1. a szöveg leírásának első idejéből, a bécsi évek legvégéről; 2. a párizsi évekből; 3. a linzi évek elejéről. A töredék alapján megkísérelhetjük a tervezett kötet helyreállítását. Az 1808-ról keltezett *Előszó* vezethette be a hozzácsatolt, helyenként igen élesen fogalmazott s mindig alapos jegyzetekkel: ebben fejtette ki Batsányi irodalompolitikai s elméleti gondolatrendszerét. Ezt követhették, nagyjából keletkezésük időrendjében, a költemények, és pedig csonkítatlanul, a legforradalmibbak is. Ugyancsak bő jegyzetekkel kísérve, amelyekben Batsányi politikai szerepéről is sok szó esett. A kötetet az 1798-ból keltezett *Beszéd* zárta le: a költő „látói" hivatásáról szóló lelkesült hitvallás.

A kéziratos könyvet, ugyanúgy, mint az *Osszián*-másolatot beköttette, s feltehetőleg könyvei közt tartotta. Ezért nem vitték el a letartóztatást végrehajtó katonák: ezeknek csak arra volt parancsuk, hogy „papírjaival" együtt fogják el Batsányit. A könyvek közt tudhatta Blanchard is, ez a párizsi könyvkereskedő és kiadó, aki jó barátságban volt a költővel: elfogatása után el-

intézte rendezetlen dolgait, törődött a Párizsban maradt holmival, s megőrizte, amit ebből az újabb hajótörésből megmenthetett. Gabriellának írt levelében már 1815. nov. 22-én említi a kéziratokat, s 1820-ban könyveivel együtt el is küldte őket Linzbe Batsányinak. A kötet ekkor már bizonyosan csonka volt. Lehetetlen ugyanis, hogy a költő, aki mindent elkövetett elveszített munkái megszerzése, helyreállítása érdekében, aki kötetet akart összeállítani, maga tépte ki és semmisítette meg a lapokat Linzben. Valószínűbbnek látszik, hogy Blanchard végezte ezt a munkát. Ismerhette a kéziratot — talán kiadásáról is beszéltek —, s tudhatta, hogy főként a versek veszedelmesek: szövegüket viszont nem értette. Tehát találomra tépte ki azokat, amelyeket veszélyesnek sejtett. A csonkítás vagy a költő elfogatása után történhetett — a lapokat kapkodva vágták, ill. tépték ki —, vagy akkor, amikor a Linzbe irányított csomagnak át kellett esnie a határvizsgálaton. Költeményeinek sajtó alá rendezésekor alig használhatta a kötetet Batsányi: éppen az őt annyira érdeklő rész hiányzott belőle.

Bizonyos, hogy elkobzott papírjai közt is voltak versek. Számtalan lépést tett, hogy ezeket visszaszerezze: csak amikor 1835-ben világossá lett előtte, hogy kísérletei reménytelenek, határozta el magát arra, hogy *Verse*inek tervezett második kötete helyett *Poétai Munkái*nak egyetlen kötetét (voltaképpen a *Versek* kissé megbővített új kiadását) tegye közzé. Néhányról a megmaradt versek közül biztosan feltehetjük, hogy Párizsban keletkeztek. *(A bujdosók,* a második *Tűnődés, A bölcsnek állhatatossága)*: ezekben legfeljebb bizonyos jelképiség s az összeomlás örvényeiben az öngyilkosság rémén diadalmaskodó erkölcsi erő pátosza utal a politikai háttérre. Lehet, hogy a politikailag veszélyesebb versekhez már Párizsban keresett bizonyos álcázási módokat. Az *Imhol ma is* című élesen klérus- és idegen-, pontosabban németellenes költeményt talán már ekkor hangolta úgy át, mintha spanyol viszonyokra vonatkoznék, s hozta kapcsolatba az ugyancsak bonapartista s Napóleon kegydíjából Franciaországban élő spanyol költő, Juan Melendez Valdes nevével. Minden jel azt mutatja, hogy Párizsban is teljesen hazája felé fordult lélekkel élt. Azért ment el arra a hosszas és büszkeségét erős próbára tevő kihallgatásra is Metternichhez, hogy legalább Bécsbe visszakerülhessen.

A magyar irodalom, de általában az egész magyar közgondolkodás ügyét akarta szolgálni azzal a mérhetetlen előtanulmányt, gondot és munkát emésztő művel is, amelyről egy ideig úgy érezte, hogy Párizsban befejezheti: a magyar Ossziánnal. Egész életében birkózott a fiktív kelta bárd hamisított énekeinek magyar tolmácsolásával; a közvélemény félszázadon át tőle is várta

a nehéz feladat megoldását. Kazinczy még Kassán azt írta: „Osszián jobb kézbe nem akadhatott". A fordítás lassan nemzeti üggyé nőtt, s hallgatása idején nem utolsó sorban a készülő műről szállongó hírek tartották fenn Batsányi tekintélyét. „Az vala fő, s legelső tárgyam, hogy ennek az isteni költőnek szívreható énekei által magyarainkat megíhletvén, hazájokra, s önnön magokra emlékeztessem. Bárdussa akartam lenni magyar nemzetemnek, s a régi kelták történeteiben tükröt tartani polgártársaim eleibe; édes anyám nyelvén akartam siratni erkölcsinknek elhanyatlását, dicsőségünknek kimúlását": ezek az 1788-ban írt szavak érvényesek voltak egész életére. Kassán, majd Bécsben, az európai ossziánizmusnak egyik főfészkében, új és új utakon kereste az igazi megoldást. Irodalomelméleti, esztétikai meggondolások is vezették: ezzel a művével szolgálhatta leginkább a nemzeti ébredés ügyét ő, aki fogságának bélyege s a rendőrség figyelő szeme miatt alig számíthatott rá, hogy eredeti verseit teljességükben kiadhassa. A külső körülmények, de a maga egyre aprólékosabb filológiai gondossága is rendkívül hátráltatták a munkában. Összegyűjtötte az egész Osszián-irodalmat s újra meg újra átdolgozta fordításait. Csak 1808-ban értesült a „kelta eredeti" megjelenéséről: míg ezt a rendkívül ritka bilinguis kiadást kezébe nem kaphatta, félretette a munkát. Párizsban azonban, ahol Osszián kultusza egyébként éppen Batsányi ott-tartózkodása idején lángolt fel újra, megkapta, lemásolta a könyvet, s ismét munkához fogott. 1811-ben magyar mecénás is jelentkezett a kiadásra, s 1813-ban a *Moniteur* a fordítás közeli megjelenését jelentette. Hogy miért késett a kiadás, nem tudjuk: bizonyos, hogy a költő 1814-ben erősen dolgozott rajt, s 1815-ben, a mecénás visszalépése után is folytatta a munkát. A gyakran elővett, harminc esztendeig csiszolt fordítás végül sem jelenhetett meg: bizonyosan magukkal vitték a katonák s nyomtalanul elsüllyedt — esetleg valamelyik bécsi levéltárban lappang.

Nincs mód rá, hogy itt nyomon kísérjük ennek az életreszóló költői küzdelemnek menetét; tanulságos lehet azonban az is, ha néhány példával utalunk a megtett út fő eredményeire. Az első 1788-ban készült kísérlet még teljesen prózai:

> *Őszhajú fia az idegen földnek, ki magánosan az erdők közepette lakol! ó te, kinek szomorú szózatja, mint egy messze folyónak zúgása, gyakran füleimet hatotta! jövel, beszéld elő homályos álmaidat! öntsd ki pompás énekidet! — De miért örvendeznék én a te énekeidben? fekete ijedelmeket forgatnak azok lelkeink előtt, megrázkódtatják a vitézeknek szíveket. Olyan a te éneked, mint ama felhőnek nyögése, amely halálos gyümölcsé-*

vel küszködvén, ropogó mennydörgéseket terjeszt, s azután setét testéből a halálnak hegyes nyilait lövelli ki. Távozzál messze országodba; távozzál a mi boldog szigetünkből!

Nyilván az osztrák bárd, Denis példájára 1789-ben a hexameteres formával próbálkozott:

Alpinnak magzatja! sebem mért szaggatod újra? —
Íme, megint bánatba hozál. Oszkárnak halálát
Kérdezvén tőlem! — Már könyveim árja szememnek
Látását elvette ugyan, de az hajdan időknek
Képe világít elmémben, Ó, bárde! mi módon
Adjam elődbe azon bajnoknak gyászos elestét? —
Oszkár! — — ah szomorú nevezet, mit juttat eszembe!
— Gyermekem, ó Oszkár! fejedelmek vére! Vitézink
Fénye, tehát ezután sohasem láthatlak-e többé? —

Hamarosan rájött, hogy az átköltésnek ez a formája helytelen. Bécsből 1802-ben ezt írta Kazinczynak: „Én úgy akarnám Osszián fordítani, amint talán énekel vala, ha magyar volt, s most élt volna (a nyelvnek mostani állapotjához képest szólván)". Ennek a korszaknak emléke *Az inisthónai háború*nak az a fordítása, amelyet Kazinczy 1815-ben az *Erdélyi Museum*ban a költő engedélye nélkül, nagy bosszúságára közzétett, s amelyet ez 1827 körül alaposan átdolgozott:

Ugy mentek a mezőn keresztül,
Mint a setétlő fellegek, midőn
A rengeteg pusztákon
Süvöltve hajtják a szelek.
Tüzes villámoktól pirulnak széleik;
Egyszerre megzendül s ropogva döng az erdő,
Előre érezvén az égi háborút.
Oszkár hadi kürtje megriad, s harsogva zeng;
Reng, háborog Lánónak elrémült tava.
Seregelve gyűlnek öszve Kormáló körül
Csengő paizzsa lázító jelére
Az egész vidék felijedt lakossai.

A linzi évek kéziratai közül került elő *A szelmai daloknak*, Osszián legnépszerűbb darabjának töredékes fordítása. Ebben is számos olyan fordulatra bukkanunk, amely azt bizonyítja, hogy Batsányi ismerte azt az új, romantikus hősi stílust, amely Berzsenyi, Kölcsey és mások kezdeményei után a *Zalán futásával* jut diadalra. Hogy e stílus úttörői s talán kiérlelői közt milyen fontos

szerep juthatott volna Batsányinak: Osszián-fordításának e késői emlékei is bizonyítják. De Linzben ő már a maga nevében is mondhatta Kolma énekét:

Szólaljatok meg; halljátok szavam;
Halljátok, ó szerelmem tárgyai!
Némán feküsznek; elnémultak.
Hallgatnak ők; hallgatnak örökre már!
Mint a hideg fejér agyag, úgy kihűltek melljeik.
Ó! a halomnak szikláiról,
A hegytetők szélvészes bérciről
Szólaljatok meg, halottim lelkei!
Ah, szólaljatok! nem rettegek, én meg nem rettenek.
Hová menétek el nyúgodni, kedvesim?
Mely kősziklának barlangjában
Találjam én eltünt árnyékitok?
Nem hallik a levegőben semmi gyenge szózat,
Mely a szelektől félig elkapatva
Válasz gyanánt érkezhetnék felém.

Itt ülök egyedül mély bánatomban
Könyvekben elázva várom a napot!

Az események egyébként, amelyek Batsányi életét ismét fenekestől felforgatták, eléggé váratlanok és nem teljesen érthetők. Érdekes, hogy amikor a szövetséges seregek először szállják meg Párizst, Batsányi után a kakas sem kukorékol. Lehetséges, hogy akkor más gondjuk volt a katonai hatóságoknak, vagy csak jobban voltak tájékozódva? 1815 augusztus 5-én kora reggel egyszerű párizsi szobájában letartóztatták, s minden papírjával együtt a katonai parancsnokságra vitték. Onnan szoros őrizet mellett hamarosan hazafelé indították s a brünni Spielbergen helyezték vizsgálati fogságba. Papírjai — legalább részben — talán egyenesen Bécsbe kerültek, mert a morvaországi főparancsnokság 1816. április 27-én nem tud róluk. De az is lehet, hogy valahol utat tévesztettek, mert hiszen a Hofkriegsrat keresi őket, s azóta sem kerültek elő; a spielbergi per folyamán sem használták fel őket. A vizsgálatot, s a pert egy külön ebből a célból kiküldött bizottság folytatta, amely közvetlenül a császárnak tartozott jelentést tenni. A fogollyal jól bántak, rendesen látták el, feleségétől küldeményeket kaphatott, egyebek közt könyveket, s ezekkel behatóan foglalkozott is. A vizsgálat nem tudott semmi komolyan terhelő adatot az ismét okosan és erélyesen védekező költő ellen találni, a bírák nem hozhattak elmarasztaló s büntető ítéletet. A császár tehát, Sedlnitzky rendőrminiszter javaslatára, elrendelte a költő szabadonbocsátását, de kizárólagos tartózkodási

helyéül Linzet jelölte ki. Az 1816. aug. 26-án érkezett határozatot augusztus 24-én adták Batsányi tudtára; aug. 26-án érkezett Gabriella s 29-én indultak együtt Linzbe. Ott kezdetben igen nehezen, az asszony vagyonának roncsaiból s a neki juttatott császári segélyből éltek. Mindaddig, amíg a költő vissza nem kapta a franciáktól nem nagy, de a legszükségesebbre elegendő életjáradékát. Linzből már nem is költöztek el többé.

A száműzetés nem megbélyegzés volt, csak a veszélyes erjesztő csíra elszigetelése. Batsányi ebbe az elszigetelésbe sem volt hajlandó belenyugodni, s míg felesége a zár feloldásáért könyörgött, ő újra felelevenítette magyarországi kapcsolatait. Az előfeltételek megvoltak, bár nem látszottak éppen egyértelműeknek. Amikor a költő Párizsba menekült, az itthoniak nem tudták, hogy a nagypolitika hullámverésében bűnösként merül-e el, vagy érdemekkel gazdagon tér haza? Mindkét lehetőségről keringtek hírek. Az óvatos Kisfaludy Sándor, a nádor barátja, mintha 1815-ben közöltetni akarta volna Döbrenteivel Batsányinak hozzá intézett versét. Ugyanebben az évben adta ki Kazinczy *Az inisthónai háború* fordítását az Erdélyi Museumban, s megrótta Döbrenteit, amiért nem kérte el számára a Kisfaludy-Hímfihez intézett ünneplő verset, amelynek közlésével esetleg egyszerre üthetett volna, egymáshoz kompromittálván őket, mindkét ellenfelén. Párizsból is váltott Batsányi egy-egy levelet néhány hazai íróval: valószínűleg Kisfaludy Sándorral is. Amikor azonban híre kelt letartóztatásának, s újabb perének, egyszeriben mindenki visszahúzódott tőle. Éppen akkor, mikor versei kiadását forgatta fejében, s arra készült, hogy, legalább a nyelv és irodalom terén szerzett alapos tudását kamatoztatva, bírálója legyen kortársainak s nevelője az új nemzedéknek. Kisfaludyt tartotta a kor költői közül magához legközelebb állónak, már csak mint Kazinczy ellenfelét is. 1817 első felében lemásolta egy csomó olyan versét, amelyekről feltételezte, hogy megnyerik a dunántúliak vezérének, régi irodalmi barátjának tetszését. Néhány francia könyvet s a *Himfi szerelmei*nek meg a *Regék*nek az ő „barátságos krízisével" ellátott köteteit, egy arcképpel együtt, egy bécsi kereskedő útján, elküldte Kisfaludynak. Ennek válasza vagy elveszett, vagy nem is indult útra. Amikor barátja, most már mások közvetítésével, újból felkereste, későbbi üzenetközvetítőjük, Juranits László útján megüzente, hogy nem levelezhet vele, mivel „feljebb helyrül, noha igen nyájossan, meg vagyon intve, hogy a száműzöttel levelezésbe ne ereszkedjék. Ellenkezőt cselekedni neki nem tanácsos és a magyar közjóra káros is volna". Kisfaludy különben is jobb helyen tudta úgy látszik a kveruláns hírében álló öregurat ott, ahol volt, mint idehaza. Erre vall a költő hazahozatalával kapcsolatos indolens visel-

kedése. Valljuk meg: a száműzött, kétszer is fogságot viselt Batsányival nem mertek érintkezni az itthoniak. Önszántából csak Juranits László, egy évig volt iskolatársa, kereste fel levéllel. 1819-ben fedezte fel a *Tudományos Gyűjtemény* előfizetői közt, aztán kikutatta címét, felújította a régi ismeretséget, s felajánlotta a közvetítést. Ő is lett Batsányi magyarországi íródeákja, könyve kiadásának tutora, „szállesztő"-je, mindenese.

Juranits által a dunántúliakkal jutott újra összeköttetésbe. Az a kör, amelynek részben papi tagjai alig jutottak tovább az 1790-es évek magyar ruhában pompázó s magyar nyelvet terjesztő nemzeti érzésén, nem a költőt, hanem a nyelv és irodalom tudósát igyekezett megnyerni magának. Azt, aki a nyelvújítás harcaiba perdöntően beavatkozni képes bíró lehet. Ehhez a feltevéshez a költő közismert Kazinczy-ellenessége és a bécsi években végzett kritikusi és tanácsadói működése nyújtott támasztékot. 1821-ben megjelent Pesten, Trattner Tamás betűivel és költségén, Batsányinak *A magyar tudósokhoz* írt röpirata. Egyszerre jelentette be, hogy folytatni kívánja a régi nagy magyar írók, elsőül Faludi méltó kiadását, s hogy maga is bele akar szólni a nyelvújítás körül dúló vitákba. Juranits kezdetben maga is csak ezt a szerepet szánta neki: „Ebben az utolsó esztendőben, midőn nyelvünk nemzetisége a nyelvújítók által oly szemlátomást szenvedett, óh be sokszor sóhajtottam utánnad és mondottam, hogy, különösen a prózába, Batsányira volna szükségünk", írta 1822-ben. Kisfaludy igen józanul így fogalmazta ezt meg másfél évtizeddel később, 1837-ben, már a harc döntő ütközetének eldőlte után: „Én úgy hiszem, hogy a nemzetnek józanabb és bölcsebb része az ó és új nyelv között egy középúton fog járni és ebből egy reformált ó és igazzából kirostált új fog alakulni. De annak, ki ezt végrehajtja, nagy tekintettel bíró filológusnak, grammatikusnak kellene lenni. Ezen feladásnak barátunk tudna legjobban megfelelni."

Batsányi kész lett volna a munka elvállalására. Már csak azért is, mert világosan látta, hogy a nyelv ápolása nem elszigetelt feladat, hanem része csak az egész nemzeti megújulás, függetlenedés ügyének. De Linzből nehéz volt a száműzöttnek érdemlegesen beavatkoznia a hazai dolgokba. Tisztelői körében is felvetődött hamarosan az a gondolat, amely őt magát is annyira foglalkoztatta. „Tudom és érzem jól én magam is, hogy valamint akárki más, valóban hasznára lehetnék a hazának, nemzetnek, főként a nyelv és literatúra mostani állapotjában: ha ott az ország kebelében és név szerint Pesten lakhatnám... de evégett szükséges volna a nádorispán és más nagy hazafiak közbenjárása által azt végbevinnetek, hogy ő felsége, a császár, mélytóztassék engemet a pesti Múzeumba parancsolni avégett, hogy ott a nemzeti nyelv-

nek és literatúrának hasznára munkálkodjam, és név szerint a poéták és más nevezetes írók munkáinak kiadását tovább folytassam", írta 1824-ben Juranitsnak. A hazajövetelből, nem utolsó sorban Batsányi büszke keménysége miatt, nem lett semmi. Az itthoniak azt ajánlották neki, hogy iparkodjék elmeműveit, főként *Ossziánját* kiadni, s vagy a felséghez, vagy a nádorhoz kegyelemért folyamodni — barátai majd megkísérlik megnyerni számára a Marczibányi-díjat, s szót emelnek mellette. A költő azonban csak az előbbi tanácsot fogadta meg, amikor újra művei összegyűjtéséhez s kiegészítéséhez fogott. Kérvényezni senki emberfiához nem akart, kegyelmet kérni főként a császártól nem: kegyelem helyett igazságszolgáltatást s elégtételt várt. Már ez a körülmény is meggondolkoztathatná azokat, akik szeretnek a linzi száműzött „megtorpanásáról" beszélni. Batsányi nem torpant meg, legfeljebb megmerevedett, s mivel kikerült az itthoni élet közvetlen benyomásaiból, légszomjas, egyoldalú, öregesen pedáns lett. Az otthon és a világ színterén lejátszódó lényeges események felől egyébként mindvégig tájékozódott, s a magyar reformkor kibontakozása éppúgy nem kerülte el figyelmét, mint a kis népek megmegújuló szabadságharcai.

Tudta, hogy az 1820-as évek nyelvi vitáiban mélyebb erők kavarognak, s a maga szerepét is lényegesen tágasabbra, jelentősebbre mérte egy nyelvhelyességi vitákban igazságot tevő filológusénál. Azok az újra meg újra elővett prózai dolgozatok, amelyeket *A magyar versről és versszerzésről* írt, meg hagyatékából előkerült *Esztétikai dolgozatai* magukban is bizonyíthatnák ezt. Megrendítő emlékei ezek egy végül is teljesen magára maradt kemény egyéniség küzdelmének azért, hogy méltón megfogalmazza a célokat, amelyeknek szolgálatában annyit fáradott. Olyan egyenetlenek, mint egy beszélni felejtő s ifjúkori szavaival valami sokkal nagyobbat, érettebbet kifejezni vágyó aggastyán monológjai. A kuszává bonyolódott vagy közhelyszerűen üres mondatok közül azonban újra meg újra előcikáznak a „látó" fényes villámai. Annak az embernek szavait halljuk, aki megjárta a tűzhányók és jéghegyek forrón vajúdó s dermedten szűzi magaslatait. Ezeket a százszor elővett, átjavított, bővített írásokat talán szerencséjére is nem adhatta ki. Csak még jobban elmérgesítette volna a haragot, amely lassanként úgyis egyedül feléje irányult már. A nyelvújítási harc elült, Kisfaludyék megbékültek, Kazinczy megfogalmazta mindkét oldalnak elégtételt adó s kitűnő tanulmányát az ortológusról és neológusról. A magyar irodalom termékeny forrongásában már régen elkeverte a merev régit s a mesterkélt újat az egészséges jövővel, s ülepíteni kezdte, aminek seprővé kellett válnia, amikor a makacs aggastyán még mindig régi ellenségeivel,

főleg a Vadótzi Vincének keresztelt Kazinczyval vívott. A nyelv kérdéseiben nem jutott túl azokon a gondolatokon, amelyeket két idevágó, nyomtatásban is megjelent munkájában: *A magyar tudósokhoz* írt felhívásában (1821) és Faludi kiadásának ugyancsak sisakos-kardos-pajzsos *Toldalék*ában (1824) kifejtett. Van — eszerint — a magyar nyelvnek elég szép hagyománya a régi nagy poétáknak, prózaíróknak azokban a műveiben, amelyeket újra ki kell adni, „az eddig szokásban volt hibás és ízetlen nyomtatásnak szemsértő mocskaitól hova-hamarább megtisztogatva", hogy legyen, „akihez a mai nyelvtudósok, nyelvmívelők, csinosítók, regulázók, pallérozók többnyire mind oskolába mehessenek, hogy előbb magyarul tanuljanak!" Ő csak a féktelen, s hozzáértés nélküli újítást kárhoztatja; s azért, mert ez „nyelvünk kívánatos gyarapodásának természetes folyamatját s szabad kifejlődésének csendes menetelét mindenképpen ellenzi", sőt „egész érzésünk és gondolkodásunk módjának elváltozását" okozza, tehát abból forgat ki, amit minden reformban meg kell őrizni, virágzásra, „délre" kell hozni: a „magyar karakterből."

Ez volt számára a nyelvápolásban is a legfontosabb. Vallotta, hogy „még a legközelebbi múlt igen sanyarú s terhes és veszélyes időkben is hazai nyelvünk szent ügyére s egész nemzetiségünk, magyarságunk megújulására nézve annyi előmenetelt tehettünk, amennyit, a világ közönséges dolgainak zavaros folyamatjához és hazánk egész külső-belső állapotjának ismeretes környülállásaihoz képest, valóban alig várhattunk". A nyelvi s nemzeti megújulást együtt, s a nemzeti hagyomány szerves továbbfejlesztésével várja s kívánja. Ezért munkálkodik a nyelv ápolása mellett, azzal legalább egyforma jelentőséggel a magyar történelmi öntudat ébresztésén, formálásán. Történelemszemlélete, bár keretei s fő motívumai élete végéig azonosak maradtak, elmélyült, a múlt nagy eseményeinek megítélésében sokat fejlődött: nem egy kísérletet tett rá, hogy történeti ihletének kifejezési formáit is gazdagítsa. Ezért birkózott — láttuk — Ossziánnal, de ezért segített olyan példátlan önzetlenséggel és buzgalommal Baróti Szabónak is, hogy méltó példaképpé fejleszthessék a magyar nyelvű Aeneist. Egyidőben ő maga is foglalkozhatott a nemesi közvéleményben annyira s oly régóta sürgetett honfoglaláskori nemzeti eposz gondolatával. Egy párosrímű tizenkettesekben írt töredéke mintha ennek bevezető sorait őrizné.

Ama dicső magyar lesz tárgya versemnek,
Ki e hazát vérrel szerzé nemzetemnek;
Ki Tanais partján felszedvén sátorát,
Duna mellékire vezérlé táborát.

Sokat cselekedett fegyverrel s elmével,
Sokat tűrt, szenvedett vitéz seregével.
Hasztalan állt ellent Napnyúgot hatalma,
A nagy erő ellen nincs elég oltalma.
Bármint erőlködött, végre csak ledűle,
S magyarok országa romlásin épüle.

Később, úgy látszik, nem érezte már eléggé monumentálisnak ezt a formát. Kisfaludynak, akinek *Regéit*, éppen ezek hazafias történelmi ihlete miatt, többre tartotta a *Hímfi*-daloknál, 1808 körül azt tanácsolta, hogy a könnyed dalformáknál sokkal méltóságteljesebb, ünnepélyesebb antik metrumokban írjon regét, s nyilván példaképpen el is küldte neki egy ilyen lírai-történelmi ódáját, a *Majthényi Barta keservét*, a *Várna és Mohács* című ciklus egyik darabját.

A ciklus eszméje talán már Kassán, de legkésőbb Bécsben merült fel a költő tervei közt. Ihletének három fő forrása: a nemesi reformizmus, az antikos hőstisztelet és az ossziáni hazafias érzelmesség eszme- és látomásvilága — láttuk — kezdettől fogva táplálta képzeletét.

Azok a motívumok, amelyekre már a *Serkentő válaszszal* kapcsolatban utaltunk, kifejlődve, részben már megmerevedve térnek vissza e versekben: Mohács és Várna továbbra is a nemzeti romlás példázatos eseményei, a borongó múltszemlélet ossziáni alkony-színekkel mélyül el, az ősi dicső erkölcsök a már-már teljes züllésbe fulladó nemzet elé idéztetnek. A költő antikizáló hajlama megerősödött: ott, ahol a mondanivaló különös kiemelést kíván, a hagyományos nemzeti forma mellett az antik ódai mértéket használja. Ez antikos-balladás versek egyik hőse így fohászkodik „a mohácsi veszedelem után; fogságban":

Ó, kit bizonnyal lenni hisz és imád
Minden magyar szív, nemzetem egy Ura!
Ki hajdan őtet, régi szűkült
Honja határaiból kihozván,

Oly sok temérdek baj s veszedelmeken,
Oly számos ország, s annyi sok ellene
Fegyverkezett nép tartományin,
Annyi hegyek s vizeken keresztül,

E szép, ez áldott földre vezéreléd;
Itt, századoktól fogva, szüntelenül
Ügyében eggy Oltalmazója
S gondviselő kegyes Atyja lévén,

Hiven megőrzéd mind ez időkorig;
S hazánknak oly sok fergetegek között
Majd számtalanszor már utolsó
Süllyedezésre került hajóját

Mindenha biztos partra kijuttatád,
S bár veszni tért, elveszni nem engedéd:
Hogy érdemeltük, bűneinkért
Ostorozó kezed íly csapásit?

Hogy-hogy jöhettünk ennyire most? Miért,
Ah! mért vonád meg régi kegyelmedet?
S nem fogsz-e rajtunk, ó atyáink
Istene! már könyörülni többé?

Hajdan hatalmas nemzetek asszonya!
Európa fényes dísze, magyar haza!
Nép! annyi híres bajnok-ember
Törzsökös anyja! hová jutottál?

Az események dramatizálása egyébként is kedves fogása lett. A költő maga is a Múzsával, a költészet emberfeletti hatalmának megtestesítőjével folytatott párbeszédben lép elénk, ugyanúgy, mint a *Der Kampf*-ban. Csak itt bárd-jelmezébe öltözik ő is. A *Déli György látása;* csupa a jelenhez intézett, de történelmi leplekbe burkolt szózat. A Múzsa így beszél:

»Fogd lantodat, költő, s énekelj!... Ezt várja
Hunnia több igaz, több jeles polgárja,
Ki, ha szent ügyetek védőit elnézi,
Könnyező szemeit terád is intézi.
Jer magánosságod gyászos éjjeléből,
Ébredj bús szívednek néma gyötrelméből;
S látván, hogy népednek új sírgödröt ásnak,
Vess véget e hosszú bűnös hallgatásnak!
Tekints a multakra, nézz a jövendőre,
S intsd hazád andalgó fiait előre!«

A látó szerepét, küldetését is itt fogalmazza meg végleges formában:

»A látó, ha terhét felvette vállára,
Viselje mindvégig, s ne nézzen magára.
S minthogy sem tetszése változást nem tehet,
Sem kára, vagy haszna, kérdésbe nem mehet:
Imádván titkait az ég szándékának,
Tűrje nehéz súlyát a kemény igának;
S zabolázván saját hajlandóságának
Ösztönét, engedjen istene szavának!

Amit a jövendő kétes fellegében,
Amit a végveszély borongó jelében
Irtózva lát, szíve kínos gyötrelmében —
Mondja ki serkentő gyászos énekében!
S bár nem hihet néki, bár nem ügyel rája
Az örökké-vakok dőzsölő víg nyája,
Ne szűnjék mindaddig igazmondó szája,
Míg porban nem hever Ilion bástyája!«

Mindez egyszerre, egybefonódva, egymást egyszer erősítve, másszor rontva hat, sugall és ölt alakot e sajátságos versekben, amelyeknek feltehető hatását, vagy legalábbis szoros kapcsolatát a reformkor magyar költészetével (Berzsenyivel, Kisfaludy Károllyal, de Vörösmartyval is!) még egyáltalán nem vizsgálták meg. Kortársaihoz s az újjászülető magyar irodalom ízlésáramlataihoz, a deákos, franciás, németes és magyaros iskolákhoz való viszonyát egyébként is alig derítette fel még irodalomtörténetírásunk. Alaposabb elemző vizsgálat pedig megmutatná, hogy mindezekkel az áramlatokkal komoly kapcsolatai voltak; hogy pl. a magyar klasszicista ízlés kialakításában, a latin költészet megmagyarosításában, antik és magyar történeti s erkölcsi eszmények egybeötvözésében igen lényeges szerepe volt.

A ciklusnak sajnos csak körvonalaiban rekonstruálható sorsa maga is „kész regény", bár hiányoznak belőle a hatalommal való nyílt összecsapás mozzanatai. Kezdetben egy magyar bárd-költő énekeinek szánhatta darabjait Batsányi, akinek az akkori népszerű külföldi minták nyomán a „Déli György" nevet adták barátai. A cenzúrára való tekintet, az ossziánizmusnak a költő szemében nem mindig rokonszenves alakváltoztatásai, egyéni sorsának s a hazai irodalmi és politikai viszonyoknak alakulása erősen átformálta az idők folyamán változó terveket s az elkészült darabokat. Abból az alapelvéből, hogy a múlt példázataival a jelenhez kell szólnia, egy percre sem engedett. Azt a tanulságot, amely Kisfaludy Károly *Mohács*ának végén csattan el messzire hangzó dörejjel, ő már tömörebben megfogalmazta: „Tekints a múltakra, nézz a jövendőre S intsd hazád andalgó fiait előre!" Egyéni sorsának minden sötétsége ellenére sem volt hajlandó elfogadni a „nemzethalál"-nak azt a rémképét, amely annyira jellemezte az osztálylétét a nemzet létével azonosító XIX. század eleji magyar nemesség kiúttalan pesszimizmusát. Ezért is fordult szembe versei végső kihangzásával, de levélben, prózai művekben s valószínűleg elveszett utolsó versében is, Kisfaludy Sándor magyar-végzet hangulatával. Ifjúságának nemesi korlátait rég lerombolta már. Dunántúli barátjának *Hazafiúi szózat*ára egyebek közt ezt a megjegyzést írta: „a *magyarok;* tehát nemcsak a *nemesség,* amely csak

egy kis részecskéje, valóságos *fractiója* az egésznek!" Régebbi klérusellenessége történelmi hátteret is kapott: „A Sajó mellett (a mohi mezőn), Várnánál, a Mohácsnál történt hármas iszonyú szerencsétlenségnek mindenkor *pap* vala fő oka", olvassuk ugyanott egy másik széljegyzetben. Látta, mily veszélyes lehet a nemzeti fejlődésben az abszolút királyi hatalom és a klérus szövetsége. Az *Első Ulászló Szegeden*-ben csak az egyik kérdés, hogy esküszegés történt-e a várnai csata előtt, a másik az, hogy helyes volt-e Julián kardinálisnak, a legjobb hazafiakat félretolva, beavatkoznia az ország ügyeibe? S hogy e két kérdés igen erős aktuális érzékenységet sértett a szentszövetség uralkodása idején, mikor Ferenc 1811 óta, esküje ellenére, nem hívott össze országgyűlést, bizonyítja, hogy a vers kiadását nem engedélyezte a cenzúra; csak a reformországgyűlések idején jelent meg a költő második verskötetében, 1835-ben.

Sok más példával is bizonyíthatnók, hogy a Batsányi linzi „megtorpanásáról" szóló tanítás hamis. Az *Intő szózat* c. verssel ebből az okból is külön kell foglalkoznunk. A dunántúli papok közt főleg ennek révén vált népszerűvé: „valóságos remeke az istenben való bizodalomnak", „valódi keresztény költő", írták róla e körökben. A vers azonban azt bizonyítja, hogy a költő nézetei a hit és vallás dolgaiban nem mentek át lényeges változáson: élete végéig megmaradt a felvilágosodás eszméitől áthatott, szabad és humánus istenhite mellett, s ezt mindig szigorúan elhatárolta az egyházi szervezetekben kötelezően elfogadtatott tanoktól és főként minden klerikalizmustól. Ebben a versben is az ember áll középen; s ha szerepét, erejét és lehetőségeit rezignáltabban méri is meg a költő, az emberi elme és szív hatalmát, az önmaga értékében jutalmát találó erény nagyságát s az utókor elismerésének értékét a felvilágosodás kitűnő gondolkodóinak és harcosainak szellemében fogalmazza meg. Hogy a feudális egyházzal szemben állt, egész viselkedése, számtalan nyilatkozata bizonyítja; egyebek közt s éppen az *Intő szózat* útrabocsátásának idején, 1824-ben felháborodva ítélte el a Szent István-napi körmenet túlzott pompáját, s azt, hogy a prímás azon „királyi módon" jelent meg. Kapcsolatai — említettük — az alsó papság nemzeti érzésű tagjaival voltak. Ezért nem idegenkedett tőle, hogy költeménye az éppen e körben népszerű *Egyházi Értekezések és Tudósítások*-ban jelenjék meg.

S hogy a legfontosabbat, a látó-költő, s ezzel sajátmaga hivatásáról vallott hitét mindvégig ingadozás nélkül megőrizte, bizonyítja azoknak a verseknek sora, amelyeket erről linzi éveiben írt, vagy öntött végleges formába. Évtizedeken át forgatta, alakította őket. A *Magyar költő idegen messze földön* alapgondolata

még az 1800-as bécsi évek idején támadhatott. Ottan készült részleteit Párizsban megbővítette, újakkal egészítette ki. Linzben megint elővette, átalakította, s már valószínűleg az 1820-as évek végére be is fejezte. Ezekben a terjedelmes poétai elmélkedésekben még egyszer összefoglalta az életének értelmet adó gondolatokat, érzéseket, eszményeket. Költői végrendeleteként: ezzel zárta le költeményei sorát, bár nem ez utolsó verse. Érezhető is rajt a túlhordottság; néhány erőteljes részlete ellenére: bőbeszédű, a költő jó átlagszíntjén jóval alulmaradó, legfeljebb életrajzi emlékként értékes ciklus ez. Batsányi, talán ezért is, mérhetetlen terjedelmű, még a jegyzeteket is további jegyzetekkel bővítő jegyzésekkel látta el. Költőileg sokkal értékesebbek e tárgyról írt rövidebb, csaknem gnóma-szerű versei: *A magyar író*, *A látók titka*, s főként öregkori költészetének újra felmagasló orma: *A magyar lantos.*

E vers motívumainak egy része már ott van abban az *Előszó*ban, melyet költeményeinek 1808-ra tervezett kiadása elé írt; mások az 1820-as években kiadott vitairatokban tűnnek fel. A költemény kezdő strófáiban esztétikai és erkölcsi elveit foglalta össze az ifjúsághoz — most már szinte csak ehhez — forduló költő-mester:

Fő díjra vágysz: a cél magas;
Szűk és kemény az út.
Érzed, tudod, mi jó? mi rossz?
Érzed, mi szép? mi rút?

Adott az ég oly oktatót,
Oly hű s kegyes vezért,
Amillyen nélkül senki még
Tárgyához el nem ért?

Érezd, ifjú! s tanuld ma már,
(A múzsa megtanít!)
Embert s művészt naggyá mi tesz,
Mi halhatatlanít.

A költő világnézetét összefoglaló részt azzal a nagy hasonlattal fejezte be, amely az ihlete sugalmát követő költőt s a titkos ösztönéből éneklő madarat állítja párhuzamba:

Fogd lantodat; verd! s eggyesítsd
Igéddel hangjait,
S öntsd új dalokba felhevült
Érzésid árjait.

Zengj, énekelj, mint a madár,
Mely hegyre völgyre száll,
S csak szíve titkos ösztönét
Követve hangicsál.

Ezt az első változatot *Versei* 1827-es kiadásának bevezetőjéül szánta mindaddig, míg taktikai okokból ki nem cserélte *A hazai nyelv és tudományosság*-gal. A költemény középrészében előadott politikai mondanivaló megformálása: a nemesekről szóló strófák, meg az ezeket bevezető, a történelmi költészetről szóló rész: később keletkezett, akkor, amikor a költő a halhatatlanság biztosítékának szánt utolsó kötetének, *Poétai munkái*nak élére illesztette 1835-ben. Ekkor már arra számított, hogy az ilyen jellegű, forradalmian harcos meggyőződését teljesen kimondó verssorok is kikerülhetnek a sajtó alól:

Járd öszve századink sorát,
A régi s új időt, —
S tiszteld, magasztald mindenütt
A jót, nagyot, dicsőt!

Buzgón óhajtván nemzeted
Díszét, igaz javát,
Halljad Mohácsnál nyúgovó
Ősink intő szavát.

Állj meg kipusztult váraink
Bús omladékain:
Ültess borostyánt bajnokink
Gyöplepte halmain;

Hogy akik, édes honjokért
Ott sírba dőltenek,
Örökre minden hű magyar
Szívében éljenek!

Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest;

Ki, nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait,
S barom gyanánt henyél.

Ezen a versen azonban — amelynek a költő hagyatékában megmaradt 23 fogalmazványa egyszerre izgalmas és megdöbbentő képet ad a linzi magányában mindig pedánsabban és egyre mélyebb vívódással alkotó költő munkamódszeréről, nem látszik az erőfeszítés hígító, lankasztó, dermesztő hatása. Tartalom és forma tiszta összhangjában, egyszerű természetességgel, de mégis a láva forróságával árad, emelkedik a vers: a lüktetve kibomló ritmus, a felszárnyaló gondolat s a kihűlhetetlenül izzó érzés ritka teljességgel egyesül. A költemény kristályos tisztasága, tömör szerkezete, keménysége és fénye azt bizonyítja, hogy Batsányinak legjobb műveiben mindig sikerült kora magas költői szintjéig feltörnie. Ezt a verset büszkén vállalhatta volna magáéul akár Kölcsey, akár Vörösmarty.

Említettük, hogy már bécsi éveinek végétől kezdve készült versei kiadására; láttuk, milyen zátonyokon szenvedett hajótörést. Amint Linzben nagyjából elrendeződtek dolgai, azonnal hozzáfogott a régi terv megvalósításához. A lehetőségek, remények s velük együtt a célok is megváltoztak. A rendőri felügyelet alatt álló száműzött kötete nem lehetett harcos vitairat: a költő az eredetileg tervbe vett jegyzéseket, bár nem szívesen, de mégis elhagyta. Nyílt vita a börtönőr-rendszerrel nemcsak reménytelen, de értelmetlen is volt: a politikai versekből is csak a veszélytelenekre, a legfeljebb emlékként kezelhetőkre lehetett gondolnia. A kiadáshoz először Batsányi senki támogatását sem akarta kérni; végül mégis el kellett fogadnia a hűséges és ügybuzgó Juranits segítségét. S a gondos ízléssel kiállított, finom kis metszettel díszített, kis nyolcadrét alakú kötet: *Batsányi János Versei* Pesten, 1827-ben jelent meg, 134 lapnyi terjedelemmel, 300 példányban. Ahol csupán sorokat vagy strófákat kellett feláldoznia, a szerző a kor szokása szerint vonalkákkal jelezte a csonkítást. Egyes verseket művészi szándékossággal javított vagy alakított át: az alkalmiakból általánosabb érvényre törő bölcselkedő költeményeket formált, a forradalmiakból kimentett néhány lekerekített s kiegészítve önállósított részletet. A felvett 80 darabot nagyjában keletkezésük időrendjében rendezte el; csak néhány értelemszerű átcsoportosítást hajtott végre. A könyvet nem tekintette teljesnek; ezt azzal hangsúlyozta, hogy *első* kötetként jelölte meg. E kiadás legnagyobb eredménye, hogy Batsányi ismét bevonult a magyar költők karába; Toldy 1828-ban megjelent *Handbuch*-ja ebből veszi példáit. Ezek elé bocsátott rövid, tárgyilagos ismertetése lényegében Kazinczy véleményét tükrözi: a fiatalságában igen tehetséges költőt sorsának súlyos fordulatai elidegenítették a magyar irodalomtól; öregkori kirohanásaival csak ellenségeket, de nem érdemeket szerzett.

Hogy *Versei* tervezett második kötetébe mit akart felvenni, nem tudjuk. Lehet, hogy a még mindig tőle várt magyar *Osszián*t s talán mást is, amit elkobzott irataival együtt szeretett volna visszakapni. Megkísérelte, hogy legalább valamit helyreállítson az elveszett művek közül. 1834 nyarán azonban már a *Poétai Munkái* kiadásáról tárgyalt; s igen alapos előkészítő és kivitelező munka után 1835 végére el is készült a kötet „Budán, a Királyi Universitás betűivel." A 218 lapos könyv kiállítása s elrendezése azt mutatja, hogy Batsányi ezt szánta az életművét bár csonkán, de mégis összegező, nevét halhatatlanító aere perennius monumentumnak. Felvette bele mindazt, amit csak elfogadtathatott az időközben némileg engedékenyebbé lett cenzúrával: a régiek mellé főként bölcselkedő verseit s azokat, melyekben látói szerepének jelentőségét fogalmazta meg. A magyar versekhez csatolt *Toldalék*ban három próbát adott latin verseiből. A kötethez azt az arcképét csatolta, amelyet Füger festménye után metszett rézbe John. Nem keltett különösebb feltűnést. Ez érthető: a réginél mindössze 8 egész verssel s a *Magyar költő* második részével adott többet. Toldy ismertetése azonban már a megváltozott magyar irodalmi helyzetet fejezte ki. Kazinczy 1831-ben meghalt; tanítványai már előbb önállósultak; a megalakult Akadémián Toldy, Bajza, Vörösmarty lettek irodalmi kérdésekben hangadók; a politikában és irodalomban mind határozottabban törtek előre a reformkor haladást munkáló mozgalmai: az új nemzedék írói sok vonatkozásban azt folytatták, amit Batsányi nemzedéke ifjan elkezdett. Így lett számukra a száműzött neve és műve a múlt megbecsült emlékévé: „előttünk áll ő, ama lelkes körnek, fáradozások és balsorsban kihúzott hosszú évsor által megviselt, már csak *egy* élő emléke: ébresztve, intve újólag; de adjunk hálát a sorsintézőnek, későn, legalább *így* későn. Az érzések, melyek benne, a hazától távol kesergőben élnek, itt már tettet szültenek; s a szózatot, mellyel az alvó időt rázogatta, a nemzet meghallá s megértette".

Batsányinak ez fájhatott legjobban. A bírálat kimondta, amit egyébként is éreznie kellett: önmagát s korát túlélt emlék csak; nincs s nem is lehet része a megújuló magyar élet formálásában. Azért is nehezére eshetett ez az élő-szobor szerep, mert hiszen továbbra is figyelt a világ s a haza dolgaira. Látta, hogy a Kazinczyval szakító ifjú nemzedék részben a nemesi reformizmus hagyományaihoz nyúlt vissza, részben a népies mozgalmakat vitte első diadalaik felé. *Osszián*, akit Kazinczyék a muzsikára, érzelmes hangulatkeltésre, „a szépnemnek, de nem a köznépnek való" szalonpoétává stilizáltak, újra úgy tűnt fel, ahogy Batsányi látta s magyarázta: mint a régi dicsőség képével a korcs jelent felrázó

népköltő. Ennek hangjain gyulladt fel Vörösmarty képzelete s nevelődött a fiatalok hazafiúi ékesszólása. Figyelemreméltó, hogy amikor Batsányi Linzben újra átjavította Kazinczytól engedélye nélkül kiadott *Osszián*-fordításait, az új szövegbe sok olyan elemet olvasztott, amely igen erős rokonságot tart a romantikusok nyelvével. Tudjuk, hogy az ifjúság szemében újra megnőtt becsülete. Vörösmarty szót emelt érdekében, a nyugati országokba tanulmányútra induló fiatalok közül többen, közöttük Szalay László, Erdélyi János meglátogatták. Az aggastyán azonban, úgy látszik, főként a *Poétai Munkákat* fogadó néma csend miatt, elkedvetlenedett. Elmélyítette kedvetlenségét, hogy Juranits-csal is megszakadt levelezésük, mikor azt kellett tapasztalnia, hogy ez a leghívebb tisztelő is félreismerte, s pénzt kínált neki, pedig megérthette volna végre, hogy az olyan „nemzeti költő", mint ő „minden egyéb mellyékes tekintetet félretéve, egyedül azt óhajtja, egyedül azt kívánja ... hogy amit írt, hogy amit szíve mélyéből énekelt és az élet háborgó, veszélyes tengerén kétszer is szenvedett hajótörése után legalább részben megmenthetett", a nemzet közvagyona legyen. Véglegessé tette hallgatását, hogy a forradalmi nyugtalanságban gyanús ifjak látogatása után megszigorították rendőri felügyeletét. Jankovich Miklós felszólítására, hogy írjon prológust a Nemzeti Színház ünnepére, így felelt 1837-ben: „szintúgy nem énekelhet elaggott, elgyengült korában, mint az a »cifra kis madár« téli napokban nem énekelt, amely őtet első fogsága alatt őszi napokban vigasztalta vala." 1843-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává kívánta választani. A hozzájárulását kérő levélre nem is válaszolt.

1839. július 24-én meghalt felesége. Síremléket állíttatott neki s erre több tételből álló, meghatóan érzelmes feliratot vésetett. Naponkénti sétáin felkereste a követ; megírta saját, majdan az emlékkőre vésendő feliratát is, kijelölte helyét „életének élete", Gabriella mellett, s élt néma szemlélődésben, néhány igen megválogatott barát társaságában. Egy Hafferl nevű linzi kereskedőtől szokott apró kölcsönöket kapni. 1300 forintnyi adóssága fejében erre hagyta ingóságait — könyvtárát kivéve; mert ezt a Magyar Tudós Társaságnak szánta, azzal a kikötéssel, hogy felesége hátrahagyott verseinek kiadásáról gondoskodjék. Amikor 1845. május 12-én meghalt, Hafner József, az aggastyán leghívebb barátja, közölte a hírt a kereskedővel. Ez rémülten arra kérte, hogy még a hatóság megjelenése előtt tüntesse el a veszélyesnek sejtett iratokat. A fiatal szobrász sietve össze is csomagolt s lakására mentett mindent. Több, mint negyed század múlva egy Linzben járó magyar bányatanácsos, Kántz Zsigmond bukkant rá a papírokra. Az írói

hagyaték 1872-ben az Akadémia Kézirattárába, a könyvtár egy része már előbb a Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárába került. Batsányi haláláról csak évekkel később szereztek tudomást az otthoniak. Toldy Ferenc 1847-ben fel akarta keresni haragos ellenfelét; akkor értesült haláláról. Nem szűnt meg „minden alkalommal kiszolgáltatni neki az igazságot"; még abban az évben gyászbeszédet mondott róla az Akadémián.

3

Azoknak, akik a szervezőkészséget és képességet tartják Batsányi főerejének, van némi igazságuk. Erre nevelődött, ezen a réven juthatott ki családjának szűkös körülményei közül, ilyen feladatokkal bízták meg pártfogói, s ezt végezte ő maga is a legnagyobb erővel, kitartással és okossággal. Valóságérzéke, összeköttetéseket teremtő, felhasználó s megőrző ügyessége és szorgalma, az igazi társadalmi erőket lemérő, a megvitatásra csakugyan érett és fontos problémákat kiemelő biztos ösztöne, meg a vitákban érvényre juttatott műveltsége, határozottsága s vívó erélye igen komoly eredményekre vezették. Bár illeszkedett pártfogói felfogásához, soha nem volt vak kiszolgálójuk: Ráday Gedeont, Baróti Szabó Dávidot a maguk módján épp úgy befolyásolta, ahogy kötelességeire figyelmeztetve ünnepelte Orczy Lászlót s a hatalmat 1790-ben visszanyert nemességet, vagy ahogy sugalmazta, a maga eszményeivel „intette előre" Kisfaludy Sándort is. Megvolt benne minden ahhoz, hogy a poraiból megéledő magyar irodalom vezére legyen. Aki szereti az elmúlt idők lehetőségeit méregetni, elbúsulhat a veszteségen, ami irodalmunkat azzal érte, hogy Batsányi elveszítette ezt a történelmi szerepet. Ha lehet — pedig bizonyos, hogy lehet — a szervező munka eredményét alkotásnak nevezni: a *Magyar Museum*, az új magyar irodalom első országos látókörrel és hatással szervezett küzdőtere, azt bizonyítja, hogy szerkesztője az alkotó szervezők közé tartozott.

Írói természete is erre terelte. Ihlete akkor szárnyalt igazi erővel magasra, ha a valóságból, pontosabban: az aktualitásból merített erőt. Szenvedélyesen érdeklődött a vajúdó, átalakuló világ élő mozdulatai iránt; a kor, a társadalom, a nemzet, a népek forrásban levő tengerén jártatta tekintetét. Toldy Ferenc joggal nevezte irodalmunk első, a szó szoros értelmében vett politikai költőjének. Igen szoros kapcsolatok fűzték korának közvéleményéhez:

ennek még átalakulatlanul forrongó, hagyományos, vidékiesen nyers és darabos műfajait, a röpiratot, a paszkvillust, az alkalmi versezeteket igyekezett megnemesíteni, méltó rangra és tekintélyre emelni. Az alaktalanul kavargó közösségi indulatokat a maga érzéseinek forróságával hitelesítette, de a maga fegyelmezett, távolságot s mértéket tartó okosságával meg is tisztította s a megbecsült magyar hagyomány és az örökérvényű antikvitás művészi formáiba öntötte. „Nemzeti költő"-nek, „látó"-nak érezte magát; ezzel is bekapcsolódik a magyar irodalom egyik, Zrínyitől Petőfin s Adyn át napjainkig ömlő áramába. A nagy közösségi kérdések álltak tehát költészetének közepén; néhány mélyen átérzett szerelmes és bölcselkedő költeménye azonban azt bizonyítja, hogy ezen a területen is kiválót tudott alkotni.

Korának legjobbjaival együtt látta, hogy elvész a magyarság, ha megmarad parlagi műveletlenségében, a gyarmati feudalizmus zárt rendjében. A nemzeti műveltség emelésének előfeltétele akkor szerinte is a magyar nyelv kiművelése volt. A nyelvápolást sohasem tartotta az általános reformtól elszigetelhetőnek: amit Felsőbüki Nagy Pál fogalmazott meg legnagyobb hatással magyarul; azt, hogy „nyelvében él a nemzet", ő jóval korábban valahogy így fogalmazta volna meg: „a nemzet él nyelvében". Ifjúkorának alapos magyar jogászi, történelmi műveltségét, s antik mintákon nevelődő latinos szólamkincsét hamarosan kiegészítette a felvilágosodott európai értelmiség szempontjaival, ismeretanyagával és stílusával. A tudományt is az élet szolgálójaként, az ember erejét növelő fegyverként értékelte nagyra. Eljutott a természettudományos gondolkodáshoz.

„Az emberszellem!... Lángtekintete
A pokol örvényébe is leszáll,
Hatalma előtt meghajol a föld,
A tenger, s hova büszke sas se bír
Feltörni: a lég legfelső ege...
Ki megszámlálja a menny csillagát,
Megméri tág futása köreit,
S törvényt szabott a villámoknak is!..."

Hogy érdeklődése egyre inkább az irodalom területeire szorult vissza, körülményei okozták, nem figyelmének s tanulékonyságának kihamvadása. Korának legműveltebb írói közé tartozott; ezt tudta is; ezért követelt magának tiszteletet, megbecsülést és igazságot.

Forradalmár-voltának tartalmát, céljait, lendületét s határait is műveltsége, egyénisége, életkörülményei szabták meg. Annak a felvilágosult nemesi reformizmusnak híveként s e reformizmus azon, kuruc hagyományokat ápoló, vezetőcsoportjának bizalmasaként lépett ki a közéletbe, amely II. József abszolutizmusának kiéleződésével egyre jobban el volt szánva arra, hogy, ha kell, fegyverrel is szembefordul a gyarmatosító Habsburg elnyomással. A harcban, amely akkor egyszerre folyt a magyar nemzeti függetlenségért és az elnyomott osztályok polgári szabadságáért, ő elvben nem tett a két harc közt különbséget. Valóságérzéke, tapasztalatai s társadalmi helyzete egyaránt azok mellé állította azonban, akik a nemzet függetlenségének kivívását tartották első feladatnak. Ezért is idegenkedett Martinovics elvont, a magyar valóság fölött akkor még nagyon is légüres térben lebegő eszméitől. Hogy meddig jutott volna el ezen az úton akkor, ha ő is, mint francia kortársai, egy valóságos forradalom erőiből, tényeiből merített volna ihletet, nem tudhatjuk. Bizonyos, hogy felvilágosodott klérus-ellenességében egy percre sem ingott meg. Az államforma kérdésében az alkotmányos, nemzet és király társadalmi szerződésén alapuló monarchia volt a legkevesebb, amivel elvben megelégedett volna. A nemességet egyre inkább csak a nemzet egy kis töredékének látta, s vezetőnek nem születési, rendi osztálykiváltságai, hanem csak a nemzeti erényekben való megújulása, a műveltségben, áldozatkészségben kiváló deréksége alapján fogadta el. Már Bécsben eljutott az osztály éles bírálatáig, a nemzeti reprezentációban való kizárólagosságának megtagadásáig, a nemnemesi rétegek jelentőségének felismeréséig. Az utópista társadalombölcselőkkel, ha ismerte is őket, aligha foglalkozhatott komolyan. Igazi eleme a valóság volt. Ezért olyan keserves, hogy útja mégis csak az elméleti forradalmároké lehetett. S elzárva a hazai fejlődéstől, akkor sem találhatott el minden igazi forradalom valóságos tömegbázisához, a néphez, amikor, még az ő életében, az új nemzedékek már eljutottak hozzá.

Az lett végzete, ami ellen minden porcikájával tiltakozott: az elszigetelődés. Harminc éves korától kezdve egyre retteneteseb közegellenállással kellett küzdenie. A ránehezedő társadalmi, szellemi s politikai nyomás olyan mélységbe szorította le, amelyben nem növekedhetett meg csak megközelítően sem természetes szabadsággal. A Martinovics-pörben magukat nyíltan megmutató erők nem roppantották ketté gerincét, de idővel egyre jobban kiforgatták sarkaiból életét. Már Bécsben kezdett visszavonulni a filológiába, a mások munkájának rostálgatásába, s ha értékes nemzetközi kapcsolatokra tett is szert, hasznukat pályája építésében alig

vette. Itt vált, kényszerűségből, szinte második természetévé a cenzúrára-tekintő, bénító óvatosság. A felszín alatt, olyan névtelenségben kellett élnie, amely azért mégsem adott megnyugvást. A rendszerrel — néhány taktikai okokból irányában tett lépése következtében még inkább — egyre határozottabban szembefordult. Ezért vállalta a franciákkal való együttműködést is. Párizsi évei csak növelték elszigetelődését: s bár minden munkáját haza felé figyelve, az otthoni változások szolgálatában végezte, a valóságos mozgalmakkal alig volt kapcsolata; amit szolgált, egyre inkább csak ő gondolta országos jelentőségűnek. Úgy tetszik, az a megkülönböztetett figyelem, amellyel második fogsága idején bántak vele, inkább csak régi hírének s tekintélyének, mint valóságos befolyásának szólt. Elszigeteltsége Linzben lett teljessé. Paradox módon: az által is, hogy lehetőséget kapott a megszólalásra. Mibe szólhatott bele és miképpen? A forradalmár egyszerre a konzervatívok oldalán, egy — sokban túlzó s ferde, lényegében azonban mégis a polgári fejlődést szolgáló — haladószellemű mozgalommal szemben tűnik fel. A viták és a sebek, amelyeket adott és kapott, elégségesek voltak ahhoz, hogy a valóságos ifjúságtól, s az igazán lényeges kérdésektől elszakítsák. Páratlan erejű aktivitása befelé fordult. Azt őrölte, amije volt: a régi sérelmeket, amelyekhez kísértetekké nőtt újak párosultak. Meggyőződése, hogy régi verseiben történelmi jelentőségű szavakat mondott ki, arra késztette, hogy olyan erőfeszítéssel, amellyel új versek köteteit írhatta volna meg, a régieket kísérelje meg helyreállítani. Műgondja aprólékos, túlzott, jelentéktelen részleteken elidőző lett. Férfikorának előkerült műveit ilyen okokból is újra meg újra átdolgozta. Évekig, nem egyszer évtizedekig birkózott a kimondandó „örök igazság" méltó és teljes formájáért. S mikor végül átadhatta művét annak, akiért minden fáradozását, üldöztetését, esztendők mikroszkópikus aprómunkáját vállalta: nemzetének — hallgatás fogadta; legfeljebb a „szent emléknek" kijáró tisztelet.

Lehetetlen mély megrendülés nélkül nézni arra az életműre, amelynek monumentumát romokból, véletlen partravetett roncsokból, konokul őrzött s ápolt eszményekből, tervekből és gondolatokból rettenetes erőfeszítéssel építette fel. Úgy mered elénk, mint egy málló falú, tátongó hasadásokkal, mély sebekkel borított, ossziáni fényködökben úszó lovagi várrom; mintha nagy ellenfelének, Kazinczynak irónikus ifjúkori jelzőjét akarná példázni: „ritterlich". Természetével, hajlamaival, vágyaival és céljaival ellentétes körülmények közt élt. Érthető, hogy ő is — mint korában annyian — a jövőtől várta igazolását:

»Mint az égő fáklya, mely setétben lángol,
S magát megemésztve, másoknak világol.« —
Míg az értetlenek nagy bátran ítélik,
S a gyáva rablelkek gúnyolhatni vélik;
Míg a bölcs örömmel szemléli, csudálja,
Mint oszlik az elmék éjjeli homályja:
Ő (noha van máris, ki szívből dícséri,
S hogy jót akart és tett, nyilván megismeri),
Saját érdemében lelvén fő jutalmát,
Népe jobb részében veti bizodalmát:
S reményli, hogy Árpád igaz maradéki
Hív fáradozásit megköszönik néki.

Sírkövére ugyanezt vésette: „A kortársak lehetnek irigyek vagy hálátlanok, az utókor igazságos lesz!" Legalább ez az álma valóra is vált. A nemzeti érzésű, haladó szellemű magyarság megőrizte emlékezetét s tisztelettel tekint rá mint forradalmi, hazafias hagyományainak szép és nagyra becsült értékére.

VERSEK

BIZTATÁS

A hazáért élni, szenvedni, s jót tenni,
Ügye mellett önként s bátran bajra menni,
Kárt, veszélyt, rabságot érte fel sem venni,
S minden áldozatra mindenha kész lenni —

Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek,
S melyekért (bár, míg élsz, sokan nem kedvelnek)
A jók sírodban is áldanak, tisztelnek.

1783

FELÍRÁS

Ostendent terris hunc tantum fata,
neque ultra
Esse sinent!
Virgilius

Állj meg, akárki vagy! s tekints e táblára:
Itt nyugszik, s változik hajdani porára
A nagy Orcziaknak jeles unokája,
István, az ifjúság fő dísze, példája,
Ki tizennyolc nyarat fellyül alig ére,
Hogy éltének jutott hervasztó telére.
Mint feljövő napját a nemzet úgy nézte,
S érte sohajtásit az Úrhoz intézte.

Néki másként tetszett! s azért bús végzése
Nem engedte, légyen délre jöhetése.
Eltünt! s aki előbb reményét felhozta,
Édes nemzetének gyászát az okozta.
Eredj már; s kérd te is mennyei atyánkat,
Szánja meg már egyszer veszni-tért hazánkat!

1785

KLÓRISHOZ

Ha még soká szeretlek-e,
Könnyes szemekkel kérdezed,
Természet édes gyermeke!
Bús szívemet mint vérezed...
S hát vélheted, dicső alak!
Hogy téged én elhagyjalak?
Tetőled függ az életem,
Ah, csak tebenned lelhetem
Fel mindenem.

De — »Meddig?« Azt nem mondhatom,
— Lelkem! — mivel nem tudhatom,
Mikor találRám a halál.

1786

BÁRÓTZI SÁNDORHOZ

— — — — — — — — — — — —
Énekelni fogunk majd nemes lelkedről,
Mennyit érdemlettél édes nemzetedről,
Hogy később unokánk, emlékezetedről
Hallván, tisztelettel szóljon nagy nevedről.

Felfedezvén nyelvünk fényes méltóságát,
Elűzted sok magyar előbbi vakságát,
Ki másnak koldulván rongyollott jószágát,
Nem látta tulajdon ősi gazdagságát.

Elveti hályogát ugyancsak végtére,
Melyet az idegen maszlag vont szemére;
Tekint íróinak immár érdemére,
Könyveket szentelvén Bárótzi nevére.

Csudálja szavának mennyei szépségét,
S neveti szomszédink bolond irigységét,
Kik, régen orrolván hazánk dicsőségét,
Ezáltal akarnák alázni felségét!

Budáról, 1786

ETENDIRE

Facit indignatio versum!
Juvenalis

Sem vers, sem nyelvünk nem tetszik néked, Etendi!
Hasztalan ez; nem fér úri nemedhez amaz.
Úgy van. Apollónak gyűlölnek húgai; s nyelvünk
Mennyei szépségén nem kap akármi majom!

1787

SZÜLETÉSI VERS

„Vétseinek fia lett!" — Kit s mit várhatni belőle?
Nézd atyját, s eleit: Vétseit, Orczyakat.
Két illyen vérből származva, mi lenne, hanemha
Népünk s nyelvünknek gyámola, nagy hazafi?

1789

A MARTINYESTI ÜTKÖZETEN ELESETT MAGYAR VITÉZEK SÍRKÖVÉRE

Mink is ezen vérhelyre jövénk, koronánknak örökjét
Visszaszerezni, Koburg bölcs vezetése szerént.
Itt estünk le. Magyar! vidd hírül árva hazánknak,
S mondd meg: adósságunk hol fizetők le neki!

1789

SERKENTŐ VÁLASZ

Virág Benedekhez

Vettem leveledet Duna mellyékéről,
Dicsőült királyink temetőhelyéről,
Hol nemzetünk újra felkelő fényéről
S Nemesnek énekelsz szép győzedelméről.

Látom: a természet két legszebb kincsével
Birván, érzékeny szív s mennyei elmével —
Gyakran barátkozol múzsák seregével,
S borostyánt érdemelsz lantod verésével.

Megjártam múzsáddal Szelim bús országát:
Dőlőfélben láttam tündéres nagyságát
Letette hajdani dagályos vadságát:
Gyász-szín váltotta fel a félhold világát.

Iszonyodva nézi kipusztult vidékit,
Félelem s jaj tölti elrémült hajlékit;
Hasztalan mutatja hatalma árnyékit,
Végső romlás várja Ozmán maradékit.

Néha-nap Szulejmán ha kardját kötötte,
Egész kereszténység reszketett előtte;
S ha vitéz nemzetünk útját nem vehette,
Vérengző táborát Bécs alá verette. —

Szerencse kockái ekképpen változnak;
Egynek dicsőséget, másnak gyászt okoznak.
Ha két hatalmasok öszvebarátkoznak,
Harmadik fejére végső veszélyt hoznak.

Innét emelkedvén elmémnek szárnyára,
Klióval szállottam Apolló halmára,
S felvevén a földet szemem cirkalmára,
Úgy néztem a népek változó sorsára.

Egek! mely képeket láttanak szemeim!
Mely szörnyűségeken jártak képzéseim!
Irtózás fogta el érzékenységeim,
Míg végre keblembe hullhattak könyveim.

Mint a bús tengernek felzúdult habjai
Ordítnak, s halmokra dőlöngnek halmai:
Úgy törnek egymásra a földnek fiai,
Harag s bosszúságnak gerjesztvén lángjai.

Sokalják társoknak kiszabott pályáját,
Nem várhatják sírba-döntő nyavalyáját;
Magok élesítik a halál kaszáját,
S dicsekedve rontják istenök munkáját!

Nékünk is, kik hajdan Tanais partjait
Elhagyván, lakhelyünk szoros határait,
S nem tudván az egek titkos szándékait,
Harcolva kerestük ősink birtokait, —

Mennyi vér festette súlyos fegyverinket,
Míg elfoglalhattuk új örökséginket?
S Róma törvényihez szabván erkölcsinket,
Bátran mívelhettük gazdag mezeinket?

Mennyi magyar vértől pirult Mars oltára,
Hogy hazánk ne jutna mások birtokára?
Eldődink, felkelvén gyakran oltalmára,
Százezrenként dőltek ellenség kardjára.

Vérbe merült idők! Egek keménysége!
Ó Várna, ó Mohács szomorú térsége!
Tirólatok áradt hazánk sok ínsége,
Tirajtatok húnyt el régi dicsősége!

László! vitéz ifjú! kinek drága vére
Oly gyászos éjt hozott magyarok egére,
Ó! miért ügyeltél mások intésére,
Frigytörést javallók csalfa beszédére!

Lajos! boldogtalan atyának magzatja,
Gonosz tanácsosok példás áldozatja!
Te, kinek csak neved szomorú hangzatja
Népedet még ma is könnyre fakaszthatja!

Voltam táborodnak puszta állásain,
A sietö Duna suhogó partjain:
Bús csendesség fekszik atyáink hamvain,
S bágyadt szél lengedez sírjaik hantjain.

Harmatozó homály borul a szemére,
Ha tekint az utas ez iszonyú térre;
Epedő szívvel dől oszlopod kövére,
Népünk s dicsőségünk temetőhelyére!

Hazánk, vitézségnek hajdan oskolája,
Ott lett dühösségnek vérengző pályája;
S Árpád szabad népe, híres unokája,
Ott lett egy szultánnak adózó szolgája!

Nyögött a bús nemzet jármának alatta,
De láncából magát nem szabadíthatta,
Mert hogyha bosszuló fegyverét ragadta,
Akkor is csak önnön kebelét szaggatta.

Az egyenetlenség, (pokol rút fajzása!)
Irigység, kevélység titkos sugallása,
Sok maszlagos polgár garázdálkodása,
S rossz, kaján szomszédink vad agyarkodása —

Úgy hányták hazánknak szédült gyermekeit,
Mint a balszerencse játékeszközeit.
Örökös homályok fedezték egeit;
Jaj s panasz töltötte bánatos völgyeit!

Hát a vallás ügye mennyi vért ontatott,
Míg az ész fáklyája világot adhatott?
Ha ki ajándékot égből nem kaphatott,
Mint eretnek — tűzre s kardra hányattatott!!

De hová, ó múzsám! gyászos énekeddel,
S szíveket terhelő emlékezeteddel?
Ne újítsd sebeink érzékenységeddel;
Hagyj fel véres könnyre kísztő keserveddel.

Ím, nyög a hazafi most is fájdalmában,
Nem vehetvén reményt árva mivoltában;
S nem találván hazát önnön hazájában,
Csak panasz, csak jajszó zeng bús ajakában.

Hasztalan említi törvénye szentségét,
Annyi drága vérrel szerzett örökségét;
Sőt, gyanúba hozván egyenes hívségét,
Ezáltal halmozza nagyobbra ínségét.

Így, ha a múltakat eszébe juttatja,
Arcáit öntözi szemének harmatja;
S ha viszont jövendő napjait forgatja,
Szívét bú, gond, bánat s kétség fojtogatja.

Mint a sérült atya, ki háza népére
Éh-halált lát jőni kisded gyermekére,
Hogy kedveseinek lenne segédére,
Elszánja életét tenger veszélyére.

De hajóját szélnek alig eresztette,
Hogy rengő zaj támad alatta s felette;
Csattogó mennykövek repülnek mellette;
Ég, föld, tenger egybeszakad körülötte.

Partra vervén a szél megrepedt sajkáját,
Szívdobogva éri elhagyott tanyáját,
S ölelni akarván párját s fiacskáját,
Híve koporsóján találja árváját. —

De sokat-tűrt hazánk kétes homályában
Bízzunk a nemzetek kegyelmes atyjában!
Ha sorsa őnéki vagyon oltalmában,
Nem fog elhagyatni bús árvaságában.

Véget ér szenvedett erőszak-igája,
Kedvet nyér hallatlan hűsége példája;
S talán megindulván József is reája,
Biztos partra jutand hánykódó bárkája. —

Ilyen jobb szerencse édes reményére,
Igyekszünk mi nyelvünk felemelésére,
Hogy Phoebus, tekintvén dicső szépségére,
Nyájasb szemmel nézzen nagy Árpád népére.

Boldog az az ország, melynek kebelében
Mulatnak a múzsák békesség ölében.
Ott van az igazság teljes mértékében,
S törvény és szabadság egész erejében.

Míg ezek kedvelik csendes vidékinket,
S híven megőrizvén magyar erkölcsinket,
Egyességre intik hajlott szíveinket —
Addig folyja bőség áldott mezeinket.

Jövel hát, barátom! te is e pályára;
Segítsd társaidat elfuthatására.
Siessünk egyszersmind dicsőség halmára,
Míg borostyán lehet fáradságunk ára.

Lesznek majd olyanok a magyar hazában,
Kik reánk ismérnek érdem templomában,
S ha már enyészünk is ciprus árnyékában,
Jó hazafiaknak neveznek számában!

1789

A FRANCIAORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA

Nemzetek, országok! kik rút kelepcében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párisra vessétek!

Kassán, 1789

TEKINTETES NEMES ABAÚJ VÁRMEGYE ÖRÖMÜNNEPÉRE

Horret adhuc animus, manifestaque gaudia differt,
Dum stupet, et tanto cunctatur credere voto!

Mely örömtől zengnek Kassának hajléki?
Mitől vídulnak így Hernád bús vidéki?
Tán boldogságunknak érkezett postája,
S felkelend még egyszer Árpád unokája?
Úgy van! Csalatkozott atyánk s fejedelmünk
Halállal pótolta számtalan sérelmünk.
Visszatér az ország dicső koronája,
Visszatér szent István királyi pálcája.
Nyelv, törvény, szabadság teljes erejével,
Mind megtér ispányunk fényes tisztségével;
Ki is ím! megörült nemzete szavára
Ma ül fel újólag régi kormányára.

Isten hozott, napunk rég-óhajtott fénye,
Orczi! dőlő hazánk egyik fő reménye!
Bús megyénk egekből szállott ajándéka,
Üdvöz légy, bölcs atyád méltó maradéka!
Itt vagy hát? s tekintvén az ég nyomorgásunk,
Engedi, hogy köztünk e helyen meglássunk?
Felhatott hozzája gyászos kiáltásunk,
S nem tartand örökké tőled elválásunk?
Ó! mely öldöklő gond- s búba merítetted
Szívünket, mióta végbúcsúdat vetted —
Mióta e kormányt, kötelességedből
Engedned kelletvén, letetted kezedből!
Nem lehetett többé velünk tanácskoznod,
S híven igazgatva, néped oltalmaznod.
Csak távúlról kellett nézned, mint szenvedtünk,
A mérges habokkal miképpen küszködtünk;
Mert bármit tesz vala atyai készséged,

Nem használt, sőt több kárt szült volna hívséged!
Mint a hajós — kinek megrakott gályáját
Rút fergeteg éri, s tépi vitorláját,
S a riadó mennykő, tüzes fellegéből
Lecsapván, a kormányt kiüti kezéből,
S már az elnyelendő mélységnek felette
Csak egy deszkaszálon függ kínos élete —
Messzéről szemléli, hogy dőlöng magában
S verdődik hajója halálnak torkában:
Hiába nyújtja ki reszkető kezeit,
Nem szabadíthatja kincsét s kedveseit!

Hasztalan reméltünk urunk s koronánkban;
Idegenek voltunk tulajdon hazánkban.
Az öröm, kedv, s népünk szokott nyájassága
Eltünt! mert kötve volt a szív szabadsága.
Nem bízott az atya saját magzatjában;
Barát ellenségét vélte barátjában.
Titokban sírt a jó hazafi, s hallgatott;
Mert ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott!
Az alku s a törvény emlékezetére
Reszketett, s nevét sem vehette nyelvére.
Ezernyi bajának elviselésére
Tűrést az egektől csak nyögéssel kére.
Mert bármit végeztek s rendeltek is rólunk,
Igaz ügyünk mellett nem lehetett szólnunk!

Ámde mit számlálom kitűrt inséginket?
Minek szaggatom fel újra sebeinket?
S néked is, kit most így éleszt a szabadság,
Oly számos megyékből öszvegyűlt magyarság!
Minek tartóztatom örömkönyveidet,
Melyekben lábbogni látom szemeidet?
Örülj! s imádd az Úr atyai végzésit,
Ki ekkép váltja fel népe szenvedésit.
Vígadj! és csókoljad jóltévő vesszejét,
Mellyel így késérté hitednek erejét.
„Él még, mondád, él a magyarok istene!
Ha ő nem akarja — ki tehet ellene?"

S íme! benne-vetett erős bizodalmad
Feltalálta híven-keresett oltalmad.
Jő, kivel virágzó szerencsédet éred,
Jő már ohajtva várt nagylelkű vezéred,
S hogy feljuttathasson boldogság pontjára,
Ma veszi fel ismét terhedet vállára,
Így ment rég Camillus Róma védelmére,
Így a nagy Hunyadi Erdélynek szélére,
Ki ott hazájának hív őrzőangyala,
Itthon nemzetének édes atyja vala.

De mily titkos érzés terheli szívemet?
Mely komor gondolat zavarja kedvemet?
Múzsa! ki elmémet az idők titkába
Felvivéd, jövendőnk kétes homályába,
Mégsem szűnhet-e meg hazánknak insége?
Soha sem lesz-e hát panaszinknak vége?...

„Magyar nép! feljött már napod valahára,
S mutatja, mint ülhess szerencséd jobbjára:
De vigyázz! s az égnek atyai szándékát
Imádván, használjad nyújtott ajándékát.
Még nem vagy a parton! Felhevült szívedet
Mérsékeld, s tartóztasd érzékenységedet,
Nehogy örömednek gátszaggató árja
Az ohajtott révből hajódat kizárja,
S megint a háborgó tengernek mélyére
Repítvén, bocsássa szelek tetszésére.
Szemfüles vigyázás kövesse hívséged,
Hogy el ne ragadjon régi hevességed!"

Ó magyar! ki sorsod ilyen változásán
Most méltán örvendesz jobbra-fordulásán,
Írd fel e nagy napot jegyző-tábláidra,
Hogy lejutván híre késő fiaidra,
Boldogabb életünk ezen kezdetéről
Emlékezzenek meg Orczi nagy nevéről.

Ki, hogy áldást hozzon hazafi-társára,
Örömmel áldozza mindenét számára.
Eredj már, s ígérd meg igaz hűségedet,
Igérd vezérednek kész tehetségedet,
S figyelmezvén mindég okos tanácsára,
Tégy meg vele mindent hazád közjavára.

Szent György havának 16. napján, 1790.

BÚSONGÁS

I.

Vitae summa brevis
Horatius

Ím, a tavasz vége még el sem érkezett,
Máris a forró nyár heve következett.
Elmúltak víg kedvem kevés szebb órái,
Lehulltak reményem alig-nyílt rózsái.
Itt az ősz, félig-ért ritka gyümölcsével;
Közelget a tél is havával, jegével; —
S míg fiatal korom napjait számlálom,
Eltünik életem, mint egy rövid álom!

II.

Pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.
Horatius

De ki állhat ellent halál hatalmának?
Ki mond ellent az ég szent akaratjának?
Ah! valakik egyszer, az élet urának
Örök tetszéséből, lételre jutának.

S valakik e tündér világnak színére
Jövendők, víg vagy bús létek érzésére —
Mind el kell menniek Stiksz komor szélére,
Ahonnan még soha senki meg nem tére;

Mindnyájokat éri a halál kaszája: —
De nem tudja senki, mikor üt órája,
Mely erő, mely eset hoz veszélyt reája,
S hol lesz vég-nyúgalma, csendes nyoszolyája!

Egyedül azt látja a szegény halandó,
Hogy az egész földön minden változandó,
S hogy, ha van még, ami nem éppen múlandó,
Csak az ész munkája lehet maradandó.

Nem használ itt senki bajnoki ereje,
Sem a gyenge szűznek nyíló esztendeje,
Sem a tüzes ifjú virágzó ideje,
Sem a nemes lelkű ősznek tisztes feje.

Ki ma száz népet lát hódolni lábánál,
Holnap porban fekszik jobbágya poránál.
Nincs, nincs könyörület nála: egyre kaszál
Mindent, valamikor valakit hol talál!

III.

Boldog, ki éltében annyi jót tehete,
Hogy vele ki nem hal szép emlékezete;
Boldog, ki pályáját úgy elvégezheti,
Hogy koszorút nyernek hív igyekezeti.
De bánatra méltó, ki alig kezdette
Útját, már elesik annak közepette —
Kinek még alig nyílt élte szebb virágja,
Már a titkos féreg gyökerét elrágja!...
Nézd ama nevendék almafát: ledőle,
Most, mikor gyümölcsöt várhatsz vala tőle!

Eddig csak virágzott; s csak alig mutatta,
Miként múlathatnánk majd egykor alatta.
Hányszor nem képzeltük, mi lesz majd belőle?
Mit nem ígért Klóris magának felőle?
Szerencsétlen kis fa! időnek előtte
Íme! gyökeréből a szél kidöntötte.
Hiába biztatott nyíló szépségével,
Oda van reményünk minden kellemével!..
De őt mégis, aki előbb ápolgatta,
Kedves nevelője mostan megsiratta;
Esetét a kegyes most szívére vette,
S szép szeme több ízben nedvesült érette.
Ah! lesz-e, (kimúlván), lesz-e, ki szívében
Fenntartson engemet emlékezetében?
Lesz-e, ki egy könyűt ejtsen hűlt poromra,
S egy szent áldást mondjon eltünt árnyékomra?

IV.

Nehéz ösvényemnek csak kezdetén vagyok,
S csak szándékim voltak, lehettek még nagyok:
Máris az irígység, (pokloknak leánya!)
S az álnok rablelkek ama rút bálványa,
Amelynek lappangó gonosz tudománya
Tőrit szünetlenül hinti, veti, hányja, —
S mely mindég orozva kezdi üldözését,
Míg bátran űzheti fene vérengzését;
Irtózatos fejét már feljebb emeli,
S mint rontson, veszthessen, nyilvábban kémleli.
Ah! ez-e hűségem érdemlett jutalma?
Ez-e hát Apolló megígért oltalma?
S vétek-e, ó hazám! tenéked szolgálni?
S hasznoddal kedvedet keresni, találni?

V.

Mit, kedves barátom! mit gondolsz felőlem?
Tudhatod-e vajjon, mit kívánsz ma tőlem?
Én erősítselek s biztassalak téged,
Hogy el ne csüggesszen csoportos inséged?
Én! ki gyengült testtel s bágyadott elmével
Már alig küszködöm az élet terhével,
Én nyújtsak tenéked segélytő kezeket,
Hogy birhasd bajaid lenyomó terheket?
Tehát világtalan vezessen-e vakot?...
Ah! nem látok én már soha több víg napot!
Régen eltávozott örömem egéről,
Alig emlékezem néhai fényéről!
Kérdezkedvén majdan társad mintlétéről,
Egykor csak azt hallod Hernád vidékéről,
Hogy kinek múzsáját oly örömest látod,
Nincs élők számában szíves jó barátod —
Ama társad, kinek lantja zengésére
Oly vígan siettél Helikon hegyére,
De ki már, elesvén útja közepében
Elfelejtve nyugszik ciprusa tövében!
Megcsalván, s eltünvén régi reménysége, —
Érzi, hogy nincs messze bujdosása vége.
Visszatér nemsoká hajdani honjába,
Ama jobb s szebb világ boldog országába,
Hol több igaz magyar, (halhatatlan holtak,
Kik tiszteletének fő tárgyai voltak),
Hol Zrínyi s Gyöngyösi dicsőült árnyéki,
Orczi nagy lelkével intenek már néki;
Hol Faludi s Ányos bánkodó múzsája
(Látván, hogy ennek is végződik pályája,
S másra hagyattatik még egyszer árvája)
Keseredett szívvel várakozik rája! —
A bús végezések így gátolván benne,
Alig mutathatá, majdan mire menne,
S jövő esztendei érettebb korának
Hazája hasznára mi jót hozhatának —
— — — — — — — — — — — — — — — —

De bármit rendeltek élete sorsáról,
Légy bizonyos mindég barátod szaváról:
Hogy (ha mit ígérhet ember önmagáról)
El nem tér ő soha választott útjáról;...
S hogy, míg e világtól végbúcsút nem vészen,
Te szívedhez szíve mindenkor hív lészen!

1791

BATTHYÁNY ALAJOSHOZ

A vígadó hir, oszlani nem tudó
Szárnyára kelvén, útnak ered, repül,
S harsogva bétöltvén neveddel
Hunnia messze terült határit,

Örömre gerjeszt minden igaz magyart,
Minden kereszténYt — — — — — — —
A szíveket felháborító
Új szakadást iszonyodva hallák.

Nem láttalak még, drága hazámfia!
Nem láttalak még tégedet én soha.
Mért nem hozott ó! engem öszve
Eddigelé veled a szerencse?

Hidd el, nem ismért mégis az, aki szült
Téged talán úgy; s úgy alig ismeri
Élted szerelmes párja barnult
Arcalatod magyaros vonásit,

Mint tiszta hív és emberi szívedet,
S felséges elméd ritka tulajdonit
(Értékeket, melyekkel a nagy
Osztogató keze felruházott)

E múzsa, mely most tiszteletedre jő.
Battyáni! halljad bátran az ő szavát.
Utáljuk a porban fanyalgó
Kedvkeresők alacsonykodásit;

S a szent igazság, emberiség, haza,
Törvény s szabadság hív követőiről
Zengvén, az országlók aranyból
Vert koronájokat olyba vesszük,

Mint a mezők nimfáit ijesztgető
Otromba faunok sáskoszorújokat;
S határt nem ismérő hatalmok
Főbb erejét mutató, s egekből

Vett származások címerező jelét
Úgy nézi, mint a társai közt merőn
Büszkélkedő gyermek kezében
Hajladozó fejedelmi pálcát!

— — — — — — — — — — — — — — —

Nincs Phídiásunk; nincs, ki ma párosi
Márványba metszett képedet a jövő
Évekre szíves tisztelőid
Hív maradékinak átaladja.

Ne véld azonban, hogy — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Élj, ó dicsőült őseleid jeles
Magzatja!... Míg a nagy Duna partjait,
Mig a Tiszának tér vidékit
Bajnokaink unokái lakják;

— — — — — — — — — — — — —

El nem felejtnek tégedet ők soha;
Sőt áldva fogják áldani nagy neved
Mindenkor, és mély tiszteletben
Tartani még tetemid porát is.

— — — — — — — — — — — — —

1791

TARTÓZTATÁS

Baróti Szabó Dávidhoz

Nec committet, ut, vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei, qui fecit.
Seneca

I.

Hogyhogy barátom! hát felelnél őneki?
Oly gyáva féllel perlenél? s a nép előtt?
Nem látd-e, hogy csak azt akarja? hogy csak az
Mesterkedése célja s egy legfőbb oka?
Hogy azért agyarkodik, s azért tör úgy reád?
Ne, ó barátom! meg ne tiszteld így soha. —
Ha most, követvén haragod első bús hevét,
Magad felejtve perbe szállanál vele;
Ha most (Minerva ellenére) tetőled ily
Becsületet nyerhetne: Mit nem tenne majd
E nyughatatlan, hetyke, furcsa kis vitéz?
Mit mondanának érdemes bajtársaink?
S mit vélne minden más tudós és bölcs magyar,
Látván, hogy ezt ma szóra méltóztathatod,
Holott az első hely miatt irígykedő
S önnönmagát felhőkbe felmagasztaló
Gőgös poéta gúnyolásit a minap
Fel sem vevéd; sőt durva, mocskos fegyverét,
Rozsdás sisakját, s homlokán csúf szarvait

Mosolygva nézvén, rajta szánakodhatál?
Távúl örökre tőled, az, távúl legyen,
Hogy véle perbe szállj; hogy egy Vadócival
Te bajra kelj! Ám lássa: gyújtsa fel Buda
Várát, ha hírre vágy; ha büszkeség szele
Csapván meg az agyát, nem találja már helyét,
S új Empedoklesként valóban veszni tért.
Úgy teheti híressé magát; és úgy lehet
Oly halhatatlan, mint — ama bolond, ki fel-
Égette hajdan szűz Diána templomát.

II.

Quaenam te mala mens, miselle Ravide,
Agit praecipitem in meos iambos?
Catullus

Látod, mikép fenekedik ellenem is? mikép
Vizsgálja, kémli tetteim? mint túr, kotor,
Ás, vés utánam? Mint hazudja, hirdeti
Százféle gáncsaim? mikép aláz, mikép
Szidalmaz, átkoz, ingerel szünetlenül?
S ha messze meglát, mint kerül, siet, szalad?
S bekóborolván lakhelyünk egész körét,
És csapva csapván a levet mindenfelé,
Miképpen arcátlankodik? mint cimborál,
S keresve mint keres hasonló társakat?
Hiába mind! Nem boldogulhat énvelem,
Bármint csevegjen, s mocskolódjék, hallgatok;
S előbbre ballagván szokott ösvényemen,
E veszni- tért, irígy, kevély emberke vak
Dühét, erőtlen átkait fel sem veszem,
S őt mindezért haragomra nem méltóztatom.
Miért vesződnénk, mit civódnánk mí vele?
Isméri már az egész vidék, isméri jól
Még a tanúló gyermek is csapodár szavát:
S ismérik őtet nemsokára voltaként
Majd mások is, — főképp azok, kiket ma még
Temjénje kölcsön tékozolt ál füstivel
Vakítva csal, s véletlenül majd vízre visz,

De szomjan elbocsát, s belőlök csúfot űz.
Hadd szidjon ő bízvást s gyalázzon engemet,
S kövesse nyilván szíve mérges ösztönét:
Nem tudja, mit cselekszik így, a balgatag;
Nem tudja, hogy dicséretétől tartok én.
(Mellyel valóban szerfelett megbántana,
S tán engem is bosszúra kénszerítene!)
Attól azonban, hogyha mit remélhetek,
Megment, remélem, mind magyar természetem,
S hazám javára tett saját szolgálatom,
Mind jó barátim s vélem egy pályán futó,
Egy tárgyra néző társaim dicső neve; —
Melynek naponként terjedő fényét az ily
Kaján bagolynak pislogó kancsal szeme
Hazánk derűlő kék egén nem tűrheti.

III.

Utile proposuit nobis exemplar
Ulyssem.
Horatius

Hogy rajta bosszúd állhatod, kitöltheted,
Hogy veszni fog, — bizony dolog. De mit nyerend
Azzal neved, ha ily kis ellenségedet
Egyszerre semmivé teszed? Mit nyerhetett,
S mit nyert az ív és lant hatalmas istene,
(Bocsássa meg, hogy kérdezem!) mit nyerhetett
Apolló Marsyás lenyúzott bőrivel?
Bátran kimondván, amit érzek: én ugyan
E győzedelmet, e kegyetlen büntetést
Istenhez illő szép s jeles dolog gyanánt
Nem nézhetem, soha nem csudálhatom. De ők
Lássák, miért mit tesznek, a nagy istenek;
Kiknek, tudom, mely tisztelettel tartozunk.
Legjobb talán, ha ember embertől tanul;
Legjobb, ha példát mí halandó férfiak
Az embereknek hű vezéritől veszünk.
Nézd, mit cselekszik ott ama görög király,
Kit, mint az ész s tapasztalás hív tűkörét,

Úgy ád előnkbe gyakran a bölcs régiség.
Nézd, mit cselekszik ott ez a dicső király;
A görbe, sanda, rút, merész rágalmazót
Garázda fecsegései miatt mint bünteti.
Nem száll ki síkra vele, nem is perel: hanem
Egy-két igaz szót mondva, mellyel becstelen
Tettit szemére hányja, csakhamar — kemény
Pálcája végivel helyére ülteti.
Pityergve morgolódik a gonosz: de bár-
Mint sír, zokog, dúl-fúl, nyög és bosszonkodik —
Nem szánja senki; sőt kacagják mindenek,
S egy szívvel és szájjal dicsérvén a királyt,
Vidulva folytatják tanácskozásokat:
Mikép lehetne Trója régen vítt falát
Megvenni, s látni még saját hazájokat? —

E bölcs vezért kövessed, ó nagyérdemű
Költő! hazai nyelvünknek áldott bajnoka!
Kit minden épeszű magyar tisztel, becsül,
S örömmel emlegetni fog mindenha majd
Még a jövendőbéli századokban is!

IV.

Liber in adversos hostes stringatur iambus!
Ovidius

Ám légyen úgy! Ha már eszére nem jöhet,
Ha semmiképpen nem szünik bosszontani,
S nem tűrheted te már tovább e sült-agyú
Cinkos fiúnak vad szeleskedéseit,
Otromba váddal terhelő szidalmait,
És mindezeknél mocskosabb dicséretit:
Fogjad hatalmas tolladat! s rajzold le jól
Talpig tetétől. Hadd tekintsen képire,
Hadd lássa, mely rút az; s legyen másoknak is
Példás ijesztő váz gyanánt, hazánk alig
Serdülhető kertében. (Amelynek, tudod,
Az illyen ég-átkozta házi tolvajok

Legtöbbet ártanak!) Ha van pofája még,
S egészlen el nem tünt szemérme: megpirul,
S elundorodván képitől, magába tér.*
Ha pedig irígy dühébe fúlva meggebed:
Akkor te nyúgodalmasan dolgozhatol;
És minden ily patvarkodónak köz-neve,
Félelme, csúfja lészen a V a d ó c i név,
Melyet, mihelyt fülébe zúg, irtózva hall —
Sietve távozván ezen berek tilos
Vidékitől az elhagyott mocsár felé,
S ott, a világos éj kegyes szép asszonyát
Váltig rekegve csúfoló békák között,
(Kik hajdan ily gonosz bohók lehettenek!)
Titokban átkozódva vádolván magát,
Hogy míg eszén volt, elkerülni nem tudá.

V.

Sunt certi denique fines.
H o r a t i u s

Azt tartom én: hogy az ily veszett indúlatú
Csalárd kis ellenséget, amíg csak lehet,
(S az a tekintet és figyelmes szorgalom,
Mellyel magunknak tartozunk, megengedi),
Mély megvetéssel nézni, s kába tetteit
Szemlélve, fel sem venni, — szép s dicséretes;
De tőle mindent tűrni, s rajta semmikép
Bosszút nem állni, — gyáva s illetlen dolog.
Mert a hamis vád s csalfa hír könnyen hitelt,
A rossz, garázda nyelv pedig követőt talál,
S gyakorta helyrehozhatatlan kárt okoz.
(Főkép, ha kit már úgyis álnok cimborák
S kevély vad üldözők gonosz hatalma nyom,
S nyelvét lekötve hallgatásra kénszerít.)
Mindenben illő célt s határt kell tartanunk.

1791

Erubuit: salva res est.
T e r e n t i u s

EGY NEVENDÉK BÜKKFÁHOZ

..... Teneris incidere amores
Arboribus; crescent illae; crescetis, amores.

Virgilius

Élj, nődögelj, és nyúlj fel az ég felé,
S terjesszed ernyős ágaidat, te szép,
Te társaid díszére termett
Kellemetes fiatal fa! mellyet

E zöld berek főbb szálai közt maga
Választa Fánnim, hogy lekötött hitünk
Tanúja lennél: szíveinknek
Titka reád vagyon íme bízva!

Tartsd fenn sokáig párasodott nevünk
Első betűit; mellyeket a kegyes
Hűsége bővebb zálogául
Metsze hajadra saját kezével.

Hallottad édes hangozatú szavát,
Megbájoló szép új fogadásait,
S szent esküvését; láttad a hív
S állhatatos szeretők jutalmát.

Élj, s nődögelj, ó drága szelíd fa! légy
Boldog szerelmünk néma tanúja; s hagyd
Új életem víg kezdetének
E jeleit nevekedni véled!

1790 körül

ESDEKLŐ PANASZ

Ne félj, ne félj, kedves lélek!
Ne távozzál előlem.
Mondtam, hogy már nem remélek...
Miért tartasz hát tőlem?

Mit kesergetsz haszontalan,
Mit únszolod könyveim?
Tudom úgyis, boldogtalan,
Hogy nem lehetsz az enyim!

Látom, mint küszködik szíved,
Mint ég titkos tüzében,
Szemlélvén, mint eped híved,
S mint vész kínos hevében!

Látom, nedvesült szemednek
Mint hullnak le gyöngyei,
Tudván, érted mint gerjednek
Lelkemnek gyötrelmei!

Ó! ha bánatimnak árja
Meghatotta szívedet,
S még egészlen ki nem zárja
Elméd régi hívedet:

Ó! ne siess, drága lélek,
Ne siess úgy előlem!
Tiéd vagyok én, míg élek...
Ne tartózkodjál tőlem!

1791

SERKENTŐ ÉNEK

Donec virenti canities abest Morosa.
Horatius

1. Szedjük életünk virágit,
Most, mikor még illatoznak,
S a tavasz vidám szellői
Lengedezve játszadoznak.

2. Kert az élet: de rózsáit
Óva kell s vigyázva szednünk,
S a tövistől, hogy kezünket
Meg ne szúrja, — őrizkednünk!

1—2. Szedjük, óva s őrizkedve,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak!

1. Így lehet még, szív-epesztő
Bánatinkban csendesednünk,
S balszerencsénk ellenére
Jobb reményre élemednünk.

2. Így lehet, bajunk felejtve,
Még örömben részesednünk,
S kertünk édes illatjától
Néha szinte részegednünk.

1—2. Szedjük életünk virágit,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak!

1790 körül

EGY HÍRES VERSELŐRE

Írja szünet nélkül, s kötetenként küldi világra
Verseit, és fennyen hirdeti Gomba Mihály:
Mely szaporán, mi hamar kel az ő strófája; mi könnyen
Foly neki százanként, és mi kevésbe kerül.
Gomba! ne kérkedjél. Hamar elvész, ami hamar kész;
S ami kevésbe kerül, többnyire nem sokat ér.

1790 körül

BARTSAIHOZ

Szomorú a lelkem. Még alig derüle
Víg napunk, már újra homályba merüle.
Iszonyú jövendő! rémítő képzések!
Ah! mit hoznak reánk a bús végezések?
Mit szülhetnek e sok kínos küszködések,
Tüzes villongások, dühös vérengzések?
Felébred a világ halálos álmából?
S kifejtendi magát szolgai jármából?
Avagy, századunknak örökös csúfjára,
Ledől a szabadság most-emelt oltára? —
Ily bizonytalanság kétes örvényében
Hányattatik elmém méltó félelmében.
Kebelembe folynak könyveim árjai,
S önként zengni kezdnek lantomnak húrjai.

Dicsőült Orczimnak lelki jó barátja!
Kiben még gyámolát múzsám élni látja —
Őtet! ki mint hazánk egyik fő reménye
S egész költő-karunk vígasztaló fénye,
Úgy néked még imént barátság angyala
S nékem atyám helyett édes atyám vala!
S ki, bár elköltözött nyúgalma helyére,

(Oda, honnan senki még vissza nem tére),
Élni fog itt mindég nagy neve hírében,
Élni, veled együtt, minden jók szívében!
Ó Te, kit eléggé semmi nyelv nem dicsér,
S kiben legkisebb dísz a fejedelmi vér, —
B a r t s a i ! Nemzetem szíves ébresztője,
Igazság, emberség hatalmas védője!
Engedd, hogy ezeknek egy hív énekesse
Bánatos érzésit veled közölhesse;
Halljad, mint zengedez magános hárfája —
Tekints bátorító szemekkel reája,
S amint gyakran valál serkentő vezére,
Vidd fel ma Helikon sziklás tetejére.
Jer, keseregd velünk az ember vakságát —
Ki, megvetvén az ész mennyei világát,
Társa vesztésében keresi nagyságát,
S bűne fertelmében leli boldogságát!

1792

AZ EURÓPAI HADAKOZÁSOKRA

Neque hic lupis mos, nec fuit leonibus
Unquam, nisi in dispar, feris.
Furorne coecus, an rapit vis acrior?
An culpa? . . .
H o r a t i u s

Új szélvészek jőnek észak tengelyéről,
Hogy napunk elűzzék borongó egéről.
Felkelnek a népek békesség öléről,
Hogy egymást elverjék hazájok földéről.

Mint az éhes medvék hideg barlangjokból,
Oly dühös haraggal törnek ki honjokból,
S ezer halált szórván kegyetlen markokból,
Koporsót csinálnak egész országokból!

Természetnek Atyja! ki e föld színére
Helyhetéd az embert élet ösvényére,
S csak az egy szeretet édes érzésére
Gyúlasztván, bocsátád szabad tetszésére:

Mely komor végzések zavarták ügyünket,
Városokba gyűjtvén nyomorult nemünket?
Azért hoztak-e hát így öszve bennünket,
Hogy itten bővebben onthassunk vérünket?

Míg ki nem költözött erdők homályából,
Vétkezett az ember szokott vadságából;
De, ha mi gonoszt tett tudatlanságából,
Legalább nem tette rosszra-vágyásából.

Most — fő dicsőségét abban helyhezteti,
Ha ölhet! s fegyverét vérben fereszthetí,
Mert, embertársait ha bőven veszthetí,
A megbódult világ vitéznek hirdeti!

Büszke, gyarló ember! hová visz vakságod?
Miként bitangolod lelki méltóságod!
Abban lehet-e hát legfőbb boldogságod,
Hogyha vérségidet holt-halomba vágod?

Tudjad, ó balgatag! hogy az ész mivében
Van érdem, s a szívnek munkás erkölcsében;
Vitézség, a haza serény védelmében —
Nem a győző karban, nem a vad elmében!

Csalatkozott népek fellázadt vezéri!
Timiattatok foly ennyi ember véri!
De ó! lesz oly idő, mely azt visszakéri,
Ha az élet ura munkátokat méri!

Nincs isten? — Nincs, aki vigyázna reátok,
Dühös vakságtokban tán azt gondoljátok?
Nem dőlhet le porba, minthogy nincs bírátok,
Nemzetek átkával terhelt koronátok? —

Hah! hogyha érccé vált kegyetlen szívetek,
S nincs emberi érzés már többé bennetek:
Tekintsetek körül, vakok! s reszkessetek;
Nem állhat már soká megrendült székетek!

1792

LEVÉL SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓHOZ

Hazafiúi aggódás

Ó te, kinek jeles elméjét örvendve csudáltam,
Még mikoron csak távúlról hallom vala múzsád
Szívreható dalait; te! kiben végtére, veszélyes
Pályafutásom alatt, elszánt hű társra, s barátság
Tisztiben a legjobb, legigazb emberre találtam:
Mint vagy, drága Lacim? sőt inkább élsz-e? s ha még élsz,
Hol vagy most? Száz gond és baj terhének alatta
Íme! barátodnak bús szíve sohajtoz utánad.

Hasztalanul várván leveled s óhajtva reménylett
Kellemes énekidet, máran magam útnak eresztem
Verseimet; bár azt se tudom, mely tájra bocsássam.
Nemde, mióta Mohács szomorú környékire mentél,
Hallgatsz, s elnémult veled eggyütt nemzeti múzsád?
Élsz-e tehát, s hol vagy? mellyik megye puszta vidékin
Bujdosol? és mikor érsz lakozásod előbbi helyére?
Ott vagy-e még amaz árva mezőn, hol hajdani fényünk
Oly bús éjbe merűle? hol a vad visszavonásnak
Lelke dicsőségünk örökös fátyolba borítá?
Ott, amaz árva mezőn! hol minden fűnek alatta
Egy-egy régi magyarra találsz!... Könyvekben elázva
Jársz, tudom, ott; s népünk vesztét panaszolva kesergvén,
A Duna szőke vizébe szakad fájdalmaid árja.
Hajh, iszonyú térség! gyászos temetője hazámnak!
Jártam hantjaidon; láttam sírhalmaik én is

Ősinknek, kik hajdan az ellenségre kikelven
Honnyunkért, s ott halva vitéz vérekkel adózván,
Intenek íme! s világ füle hallattára kiáltják:
„Nézz e térre; s tanulj már eggyezségre, magyar nép!"

Ámde mit emlegetem balsorsunk durva csapásit?
S még ma sem enyhűlő sebeink mit szaggatom újra?
Gyász jelhangja, Mohács szomorú neve! rettenetes név!
Ah! ne gyötörjed az én füleim; lágyítsad azoknak
Mostoha szíveiket, kik honnyok semmi keservén
Nem könyörülhetvén, bajait mindenha tetézik,
S régi tulajdonaink, erkölcsink, ősi szokásink,
Nyelvünk, törvényink bizonyos veszténck örülnek!
És te, barátom! eredj, vedd tolladat: írd le, mit érez
Ott, epedő szíved! s egyszersmind írd le, mi volt rég
E nemzet, míg a haza közhasznára tekintvén
Bölcs fejedelmeinek vígan hódolva virágzott;
Visszálkodva mivé lett ott elvégre, tulajdon
Vétke miatt! s mi lehetne talán még egykor, ezernyi
Kárunkon okosodva ha már eggyezni tanulnánk,
És, az irígy szeretetlenség otromba dagályát
(Annyi veszély fertelmes okát!) útálva kerülvén,
A nagy egésznek igaz díszét mindnyájan akarnók,
S hajdani szép hírünk új érdemek által emelnők! —

Vagy ha talán már visszajövél Budavára királyi
Fénnyel tündöklő híres palotáiba, s ottan
Töltöd ezen vígságos időt, ó drága hazámnak
Érzékeny fia, kellemes éneklője! figyelmezz
Egy kisség szavaimra; felelj kérdésire meghitt
Társadnak, kit bú, bánat, s mély gondok epesztnek.
Terhes fellegeket látok fenyegetve borongni
Újra, s leszállani-kész komor éjt terjedni világunk
Nyúgoti részének felzendült messze határin.
Hasztalanul csalogatta reményünk csillaga, tündér
Boldogság képével, alélt szívünket; örökre
Eltünik ah! s nem fog soha felvirradni talán már.

Nézd, a régi homályra szokott sok gyáva miképpen
Üldözi mindazokat, kikről a józan okosság
Élesztő tüze súgárit tündökleni látja!
Nézzed, az ostobaság véres zászlóihoz esküdt
Vakbuzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe!
Szíveiket vad gyűlölség mérgével itatván
A szeretet szolgái, miként gerjesztgetik őket!
Mint fenekednek! mint hányják az ezernyi kelepcét
Újra, hogy a szabad észt szűkebb korlátba rekesztvén,
Népünket levetett alacsony jármokba szorítsák!
Még csak alig jöve fel valamely jeles elme hazánkban,
A közjót kereső bölcs polgár, pályamezőben
Még csak alig láttatta magát: mikor íme legottan
Hitvallása felől vetekednek, otromba nevekkel
Illetik, és mérges nyelvekkel földig alázván,
E fene képmutatók diadalmaskodva lerontják!
Csalfa világ! gonosz álnokság! balsorsa hazámnak!
Ó! s hát, hogy még éjjelit is szaggatva, s az édes
Nyúgodalom puha karjairól munkára sietve,
Éltének fonalát önként rövidíti, hazája
Mély álomba merült fiait serkentgeti, s régi
Durva homályokat oszlatván, új fényre vezérli,
S méltóbb állapotunk útját mutogatja: tehát illy
Fáradozásaiért ez légyen-e végre jutalma?!
Ti boldogságunk dühös ellenségi! setétség
Szemtelenül csevegő vad terjesztői! mikor lessz,
S lessz-e gonosz szándéktoknak valahára határja?
Ó te, világok szent fejedelme! te mindenek atyja,
S gondviselő bírája! ki por-testébe lehelvén
Lelked szikráját, szabadon formáltad az embert:
Meddig, meddig nézheted el, hogy dúlja hazánkat
És nevedet gonoszul káromló cimbora? meddig
Késik még méltó haragodnak mennyköve? Fordítsd,
Ah! fordítsd le reánk szemeid, végetlen igazság,
Már valahára, s kevély ellenséginket alázd le!

Népe jövendőjén mély gondolatokba merülve
Így búsong, s aggódva magát így gyötri barátod,
Amikoron te talán éltednek gyenge tavasszát

Víg palotákban, s szép Dáfnéd ártatlan ölében
Töltöd; gondjaidat feledékenységbe temetvén.
Ah! vígadj; s amíg kedves lehet életed, éljed.
Feltünik a bú, gond, s szomorúság napja bizonnyal
Néked is; elmúlik pirosolló hajnalod álma.
Ím, elmúltak az én örömim; nem kellenek immár
E bús szívnek alég ízlelt hivságai többé.
Úgy elenyészének, mint éj felhői tavaszkor,
Bánatos éltemnek fiatalb esztendei; s tisztább
Napjai, mint valamely sietö patak, úgy lefolyának.
Ó! embernek léte, rövid pályája, mi vagy te?
Most jöttünk, már újra megyünk; és íme! csak azt sem
Tudjuk: merre, hová térünk, vagy honnan eredtünk?!
Rajta, barátom, azért: igyekezzünk szerzeni mostan
Érdemeket. (Csak ezek fogják nyújthatni tovább is
Éltünket, mikoron köz-anyánk kebelébe leszállván
Újolag, a természetnek lefizetjük adóját.) —
Jer menjünk: mint Emberek és Polgárok, Igazság
Útján; szent kötelességünk bétölteni. Nincsen,
Emberiség nélkül nincs érdem; s nincs haza nélkül
Emberiség. — Haza! szívemnek bálványa! tenéked
Szentelem én magam és minden szándékom ezentúl!
A te javad s kiderűlésed lesz tárgya fiadnak
Már egyedül; — mivel ah! teneked hasznodra lehetni,
Boldogság; teveled s érted szenvedni, dicsőség! — —

Mit véljünk? e kétes idők veszedelmit előre
Látva, mi jót várjunk? Budavára királyi lakossi
Mit várnak, mire készülnek? s mibe volna remények,
Hogyha megént valamely szélvész támadna? Ki fogná,
Ah! ki s miként fogná kormányozhatni szerencsénk
Fergeteges tengerre bocsátott gyenge hajóját?
Állnak-e még főbb oszlopaink? ó, állnak-e bölcsebb
Szándékú jeles embereink? Ott vagynak-e népünk
Megbízotti, kiket már harmadik éve kirendelt?
Mint igyekeznek azon felséges arányra? miképpen
Eggyeznek? s melly istenség bölcs karja vezérli
Tántorgó lépéseiket? Készül-e hazánknak
Temploma, vagy legalább új talpköve meg van-e vetve?

Hajh, nem lészen-e még Babilonnak tornya belőle?
Jaj! félek, félek, nehogy építőivel eggyütt
Ránk dőlvén, bennünket örök mélységbe temessen
Végre, s irégyinket méltó kacagásra fakassza!
Vígasztalj, ó kedvesem! És ti, nemzeti létünk
Szent ügyét viselő több más hű társaim, akik
Mostan az országnak kebelében széllyeloszolva
Népetek óhajtott díszére javára serényen
Munkálkodtok, s bár egymástól messze szakadva
A szeretet kötelén velem egy fő célra siettek;
Gondjait enyhítvén, s táplálván szíve reményét.
Jertek, társatokat vígasztaljátok! epesztő
És te, Fejérvárnak most kelt új fénye! Királyink
Sírjai közt lakozó hív énekes! (ah, teneked sem
Hallom zengedező hárfád!) Vess néma keserved
Árjának, vess gátot; szüntesd nemzeti lantod
Édes hangzatival társadnak bánatit; oszlasd
Bízodalom súgáraival bús lelke homályát!
S hát tí mint vagytok, tí más buda-pesti barátink?
Mit mivel a bölcs Koppi? mikép nevekednek alatta
A haza jobb csemetéi? mikép gerjednek erőre
Bajnokaink unokái, midőn a régi világnak
Nagy példáit festi? Hová lett Versegi, s mint van?
Versegi, kit szeretünk; és kit kedvelve becsülnek
Mindazok, akik az érdemeket mérsékleni tudják.
Él-e? s miben foglalja magát? Nem törnek-e mégis
Ellene szép tálentominak méltatlan irígyi?
Nyert-e, vagy elvesztette perét? Hah! nyert-e, vagy ismét
A jók ellenségeinek szolgált az igazság? — —
Hol van néhai szerzete más nagy dísze, s hanyatló
Szép nyelvünk eggyik jelesebb hű gyámola; hol van
Kreskai? s mért hallgat? Mind elnémulnak-e vajjon,
A tehetősb elmék? mind elnémulnak-e végre?
S nemzeti fő kincsünk, nagy atyáink nyelve, hová lessz
És ki fog ügyében, megszánva, segíteni rajta?...
Ó írj, írj már, s adj választ minderre, barátom!
S fel fog-e még valahára napunk virradni, tudósíts.

1792

LEVÉL EGY RÉGI VÁRBÓL

A nemzeti nyelv és nemzetiség ügyében

Népe jövendőjén mély gondolatokba merülve
Itt búsong, s aggódva magát itt gyötri barátod,
Amikoron te talán éltednek gyenge tavasszát
Víg palotákban, s szép Dáfnéd ártatlan ölében
Töltöd; gondjaidat feledékenységbe temetvén.
Ah! vígadj; s amíg kedves lehet életed, éljed.
Feltünik a bú, gond, s szomorúság napja bizonnyal
Néked is; elmúlik pirosolló hajnalod álma.

Ím, elmúltak az én örömim; nem kellenek immár
E bús szívnek alég ízlelt hívságai többé.
Úgy elenyészének, mint éj felhői tavaszkor,
Banatos éltemnek fiatalb esztendei; s tisztább
Napjai, mint valamely sietö patak, úgy lefolyának.
Ó! embernek léte, rövid pályája, mi vagy te?
Most jöttünk, már újra megyünk; és íme! csak azt sem
Tudjuk: merre, hová térünk, vagy honnan eredtünk?!

Rajta tehát, vígadj bátran; s amíg lehet, éljed
Bölcsen mérsékelt örömek közt mostan idődet.
Ámde jer egyszersmind, s kezdj már szolgálni hazádnak;
Kezdj már most, amint korod engedi, néki segédül
Lenni, s hová hamarább enyhíteni régi keservén.
Fájdalmasb óráiban is, jobb sorsa reményét
Táplálván, s szemeit szíves védőire vetvén,
Lássa, mi nagy s tehetős új bajnoka támada benned.
Gondold meg gyakran, nemes ifjú! mennyi javával
Álda meg a kegyes ég ezerek közt tégedet, és mely
Gyorsan fáradozó szeretettel tartozol érte.
Jusson eszedbe, mi szép, mely drága gyümölcsöket ígért
Ritka nagy elmédnek már első gyenge virágja.
Vedd szívedre te is népednek mostoha sorsát,
Hajdani nagy neve szép fényét, s bús éjre hanyatló,

És örök álommal rémítő, mái homályát!
Nyelvünk elhagyatott ügyét! erkölcsi szokásink
S nemzeti létünknek kárát, mindennapi vesztét,
S végromlásra jutó maradékink árva mivoltát!

Múlnak az esztendők: változnak az emberi dolgok;
S változik ím! Európa szemünk láttára naponként.
Int az idő! Később — késő lesz minden igyekzet,
S nagy szégyen, bánkódva hiú panaszokra fakadnunk,
És az eget s könyörületlen vak sorsot okozván,
Helyre nem állandó kárunkon akkor epednünk,
Amikor isten sem tud rajta segíteni többé!

Jersze, kövesd hív társaidat; jer szerzeni már most
Érdemeket!... Csak ezek fogják nyújthatni továbbra
Éltünket, mikoron pályánk végéhez elérvén,
A természetnek lefizetjük mink is adónkat.
Jer! menjünk, mint emberek és polgárok, az erkölcs
Útján, szent kötelességünk bétölteni. Nincsen,
Emberiség nélkül nincs érdem; s nincs haza nélkül
Emberiség. Haza! szívemnek bálványa! tenéked
Szentelem én magamat; s minden lépésem ezentúl
A te javadra leszen mindég intézve!... Fogadd el
E fogadást, és nézz jó szándékára fiadnak!
Mely sok ezernyi nehéz akadállyal küszködik, aki
Néked akar szolgálni, tudom. Nem tészem azonban
Még le reményemet én; s nem utolsó, nem kicsiny érdem
Lesz, végső pontjára jutott szoros állapotunkban
Híven erőlködvén, legalább kétségbe nem esni!
Megfordul, hiszem azt, (mert él a nemzetek atyja,
Él még a magyarok kegyes istene! s látja, miképpen
Sínlődünk!) megfordul még valahára szerencsénk,
S bárha keménykedik is, nem lessz ily mostoha mindég;
Csak bízzunk, s bajaink tűréssel győzve, magunkat
Boldog atyáinkhoz méltóknak lenni mutassuk.
Ennyi homályok után, tisztább új napra derül még
A magyar ég, s fiaink meglátják hajdani fényét.
Sőt, ha serény és állhatatos hívséggel igyekszünk,

S szent ügyünk mellett bátran bajt állva tovább is
Emberkedni tudunk, nem hajtván semmi veszélyre,
Meglátjuk valahára talán bámulva magunk is
Új életre kelő honnyunk víg hajnalodását.

Higgyük: előbb, vagy utóbb, diadalmaskodni fog a köz
Értelem és akarat; diadalmaskodni fog egykor
A nagy egész hasznát kereső törvényes igazság,
Mellyet minden nyelv, minden szív, minden erő véd,
S mellyet az ész, mint bölcs kalauz, vígyázva vezérel.

1792, 1820 körül

ÜSSÖN AKÁRMIKOR...

I.

Üssön akármikor, üssön ama végóra, halandók
Lévén, amellyet kikerülnünk nem lehet, ámbár
Nemzetek, országok fejedelmei, régi királyi
Székek s fényes arany koronák örökössei légyünk,
Vagy szalmás alházra s szegény kalibára születtünk:
Szűk élelmünket rabigában nyögve keressük.
— — — — — — S legyen bár-
Mely rövid és mi nehéz elkezdett pályafutásom:
Hogyha neked használhattam vele, váltig elég volt.

Emberiség szent oltárán áldozni tenéked
Ó te, nemes lélek legszebb bálványa, s világunk
Minden aranyjánál becsesebb fő kincse, szabadság!

Hogy nép a népet kedvelje, hogy ember az embert
Érdeme s méltósága szerént tisztelve becsülje.

II.

Oszlani kezd már lassanként a régi setétség
Éjjele; terjednek lassanként már az igazság
Életadó fényesb súgári; terjed az észnek
Végre kifejtődő természeti tiszta világa.
— — — — — — — dőlnek az elmét
Mennyei díszeitől megfosztó rút babonának
Emberi vérbe merült iszonyú bálványai. Hosszas
Álmokból felserkenvén, az ezernyi tulajdon
Káraikon okosult népek vetekedve lehányják
Láncaikat, s jobb és igazabb új alkura kelnek.

III.

Boldog idő lehetett, mikoron sem szolga, sem úr még
Nem vala; eggyenlők lévén az egész haza minden
Gyermeki, mint testvér s azoneggy anya szülte rokonság.

1792

A LÁTÓ

Vídulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfa! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

Ó ti! kiknek szívek örök búba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek súgári;
Dőlnek a babona fertelmes oltári,

Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,
Mely a két világnak megváltója lészen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha — akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk ím! ölelő karjait terjeszti:
„Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!"

A föld kereksége megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sovárgó koronás gyilkosok;
Ők! kiknek még ímént százezrek halála
Csak egy intésekben, egy szavokban álla;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása!

Vídulj gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.

1792—1795

VERSEGHY FERENCHEZ

Te, kit legrégibb híveim
Között leghívebbnek lelek,
S mint boldogabb esztendeim
Társát, szeretve tisztelek;

Ki hogy h ű s é g e m karjain*
Karunkba béavatkozál,
S velem hazánk oltárain
Főbusnak eggyütt áldozál,**

Ha hív öledbe rakhatám
Szándékim édes titkait,
Enyhülve s bátran járhatám
Pályám veszélyes útjait.

De, hogy hazád s barátidért
Öcsénkkel meg feltámadál,
Éltemnek már enyészni tért
Kedvéhez új reményt adál,

Sőt megtartván vad mostohánk,
A Sors, az volt tán egy oka,
Hogy el ne veszne még hazánk
Több kínra szánt két bajnoka.

— — — — — — — — — — —

Üldöztetik szünetlenül;
Mert Tullius pallosra jut,
S Neró királyi székben ül.

1795

* *M. Múzéum.*
** *Ott.*

GYÖTRŐDÉS

Ki nyög? melyik boldogtalan
Kiált megint e bú helyén?
Ki háborít fel úntalan
Magánosságom éjjelén?

Hallom, hallom keservedet,
Te vagy, lelkemnek egy fele!
Érzem minden gyötrelmedet,
Érzem; s szivem reped bele!

De ah! hozzád nem juthatok,
Hiába nyújtom karjaim.
Ah! senkit meg nem hajthatok,
Nem hallja senki jajjaim!

Felelnek ím! a kőfalak,
S kérésimet kettőztetik:
Őrzőimtől, hogy — lássalak!
Fájdalmim meg nem nyerhetik.

A kőfal szánja sorsodat,
S kérésid azt megilletik!
Őrzőidtől, barátodat
Hogy láthasd! meg nem nyerhetik...

Nagy ég! tekintsd nehéz baját,
Küldj néki éltető reményt!
Avagy te nyisd meg ajtaját,
S bocsásd el, ó halál, szegényt!

1795

EGY SZERENCSÉTLEN IFJÚ SÍRJÁNÁL

Quem nunc tam longe, non inter nota sepulcra,
Detinet extremo terra aliena solo!
Catullus

Őnéki megnyitotta már
Révét a jóltevő halál:
A mí hajónk habok közt jár,
S nem tudjuk, partot hol talál.

Ti szűzek! s tí is, ó Tiról
Ifjú polgári! jöjjetek,
S az emberség barátiról
Barátom sírján zengjetek! — —

1795

HÁROM TÖREDÉK

I.

És megnyitá! . . . Ne sírj, ó szűz!
Szüntesd szemednek záporát.
Ne háborítsd, ó drága szűz,
Barátom nyúgovó porát!

Őnéki megnyitotta már
Révét a jóltevő halál:
A mí hajónk habok közt jár,
S nem tudjuk, partot hol talál!

És most azért sohajtanak
Ott szenvedő barátjai:
Hogy együtt nyúgodhassanak
Hamar mindnyájok hamvai.

Letette minden terheit,
Nem csüggnek láncok karjain;
Nem várja Bécs kegyelmeit —
Az ég segíte kínjain.

Megesküdt ellenséginek
Nem érzi már irígy dühét
S hatalmas üldözőinek
Mosolygva nézi mennykövét.

II.

De szűnjenek már jajjaink!
Ne háborítsuk hűlt porát!
Ne vádolják panasszaink!
A minden élet eggy urát

Elűzi majd a jobb idő
Ügyünk setét homályait
Kifejti s délre hozza ő
Sok szenvedésünk titkait

III.

Hazámnak egy jobb gyermeke
Fekszik hazátok széliben,
De hangzik most is éneke
A nagy Dunának mentiben

Nyúgodjanak bár hamva
E messze tartományokon,
Él híre polgártársai
Emlékezet-táblájokon.

Nevének fénye, míg Bihar
Fennáll, homályba nem menend;
Ragyogni fog, míg a magyar
Magyar s szabad polgár leend

1795

LÍNA PANASZA

Szakaszd ki vérző szívemet
Már egyszer, irgalmatlan ég!
Hogy átokká tedd éltemet,
Ez volt, csak ez volt hátra még.

Válaszd el már bús lelkemet,
Kegyetlen néma fájdalom!
Temesd hozzája testemet,
Zárjon kettőnket egy halom!

1795—96

VÍGASZTALÁS

Ah! hogy beszéljek újolag
Őróla néked, árva szűz!
Holott szemedből, hív alak,
Egy könyv most is más könyvet űz?

Ím, a nagy bánat hő szava
Elhervasztó szelet hozott,
S arcád tündöklő gyöngy hava
Halványka színre változott!

Eltűnt! elhagyta képedet
Szépséged régi hajnala,
Mert ah! nem látja hívedet,
Kinek kedvéért nyílt vala.

Szánd, ó kegyes! szánd éltedet;
Ne légy magadhoz mostoha.
Bármint epeszd bús lelkedet,
Nem kél fel ő többé soha!

Ha felvoná lehelletét
Magához életünk ura:
Imádjuk bölcs intézetét;
Ne szálljunk véle alkura!

1795—1796

TÜNŐDÉS

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicső
Fénnyel mosolygó asszonya! Jersze már,
Fájdalmim érzékeny tanúja!
Verd el az éj szomorú homályát.

Távúl hazámtól; messze vidék sovány
Határit őrző vad havasok között;
S felhőkig-érő durva fogház
Rejtekiből az egekre nézvén,

Óhajtva várom megjelenésedet. —
És íme! jőnek kellemetes szelíd
Súgárid... Üdvöz légy, kegyes hold!
Könyveim árja között elázva

Áldlak, s köszöntlek. Csak te tudod nyögő
Szívem keservét; ah! egyedül te vagy
Még, aki most is szánakodva
Nézsz le reám, s panaszimra hallgatsz.

Ím, elhaladván útja felét az éj,
Némulva fekszik s szendereg a világ.
Ím, nyugszik a természet is már,
S nyúgoszik övele minden állat.

Szárnyára kelvén, széjjel uralkodik
A csendes álom: fekve pihenteti
Földünknek elfáradt lakossit,
Hogy kifogyott erejek megadja.

Ah! elkerül, és messze hagy engemet...
Sajnálja tőlem balzsama cseppjeit.
Csak boldogokhoz mégyen; és azt
Nézi, hová siet a szerencse.

Elcsendesedtek társaim is, setét
Szurdékaikban: nem merik átkozott
Órában épült zárhelyünknek
Felfakadó panaszos nyögéssel

Mély hallgatását félbeszakasztani.
Elcsendesedtek, — mint amaz óriás
Kőszikla-barlangjában a bölcs
S bátor Ulissz követői hajdan.

(Kik vagytok ah! s mely mostoha sors kemény
Tetszése kéntet títeket itt velem
Szenvedni? Melly isten haragja,
Melly vak eset hoza mínket öszve?)

Búsongva szállong ablakaink körül
A bújdosó szél; s terjedező hajam
Fürtét az arcámon lefüggő
Könybe keverve, tovább kovályog.

Így csak te vagy még, csak te vagy, akinek
Mondhassa vérző szíve gyötrelmeit
E szenvedő, kit sorsa kínos
Terhe alatt elepedve szemlélsz.

Mit látok? Itt hagysz újra te is? Kegyes
Vígasztalóm! itt hagysz-e te is megint?...
Kell menned ah! s nem tarthatod meg
Gyors kerekét siető kocsidnak.

Folytasd, szelíd hold, pályafutásodat;
Enyhítsd nememnek bánatos éjjelét.
Tűrj, halhatatlan lélek! Eljő
Néked is a kiszabott idő; tűrj,

Míg földi pályád végihez érkezel.
Vesd félre már bús gondjaidat, s remélj.
Ismér az ég!... Megszán, s kiszólít
E hazug és csapodár világból.

1795

A RAB ÉS A MADÁR

Dulci laborum decipitur sono.
Horatius

Te cifra kis madár!
Miért hagyád el már
Elmét kecsegtető,
S a búban elmerült
Gyötrelmes árva szívet
Veszélyes aggódásiból
Édesdeden serkentgető
Érzékeny éneked?
Vagyis — mivel köszönjem én neked,
Hogy bús magánosságomban meglátogatsz?
S hogy (amit embertől szívem hiába vár!)
Vígasztalást és kedvet adsz?
Ékes szavú, szép tollú, drága kis madár!
Mivel köszönjem én meg ezt neked?

Fel-felröpülsz rostélyos ablakomra:
Bízvást előmbe állsz,
S úgy kandikálsz
Majd bévasalt szűk rejtekembe,
Majd elfogyó sovány
Ábrázatomra,
S vígasztalásidért
Hálát mosolygó bánatos szemembe.

De nemsokára
Tőlem megint elválsz!
S a búnak e felhőkig-ért
Boldogtalan lakóhelyéről
Szárnyadra kelvén, újolag leszállsz
A vár fokára,
Vagy még tovább ama
Sebes folyónak zúgó partjain
Büszkén emelkedő bokros halomra;
S onnan, szokott örvendezésed
Kellős, verőfényes hegyéről,
Onnan tekintgetsz fel homályos ablakomra.

Ott hangzik újra kedves éneked
A fenyvesek tollas polgárinak
Bút gondot elfelejtető,
S a városokban fonnyadó kevély halandók
Szemet-csaló tündér hivságinál
Százszorta méltóbb, boldogabb, s szebb életéről!
Ott hangzik édes éneked
A halmok, erdők, völgyek, s tér mezők
Szárnyas lakossinak
Önként jövő, szünetlen változó,
Mindenkor új, mindenha víg,
S mindég örömmel teljes ünnepéről!
Ott hangzik, ott zeng éneked
Az e kerek föld birtokánál,
A széles e világ
Minden javánál
Kívánatosb, áldott szabadság
Meg nem becsülhető nagy érdeméről!

Boldog kis állat! ártatlan, szabad lakossa
Ezen magas hegyek homályinak!
Víg hirdetője,
Szíves magasztalója
Nagy alkotód jóságinak!
Te szép, te kedves kis madár!
Édes enyhítője,

Egyetlen egy vígasztalója
Elbágyadott lelkem fájdalminak!
Mivel, mivel köszönjem én neked
Elmémet-ébresztő gyöngy éneked?

De íme! már meg itt hagyott...
Meg visszatére
Az esti szellők gyenge szárnyain
Előbbi múlatóhelyére,
Túl a folyónak partjain
Ama bokros halomra; — s ott,
A nyári dísziből kivetkező
Kis fának özvegy ágain,
Ott áldja, ott
Köszönti
A nyúgalomra költöző
Arany-hajú szelíd napot;
Ott önti
Gyönyörködésre kísztő mennyei
Kis torka fodros énekit,
S hangokra-olvadott szebb érzeményei
Messzére hajtanak minden bút, bánatot.
Tornyunkra felható édes lehelletit
Enyhülve szíjják bé sokat-tűrt szíveink,
S dobogva hajlanak le víg dombjának a völgy
Árnyékos öbliből
Felénk koválygó lágy szellőihez;
És, felfohászkodván
Megilletődött lelkeink
A szenvedők el nem feledkező
Irgalmas atyja székihez,
Keblünkbe hullanak le könyveink!...

Elhallgatott: s majd ágról ágra száll,
Majd újra nagy-büszkén megáll;
És, mintha tudná,
Hogy szíveink érzésivel
Kényére játszik,
S hogy édesen múlattató

Szép énekéért
Méltán magasztaltathatik,
Fülelve néz mindenfelé, s kérdezni látszik:
Ha tetszik-e?
S kitől miként hallgattatik?

De néma csendesség uralkodik
Már mindenütt; s hallgat, figyelmez a vidék
Körül-belől.
Csak a feleslő visszahang fondorkodik,
Csak ő cseveg, s ingerli még
A messze kősziklák felől.
Bámulva bámul és álmélkodik
E táj kis Orfeussa szép szaván
Még a folyó is, — csendesebben
Hajtván bolyongó habjait
A vár alatt,
S nem oly igen sietve,
Nem oly zajogva dúlván partjait,
S a kőfalat.

Zengj még tovább! zengj, ó kegyes
Kis énekes!
Enyhítsed árva szívemet,
Enyhítsed ah! s felejtesd el velem
Határt nem érhető keservemet.

És íme zeng!... De mely szokatlan,
Mely új erővel hangzik ezüst-szava?
Mint éled ah! s mely ellenállhatatlan
Vígságnak indul minden a partok körül!
Miként örül,
Miként süvít az ő
Hatalmas énekének
Hegy, völgy, mező!
Mely víg örömre gerjedének,
S miként felelgetnek mindenfelől neki
A szirtos oldalú hegyek
Láttatlanul enyelgő gyermeki!

Téged, szabadság! tégedet énekel.
Nincs szíved, ember! hogyha nem érdekel:
Ha fel nem indíthatnak édes
Hangjai zengedező szavának —
Megbájoló kedves szavának,
Mely által új
Életet ád az egész tanyának!

Áldás reád,
Ó édes
Kis énekes!
Áldás reád!!
Ne ártsanak néked soha
E vad vidéknek éhes ölyvei!
Ah! el ne érjenek téged soha
Kegyetlen üldöződ vérengző körmei!

1795

A SZENVEDŐ

„Lehelletem elfogy, napjaim megrövidültek, és csak a koporsóm vagyon hátra."

Jób, XVII. rész.
Káldi

I.

Elmém veszélyes andalgásiból
Magamba térvén, s zárhelyem
Ezernyi könyveimmel áztatott
Porába hajtván térdemet,

Némán imádva tisztelem
Mennyei nagy felségedet!
Leborulva csudálom
Megfoghatatlan bölcs tetszésedet!

Mert látom, érzem, hogy tilos felérni:
„Honnan, s miért van ennyi rossz?
Mért szenved így a jámbor erkölcs?
S mért győzedelmes a gonosz?"

S hozzád emelvén újolag
Lánctól törődött két kezem,
S nedves homályban lábbogó,
Halálra vált, bús képemet,

Elődbe terjesztem — ne vesd meg, ó Uram! —
Elődbe terjesztem szokott kérésemet,
Halld meg keserve tengerének mélyiből
Hozzád kiáltó lelkemet!

Tekints le rám! Atyai kegyelmed fényiből
Bocsásd fejemre csak egy súgárodat!
Ne hagyd el, ó Irgalmazó!
Ne hagyd el alkotmányodat.

Ne hagyj el engem,
Ó én Teremtőm! én Atyám! Oltalmazóm!
Én egy Uram!
Egy Istenem!

II.

Úgy van; megint köny nedvesíti képemet!
Megint megáradott
Szívemnek elszikkadt ere!
Megszánta már, megszánta bágyadt lelkemet
Az Úr kegyelme; s irgalom-pálcája íme
A kősziklából bő vizet vere!

Oszoljatok,
Szívemnek öldöklő fájdalmai!
Szakadjatok,
Ti nem remélt örömemnek édes árjai!

Szakadjatok; s a szenvedők kegyes
Vígasztalójának hálákat adjatok!

Zengd, halhatatlan lélek,
Zengd Alkotód dicséretét!
Serkenj, te bús, te gyászos elme,
Serkenj fel, és vígadva hagyd el ezt
A síralom helyének durva rejtekét!
(Nem tiltja szárnyaid szabad repületét,
Nem tiltja senki meg neked.)
Repülj fel régi hazád boldog határihoz,
Túl a setétlő fellegek útjain
A halhatatlanok dicső hajlékihoz!
Úgy zengjed, úgy hirdesd
Örvendező víg éneked
Legszebb s legérezettebb hangjain:
Mely jó az Úr! s mi nagy
Az Ő kegyelme
A földnek elhagyott lakossihoz!

Serkenjetek fel tí is,
S jertek ma mindnyájan,
Ti lelkes és lelketlen állatok!
Jertek, s örök vígasztalómnak
Most énvelem forró hálákat adjatok!

Derülj ki, nap!... Vídulva zúgj,
Te gyászos ősz komor szele!
Völgynek sebes folyója, zúgj!
Partok, zuhogjatok vele!

Ti halmok! erdők! égbe-nyúlt
Szálas fenyők! harsogva döngjetek!
Kőszikla-bércek! béborult
Havas tetők! bömbölve rengjetek!

Ti is, kiket szívem nyögésitől
Hangozni megszoktattalak,

Kínos keserveimnek gőzitől
Elnedvesült bús kőfalak!
Jertek, s magasztaló dícséretimre most
Új hangokon felelve zengjetek!

**
*

De mit cselekszem?
Ah! mit cselekszem, így unszolván títeket?
Mire kérem én
A tí segedelmeteket?

Mit, mit tehettek tí,
Ó értelem nélkül szűkölködő,
Érezni nem tudó,
Lelketlen állatok?

Mik vagytok tí,
Hogy énvelem hálákat adjatok?
Hogy az Úrnak énvelem
Illő dicséretet mondhassatok?

És ki vagyok én! hogy Tégedet
Méltán dicsérjelek?
Hogy Tégedet, Mindenható!
Dicsérni merjelek?

Én, por! veszendő féreg! és dicsérjem a Te
Nevezhetetlen,
Gondolhatatlan,
Isteni-nagy felségedet?

Én, Téged! ó Te, aki vagy!
Téged, ki mindenkor valál!
És lenni fogsz
Szünetlenül!

Borulj homályaidba, gyarló, véges elme!
Némulva áldjad,
Némulva rettegd és imádjad
Az Örökkévalót!

Hogy el ne vessz merész repűletidben!
Hogy el ne hagyjon illy örvényeidben!
Bár véghetetlen! ámbár isteni
Az ő kegyelme!

1795

A SZERENCSÉHEZ

Mit kecsegtetsz, ál Szerencse?
Nincs nekem veled közöm.
Nincs, ki lelkem megrettentse;
Enmagamba költözöm!

Nevelés rossz maradéka,
Félre, minden félelem!
Cátó felséges árnyéka,
Jer! te, csak te légy velem.

Lássa véres tetememnél
— — — — — — — — — —
„Van magyar még, ki ma sem kél
A halállal alkura!"

Te, kit e bánatos elme
Meg nem fog, de vélve vél,
Égnek földnek fejedelme!
Add meg, amit még remél;

Add, hogy méltatlan halálom
Ébreszthesse népemet!
Ó Hazám!... Ím felajánlom
(Ah! fogadd el) éltemet.

1795 körül

A RÓMAIAK SZELLEMÉHEZ

Fénylőbben — bár vélnétek — nem buktatok el ti,
omlástok szörnyűbb nem vala, mint a miénk!
Róma, reád hármak dühödelme idézte a romlást,
rád hét férfi keze hozta Hazám a halált.

1795—1796

FELELET

Az erkölcs s ártatlanságnak
Akit őriz angyala; —
Aki használt a világnak, —
Senkinek nem árt vala; —
Igaz ember, s a hazának
Jó polgárja, hív fia: —
Bátran nyugszik!... Gyilkosának
Kell inkább aggódnia.

1796—1798

BÁRÓTZI SÁNDOR KÉPE ALÁ

Híven szolgálta a hazát;
Fenn lészen érdeme,
Míg el nem hagyja szép szavát
Árpád dicső neme.

1797

FÉNIKSZ

A mindent elrontó idő hatalmának
Már egyszer e hajó is engedett.
De szeretett Hazánk egyik hív fiának
Szavára most megint feléledett.
Nézz e kis példára, Magyar Föld nagy Népe!
Ez lehet (csak akard!) új életed képe.

Igaz, hogy ezer veszély közt fordul meg életünk,
Szerencsét keresvén vízen és szárazon;
Azonba' fáradság nélkül nem élhetünk! —
S csakugyan elér a Halál, vagy ezen, vagy azon. —
Munkával kelnek fel Emberek, Országok;
Enélkül nincs nevek, nincs állandóságok.

1797

IMHOL MA IS...

Don Juan Melendez Valdez, spanyol poéta

Imhol ma is (hajh, még ma is) egy rabi,
S a régen elmúlt ostoba századok
Szívfagylaló bús éjjelén költ
Vak babonának igája nyomja;

Mely képtelen rút szörnyeteg, isszonyú
Fejét egekben, lábait a pokol
Mélységiben rejtvén, kegyetlen
Isteninek buta mennykövével

Rettenti. Reszketsz, megcsalatott szegény!
Terhedre szolgál életed ösztöne;
S mely a baromtól Alkotódhoz
Felvisz, az ész, fene kín gyanánt van.

Nincs már hazád; nincs, nincs menedékhelyed
Már néked: ég, föld ellened esküdött.
Láttadra együtt cimborálnak
Nagyjaid ál fejedelmeidnek

Rabságra termett szolga tanácsival,
Hogy, pártfogóid tűzzel emésztve, ne
Légyen, ki fertelmes nadályid
Véred-erét kiszopó fogától

Megmentsen. Ó! kit lenni hisz és imád
E szenvedő szív, Mindenek Atyja te!
Elnézed ezt? vagy költemény csak
Lételed? agyszülemény? hiú váz?

S mi vagy te, Erkölcs? nem csupa név, üres
Szó, hang?... Igazság! balgatagok süket
Bálványa?... Természet! hol a te
Isteni rended, örök hatalmad?...

Harcolva szerzett birtokiból gonosz
Mesterkedéssel végre kiforgaták,
Szentségtörő kézzel kiirtván
Mindazokat, kiket a szabadság

S édes hazájok szívreható szava
Zászlója mellől el nem ereszt vala.
Elhagytad őket, vak s bolondul
Játszadozó csapodár szerencse!

Elhagytad őket. Pártos az ő nevek
Vesztekre térült korcs maradék előtt;
Mert úgy nevelték, úgy taníták
E csapodár idegen bitanglók,

Kik hív vitézink csontjaiból emelt,
Ezer halállal támogatott, kevély
Székjekben ülvén, onnan osztják
Szégyenes érdeme csúf jutalmát.

1800 körül

MI JÓT TETTÉL A HAZÁNAK?

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Mi jót tettél a Hazának?
S a szegénynek, az árvának,
Ingyen vett javaidból?

S mit felelsz, ha még azt kérdem,
Mely szolgálat, milyen érdem,
Mely nemes cselekedet
Tett a tisztelet jelére,
Mely az erkölcs külső bére,
Érdemessé tégedet?

Az igazság hív barátja
Pirul, ha mellyeden látja
A becsület oly jelét,
Mely a pálcád alatt vérző
Rabszolgád nemesben érző
Szívén lelné jobb helyét,

S mely most, már első látásra,
Kit-kit majd bosszonkodásra,
Majd nevetésre fakaszt;
Mind tudván, hogy árulkodva,
Vagy rútul alacsonykodva,
S csúszva-mászva nyerted azt.

Őseid korcs unokája,
Nevek fényének rozsdája,
Gyáva, kevély, üres agy!
Buda-Pest látja s mondhatja,
Hogy feleid gyalázatja,
S mások majma, csúfja vagy!

1800 körül

GABRIELLÁM EMLÉKKÖNYVÉBE

Fogadd hát emlékül ez árnyékrajzot el
szívemnek édes barátnője te!
Legjobban tudod, ki s mi vagyok, Kedvesem,
bár nincs ráírva nevem betüje.

„Legdrágább vagy nekem Isten kerek világán!"
kedves Lelkesedőm, ezt is bölcsen tudod,
s ha másoknak többé nem leszek más, csupán árny,
gondolj rá: akkor is barátod maradok.

A világ tudja: látva könyvedet,
ki volt barátod s mi volt ő neked.

1799

AKI MIKÉNT VET...

Aki miként vet,
Úgy fog aratni!
Nem tudod, ifjú,
Még te, mi légyen
A nyomorúság.
Mint valamely szép
Fürge leányzó,
Úgy mosolyog ma
Néked az élet;
Sőt valahol jársz,
Egyre kecsegtet
A gyönyörűség,
És, ha tenéked
Tetszik, örömmel
Vészen ölébe.
Most van időd még;

Most igyekezzél
A tudománynak
Gyüjteni kincsét.
S már ma tanuljad
A — — — — —
Mostoha sorsnak
Tűrni csapásit.
Régi s igaz szó:
Aki miként vet,
Úgy fog aratni.

1800 körül?

RÉSZLETEK A „HARC"-BÓL

Ha! Bámulhatják istenek, emberek
Erény s Igazság mily diadalmat ül,
Ha a Derék értéke büszke
Öntudatával az állhatatlan

Szerencse mérgét állni erős, merész!
A lélek lángján gyúlva s az istenek
Védő kezében bízva, semmi
Bajnak, erőnek utat nem enged.

*

A költő elbukott! — De ki szivében
Hordja az Erényt s a vállalt parancs
Nagy érzésében szabad, férfias
Léptekkel járja tüskés útjait,
S más tetszésre nem adva, mennyei
Jutalmát önkeblében őrizi:
Ki az Igazságot, Isten örök
Elsőszülött leányát már korán
Mocsoktalan szíve bálványaként
Imádja, hogy vezesse életét;

Ki dolgos, szabad lélekkel csak őt
Kutatja földi léte útjain
S az örvény szélén, az ezerzugú
Útvesztő éjében is csak az ő
Lángjára vágyik szomjasan: soha
El nem bukik egészen... Rálel a
Természet templomában mindig, és
Fénye felgyújtja lelkét akkor is
Ha eltörte pálcáját a Remény! —

*

Az ember-szellem!... Lángtekintete
A pokol örvényébe is leszáll:
Hatalma előtt meghajol a Föld,
A Tenger s hova büszke sas se bír
Feltörni: a lég legfelső Ege,
Ő megszámlálja a Menny csillagát,
Kitudja tág futása köreit,
S törvényt szabott a villámoknak is...

*

Van sok erő, amely az emberé,
Akarata páratlan hatalom,
S nem szük a kör, mely, hogy hasson, övé,
Nagy, szép, dicső, erős, hatalmas ő...
Isten a földön, ha akarni tud!
Szellemének uralma, birodalma
Hatásának köre határtalan
Örök tartammal él mint Tér s Idő!

1801

A BUJDOSÓK

Coetusque vulgares et udam
Spernit humum fugiente penna.
Horatius

Maradjatok, világi jók!
Nem kell jutalmatok.
Szolgáljon más! E bujdosók
Feladnak rajtatok.

Mutasd, gonosz Szerencse, már
Hatalmad ostorát;
Öntsd ártatlan fejekre bár
Csapásid záporát;

Ne szánjad érző szíveket,
Légy bármi mostoha:
Ez eggyetértő lelkeket
Le nem nyomod soha!

Törd öszve, jer! sajkájokat,
Öntsd újra mérgedet;
Indítsd fel a mély poklokat,
Töltsd bé vad kedvedet;

Jer, minden földi szörnyeteg,
Jer, álld el útjokat;
Okádj te, égi fergeteg,
Ordítva lángokat;

Halomra régi székiből
Omoljon a világ: —
Erkölcse szent ösvényiből,
Míg él, egyik se hág!

1810-es évek körül

TÜNŐDÉS

»Quand on a tout perdu, quand on n'a plus d'espoir,
La vie est un opprobre, et la mort un devoir.«

Ha ki, mindenét elvesztvén,
Reménységet sem talál,
Már annak az élet szégyen,
S kötelesség a halál!

Így sohajt, panaszra kelvén,
A világ kevély fia,
Hogyha földi fő javától
Végre meg kell válnia;

Ő, kit a szerencse mindég
Kézen vitt, ápolgatott,
S rossz kedvére, haragjára
Sohasem méltóztatott.

Így ingerli, bátorítja,
S csalja sok szív önmagát,
Elborulni s tünni látván
Ál reménye csillagát.

Mi, kik ennyi baj s veszély közt
Forgunk és erőlködünk,
S a szerencse vak dühével
Évek óta küszködünk;

Mi, kik a mérges haboktól
Szüntelen hányattatunk,
S annyi sok szélvész után is
Partra nem találhatunk;

Mit tegyünk, s mit várhatunk mi,
Hogyha ránk dördül az ég?
Kell-e nékünk még remélnünk?
Bízakodnunk kell-e még?

Szégyen lesz-e, s oktalanság,
Ha folyvást serénykedünk,
S új hajótörést kerülvén,
Még tovább emberkedünk?

Mit tegyünk hát, s kit kövessünk?
Mit lehet remélnünk még?
Mit mutat hitünk világa?
S mit javall a bölcseség?

1810-es évek

A BÖLCSNEK ÁLLHATATOSSÁGA

Justum et tenacem propositi virum
Horatius

„Ha ki, mindenét elvesztvén,
Reménységet sem talál,
Már annak az élet szégyen,
S kötelesség a halál!"

Az ily bús eltökélésnek,
Ha van — ritkán van helye.
„Soha kétségbe nem esni,"
Nagyobb bátorság jele!

Az erkölcs hű bajnokának
Váltig kell küszködnie,
S a vak sors kemény csapásit
Békességgel tűrnie.

Cézár két nagy ellenségét
A világ csudálja bár:
Szokratest nagyobbá tészi
A halált-hozó pohár.

Őt sem gyáva rossz bírái,
Akik azzal büntetik,
Sem gonosz rágalmazói
Bűnbe nem keverhetik.

Ha megcsalta bal szerencséd
Minden szebb reményedet,
S visszarántván adományit,
Sérti, gyötri kebledet:

Vigyázz! hogy fel ne forgassa
Jóra-szánt szándékodat,
S le ne győzze, vagy alázza
Lelki méltóságodat!

Nem, fonalát életednek
Nem szabad elmetszened, —
Tudván, hogy sírodon túl is
Van bírád, van istened;

Akit, elméd s szíved ellen,
Itt talán ma még tagadsz,
De kinek majd napjaidról
S tetteidről számot adsz!

Hogy a végső áldozatra
Ki-ki mindég kész legyen,
És honjáért mindenétől,
Mihelyt kell, búcsút vegyen:

Méltó! s társaságban élő
Emberhez illő dolog!
De azért, hogy a szerencse
Nékünk már nem mosolyog,

Hogy vakot vet, hogy elfordul,
Agyarkodik, háborog,
S kerekével, mint egyébkor,
Kedvünk szerént nem forog,

Azt itélnünk, hogy lerázván
Pályánk nehéz terheit,
És megszegvén bölcs teremtőnk
S vallásunk törvényeit,

Szabad, s illik, sírba dőlnünk ...
Gyávaság, s balitélet!
Hazafinak s kereszténynek
Kötelesség az élet.

1810-es évek

A MAGYAR LANTOS

A mester és a tanítvány

Fő díjra vágysz: a cél magas;
Szűk és kemény az út.
Érzed, tudod, mi jó? mi rossz?
Érzed, mi szép? mi rút?

Adott az ég oly oktatót,
Oly hű s kegyes vezért,
Amillyen nélkül senki még
Tárgyához el nem ért?

Érezd, ifjú! s tanuld ma már,
(A múzsa megtanít!)
Embert s művészt naggyá mi tesz,
Mi halhatatlanít.

Nem hallgatván az oskolák
Hiú tetszéseit,
Kövesd az ész s tapasztalás
Örök törvényeit;

Kövesd saját indúlatid
Szentebb hevűletét,
S elméd önként fellengező
Szabad repűletét.

Emelkedjél fel szárnyain
Az ég hajlékihoz,
S a hit, remény és képzelet
Végső határihoz.

Keresd, imádd az Alkotót
Hatalma székiben;
Szemléld, csudáld munkáiban,
S munkái rendiben!

Vizsgáld az élet s társaság
Ezernyi titkait.
Tanuld nemed, néped, s hazád
Viszontagságait.

Járd öszve századink sorát,
A régi s új időt, —
S tiszteld, magasztald mindenütt
A jót, nagyot, dicsőt!

Buzgón ohajtván nemzeted
Díszét, igaz javát,
Halljad Mohácsnál nyúgovó
Ősink intő szavát.

Állj meg kipusztult váraink
Bús omladékain:
Ültess borostyánt bajnokink
Gyöplepte halmain;

Hogy, akik édes honjokért
Ott sírba dőltenek,
Örökre minden hű magyar
Szívében éljenek!

Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest;

Ki, nem tekintvén, hol s mikor
És melly időben él,
Dőzsölve tölti napjait,
S barom gyanánt henyél.

Ha víg öröm, ha szebb remény
Gerjeszti kedvedet;
Ha bú, ha gond és fájdalom
Epeszti lelkedet:

Fogd lantodat; verd! s eggyesítsd
Igéddel hangjait,
S öntsd új dalokba felhevült
Érzésid árjait.

Zengj, énekelj, mint a madár,
Mely hegyre völgyre száll,
S csak szíve titkos ösztönét
Követve hangicsál.

1820-as évek

A MAGYAR ÍRÓ

„Mint az égő fáklya, mely setétben lángol,
S magát megemésztve másoknak világol."
Míg az értetlenek nagy-bátran itélik,
S a gyáva rablelkek gúnyolhatni vélik;
Míg a Bölcs örömmel szemléli, csudálja,
Mint oszlik az elmék éjjeli homályja:

Ő, (noha van máris, ki szívből dicséri,
S hogy jót akart és tett, nyilván megismeri),
Saját érdemében lelvén fő jutalmát,
Népe jobb részében veti bizodalmát;
S reményli, hogy Árpád igaz maradéki
Hív fáradozásit megköszönik néki.

1820-as évek

A LÁTÓK TITKA

Egy jeles hazafihoz: feleletül

Non illa deo vertisse licet,
Quae nexa suis currunt causis.
Seneca

Emlékezzél a mult időre,
Ismérjed a jelenvalót;
S értvén az újat és az ót,
Vigyázz, figyelmezz a jövőre!
Mely mit hozand — így tudhatod;
S minthogy nem változtathatod,
Nyúgodt elmével várhatod.

1823

INTŐ SZÓZAT

... Fortunae te responsare superbae
Liberum et erectum, praesens hortatur
et aptat.

Horatius

Van, van az embernek léte fő végére
Oly jó kalauza, bizonyos vezére,
Melynek súgallását ha híven hallgatja,
Kiszabott ösvényét bátran folytathatja.

Nagy alkotójának tévén bölcs kegyelme,
Hogy a fellyebbező nyughatatlan elme,
Bármint erőlködjék, azt által ne lássa,
Aminek nem szükség s nem használ tudása:
Távozzék bűnétől a vakmerőségnek,
Tartsa meg törvényét az emberiségnek,
S határban maradván józan tudománnya,
Ura tetszésének okát ne kívánja, —
Hogy, fel nem érhetvén, amit istenének
Örök végzései homályba rejtének,
Ha balgatagságát végre tapasztalja,
Büszke gyarlósága szégyenét ne vallja!

De tudván, hogy tilos köréből kitérni,
S halandónak az ég titkaihoz férni,
Tanulja voltakép magát megismérni,
S tetteit, szándékit erejéhez mérni!

Szívének érzése, s eszének világa,
S mind jóra, mind rosszra, teljes szabadsága,
Mely már itt a földnek porából felvészi,
S a menny lakosihoz hasonlóvá tészi; —
Elméjének olyan csuda tehetsége,
Melynek határt nem vet a föld kereksége,
Egek magassága, pokolnak mélysége,
S nap, hold, és csillagok szörnyű messzesége; —
Oly kedvére képző s alkotó hatalma,
Melynek napról napra terjed birodalma, ...

Mely időn s halálon győzedelmet vehet,
S századok után is mindenha jót tehet; —
Belső szent tüzének vígasztaló fénye,
S szebb jövendőjének serkentő reménye,
Mely a hív küszködőt pálmával biztatja,
Sírjáig késéri, s még ott sem hagyhatja,
Még ott is a jóknak jutalmát ígéri,
S a szenvedők atyját irgalomra kéri: —
Ezek a nagy égnek oly főbb ajándéki,
Melyeknél szebbeket nem adhata néki:
S melyekkel ha mindég józanul, bölcsen él,
Lelkében nyúgalmat, s kedvet lel istennél!

Jó vagy rossz tettei következésében,
Végbe-vitt szándéki megért gyümölcsében,
S önmagában lévén első fizetése,
(Érdeme jutalma, s bűne büntetése):
Saját választása s elszánt akaratja
Égig emelheti, s földig alázhatja, —
Égig! az istenség örök trónusáig;
S földig, a baromnak veszendő poráig!

Miért mit válasszon, s mire légyen gondja,
Azt szíve s elméje világosan mondja.
E két vezér s bíró szoros egyessége,
Földi boldogsága kívánt teljessége;
S viszont ezek visszás békételensége,
Élte legfőbb átka, s szerencsétlensége!

Míglen e kettőnek egyező szózatja
Serkenti, pályáját bízvást folytathatja;
S valamíg azt híven követi, hallgatja,
Győzedelme díját bizonnyal várhatja.
Sőt így lehet már itt annak igaz képe,
Kit imádva tisztel a föld minden népe;
Ki, lételre hozván, szabadon alkotta,
S annyi lelki jóval ingyen megáldotta;
S aki, (vizsgálója szíve rejtekének
S egy bírája lévén minden ösztönének),

Ámbár, hogy láttassa hitének erejét,
Néha rábocsátja késértő vesszejét,
Sem erőtlenségét s baját nem felejti,
Sem bánatos lelkét kétségbe nem ejti:
Míg maga, követvén vezérlő csillagát
S bízván istenében, — el nem hagyja magát!

Belsejébe lévén beírva törvénye,
Nem csal bizodalma, nem csalhat reménye;
Ha szándékit ahhoz úgy alkalmaztatja,
Hogy szebb érzésivel egyez akaratja.
Mert, ha tévedne is a homályos elme,
Szín-okokra nézve hibázván értelme:
Nem téved a szívnek tiszta gerjedelme,
S csak jóhoz, csak széphez vonszó hív szerelme;
Nem téved ösztöne lelke vágyásának,
S útmutató fénye hite világának —
E jele s záloga főbb származásának,
S jövendőbéli szebb, boldogabb sorsának!

Ezt kövesd, ettől függj. Mert szerencsétlenné
Tehet ugyan téged ama vak istenné,
Akinek változó kényes akaratja
Ügyetek szüntelen keveri, forgatja, —
Ő! ki, bár mosolyog és kedvezni látszik,
Mindenha csalárdul s kegyetlenül játszik;
Száz jámbort eltapod, míg egyet felemel;
S háborút viselvén mindég az érdemmel,
Ha kinek ma méltán legszebb koszorút fűz,
Holnap talán abból legnagyobb csúfot űz!
Ő szerencsétlenné tehet ugyan téged,
Gonoszul megcsalván minden reménységed,
De boldogtalanná — csak úgy s akkor tehet,
Ha szíved hív tanúd s pártfogód nem lehet!

Míg ennek nem vádol titkos érzeménye,
S biztatván jövendőd éltető reménye,
Hited szent lángjának el nem borul fénye:
Nem árthat a balsors üldöző vad kénye, —

Mely, bár ha testedet gyötri, sanyargatja,
Bár elméd nyúgalmát egyre háborgatja,
S szívedet kínokkal késérti, szaggatja, ...
Lelked méltóságát meg nem alázhatja.

Úgy van. Akit az ész vezet súgárával,
S egyezvén szívének szebb indulatjával,
A jó lelk'isméret fedez paizsával, —
Feltehet a világ s pokol hatalmával!
Vele lévén mindég s mindenütt istene,
Mind a kettő mérge sem lehet ellene.
Mert — láncra, tömlöcre, halálra vethetik,
De bátor nagy lelkét meg nem rettenthetik;
Mely, végére jutván a földi pályának,
S lakosa lehetvén mennyei honjának,
Szárnya szabad reptét az égnek intézi,
S ellenségi dühét mosolyogva nézi.

Így a királyi sas, kőszikla-fészkében,
Tudván, üldözője mit forral szívében,
Míg ez, halálos csőt forgatván kezében,
Incselkedve lappang a fák rejtekében,
Kirepül! s felhatván a magas egekre,
Nemes büszkeséggel tekint a völgyekre;
S míg más gyáva madár — itt sövényen cseveg,
Ott, eledelt lesvén, mocsár felett leveg,
Vagy odvak s barlangok homályának örül, —
Ő szabadon kering s vígad a nap körül.

Légyen, hogy a rossznak győz gonosz hatalma,
S a jámbor-igaznak ritkán van oltalma;
Légyen, hogy jótettét itt bér nem követi,
Sőt gyakran a világ bűn gyanánt büntetí;
S hogy jövendőjét is a sír túlsó partja
Sűrű ködbe rejti, s elfedezve tartja:
Van i s t e n ! van! s látja mindent-látó szeme,
Mint tűr, miként szenved, s mely bért vesz érdeme!
Él a magasságban a jók kegyes atyja,
Ki bánatos lelkét megvígasztalhatja!

Él ő! ki jutalmát bőven megadhatja,
S hitét, bizodalmát nem csalatkoztatja!

S van itt is bírája, van ítélő-széki,
Mely még igazságot szolgáltathat néki.
Eljöhet majd egykor az ítélet napja,
S bosszút állhat Klió bátor és bölcs papja:
Ki, látván az álnok bűnös diadalmát,
S felfogván a jámbor elhagyott oltalmát,
Míg amannak átkot s szégyent mond fejére,
A hív szenvedőnek új fényt hoz nevére, —
Hogy áldás (erkölcse földi végső bére)
S dicsőség kövesse nyúgalma helyére!

1820-as évek

VÁRNA ÉS MOHÁCS

KISFALUDI — HÍMFIHEZ

Legszebb indulatink tudós gerjesztője,
Hazám dicső fia, kedves éneklője!
Te, ki nemes lelked vonszó erejével
S érzékeny nagy szíved szelíd erkölcsével
Szívemet már akkor magadévá tetted,
Mikor elméd szárnyát alig emelhetted;
Te, ki rég kikelvén Márs vérmezejére,
Királyod személye s ügye védelmére,
S ezernyi bajt, veszélyt, inséget, fogságot
Tűrvén, míg elnyernéd a zöld olajágot,
(Melyet majd, vitézi pályádnak díjában,
Örömmel áldoznál hazád templomában),
Kettős koszorúval jövél meg végtére
Édes eleidnek kies lakhelyére, —
Hol most, a szent béke csendes kebelében
Pihenvén, érdemid jutalma fejében,
Ámor s Hymen ritka szép szövetségében
Mint kis isten úgy élsz Lízád hív ölében; —
Te! ki, fel-felhatván Apolló halmára,
S tekintvén Európa változó sorsára,
Sírva nézsz — majd Mohács térjére s Várnára,
Majd kétes jövendőnk dörgő homályára,
S egyeztetvén lantod Kéri bús lantjával,
Szívünket szaggatod szíved fájdalmával,
Míg, főbb célra intvén a költői karnak,
Új fényt, új csillagot mutatsz a magyarnak;

Sándor! Ossziánom boldog örökösse!
Jövel, hogy barátod veled közölhesse,
Amit e vad idők zavaros folytában
Múzsája súgallott egy titkos órában.
Jer, halljad bús hangját kesergő lantjának,
S vedd e kis zálogát hív barátságának!

1808

ELSŐ ULÁSZLÓ SZEGEDEN

Romulidae Cannas, ego Varnam elade notavi
Janus Pannonius
(Cesinge János, pécsi püspök)

Hajlott már a király a többség szavára,
S kárt, veszélyt hozandó bal kívánságára.
Elnémul Hunyadi, s enged utoljára.
Nincs, ki szólni merne népe közjavára!

Látván ezt egy öreg, ki hű tanácsával
Sok jót tett már sokszor az egész hazával,
Feláll; s nem birhatván szíve fájdalmával,
Ily panaszra fakad, így beszél urával:

Nemzetem nagylelkű fiatal vezére!
László! hová sietsz sorsod ellenére?
Mit ügyelsz, mit ügyelsz mások intésére,
Frigytörést javallók csalfa beszédére?

Helyt adsz-e hát azok vak buzgóságának,
S nem hihetsz híveid józan tanácsának?
Inkább engedsz azok vétkes szándékának,
Mint az ész, igazság, s becsület szavának?

S te! merész jövevény, népem gyűlésében!
Mit akarsz? mit sürgetsz uradnak képében?
Új tüzet? sínlődő hazám vidékében?
Harcot? a békesség istene nevében?

A hittel pecsételt alkut felbontatod?
S amit mi fogadtunk, te megmásoltatod?...
Ki vagy te? hogy ezt ma szabadnak mondhatod,
S itt e szörnyűséget nyilván ajánlhatod?

Halandó! ne játsszál alkotód nevével!
Nem csalod meg őtet semmi kelepcével...
Távozz, tudományod gonosz értelmével,
Ne rongáld szívünket, szíved rút mérgével!

Király! ha felültél e nép kormányára,
Vigyázz nagy tisztednek felséges céljára;
S hogy juthasson hajód ohajtott partjára,
Ne hajts az ily Szíren csábító szavára.

Hogyhogy? kételkedel? ámító szájának
Veszélyes hangzási megbájolhatnának?
Úgy viselnéd gondját országod javának?
Önként, s magad lennél oka romlásának?

Ha nyúgalmat kíván megfáradt nemzetünk,
S ily sok szélvész után végre kiköthetünk;
Ha veszteglést javall hitünk s becsületünk,
S borostyánunk alatt bátran pihenhetünk:

Mely ok, mely vak ösztön indíthat bennünket,
Oly megátalkodva keresni vesztünket?
Miért nem kíméled jó hírünk, s nevünket?
Mit szerencsélteted újra fegyverünket?

De nyerd el bár hatát a hadi kockának,
S vess vakot nagy Morád gőgös hatalmának:
Mit felelsz életed örök bírájának,
Megvetvén mennykövét méltó haragjának?

Hiába!... Nemzetem koronás vezére,
Hová, hová rohansz sorsod ellenére?
Állj meg! Ha egy király nem néz tett hitére,
Százezrek halála s gyalázat a bére.

DÉLI GYÖRGY LÁTÁSA

A mohácsi ütközet előtt

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non unquam credita Teucris.

Virgilius

Éj vala, s szinte már egyre járt az óra,
Midőn, jövendőnket vevén gondolóra,
S mély magánosságom setét rejtekében
Bágyadva tünődvén szívem keservében,
Egyszerre hajlékom önként megrendülni
Érzem, és szokatlan új fénybe merülni, —
Melynek alig terjed első víg súgárja,
(Magától megnyílván az ajtómnak zárja),
Már a jó kenetek illatinak árja
Az egész levegőt hirtelen eljárja.

Míg elálmélkodva magamban vizsgálom,
Valóság-e mindez, vagy pedig csak álom?
Íme! mintegy újra fel kezdvén serkenni,
Egy isteni szűzet látok megjelenni.
Belép, reám tekint, s ágyam ellenében
Megáll, arany lantot tartván bal kezében.
Égi származását egész ábrázatja,
Termete, ruhája, s járása mutatja.
Tündöklik a fején csillagos pártája,
Líliom- s rózsaszínt halad két arcája.
Fennkölt homlokának emeli felségét
S szebbíti képének ragyogó szépségét
Rengő hajfürtinek lebegő homálya,
Mely nyakát s vállait körülfolydogálja.
De mély fájdalom ül szeme kék egében,
S gyötrő gond fellegzik bús tekintetében;
S szomorúan zendül lantjának szózatja —
Melynek majd húrjain hókezét nyugtatja,
Majd szívet olvasztó lassú mély hangjával
Jelenti, mint szenved, s küszködik magával!

Így áll, így tünődik; s valamint a nyári
Felkelő hold, melynek gyönyörű súgári
Az éj homályából néha kitisztulnak,
Néha még setétebb felhőkbe borulnak,
Most bizodalomra s reményre derülni,
Most újra gondokban látszik elmerülni.

Többször megjelent már e mennyei szépség,
De szebbnek s ily búsnak sohasem láttam még.
Mily különös fény ez, melyet ma szemlélek?
S mi keserít téged, imádandó lélek?...
Míg így teprenkedem, felém kezd indulni,
S csendes méltósággal előmbe járulni.

„Fogd lantodat, (így szól, kegyesebb arcával,
Ajkamat illetvén jobbja két ujjával);
Fogd lantodat, költő, s énekelj!... Ezt várja
Hunnia több igaz, több jeles polgárja,
Ki, ha szent ügyetek védőit elnézi,
Könyvező szemeit terád is intézi.
Jer magánosságod gyászos éjjeléből,
Ébredj bús szívednek néma gyötrelméből;
S látván, hogy népednek új sírgödröt ásnak,
Vess véget e hosszú bűnös hallgatásnak!
Tekints a multakra, nézz a jövendőre,
S intsd hazád andalgó fiait előre!"

Nem érti magyar, intsenek bár néki
Népe Sajó körül koválygó árnyéki!

„Érti! sőt érzi majd minden józan elme,
Mit jelent éneked panaszos értelme.
Tudja még sok magyar, s emlékezik róla,
E múzsa már hányszor mely igazat szóla;
Tudja, mint bűnhődik még ma is érette
Sok kevély, hogy szavát akkor megvetette.
De tenéked erre ne légyen ma gondod.
Elég, hogy amit látsz, példázva kimondod;
Elég, hogy megfelelsz felvállalt tisztednek —
S szemlélvén romlását árva nemzetednek,

Míglen ki nem törlik az élők sorából,
Híven serkentgeted halálos álmából.
Ez tiszted; ez a te főbb kötelességed.
Teljesítsd!... A többi ne gyötörjön téged."

Mit használhat, vajjon, egy jámbor intése?
Egy bús szív keserve, panasza, nyögése?
Mit használt Trójának Priamus leánya,
S annak Apollótól vett mély tudománya?
Vethetett-e véget népe vakságának,
S akadályt Atrída győző hatalmának?
Bár nyilván megmondá vesztét hazájának,
Nem használt — sem annak, sem önnön magának!
Hiába volt minden panasza, nyögése,
Hiába kérelme, tanácsa, s intése!...

„A látó, ha terhét felvette vállára,
Viselje mindvégig, s ne nézzen magára.
S minthogy sem tetszése változást nem tehet,
Sem kára, vagy haszna, kérdésbe nem mehet:
Imádván titkait az ég szándékának,
Tűrje nehéz súlyát a kemény igának;
S zabolázván saját hajlandóságának
Ösztönét, engedjen istene szavának!
Amit a jövendő kétes fellegében,
Amit a végveszély borongó jelében
Irtózva lát, szíve kínos gyötrelmében —
Mondja ki serkentő gyászos énekében!
S bár nem hihet néki, bár nem ügyel rája
Az örökké-vakok dőzsölő víg nyája:
Ne szünjék mindaddig igazmondó szája,
Míg porban nem hever Ílion bástyája!"

Ó! ha már az égnek úgy hozza végzése,
Hogy bételjesedjék bal jövendölése;
Ha már, az istenek kemény igazsága
Úgy akarván, ledől atyjának országa;
S egynek vétke miatt egész birodalma,
Népe, háza, kincse, régi fő hatalma

Örökre kipusztul: ... Mely isten oltalma
Védi meg őt? s mi lesz hűsége jutalma?
Mi lesz tudománya s engedelme bére?
Ah! idegen, kevély, dölfös úr kezére,
S kínos rabságra kell jutnia végtére,
Míg messze külföldön kiontatik vére! ...
Ezt nyerte hűsége s állhatatossága;
Ez volt az istenek kemény igazsága!

„A nagy mennybéliek a véges elmének
Bölcs tetszések szerént szűk határt vetének;
S amit e mély titok örök szent homálya
Elfedez, azt ember hiába vizsgálja.
De bár eszét ebben az ég megkötötte,
Amit tudnia kell, nem titok előtte.
Látván itt a világ múlandó hivságát,
S álomként enyésző tündér boldogságát,
Ismérje tulajdon léte méltóságát; —
S remélvén jobb része halhatatlanságát,
Mennyei honjának egykori polgárja
Kész bérit e földön ne kérje, ne várja.
Munkálkodjék híven kiszabott körében,
Járjon el, mint illik, mindenha tisztében,
S higgye, hogy végéhez érvén a pályának,
Jutalmát veendi kitűrt sok bajának.
Boldog! ha, küszködvén a balszerencsével,
S bú, gond, bánat, kétség emésztő mérgével,
Útja veszélyeit bátran kiállotta,
S jó harcot harcolván, hitét megtartotta!
Boldog! ha nagy tárgya serény űzésében,
Bízván erős szívvel annak segédében,
Aki, mint hívei szerető hív atyja,
Kegyelmét a jóktól meg nem tagadhatja,
Belső szebb ösztönét mindenha követte,
S mindazon jót, melyet tehetett, megtette!
S ha, számot adván ott az élet urának,
Miképpen felelt meg ittléte céljának,
Nincs oly üres levél napjai könyvében,
Melyet bé nem töltött annak idejében!"

Így szólván, arcája hajnalszínre derül.
De látván, hogy elmém új gondokba merül,
Míg én beszédének fontolom értelmét,
Imígy engeszteli lelkem mély gyötrelmét:

„Ama szűz, kit imént felhozál például,
Hűségének mit nyert, kérded, jutalmául;
Mit nyert ő, hogy népe buzgó feddője lett,
Ha rabságot s halált szenvednie kellett?
Nehéz, és veszélyes, a látó pályája,
S nem lehet rózsával hintve nyoszolyája:
De, ha később kél reménye pálmája,
Annál szebben fénylik érdemkoronája! —
Nem aggódván soha tulajdon javáról,
S tettei múlandó külső jutalmáról;
Legfőbb díszét abban találván éltének,
Ha gyümölcsét látja sok szenvedésének;
S nem lelhetvén nyugtát bánatos lelkének,
Ha nem használhatott szerette népének:
Mi jót, mely örömet hoznának őnéki
Most az ál szerencse minden ajándéki?
Vagy (ha már kéntelen, hogy a napot lássa!)
Lehet-e még nagyobb, szörnyűbb kárvallása,
Mint édes honjának tüzes leomlása,
S népének, házának végső pusztulása?...
Engedvén a szükség kemény törvényének,
Elfojtja fájdalmát epedő szívének;
S térdet fejet hajtván az ég tetszésének,
Megfelel mindvégig kötelességének.
Elég, hogy, bétöltvén istene hagyásit,
S nagy lélekkel tűrvén a balsors csapásit,
Általadja nevét a főbb dicsőségnek —
Ama nem halandó főbb s szebb dicsőségnek,
Melynek a jobb elmék szent tüzétől égnek!
Ledőlt rég, s porrá lett, Ílion bástyája,
S búra, gyászra került a győzők hazája:
Tiszta fényben ragyog Priamus árvája,
S minden hív látónak még ma is példája!

Van még ma is bére jeles érdemének,
S minden érzékeny szív áldozik nevének;
S valamíg e világ új zavarba nem dől,
Jó híre ki nem vész az emberi nemből!"

Szólnék: de borongó csendes ábrázatja
Háborít; s ő szavát tovább így folytatja:

„Ne felelj, ne kérdezz! Közelít az óra;
Közelít (vedd, látó! vedd ezt fontolóra!)
Közelít hazádnak végső veszedelme...
Hacsak a nagy isten különös kegyelme...
Énekelj!" — Ezt mondván, elfordula tőlem,
S mint egy rövid álom, eltünék előlem.

Kínos kötelesség!.. Egek, mit szemlélek?
Mit tüntetsz előmbe, késértő bús lélek?
Nem jobb-e, hallgatnom, ha már nem remélek,
S nékem is a sírba leszállanom vélek?!

MAJTHÉNYI BARTA KESERVE

A mohácsi veszedelem után; fogságban

„Sirván sirt éjjel, és az ő könyhullatási az ő arcáin; nincs, aki vigasztalja őtet..."
Jerem. Siralm.
Káldi

Éjfél után van. Nyúgodalomra ment,
S hallgat körűlem minden. Elérkezett
A szenvedők órája, s némult
Nyelvemet új panaszokra kíszti.

A nedves ősznek fergeteges szele
Mérgét kizúgván, csendes az éjtszaka.
De vastag árnyékkal fogódik
Most is az égnek egész tanyája.

Ah! nem ragyogtok, mennyei víg tüzek!
Nem láthatom szép fényeteket... Te sem
Tetszél fel, ó hold! aki máskor
Bánatimon könyörülni szoktál.

Ám légyen. Égnek csillagi! hív tanúk!
Fájdalmaim biztossi! maradjatok...
Ébredj te, lelkemnek világa!
Tengere habjaiban vezéreld

E szívet. — Érzem gerjedező tüzét;
Égig, s szokatlan lánggal emelkedik.
Látom, hazám! látom halálos
Ködbe borult szomorú vidékid.

Hajh! melly ijesztő, melly iszonyú setét
Felhők lebegnek tér mezeid felett!
Mely néma csendesség! minémű
Rettenetes komor éj s homály ez!

Ily hallgatás, ily béke uralkodik,
Ó ember! a sír, a temetők között...
Nyúgodni látszik kedvesed; de
Férgek emésztenek a porában!

Várhatd Teremtőd életadó szavát,
Míg e világ majd újra zavarba dől.
Hiába késért árva szíved;
Hasztalanul hiteget reményed.

Kedves hazám! fel fogsz-e te még (s mikor?)
Serkenni? s hol van támadatod jele?
Serkenj fel immár; verd el, ó én
Nemzetem, e veszedelmes álmot!

Vesd egybe, s lássad hajdani nagy neved,
Elmúlt szerencséd, s mostani létedet.
Egek, minémű változat! mely
Becstelen és lenyomó különbség!

Ó, kit bizonnyal lenni hisz és imád
Minden magyar szív, nemzetem egy Ura!
Ki hajdan őtet, régi szűkült
Honja határaiból kihozván,

Oly sok temérdek baj s veszedelmeken,
Oly számos ország, s annyi sok ellene
Fegyverkezett nép tartományin,
Annyi hegyek s vizeken keresztül,

E szép, ez áldott földre vezéreléd;
Itt, századoktól fogva, szünetlenül
Ügyében eggy Oltalmazója
S gondviselő kegyes Atyja lévén,

Híven megőrzéd mind ez időkorig;
S hazánknak oly sok fergetegek között
Majd számtalanszor már utolsó
Süllyedezésre került hajóját

Mindenha biztos partra kijuttatád,
S bár veszni tért, elveszni nem engedéd:
Hogy érdemeltük, bűneinkért
Ostorozó kezed ily csapásit?

Hogyhogy jöhettünk ennyire most? Miért,
Ah! mért vonád meg régi kegyelmedet?
S nem fogsz-e rajtunk, ó atyáink
Istene! már könyörülni többé?

Hajdan hatalmas nemzetek asszonya!
Európa fényes dísze, magyar haza!
Nép! annyi híres bajnok-ember
Törzsökös anyja! hová jutottál?

Hajh, kárhozattal teljes irígy dagály
Mindent lerontó vad dühe! Hajh, pokol-
Fajzotta gyűlölség örök bút
S kínt okozó keserű gyümölcse!

De jaj! hová, bús elme! hová ragadsz?
Térj vissza, gyászos múzsa! ne háborogj.
Szüntesd keserves könyved árját;
S a komor éjt futamodni látván,

Nézd a jövő nap hajnali csillagát. —
Nem, nem teszem még én le reményemet.
Feltámad Árpád népe! Bízzunk
A magyarok kegyes istenében.

A MAGYAR KÖLTŐ IDEGEN MESSZE FÖLDÖN

II. rész, ötödik ének

Mox etiam pectus praeceptis formet amicis!
Horatius

Viseld, ó hív látó! felvett szent igádat,
Folytasd víg erővel ragyogó pályádat,
S halhatatlanítván nemzeti hárfádat,
Emeld énekeddel népedet, hazádat!

Támogasd ígéddel az elcsüggedt elmét;
Derítgesd andalgóbb társadnak értelmét;
Indítsd fel mellyében tisztább gerjedelmét,
Az igaznak, jónak, s szépnek hű szerelmét.

Helyheztesse díszét szelíd emberségben,
Érdemét közhasznú munkás tehetségben,
Erejét, oltalmát szoros egyezségben,
De fő bizodalmát s reményét az égben —

Az égben! Mert ügyét nem vak sors forgatja,
Tud, lát, s intéz mindent a Mindenek Atyja!
Kinek intő szavát ha híven hallgatja,
Áldását, kegyelmét bizonnyal várhatja.

Bár minden jó tettét itt bér nem követi,
(Mert legszebb jutalmát magában lelheti!)
Rosszat szülnek mindég rossz cselekedeti,
S a bűn a büntetést el nem kerülheti.

Szívében viselvén istene félelmét,
Követvén a törvény egyenes értelmét,
Tisztelvén, becsülvén koronás fejdelmét,
S nem kérvén, nem várván senkinek kegyelmét,

Tartsa fenn nemzeti szép tulajdonságát,
Szabad természete saját méltóságát,
Veszélyre nem hajtó tüzes bátorságát,
Bajnoki nagy lelkét, igaz m a g y a r s á g á t!

De tudván fő tárgyát polgári létének,
S része, tagja lévén hazája népének,
Feleljen meg szentül szentséges tisztének,
S könnyebbítse súlyát társa közterhének.

Érezze, mely szégyen s gyalázat, azt vélni,
Hogy szabad más baját henyélve szemlélni,
Az egész kárával csak magának élni,
S minden érdem nélkül — jutalmat remélni!

(A buta kevélység ily csúf találmánya
Bűn s fertelem! ezt ő tudni se kívánja.
Erkölcs, emberiség, s te mennynek leánya,
Szent igazság! te légy nagy szíve bálványa.)

Viseld azért, viseld felvállalt igádat,
Folytasd erős szívvel kiszabott pályádat,
Szolgáld szünet nélkül népedet, hazádat,
S higgyed, hogy illő bér követi munkádat.

Ébreszd a nagyra-nőtt fiatal lelkeket,
S jobb agyagból formált érzékeny szíveket;
Éleszd, neveld, intézd nyíló reményeket,
S jóra, szépre vágyó tűz-gerjedelmeket.

Mutasd a múlt idők fényes tükörében,
Régi bajnokitok tisztelt erkölcsében,
Mint élnek mindenkor nevek jó hírében,
Feleik s hazájok emlékezetében,

Mindazok, akiket Apolló szavára
Klió, szép tetteik méltó jutalmára
S később unokáik intő példájára,
Felírt a dicsőség örök táblájára:

Míg számtalan mások, kik rég kevélykedtek,
S éltekben érdemmel nevet nem szerzettek,
Mióta márványok alá letétettek,
Olyanok, mint akik soha nem születtek!

Vesd el a jó magot annak idejében,
Ültess, munkálkodjál Hunnia kertében,
Gyomláld a maszlagot termékeny földében,
S bízzál — a magyarok kegyes istenében!

Nem csalhatván belső szentebb érzeményed,
Teljes bizodalom légyen fő törvényed.
Egykor, egy tavasszal kikél veteményed,
S szép gyümölcsöt hozand virágzó reményed.

Eljövend víg napja majd az aratásnak;
S polgárid, bőségét látván az áldásnak,
Csudálkozva nézik, s mutatják egymásnak,
S buzgó hálát adnak a serény munkásnak, —

Ki bár nyúgoszik már ciprusa tövében,
S elvette jutalmát saját erkölcsében,
Él még! s él örökké mindazok szívében,
Valakik becsülni tudják érdemében.

Aut illis flamma, aut imber subducet honores,
Annorum aut ictu pondera victa ruent:
At non ingenio quaesitum nomen ab aevo
Excidet; ingenio stat sine morte decus.
Propertius

Nagy, s megmérhetetlen az elme hatalma:
Minden erőt legyőz ereje s oltalma;
S bár néha lassúnak látszik diadalma,
Nincs határ, melyen túl nem jut birodalma.

Ím! napok, esztendők, századok elmúlnak;
Égbe-ható magas hegyek lelapúlnak;
Dús, fényes várasok hamvokba borúlnak;
Nemzetek országok kivesznek, pusztúlnak:

Amit egy nagy lélek, szebb alkotmányában,
Bízván a jók viszont-hajlandóságában
S azonegy fő tárgyra törő szándékában,
Áldozatul letesz Pallás templomában,

Fennmarad! s nem enged az idő fogának,
Sem tűz erejének, sem vizek árjának,
Sem az ál cimborák dühös haragjának,
Sem a világ-győzők kevély hatalmának.

Így ő — míg a földnek csudált erősei
Eltünnek, mint az éj komor fellegei,
S lehullván kimúlnak számtalan népei,
Mint ősszel erdőkben a fák levelei, —

Egyre nevekedvén titkos erejében,
Mint csillag úgy ragyog honja bús egében;
S ha nem világíthat annak vidékében,
Száz messze tartományt részesít fényében.

Mély gyászba merültek Hella víg határi;
Tudatlan vad népnek ságódnak dandári
Ott, hol rég Phoebusnak állottak oltári,
S Péánt énekeltek Athéna polgári.

Dölfös úr parancsol, mint gyáva rabjának,
A vitéz s bölcs atyák korcs unokájának,
Ki, nyögve hurcolván terhét az igának,
Titokban siratja balsorsát honjának.

De Homér, de Pindar — teljes épségében
Virágzik elméje felséges mivében,
S lerontott, legázolt hazája helyében
Hazát lel a világ minden szegletében;

S hirdetvén mindenütt nemzete nagyságát,
Ritka bölcseségét, jeles méltóságát,
Erőszak-útáló nemes bátorságát,
S életénél drágább arany szabadságát,

Inti maradékit a balszerencsében; —
Míg talán, az idők változó mentében,
Új tüzet lobbantván egy-két jobb elmében,
Kész segédül lehet népe szükségében.

Kárthágó, tengerek asszonya, királya,
Hová lett? hol kincse, s vérengző dagálya?
Hol Trója? hol Tírus?... Örök éj homálya
Rejtvén, az utazó helyét sem találja!

Leesvén nagysága magas tetejéről,
Így tünt el sok más nép a földnek színéről;
De hallgat a múzsa híréről, nevéről,
S nem tesz bizonyságot nemzeti létéről.

Ím! a régi világ kevély fővárossa
Csúffá lett; rabláncon nyög mái lakossa,
S falát a bús Tibris szégyenkedve mossa:
Él, oktat, int Máró, s Tibur nagy lantossa;

Int ezek s több mások szelíd bölcsesége,
S gyönyörködtet szavok mennyei szépsége,
S míg tengelyén forog a föld kereksége,
El nem borul soha nevek dicsősége.

Európa most támadt északi csudája,
A vitézek s bárdok ama fő példája,
Akinek hogy újra megzendült hárfája,
Egyszerre felkele sírjából hazája;

S akinek jajszavát hallván énekemből,
Könyvet látsz folyni már itt is minden szemből,
Valamíg a világ új zavarba nem dől,
E nagy bárd ki nem hal az emberi nemből.

Úgy van! A büszkeség márvány-oszlopai,
A gőgös hatalom tornyos hajlékai
S egekbe felnyúló roppant kőhalmai —
Veszendők! s maholnap szelek játékai;

A legdicsőbb király fejdelmi pálcája
Eltörik, s porba hull arany koronája:
Nem árt az elmének sem halál kaszája,
Sem régiség foga s emésztő rozsdája!

Fenn, fenn van ő mindég egész épségében
Időknek fogytáig tartó szép mivében,
Ragyogván tulajdon fényes érdemében,
S élvén, uralkodván a jóknak szívében,

S dicsőítvén nevét szerelme tárgyának,
Erkölcsét hazája több hű bajnokának,
S nagy lelkét múzsája bölcs pártfogójának —
Például a később századok fiának!

OSSZIÁN-FORDÍTÁSOK

AZ INISTHÓNAI HÁBORÚ

Ifjúkorunk olyan,
Mint a vadásznak álma
A tér-mező dombján.
A nap szelíd súgárin alszik el,
Szélvészben ébred fel.
Keresztbe jár a sok tüzes villám körűle;
A fák teteit dühödve rázzák a szelek.
Örvendve néz ő vissza most az eltünt
Napfény után; örvendve nézi
Volt nyúgodalma kedves álmait.

Hát Ossziánnak
Mikor fog ifjúsága visszatérni?
Mikor gyönyörködik megint
Fegyverzörgésben a füle?
Mikor fogok én, mint hajdan Oszkár,
Acélom fényiben ragyogva járni?
Jertek folyóitokkal, Kóna halmai!
Hallgassatok most Osszián szavára.
A felkelő Napként emelkedik
Lelkemben az ének.
A múlt idők örömeit érzem!

Látom magasra nyúló tornyaid,
O Szelma! látom bástyáid falát,
S árnyékozó tölgyfáidat.
Fülembe zúgnak a folyóid.

Bajnokaid öszvegyűltenek;
Fingál középen ül,
S Trenmor paizzsán nyúgoszik,
Dárdája a falhoz támasztva áll.
A bárdok énekit hallgatja, kik
Az ő karjának zengik tetteit,
Királyjok ifjúkorának harcait!

Oszkár, vadászatról jövén,
Hallá a fő-vitéz dicséretit.
Lerántja a falról Brannó paizzsát;
Köny lábbog a szemében;
S piros szemérem ült ifjú arcáira.
Rebegve hangzik elgyengült szava;
Dárdámnak éli villog reszkető kezében.
Morven királyát így szóllítja meg:

„Fingál! te bajnokok királya! Osszián,
Első az ütközetben őutána!
Harcoltatok ti, fiatal korban; híresek
A ti neveitek az énekekben.
Oszkár hasonlít Kóna bús ködéhez,
Mely megjelen, s meg eltünik.
Nem fogja nevemet tudni a bárd;
Sem tér-mezőben a vadász
Keresni síromat.
Engedjetek, dicső vitézek!
Harcolni most Inisthónában engemet.
Távúl az én csatáimnak helye:
Oszkár elestét nem fogjátok hallani!
Reám akadván ott egy bárd, talán
Felvészi nevemet énekébe.
Az idegenek leánya, látván síromat,
Könyvezni fog
A messze földről jött ifjú felett.
Azt mondja majd lakozáskor a bárd:
„Halljátok Oszkárról az éneket,
A messze tartomány vitéz fiáról!"

„Oszkár!" imígy felel Morven királya, „fogsz
Harcolni, ó dicsőségem fia!
Készüljön el setét-orrú hajóm,
Inisthónába vinni vitézemet.
Fiamnak fia! tekints nevünknek fényire;
Nagyhírű bajnokok neméből származol!
Ne tűrd, hogy azt mondják a külföld gyermeki:
Gyávák, erőtlenek Morven szülöttei!
Légy, mint az ordító vad fergeteg,
Az ütközetben; s légy, ha béke van,
Mint a lenyúgovó Nap, oly szelíd!
Mondd meg a királynak, Oszkár,
Ha majd Inisthónába jutsz:
Emlékezetben tartja még Fingál ma is
Ifjúkorának napjait, midőn
Kemény vitánk levén, egymással mérkezénk,
A szép Agandéka idejében." —

Suhítva terjedeztek a felvont vitorlák;
Az árbocfák csikorgó szíjjain
Süvöltve fújt a szél.
Csapkodva verték az iszapos kőszirtokat
A felzúdult tenger tajtékzó habjai.
A víz magas hátáról látja már fiam
A száraz tartomány erdős határait.
Beszáll sietve Rúna hangos öblibe,
S elküldi kardját Annírhoz legott.

Felkelt az őszhajú vitéz, mihelyt
Meglátta Fingál fegyverét.
Könyvekkel áradott meg a szeme,
Eszébe jutván ifjúsága harcai.
Kétszer kelének bajra, s annyiszor
Víttak meg egymás közt, dárdát emelvén
A szépséges Agandéka előtt.
Jeles vitézek állanak távúl, s csudálva
Szemlélik őket, mintha két erős
Lélek viaskodnék előttök a szelekben.

„De mostan (így szól a király) öreg vagyok.
Haszontalan függ kardom a falon.
Te, aki Morven nemzetéből származál!
Volt hajdan Annír a daliák csatáiban;
Noha most elaggva fonnyad, mint a veszni-tért
Vén tölgyfa Lánó partjain.
Nincsen fiam! hogy elődbe menvén elfogadjon,
S örömmel ősinek hajlékihoz vigyen.
Sírjába dőlt, s ott senyved Árgon;
Rúró sem él többé!
Leányom az idegenek házában ül,
És síromat kívánja látni.
A férje tízezer dárdát emel,
S úgy érkezik felém, mint szinte Lánó
Halált-hozó bús fellege. —
Jer, részesülj Annír ebédiben,
Jer, ó te döngő Morvennek fia!"

Három napig lakoztak eggyütt;
A negyediken hallá meg Annír
Oszkár nevét.
Vígadva jártaták körül
A kedvre-gerjesztő csigákat;
Vígadva hajták Rúna kanjait.
Egy kút fejének bémohosult kövén
Pihentek a fáradt vitézek.
Titkon folyának Annír könyvei;
Elfojtja felfakadó sohajtozásait.

„Itt, a setét homályban (mond az agg vitéz)
Nyúgosznak ifjúságom gyermeki.
E sírkövek, Rúrót fedik;
E tölgyfa Árgonnak gödrén suhít.
Halljátok-e szavamat, ó fiaim, szoros
Hajlékitokban? vagy ti szóltok-e
E fák leveleinek zörgésiben,
Mikor süvöltve támad a puszták szele?"

„Inisthóna királya! (kérdi Oszkár)
Miképpen estek el ifjúságod gyermeki?

Rohanva megyen a vadkan sírjokon,
De nyúgodalmokat nem háborítja meg.
Felhőből alkotott szarvasokat űznek ők,
S vígadva vonják fel levegő-kézijjokat.
Kedvellik ők ifjúkorok vígságait
Ma is, s örömmel szállnak a szelekre."

„Kormálo tízezer daliás vitéznek
Parancsol, (így felel a király).
Lakása Lánónál vagyon,
Melynek halállal gőzölög tava.
Rúna magas hajlékihoz jöve,
Dárdát emelve hírt, becsületet szerezni.
Szép volt az ifjú, s kellemes, mint a kelő Nap
Első szelíd súgára.
Kevesen tehettek fel viadalban ővele!
Engedtenek vitézeim neki;
Leányomat szerelme győzte meg.

Megérkezék azonban a vadászatról
Rúróval Árgon; arcáikra folytanak
A büszkeség bús könyvei.
Hallgatva néztek Rúna vitézire,
Kik egy jövevénynek engedhettenek!
Három napig lakozva
Múlattak együtt.
A negyediken Árgon vítt bajt vele.
De ki állhatott Árgonnak ellent!
Kormálo meggyőzettetett.
Bosszúra gerjedett kevély dagálya;
S magában eltökéli,
Hogy halva látja fiaimat.
Kimentek együtt a hegyekre,
A barna-hátú szarvasokat vadászni.
Orozva repülnek Kormálónak nyílai,
S vérekbe dőlnek gyermekim!
Sietve tér meg szeretőjéhez ő,
Az inisthónai hosszú-hajú leányhoz.
Elszöktek a pusztákon;

S Annír egyedül maradt.
Leszállt az éj, és visszajött a Nap megint:
Nem hallik Árgonnak, se Rúrónak szava.
Kedves kutyájok, a sebes-futású
Rúnár, jelent meg végtire.
Hajlékainkba jött, ott ordított, s azon
Gyászhely felé látszott forgatni bús szemét,
Hol a vitézek elestenek.
Utánamentünk; megtaláltuk őket
S ezen gyepes patak mellé temettük el.
Ez mostan Annírnak szokott menedékhelye,
Szarvas-vadászatról jövén.
Hajladva fonnyadok, valamint az ágtalan
Vén tölgyfa száraz törzsöke.
Örökre folynak könyveim!" —

„Ronnán! kiált Oszkár itt, s talpra áll;
Ogár! daliák fejedelme, te!
Hívjátok öszve hősimet,
A folyamatos Morven vitézlő magzatit.
Ma megyünk ki még Lánó vizéhez,
Mely széltiben halálos gőzt lehell.
Nem vígadoz Kormálo már sokáig;
Gyakorta ül kardunknak élin a halál!"

Úgy mentek a mezőn keresztül,
Mint a setétlő fellegek, midőn
A rengeteg pusztákon
Süvöltve hajtják a szelek.
Tüzes villámoktól pirulnak széleik;
Egyszerre megzendül s ropogva döng az erdő,
Előre érezvén az égi háborút.
Oszkár hadi kürtje megriad, s harsogva zeng;
Reng, háborog Lánónak elrémült tava.
Seregelve gyűlnek öszve Kormáló körül
Csengő paizzsa lázító jelére
Az egész vidék felijedt lakossai.
Oszkár, szokása szerént harcolt velek.
Kormálo földre terült kardja alatt.

Az isszonyú Lánónak fiai völgyeik
Barlangjaikba tűnnek el! —
Oszkár az inisthónai leányt
Annírnak elhagyott hajlékihoz viszi.
Öröm ragyogott az öreg derült arcáiról.
Áldva magasztalá a kardok hős királyát.

Mi nagy vala öröme Osszián nak,
Látván fiának érkező vitorláit!
Úgy tüntenek szemébe messziről,
Mint egy világos felhő,
Mely napkelet felől emelkedik,
Midőn az útazó külföldeken
Bújdosva jár, s körűle még a gyászos éj,
S annak setétben bolygó lelkei
Mindent komor homályba rejtenek.

Örvendező víg énekek közt
Vittük be Szelma magas palotáiba.
Nagy áldomást indított a király.
Oszkár nevét ezer bárd éneke
Zengé, magasztalá: Morven vidékei
Felelve hangzottak körül-belől.
Toskár leánya jelen vala; hasonlít szava
A hárfa hangjához,
Mely estve távúlról jövén
A völgynek gyenge szellőjével érkezik.

Ó tí, kik még látjátok a napot,
Jertek, vezessetek ki dombjaimnak eggyik
Kőszála mellé!
Sűrű mogyorófák végyenek körül,
S közel suhítson ott a tölgyfa is.
Zöld légyen az én nyúgalmamnak helye;
A hegy folyója távúlról zuhogjon.
Toskár leánya! vedd kezedbe hárfád,
S zengd rajta Szelma kedves énekét;
Hogy az álom örömimnek közepette lepje meg

Víg lelkemet;
Hogy ifjúságom édes álmai
S Fingál uralkodása fényes napjai
Elmémbe visszatérjenek!

Ó Szelma! látom tornyaid,
Látom magas tölgyfáidat,
S bástyáid árnyékos falát.
Látom ma is Morven vitézeit,
És hallom a bárdok víg énekét.
Oszkár Kormálónak forgatja kardját;
Ezer ifjú hős csudálja ékes szíjjait.
Bámulva állanak fiam körül,
S nézik, csudálják karjának erejét.
Látják az atyja szemét örömkönytől ragyogni;
S olyan dicsőségért sohajtnak ők is.

S meglesz dicsőségtek majd néktek is,
Morven vitéz szülöttei!
Gyakran derül énekre lelkem;
S megemlékezem ifjúságom barátiról. —
De szunnyadozni készt
A hárfa csendes zengedezése most;
Kellemetes álmok szállanak le hangjain,
S koválygva lebegnek már körűlem.
Maradjatok távúl, vadászat gyermeki!
Ne háborítsátok meg nyúgodalmamat.
A rég idők agg énekesse
Nagy ősivel múlat,
Az elő-világ dicső fejedelmivel!
Maradjatok távúl, vadászat gyermeki,
Ne háborítsátok
Most Ossziánnak álmait!

Esthajnal ékes csillaga!
Szépen ragyogsz te nyúgoton.
Felötlöd a felhők közül fürtös fejed,
S dicsően lépdegelve mégy el halmodon.
Mire nézsz le a térségben? —
Elcsendesedtek már a háborgó szelek.
A hegypataknak árja távúlról zuhog.
A messze kősziklák körűl
Dőlöngnek a tenger dagályos habjai.
A gyenge szárnyaikra kelt
Estvélyi kis legyek
Donogva járnak a mezőben.
Mire nézsz le, szépséges világ?
De te mosolyogsz, s tovább haladsz.
Örvendve vesznek tégedet körűl
És megferesztik a habok
Hajadnak ékes fürteit.
Eredj, szelíd súgár!
Keljen fel Osszián elméjének világa!

És íme! kél egész erőben.
Látom kimúlt barátimat.
Lóra mezejére gyűlnek öszve, szinte mint
A rég időknek napjain.
Úgy érkezik Fingál, mint egy vizes ködoszlop.
Körűle vagynak hősei.
Nézd ott az énekes fő bárdokat:
Az ősz Ullínt! a deli Rínót! s Álpínt, az ő
Édesdeden zengő szavával!
S halljad Minóna bús panasszait!
Miképpen elváltoztatok, barátim,
Azóta, hogy Szelma öröm-ünnepin
Együtt valánk, és
Vígan lakozván, s versent énekelvén
Egymással úgy vetélkedénk, mint a tavasz
Szellői, melyek a dombok körűl

Koválygva lengedeznek, s váltva hajtogatják
A csendben suhogó fű szálait.

Minóna lépe fel, s előnkbe járult
Szépsége teljes ékiben; de bús
Arcával, és leszegett nedves szemekkel.
Nehéz hajának rengő fürteit
A szél lebegteté, mely a halom felől
Csapongva zúg vala.
Megilletődtek a vitézek szívei,
Mihelyt szavának hangjai zengni kezd vala.
Gyakorta látták ők Szalgárnak sírkövét,
S azon setét lakóhelyet,
Hol a fejér-mellyű szép Kolma nyúgodott,
Egyedül hagyatván a hegyen.

Szalgár megígéré, hogy eljövend:
De már leszállt az éj körül-belől,
Halljátok a szép Kolma bánatos szavát,
Egyedül hagyatva ülvén a hegyen!

Kolma

Leszállt az éj; egyedül vagyok,
E fergeteges dombon magamra hagyva.
Ordít, süvölt a szél a hegyeken.
Szakadva omlik a folyónak árja
A kőszikláról.
Nincs semmi hajlék, mely megmentsen engem
A záporesőtől, — egyedül hagyatván
E fergeteges dombon.

Jer már elő, hold, fellegidből!
Jelenjetek meg, éjnek csillagi!
Vezessetek oda fényetekkel,
Hol kedvesem vadászattól pihen,
S lehegő kutyáitól körülvetetve.
De nékem egyedül kell még ülnöm itt
Ezen folyó mohos kőszála mellett.

Zúg a folyó, s a szél süvöltve fúj;
Nem hallhatom meg kedvesem szavát!
Hol késik az én Szalgárom ily sokáig?
S miért nem teljesíti már ígéretét?

És itt van a zuhogó folyam!
Fogadád, hogy itten léssz, mihelyt leszáll az éj.
Ah! hová lettél Szalgár! Szerelmesem!
Kész valék én teérted, elkerülni atyám haragját.
S elhagyni éretted bátyámat is, a kevélyt!
Régóta gyűlölködnek nemzetségeink;
De mink, Szalgár, mink nem gyűlölködünk.

Szűnjél meg, ó szél, egy kevéssé,
Légy csendesebb egy kis korig, te zajos folyó!
Hadd hasson el szavam körös-körűl,
S hallhassa meg azt az én eltévedt bújdosóm!
Szalgár! Kolma kiált neked.
Itt a fa, s itt van a kőszikla is.

Szalgár! Szerelmesem! itt vagyok.
Mit késel oly sokáig?
Im, felkel a szelíd hold.
Fénylik súgáritól a völgy folyóvize,
Szürkülnek a kősziklák a hegyek oldalain.
Nem látom őtet a tetőben.
Nem jőnek előtte kutyái,
Hogy érkezését jelentenék.
Itt kell nekem most veszteg ülnöm.

De kik feküsznek ott a tér-helyen?
Nem az én szerelmesem, s nem az én bátyám-e az?
Ah, szólljatok már, kedvesim!
Nem szóllanak; Kolmának eggyik sem felel!
Feleljetek már: ím, egyedül vagyok;
S bú, gond emészti lelkemet!
Jaj! halva fekszenek!
Vérben feresztve vannak kardjaik.
Ó bátyám! bátyám!

Miért öléd meg az én Szalgáromat?
Szalgár! miért öléd meg az én testvéremet?
Ah, kedvesek valátok
Mindketten énnekem.
Mit mondjak én a tí dicséretitekre most?
Legszebb valál te, a dombon, ezerek között!
Rettenetes ő, a harcmezőn.
Szólaljatok meg; halljátok szavam;
Halljátok, ó szerelmem tárgyai!
Némán feküsznek; elnémultak.
Hallgatnak ők; hallgatnak ők örökre már!
Mint a hideg fejér agyag, úgy kihűltek melljeik.
Ó! a halomnak szikláiról,
A hegytetők szélvészes bérciről
Szólaljatok meg, halottim lelkei!
Ah, szólaljatok! nem rettegek, én meg nem rettenek,
Hová menétek el nyúgodni, kedvesim?
Mely kősziklának barlangjában
Találjam én eltünt árnyékitok?
Nem hallik a levegőben semmi gyenge szózat,
Mely a szelektől félig elkapatva
Válasz gyanánt érkezhetnék felém.

Itt ülök egyedül mély bánatomban;
Könyvekben elázva várom a napot!

TÖRMELÉKEK, RÖGTÖNZÉSEK

1

— — — — — — — — — — — Úgy van!

Szép a Hazáért tűrni, viselni rab-
Láncot, s halált szenvedni dicső dolog.
Amely halandó él s vesz érte,
Nemzeteket nemesít nevével! —

2

Mondd meg,
S vajjon mit ér híres nemed,
De mit használ fényes nemed,
Ha nincs tulajdon érdemed?

3

Egy szűzhöz

— — — — — — — — — — — —

Dicséri most szépségedet
Hímes beszédit egyre fűzi
S míg meg nem csalja szívedet,
Ál mesterségit addig űzi.

Bálványozván személyedet
Hozzád ma tisztelettel járul,
De majd megún és elfelejt
S megvetve majd elhágy, elárul.

Cselt vetni szintúgy szoktanak
A félni nem tanult madárnak,
Melyet ha lépre csaltanak,
Megfognak, és szorosra zárnak.

Ott nyög szegényke s bánkodik
Mert oda van szabadsága!
De bármiként szomorkodik,
Halálig tart raboskodása.
— — — — — — — — —

4

Olvasván szerelmét szeme kék egében,
(Isteni jó szíve tiszta tűkörében) —
Itten gyönyörködtem lantja zengésében,
S időt, halált győző kedves énekében.

S szerető hív szíved szentebb érzeménye,
Ó! kit a vak Sorsnak üldöző vad kénye,
Kit égő szeretet s hited szent törvénye
Köt hozzám, te vagy Bécs dicső szüleménye,
Hanyatló napjaim vígasztaló fénye!
Életem élete s egy végső reménye!

— — — — — — — — —

Itt fog majd nékem is, s talán nemsokára
(Érzem, hogy közelít pályám véghatára!)
Itt fog a szelíd hold halovány súgára
Fényleni síromnak gyepesült halmára!

5

Hivséges őrangyalom, élsz-e még?
Ah! élsz-e még? vagy már te is elhagyál,
Bús lelkem egy vígasztalója,
Életem élete, Gábriélám!

6

Érzem, s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már.

7

„A ritmus csak szolga,
Szolgálat a dolga!"
Ez a versszerzés oly titka,
Melyet aki tudna, ritka.

8

Nyúgalomra menvén az Éjnek királlya
Terjed már az éjnek setétlő homállya
Terjed már lassanként az éjnek homállya
Mely a föld fiait álomnak kínálja.

9

Olly az eszed, mint a soha semmit meg nem emésztő
Rossz gyomor, amelyből minden erő kiveszett.

10

A nyelvújítók köz bélyege:

A vakmerőn szeleskedő
Szűk értelem setét homálya,
S a sok herélt, szegett, csavart,
Otromba szók üres dagálya.

11

Mert a Bölcs jól tudja, hogy a tudománynak okosság,
És az okosságnak tudomány lehet a koronája.

12

Ökröt vonásán,
Madarat szóllásán,
Fazekat kongásán
Választunk —

A szamár füléről,
Oroszlány körméről,
Róka a farkáról,
Madár a tolláról,
Az eb a szőriről,
Bolond beszédiről
Ismértetik.

13

Ama hideg vérű, lassú, komor állat,
Melyet a gazdája tövissel táplálhat,

14

A gyémánt drága kő, ha porban hever is;
A por csak por marad, habár eget ver is.

15

Eredj, siess, haladj, s járj útad végére,
Hol várva vár és int munkád illő bére.

16

A jó napok s a boldog éjjelek
Ha nincs itt Kedvesem, metszek velek?

17

Ki ád nekem, mint a galambnak,
Ki ád ma tollakat nekem?...

PRÓZAI MUNKÁK

BÉVEZETÉS

A Magyar Museumhoz

HA ERRE az utolsó két tíz-esztendőre, melyben hazai nyelvünket becsülni s mívelni kezdettük, és azokra a munkákra tekéntünk, melyek azóta sajtóink alól kijöttek: nem lehet valamennyire nem vígasztalódnunk. Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból; vagyis inkább, mintha egyszerre szabadultak volna fel kezeink a láncok alól, melyek alatt esztendő-százaktól fogva senyvedtenek.

Nem szükség ebbéli szabadulásunknak hátráltató okait nagy szorgalmatossággal keresnünk. Friss emlékezetben lehetnek még nálunk azok a számtalan véres viszontagságok, melyek nemzetünknek nemcsak egyéb értékeit, de még elmebéli tehetségeit is, lekötve tartották. Az örök végzések csak azért látszattak nemzetünket szülőföldéről e tájakra még egyszer kihozni, hogy újonnan nyert hazájának mezeit szüntelenül ellenségeinek és önnön fiainak vérével öntözze. Nem az egy *mohácsi* ütközet az, melyet itt értünk; népetlen pusztáink még ma is emlékeztetnek bennünket ama gyászos időkre, midőn édes eleink, hazájok s szabadságok oltalmazása közben, halmokra hullottak. Hamikor az öldöklés megszűnt, s Mársnak dühössége lecsillapodni látszott, az nem a békesség szeretetéből, hanem az ellenfelek elerőtlenedéséből származott. Szomorú csendesség! mely hazánknak csak azért engedtetett, hogy szenvedett kárát sirathassa, s megmaradott gyermekeit új veszedelmekre készíthesse!

Örökös háborúk birták századait,
*Nemes vére festé Dunája habjait!**

* *Anyos.*

Még tovább ment a belső egyenetlenség, melynek ragadó mérge megvesztegetvén nagyjainknak szíveiket, szüntelenül hazánk kebelét szaggatta.

Ide járult az országokat-pusztító vallásbeli versengés, mely magyarainkat, mint ellenségeket, egymásba-vesztvén, önnön magok által emésztette.

Könnyen elgondolhatni, hogy az ilyetén vérengző időkben, az olajfa békés árnyékát szerető szelíd múzsák miközöttünk nemigen múlathattak.

Igaz ugyan, hogy *Hunyadi Mátyásnak* fényes uralkodása alatt, *Buda* a tudományok virágzása által még a fegyver-zörgés közt is egész *Európát* maga tiszteletére ragadta, sőt igaz az is, hogy még az *Attila* idejében is voltak *Tyrtaeusink* s *bárdussaink,* kik a magyar fegyver diadalmait énekeikkel magasztalták, s nevekedő vitézeinket atyáik követésére, s hazájok és szabadságok védelmére gerjesztették. De ritka jelenések voltak ezek, s nem állandók; jelenések, melyek néműnéműképpen csak azt látszattak mutatni, mi nagy mértékben vettük a természet ajándékát a *szépnek* és *jónak* érzésére s elfogadására; és mi nagy magasságra nem juthatna nemzetünk, ha Mársnak vérengző mezeit elhagyván, a múzsáknak áldozhatna.

Boldog emlékezetű asszonyunk királysága alatt kezdettünk végre megpihenni, és ekkor ugyan úgy látszott, mintha nyelvünknek is fel akart volna régen óhajtott, de alig reménylett hajnala derülni. Az ellenkező végzéseknek itt is másként tetszett! A *deák nyelv,* mely első közinkbe való hozattatásakor, valamint egyéb napnyúgoti nemzeteknél, szükséges volt, úgy elhatalmazott, hogy miatta édes anyai nyelvünk, tulajdon maga hazájában méltatlanul megvettetnék, s lenyomattatnék. — A deák nyelven írattatván törvényeink, azon folytattatván közdolgaink: tanulására fordítottuk legszebb időnket. Ifjaink húsz, harminc esztendős korokban, alig mentek tovább a *retorikánál,* azaz nem tanultak egyebet deák szónál; és így mikor, anyai nyelveken tanulván, elmélkedvén, okoskodván, már tudományra juthattak volna, akkor kezdették először hallani, miként kellessék *gondolkodni.* — A nemzetnek az a része továbbá, mely a deákot nem értette, nem tanulhatott, s következésképpen tudatlanságában maradott; anélkül, hogy reménysége lehetett volna belőle valaha kigázolni.

Nyelvünknek alkalmatos voltát ugyan régen megismérték hazánk fiai; sőt *Albricusnak, Seraphim* esztergami érsekhez írt, s azután Kálmán király törvényei eleibe függesztett leveléből úgy látszik, mintha törvényeink már akkor magyarul írattattak, és deákra (talán azért, hogy az őelőtte élt királyok alatt tett rendelésekkel egy nyelven lennének) *Albricus* által fordíttattak volna, de vagy a feljebb említett számtalan viszontagságok nem engedvén, vagy eleink az olyatén újítást még akkor veszedelmesnek állítván: a már egyszer bévett s jóváhagyott rendtartást változtatni nem akarták. Tudósaink, egész a mi időnkig, mindent deákul írtak, és sajtóink alól *imádságos könveknél, szentek életénél, halotti beszédek s verseknél* egyéb alig jövén ki, úgy látszott, mintha itt a magyar íróknak gát vettetett volna.

Nem volt tudniillik királyi udvarunk, hol nyelvünknek böcse lett volna. A fejedelem mindenkor példája a népnek. Míg Bécsben *I. József* alatt csak olaszul, *VI. Károly* alatt spanyolul, *I. Ferenc,* mint született *lotharingus* alatt, többnyire franciául szóllottak: nem lehetett böcse a főbb rendnél a haza nyelvének. — A francia nyelvnek csak egy *XIV. Lajos,* a németnek csak egy *II. József* kívántatott; s íme! legottan egész Európában elterjedni, s magoknak örökös szállást verni látod.

Ha a mi magyar *Nagy Lajosunk* is hajdan szélesen kiterjedett birodalmaiban a törvényszékeknél a deák helyébe a magyar nyelvet helyheztette volna; ha *Hunyadi Mátyásnak* oly nagyon és méltán elhíresedett udvara, magyarul beszélvén, *Csezinge János* s több akkorban virágzott nagy férfiak munkáikat magyarul írták volna; ha törvényeink, közdolgaink, pereink, oskolai könyveink ugyanazon magyar nyelven készültek volna; boldog isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól! — — De ne gondoljunk erre; majd véres könybe borulnak ismét orcáink! Mit használ úgyis, a lehetetlenségről álmadoznunk? — Lássuk inkább, mire mehetnénk még mostani erőnkkel. Lássuk a mái tudós nemzeteket, micsoda eszközök által jutottak ők arra a magasságra, aholott most vagynak; és kövessük mi is, amennyire környülállásaink engedik, nyomdokikat.

Előzettetvén *Mohammed* győzedelmes ereje s hatalma által *Hellespontus* partjairól azok a tudós férfiak, akik ottan még valamely kevés számmal lappangtanak, napnyúgotra jövének,

kenyeret s bátorságot keresni. Kevés idővel történt ez előtt a könyvnyomtatásnak feltalálása. — Tudva vagyon, micsoda nagy változásokat vonszott ez a két nevezetes történet az egész napnyúgoti nemzetek erkölcseiben maga után. A római s athénabéli elmének, ékesen-szóllásnak, bölcseségnek drága kincsei setét fogságokból egyszersmind világosságra vitettetvén, az újra feléledő jóízlés oly nagy győzedelmet vett töstént a klastromi oskoláknak kedvetlen tanításin, hogy Európának a legmostohább ég alatt fekvő nemzetei is illendőbb érzésekre, nemesebb indulatokra hozattattak. Mennyivel az olvasás és írás mestersége, mely mindaddig csak a papság számára tartatott titok vala, minden rendekre jobban-jobban kiterjedett; mennyivel a tudós régiségnek költői, történetírói és bölcselkedői közönségesebben s olcsóbban olvastathattak: annyival inkább nőtt naponként a tudományok kedvellőinek száma is; elannyira: hogy kevés idő alatt a világiak is szebb és tisztább derületre kapnának, mintsem az a homályos csillám vala, melyet eddig a papi rendnél a legtisztább napfény gyanánt árultanak.

Így lett meg ismét a tudományoknak helyrehozatása; minekutána többszáz esztendőkig egész napnyúgot a tudatlanságnak legvastagabb setétségében senyvedett volna.

A régiek írásai bő források gyanánt szolgáltak az újaknak. Például vették magoknak az olaszok, franciák és angolok őket, s amennyire csak lehetséges volt, magokévá tévén gondolkodásoknak módját, hasonló tökéletességre törekedtek.

Az *Este* háznak, *Medici*seknek, és *X. Leó* pápának hatalmas pártfogása s bőv adakozása Olaszországot ismét a tudományok bölcsőjévé tette. Ezek az egész emberi nemzetnek jóltévői oly magasra emelték ezáltal hazájokat, ahová önnönmaga Görögország is csak *Perikles* és *Demosthenes* fényes napjaiban; a hajdani Róma ellenben még *Augustus* idejében sem emelkedhetett.

Dante volt első, ki az ő bájoló versei által az olasz nyelvet hazája fiaival megkedveltette. Azután jött a 14. században *Petrarcha, Bokkács.* Azután, *Ariosto, Tasso, Sannazár,* s több nagy nevezetű férfiak, kik az olasz nyelvet felállították.

A Medicieknek s *X. Leó* pápának dicső példája felgerjesztette *I. Ferenc* francia és *VIII. Henrik* angol királyokat is; kik azoknak tiszteletreméltó nyomdokaikat követvén, általvitték

országaikba a tudományokat, melyek még addig csak az olasz földet látszattak kedvelni.

Ekkor virágzottak már a franciáknál *Marot, St. Gelais, Montagne, Ronsard,* noha csak ugyan *IV. Henrik* uralkodása vége felé jelent meg mégis *Malherbe,* kit első jó francia poétának tarthatni. Később jöttek azután a francia nyelvnek atyai, *Corneille, Racine, Despréaux, Molière, la Fontaine, Bossuet, Flechier, Pascal, Fénélon* és mások, kik *XIV. Lajos* százát oly fényessé tették, s nyelvöket egész Európával megszerettették.

Így lettek osztán Angliának is *Spencer, Shakespeare, Waller, Dryden, Milton, Pope* s több oly halhatatlan férfiai, kiket Nagybritannia szerencsés szigetei világunknak adtanak. Legutolsók voltak ezen tudós nemzetek között a németek, kiknek majd hasonló akadályokkal kellett küszködniek, mint minékünk. A német *litteratúrának* nevezetesebb időszakasza a most folyó száznak csak negyedik tízével kezdődik. *Bodmer, Breitinger* és *Haller* eleget fáradoztak ugyan már azelőtt, de nem találtak akkor még követőket. Az ötödik tízben szövetkeztek öszve egész Németországon a legszebb lelkek nyelvöknek mivelésére s a tudományoknak terjesztésére. A hatodikban és hetedikben mind többen-többen lettek; és így hovátovább mindinkább gyarapodott nyelvök s tudományok, elannyira, hogy ma a *litteratúrának* akármely nemében bátran a legnevezetesebb európai tudós nemzetekkel vetélkedhetnek.

A tanultság s világosságnak terjesztésére legnagyobb segélytségül szolgáltak mindezen nemzeteknél az *akadémiák* és *tudós társaságok;* melyek Európának majd minden nevezetesebb városaiban felállottak. Azok a szerencsés lelkek, kik a természet ajándékiból más embertársaiknál bővebb mértékkel nyertek, társaságokat kötöttek, hogy egyesített erővel annál foganatosabban űzhessék a setétséget, mely környéköket borította. Ahonnét az következett, hogy ezen tudós gyülekezetekbe a *szépnek* és *jónak* igaz szeretete minden rendbéli jelesebb embereket egybehozván, a becsületre vágyás még a legrestebb elméket is nemes vetélkedésre gyúlasztotta. — S meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy mindenkor a poézis volt minden szép mesterségek közül legelső, mely a népeket vadságokból kivetkeztetvén, a mélyebb tudományoknak elfogadására alkalmatosokká tette.

Linusnak, Orpheusnak s *Amphionnak* csudatételei ismeretesek. A poézis volt, mely a népeket a törvénytévőknek elkészítette, s szelídebbekké tévén, engedelmességre szoktatta. *Lacedaemonban*, valamint szinte *Cretában* is, versekbe foglaltattak mind az erkölcsi, mind a polgári törvények. *Lycurgus* Cretából *Thalest* küldötte maga előtt, hogy polgártársait előre elkészítené a törvénynek elfogadására, melyet idővel eleikbe szabni szándékozott.

Így mentek tehát szomszéd nemzeteink arra a magasságra, aholott most őket tündökleni látjuk. Így mutatták meg az útat, melyen kell indulnunk, ha valaha mi is oda jutni kívánunk.

A poézisban már jó messze mentünk; és a tudományoknak egyéb nemeiben is mutathatunk már némely munkákat, melyek bizonyos reménységet nyújtanak, hogy nemsokára felvirradnak a mi régen várt napjaink is. Szükségtelen itt azokat a nemes hazafiakat említenünk, akiket háladatos maradékink tisztelettel neveznek majd gyermekeik előtt. Annál nagyobbak ezeknek érdemeik, mennél nehezebbek s számosabbak valának az akadályok, melyeket meghaladtak.

Csudálkozásra méltó dolog valóban, ha elgondoljuk, hogy feljebb említett környülállásinkban, a megnevezett tudós nemzetekhez képest, csak ennyire is érkezhettünk. Azoknál a nevezetesebb írók nemcsak a fejedelemnek és az ország nagyainak pártfogása, s adakozása által ébresztetnek a hazai nyelvnek és a tudományoknak gyarapítására, hanem még azok az elmék is, melyek a szerencsének szűk ajándéki miatt különben setétségben senyvedni kénteleníttetnének, segítséget s első próbájok kibocsátásával is dicséretet, gazdag jutalmat nyernek: és e szerént nemcsak a halhatatlanságnak, hanem az élelemnek keresése által is ösztönöztetnek.

Mi mindezek nélkül szűkölködünk. A mi íróinkat, nem nagyainknak megkülönböztetése, nem a jutalom, nem az elhíresedés, hanem egyedül csak a közhaszonnak keresése, s a hazának szeretete gerjeszti.

Izzadva szerzett munkáinkat nem elég, nyerekedő nyomtatóinknak ingyen általengednünk; azt kívánják, hogy ezen felül a nyomtatást is pénzünkkel fizessük.

Ha ezt a nagy különbséget, mondám, elgondoljuk: nem lehet íróinknak szerencsés fáradozásin s nyelvünknek szemláto-

mást való gyarapodásán nem csudálkoznunk, s szívünkből nem örvendenünk.

Nem azt állítjuk ezáltal, mintha munkáink minden fogyatkozásoktól mentek volnának. Korántsem. Legnagyobb fogyatkozásunk volna, gáncsainkat meg nem ismérnünk. De ez nem is lehetett még eddig másképpen. *Plautusnak* és *Enniusnak* ideje nem hozott mindjárt *Tibullust* s *Horatiust;* s amikor Róma *Catullust* és *Virgiliust* mutatott, *Baviussa* is volt.

Akkor közelítünk majd legnagyobb lépésekkel a tökélletességhez, ha több tudós magyarok egybeállván, a nyelvnek s tudományoknak előmozdítására társaságot szereznek. E végre állott fel a franciáknak nyelvmivelő társasága; és Olaszországban az *Academia della Crusca,* melynek fő tárgya a nyelvnek fenntartása s az írás módjának tisztasága.

Szükségünk vagyon minékünk ilyen egy társaságra; mely mind a maga tagjait kölcsön segítséggel, mind más magyar írókat hasznos tanácsadással a tudományoknak hazánkban való terjesztésére, s az anyai nyelvnek szépítésére serkentse és ösztönözze; a közrebocsátott munkákat próbakövére húzván, a józan *kritikának* szövétnekével, minden részrehajlás nélkül, megvizsgálja; ami azokban követésre méltó, vagy távoztatni való, kimutassa; és e szerint hazánk fiait a szépnek és rútnak, az igaznak és nem-igaznak, a tökélletesnek és hibásnak megkülönböztetésére, eleven érzésére vezérelje.

De mindenekfelett szükséges volna talán, hogy az a társaság egy olyan *nyelvkönyvet* dolgozna ki, melyben minden magyar szók és szóllás módjai s különös tulajdonságai feltaláltatnának; hogy azok szerént a nyelvnek tisztaságát megitélni lehetne. Számtalan magyar szók találtatnak hazánknak némely környékiben, melyek a második, harmadik vármegyében már érthetetlenek; s amelyeket írásainkban gyakorta csak azért nem alkalmaztathatunk, mivel azok vagy isméretlenek, vagy legalább határozatlan értelműek. Mennyi sok szavaink vagynak, melyek *Páriz-Pápaiban* fel nem találtatnak? — Az ilyen közönséges nyelvkönyvnek nemlétéből következik, hogy írásainkban, vagy a sok idegen szót halmozzuk, vagy gondolatainkat teljességgel magyarul akarván kifejezni, új szókat koholunk, s nyelvünknek könnyű, természetes folyását, a sok -delem, -dalom, -vány, -mány, s több efféle végezetű idétlen hosszú szókkal rútítjuk.

Amíg tehát ez az óhajtott nap felvirradna, s hazánknak valamely szerencsés környékén olyan egy társaság felállhatna; eltökéllettük mi egynéhányan magunkban, ebbéli fogyatkozásunkat valamennyire másként kipótolni.

Tudva vagyon, mennyit használnak más nemzeteknél a tudományoknak és a hazai nyelvnek előmozdítására az e végett hetenként, vagy hónaponként közrebocsáttatni szokott írások. Az efféle gyűjtemények, ha különféle válogatott jó darabokból állanak, mind a nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak, holmi jeles munkácskáikat, melyek különben talán isméretlenül maradtak volna, számos kézbe, s közönséges ismeretségre juttatni.

Ilyen egy gyűjteményt fogunk mi, *Magyar Museum* nevezet alatt, esztendőt által négyszer, kisebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meghatároznunk nem lehet) közrebocsátani. Ebbe a gyűjteménybe mindazon kisebbszabású munkák befogadtatnak, s közre eresztetnek, melyek jelentett tárgyunkra, azaz anyai nyelvünknek gyarapítására s a tudományoknak hazánkban való terjesztésére szolgálnak. Azok az érdemes hazafiak tehát, akik valamely munkájokat gyűjteményünkbe iktattatni kívánják, azt *szabad postán* vagy valamely más alkalmatossággal ide *Kassára a Magyar Museum íróihoz* utasítván, nevöknek aláírásával, hozzánk béküldhetik. — Önként értetődik azonban, hogy az olyan munka nyomtatásra méltó, jól kipallérozott, semmi személyt vagy vallást érdeklő versengésbe nem ereszkedett, egy szóval minden illetlen s nem a nemzet hasznát arányzó alacsony tekéntettől ment légyen. Ok nélkül fogna tehát az olyan író reánk neheztelni, ha kinek munkáját, egy vagy más tekéntetből közre nem eresztvén, önnönmaga nevének is kedveznénk.

Ezen első szakaszban (amilyen négy az esztendőnek végével egy kötetet fog tenni) többnyire a mi saját munkáink foglaltatnak; mely szakasz egyszersmint példa is lészen, miként fogjuk dolgunknak további folytatását intézni.

Reménljük, hogy tőlünk minden pontban tökélletes munkát mindjárt eleinte senki sem fog kívánni. Egy ilyen munkának egybegyűjtését s helyes kiadását több és erősebb vállak terhének ismérjük lenni magunk is; s azt is tudjuk, hogy erre számosabb társaság, s hívatalbéli foglalatosságtól szabad tagok kívántat-

nak; de az a gondolat, hogy minden nagynak csekély a kezdete, — hogy ez a példa talán majd másokat is felgerjeszt, — hogy a közjónak szeretete kis társaságunkhoz majd több igaz magyarokat is szövetkeztet, — ez a gondolat, mondom, sokkal édesebb reménnyel biztat bennünket, hogysem akár a nehézségeknek, s akármely történhető akadályoknak elképzelése, akár más tekéntetek meghatározott szándékunktól eltéríthessenek. Reméljük azt is, hogy ha az ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt, amilyent annak ártatlansága s a hazának szent szeretete kíván, ennyi késedelem után mutathatunk valamit idővel, ami régi panaszainkat enyhíthesse.

Kassán, Pünkösd hava 1. napján, 1788.

A FORDÍTÁSRÓL

AMEDDIG egy nemzet magától a tudományokban nagy előmenetelt tehet, s remek-munkákat készíthet: addig több száz esztendők eltelnek; holott, a másiknak találmányjait kölcsönezvén, kevés idő alatt a tökélletességhez közelíthet. Innét lett a könyveknek egyik nyelvből a másikba való fordítása a tudós világban oly közönséges szokássá, de kiváltképpen az olyan nemzetnél elkerülhetetlenül szükségesség, mely a tudományokban még nem eléggé jártas, bennek azonban szapora lépést tenni kíván. Szomszéd nemzeteinknél, kiket most tudományjaikkal fényeskedni szemlélünk, mindenütt a fordítás szolgált eleintén legnagyobb segélytségül. Miért ne követhetnők tehát mi is ezeknek szerencsés példáit? — Sőt igyekezzünk, mind a régieknek, mind a mostaniaknak jelesebb munkáikat, mint megannyi megbecsülhetetlen kincseket, hová hamarább nyelvünkre általtenni, s az onnét származandó haszon által megmutatni, hogy a nemzet soha tudományra s közönséges világosságra könyebben és hamarább nem juthat, mint ha az a végre készült munkákat anyai nyelvén olvashatja.

Valamint azonban a jó fordításnak haszna nagy, úgy annak végbevitele is nem kevés fáradtságba kerül. — Szükségesek itt is, valamint minden egyéb mesterségben, bizonyos regulák,

melyekhez a fordító magát alkalmaztatván, tökélletes munkát adhasson.

Ugyan e végre írtam én, ama nagy nevezetű tudós, *Gratterer* úr után, a *fordítás mesterségének* e következendő *reguláit;* melyek noha már a mult nyáran a bécsi *Magyar Músában* kinyomtattattak is, illendőnek ítéltem mindazonáltal, azokat, szükséges változtatásokkal, újolag ide béiktatni; annyival is inkább, mivel majd e jelen-való Gyűjteményünknek következendő részeiben gyakrabban esvén a fordításról emlékezet, tudhassák egyszersmind olvasóink is, mit kellessék közönségesen, és mit is lehessen törvényesen, egy fordítótól megkívánni.

Közönséges regulák.

TERMÉSZET SZERINT való dolog az, hogy az embernek a nyelvet, amelyből, és amelyre fordítani akar, tudni kell: mégis oly fordítókat látunk gyakorta megjelenni, kik sem az egyiket, sem a másikat nem értik.

Értenie kell továbbá a dolgokat, melyek a fordítandó könyvben foglaltatnak; különben lehetetlen, hogy az írónak értelmét igazán kifejezze. Az *öregebbik Plíniust* p. o. oly természet-vizsgálónak kell fordítani, ki egyszersmind a régiségnek mesterségeit is esméri.

A fordítónak oly kész tehetséggel kell bírni, hogy mindenik gondolatnak; mindenik szó-ejtésnek érdemit, a dolognak mivoltához képest, ízenként meg tudja határozni, nehogy azoknak választásában tudatlanságát, vagy gondatlan restségét árulja el; egy szóval: jó ízlésének kell lenni.

Az író elméjének természeti indulatját szorgalmatosan ki kell nékie tanulni: egyébként nehezen fogja az eredetiségnek tekéntetét — mely mindazonáltal szükséges — a fordításnak megadhatni. Az íróknak különbsége majd a gondolatokban, majd az írás módjában, majd mind a kettőben egyszersmind, mutatja magát. Egyik rövid és akarja, hogy olvasói magok is gondolkodjanak; másik bő-szavú, és minden gondolatját, úgy szólván, eleibe *syllabizálja* az olvasónak. Egy ír bölcselkedve, más elevenséggel. *Curtius* tetszik írása csinosságáért; és *Caesar*

nem kevesebb örömmel olvastatik, noha minden piperétől meg vagyon is fosztatva. — Az írók bélyege ily nagy különbségének a fordításban is szembe kell tűnni.

Tulajdonképpen csak *magához hasonlót* kell az embernek fordítani. Egy magyar *Cicero* p. o. igen szerencsétlen fordítást adna *Plinius* Leveleiből; mivel a fordítónak a könyv-író indulatait, minéműségeit, egészlen magára kell öltözni: miképp cselekedheti pedig azt, ha természeti hajlandóságai annak tulajdonságaival nem egyeznek?

Igen jól cselekszik az ember, ha az egész darabnak fordítását eleintén csak *hamarjában,* és mintegy *első hevenyében papirosra veti,* és azután lassanként jobbítgatja. Így az egyik által a fordításnak eredeti hangzatot ád, a másik által pedig a gáncsoktól, és hirtelenkedés hibáitól megmenti.

A fordításban a munkának legjobb kiadásával kell élni; azaz, amely az írásnak rendit legjobban, legigazábban előadja, és nehezebb s homályosabb helyeit jegyzésekkel világosítja.

A régi íróknak munkáik többnyire már különb-különbféle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a fordítások a magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de önként értetődik ám, hogy ha elég alkalmatos, azokkal hasznosan élni. — Így vagyon a mostani tudós nemzeteknek nevezetesebb íróira nézve is.

Hogyha a fordításnak (amit senki sem fog tagadni) az eredeti írás másának, és jól eltalált képének kell lenni, tehát azt, ami az eredet-írásban van, *mind,* és, hacsak lehetséges, *ugyanazon renddel,* ki kell nékie fejezni: *sem többet, sem kevesebbet* nem szabad nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a fordítónak az eredet-íráshoz sem hozzá adni, sem pedig tőle valamit elvenni. Ha többet foglal a fordítás magában, tehát *környülírás!* ha kevesebbet, *kivonás* (extractus), következésképpen, egyszer sem tulajdonos fordítás. Egy szóval: A fordításnak az eredet-írás hív és igaz másának kell lenni. — Ezt tartom én minden jó fordítás első közönséges fundamentomának; ahonnét minden egyéb különös regulák önként, és minden erőltetés nélkül következnek.

A fordító az eredet-írástól semmit el ne végyen: tehát ékességeitől se fossza meg azt; és, ha a két nyelvnek különbsége meg nem engedné, ugyanazon szépségeket a fordításba is általvinni, akkor a szépségeket szépségekkel cserélje fel.

De az eredeti íráshoz toldani sem szabad semmit. *Nincs* tehát *jussa* a fordítónak az eredeti írást *szebbíteni.* Oly írásokban is, melyek különben a nagy elmének s mesterségnek remekjei, találhatni hamis gondolatokat, lankadt rendeket, idétlen szóejtéseket, erőltetett ugrásokat. *Quandoque bonus dormitat Homerus.* (Horatius.)

Különös regulák.

HOGY A FORDÍTÁS hív, és tökélletes légyen, szükséges hogy: 1. ugyanazon dolgokat, melyek az eredet-írásban vagynak, sem többet, sem kevesebbet; és egyszersmind 2. ugyanazon renddel, magában foglalja. — Sokasítás, kevesítés, a dolgoknak máshová helyheztetése, hibák, melyeket a fordítónak kerülni kell.

A fordításban az eredet-írásnak gondolatait is mind, és egyes-egyig ki kell fejezni; semmit hozzá toldani, semmit ki nem hagyni, semmit máshová általtenni. Vagyon minden gondolatnak tulajdon *színe,* tulajdon *árnyékozatja,* és tulajdon különös *érdeme.* Vagynak igaz, és hamis; hihető, és hihetetlen; mély és eleven; nemes és nemtelen; bő, és sovány; világos, és homályos; meghatározott, és kétértelmű gondolatok, stb. Megkívántatik a fordítótól, hogy ne csak minden gondolatot közönségesen kifejezzen, hanem annak színét, árnyékozatját, és érdemét is, az eredeti írásnak másába által vigye. Nem jobbítja meg az eredet-írásnak semmi hibáit: de annak főbb ékességeit sem szabad ám kevesítenie, vagy elmúlasztania. Mivel az embereknek értelmök minden időben, minden ég alatt majd szintén az; tehát ritkán fog történni, hogy a fordítónak elegendő oka légyen, a gondolatoknak az eredet-írásban lévő renditől eltávozni.

Mivel a *szók* és *kiejtések* képei a gondolatoknak, tehát igyekezni kell a fordítónak, az eredet-írásnak mását, amennyire csak lehetséges, ahhoz ezekben is tökéletesen hasonlóvá tenni. Minden nyelvben vagynak tulajdonos, és ábrázaló; hathatós, és erőtlen; illendő, és dísztelen; fontos, és üres; tüzes, és fagyos; természetes, és erőltetett; kellemetes, és kedvetlen kimondások,

stb. A fordító, kinek az eredeti írást sem szebbíteni, sem korcsosítani nem szabad, éppen-azokat a szó-ejtéseket keresi fel a maga nyelvében, amelyekkel a munka az eredetiben vagyon megírva; és ha talám néha-néha nem találja éppen-azokat, olyankor annyit-érőkkel váltja fel. Ha p. o. az eredeti írásnak felséges hangozatját el nem érheti, tehát (ha különben a tárgynak minéműsége, az ilyetén cserét megszenvedi) valamely eleven, vagy velős szóejtéssel segélyt magán stb.

Néha a nyelvnek hajthatatlansága vagy szegénysége nem engedi meg a fordítónak, hogy éppen oda alkalmaztasson valamely szépséget, aholott az az eredeti írásban helyheztetett. Ilyenkor ezt a kárt más alkalmatos helyen kell kipótolni, hogy a fordítás, legalább az egészre nézve, az eredeti írásnak szépségeiből semmit se veszejtsen. Önnönmagától értetődik, hogy a fordításban minden idegen szókat, melyek nálunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak, mint megannyi *barbarizmusokat*, szorgalmatoson el kellessék kerülni; nem lehet mindazáltal a fordítónak vétekül tulajdonítani, ha az eredeti írásban találtató *új dolgokat* és *gondolatokat* ő is *új szókkal* fejezi ki. Ez korántsem rontja, sőt gazdagítja nyelvünket.

Minden nyelvben találtatnak olyan szó-ejtések, nevek, melyek a másikra fordíthatatlanok. Ide tartoznak p. o.

1. Többnyire minden különös tisztségeknek, méltóságoknak, rendeknek neveik, úgy mint: *Ephorus, areopagita, dictator, triumvir* stb.

2. Mértékeknek, fontoknak, pénzeknek különb-különbféle nemeik, mint: *Epha, talentum* (tálentom), *sestertium, luis d'or, sterling, guinée* stb.

3. Némely *szabadabb* és néha *ocsmány mondások*, melyek p. o. hajdan a görögöknél és rómaiaknál minden botránkoztatás nélkül nyilván írattathattak, minálunk ellenben az illendőségnek törvényjeit megsértenék. Ezeket úgy kell fordítani, hogy közöttünk pirulás nélkül olvastathassanak. Azonban jól cselekszi a fordító, ha olyankor hívségének bizonyságául, azon szókat az eredeti nyelven is odafüggeszti.

A kötelességek, melyekhez az embernek magát a beszédnek módjaira és a szóknak öszvekötésére nézve, tartani kell, igen nehezek. Tudjuk, mely erőssé, mely hathatóssá, mely elevenné

válhat némely rándulások által a dolgoknak előadása. A fordítónak, igazsággal, semmi kiejtést, semmi rándulást, már akár szépítse, akár korcsosítsa az a beszédet, ki nem kell hagyni: legalább, ha egyébként nem lehet, annyit érővel kell azt kipótolni. A *soloecismusok,* hibák, melyek oly szó-ejtéseknek öszvekötéséből állanak, melyek a nyelvnek különös tulajdonságához képest egybe nem köttetődhetnek, szenvedhetetlenné tészik a fordítást. Éppen oly kevéssé tűrhetők ennek a termékeny anyának gyermekei, tudniillik: a *graecismus, latinismus, gallicismus, germanismus stb.* Azonban: az elmés fordító a szóllásnak bizonyos új alkalmaztatásaival, melyekre néki p. o. az eredet-írásban valamely különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat, alkalmatosságot ád, ékesítheti mindazonáltal, vagyis inkább az eredet-íráshoz hasonlóvá teheti fordítását. —

Szabad igenis, a pallérozottabb nyelveknek szépségeiből nékünk is holmit kölcsönöznünk; csak hogy az ilyen kölcsönözés igen szembetünő, s a nyelvnek természete ellen ne légyen. Nem keveset nyert már ez által a mi nyelvünk. A *Magyar Kassandrának, Erkölcsi Mesék* és *Leveleknek* szerzője bizonyára, s nem különben *Lucanus Első Könyvének* fordítója is, oly szerencsésen loptak bé nyelvünkbe némely idegen szépségeket, hogy azokat az olvasás közben csak észre is alig vészed, s nem is mint újságokat, hanem mint már esméretes kedves óságokat, úgy nézed. —

Igaz ugyan, hogy, amennyire csak lehetséges, szóról szóra kell fordítani: de igen gyakran megtörténik, hogy azt cselekedni nem lehet. Majd a nyelvnek különbsége, majd az értelmesség, majd ismét a jó hangozat akadályoztatja a fordítót, az eredeti írást szóról szóra követhetni. Vagynak szegény, és gazdag; hathatós, és erőtlen; könnyen-hajló, és hajthatatlan nyelvek stb. Ahonnét kitetszik, hogy nem mindenik egyenlőül alkalmatos a fordításra. A mostani európai miveltebb nyelvek között erre nézve az olaszt tartják könnyebbnek: a franciákéban ellenben majd minden nyomon akadályt talál a fordító. A németeké sem nem olyan nehéz a fordításra, mint a francia, sem nem oly alkalmatos, mint az olasz; — mintegy a közép helyet foglalja közöttek. — A görögöknek és deákoknak teljes hatalmokban volt szavaiknak öszverakása: a beszédnek hol eleire, hol végire, hol közepire tehettek majd minden szót; amint tudniillik a dol-

goknak természetes rendi, vagy a kimondásnak hathatóssága, vagy a jó hangozat, egy szóval: a beszédnek haszna, kívánta. — Ha már ezek az előszámlált európai nyelvek egymásra való nézve a fordításban oly nagy nehézségeket szenvednek: micsoda akadályokat nem fog találni, ha ki azokból a mi nyelvünkre akar valamit általtenni? — a mi nyelvünkre, melynek ezekkel semmi atyafisága, semmi hasonlatossága nincsen. — Ugyanez a nagy különbség okozta némelyekben ama bal vélekedést, kik a nyelvnek belső tulajdonát nem tekéntvén, tudatlanságok helyett, annak elégtelenségét vakmerőül vádolták. —

Az *ábrázolatok*, az *ékes kimondások*, a *szóknak rendes öszverakások* stb. különösen megérdemlik a fordítónak figyelmetességét. Mivel az eredeti írásnak főbb ékessége ezekben áll, tehát a fordítónak vagy ugyanazon ábrázolatot a kifejezésekben, ugyanazon fényt a beszédnek módjaiban, a szóknak öszverakásában ugyanazon természetes rendet kell kifejezni, vagy, ha a nyelvnek tulajdonsága azt nem engedné, ezek helyett hasonló ékességeket alkalmaztatni, a nélkül, hogy a gondolatot vagy a szóknak szaporításával elerőtlenítse, vagy azoknak összevonásával meghomályosítsa. Némelykor a nyelvnek tulajdonsága nem engedi, ezeket, s más efféle szépségeket ugyanazon kiejtésekhez és szóllás módjaihoz ragasztanunk, amelyekhez az eredeti írásban ragasztattak. Ilyenkor szabad a fordítónak, az afféle kimaradott ékességet más valamely, vagy előtte lévő, vagy utána következő helyen, amint osztán legillendőbb lészen, alkalmaztatni; hogy a fordítás legalább az egészre nézve, annyi szépségeket foglaljon magában, valamint szintén az eredeti írás.

A *közmondások* különös ékességei az írásnak, és mivel ezen feljül még egész nemzeteket is ábrázolnak, a fordítónak egyet sem szabad elmúlatnia közzülek. Nem könnyen lészen egy olyan nyelv, melyben ha nem szintén azok is, legalább annyitértő közmondások, mint akármely másikban, ne találtatnának. De szorgalmatosan el kell ám e mellett, a tárgynak minéműsége szerint, az al-nép közmondásait kerülni; — mert azok gyakorta alacsonok, némelykor mocskosok is. Olyanokkal kell élni, melyek jó-társaságbéli hangozatúak. —

Nem elég azonban, hogy a fordító a dolgokat, a gondolatokat, a kifejezéseket, és beszédnek változásait, az eredeti írásból annak másába általvigye; megkívántatik tőle még az is, hogy a kerek-beszédeket *(periodusokat)* ezeknek egyik a másikával való

egybe-kötésöket, amennyire csak lehetséges, változtatás nélkül meghagyja: mert az íróknak különböztető minéműségök jó részint a kerek-beszédeknek módjában, és azoknak öszvekapcsolásában, vagyon. A nyelvnek különbsége, az értelmesség, és a jó hangozat az egyedül, ami a fordítónak szabadságot adhat a változtatásra. Aki tehát *ezen három* eseten kívül valamely *periodust* — bár még olyan hosszú lenne is az — többekre feloszt, vagy többekből egyet csinál, avagy azoknak kötésöket eloldja, — nem fordít jól.

Mivel a beszédnek részecskéi, kivált a görög és deák nyelvben, nemcsak a gondolatoknak öszveragasztására, hanem az egész beszédnek szépítésére is, igen sokat használnak, tehát a fordításban is, amennyire csak lehet, meg kell azokat tartani.

Ezek, ítéletem szerint, a *fordítás mesterségének* főbb *regulái;* melyeket ide béiktatni, hasznosnak lenni találtam. — Keményebbek talán valamennyire, de fontos célra is vezérlik a vélek élni akarókat. A fordítást közönségesen illetik, s azért könnyű szerrel lehet akarminémű írásnak magyarázására alkalmaztatni, a nélkül, hogy arra más regulákat szabni szükség lenne.

BESSENYEI GYÖRGYRŐL ÉS ANNAK MUNKÁIRÓL.

Nil intentatum nostri liquere Poetae,
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta.
Horatius

HOGY EZELŐTT tizenhét-tizennyolc esztendővel hazai nyelvünk mívelődni, s annak természeti szépsége napfényre hozatni kezdett, többnyire csak hat-hét embernek tulajdoníthatjuk, kik, nem hajtván semmi megrögzött balítéletre, teljes igyekezeteket arra intézték, minkénthogy hazájok magyarait, kik az idegen nyelveken való bámulásokban önnön magokéról egészlen elfeledkeztenek, született nyelvöknek szépségére mind példájok, mind írásaik által figyelmetesekké tegyék, és annak becsülésére újolag felserkentsék.

Már ennek a száznak közepe táján megjelent ugyan *gróf Haller László* és nemkülönben *Faludi Ferenc* is, kiknek kiadott munkáik még mái nap is példái lehetnek nyelvünk hasonlíthatat-

lan szépségének; de nem találtak nálunk akkor még elegendő követőket. A múlt tíznek elején keltek fel: *Bessenyei György, gróf Teleki Ádám, Bárótzi Sándor* és több más hazafiak. Ezeknek szerencsés fáradozásain felindulván, még tovább mentek némely tudós férfiaink, kik az addig járt közönséges útat elhagyván, verseiket a görög és deák mértékre venni próbálgatták; mely szerencsés előmenetellel? az idő megmutatta; elannyira, hogy ma, midőn ezeket írom, annak vagy vaknak, vagy igen tudatlannak kellene lenni, aki *Rájnis*nak, *Szabó*nak és *Révai*nak verseit olvasván, tagadni merészelné, hogy a magyar nyelv a verselésnek ezen új mértékre vett módjában, kivált a hatos versben *(hexameterben)* a deáknak méltóságához minden európai élő nyelvek közül legközelebb járul. — A két elsőnek rövid nap alatt világosságra jövendő újabb munkái majd még nyilvábban és csalhatatlanul megbizonyítják állításomat.

Könnyű volna ez énnekem, ha szükséges lenne, addig is példákkal megmutatnom. De úgy sem szándékom, e dologba mélyebben béereszkednem. Csak azért akartam ezeket itt előre megjegyezni, hogy minekelőtte intézett tárgyamra térjek, az olvasónak elméjét újabb nemzeti *litteratúránknak* kezdetére, s mai napig miként lett folyamatjára egy kevésség visszafordítsam.

Bessenyei Györgyről, annak munkáiról, és némely még rejtekben heverő kézírásairól akarok itt rövideden szóllani. — Illendő bizonyára, az ilyen nagyérdemű hazafiakhoz tartozó háládatosságunkat az egész nemzet előtt kinyilatkoztatnunk, hogy (ha boldogabb sorsot érdemlő édes magyar nyelvünk csakugyan lábra kaphat még valaha!) jövendő onokáink is láthassák, hogy nem voltunk érzéketlenek polgártársaink érdemeikhez, és tudhassák egyszersmind azt is, kiknek hamvait kellessék leginkább áldaniok azért, hogy ők is II. Andrásnak, Nagy Lajosnak és a Hunyadiaknak nyelvén beszélhetnek.

Ez a bölcs férfiú tehát, tudván, hogy soha nemzetünk idegen nyelven tudományra, s közönséges világosságra nem juthat: és tudván azt is, hogy az anyai nyelvnek virágzása mely hasznára, elhagyatása ellenben mely veszedelmére légyen a hazának: minden igyekezetével azon volt, mikénthogy írásainak kellemetességével magyarainkat nyelvöknek kedvellésére indítsa. Előre ellátta ő ugyan, hogy ezáltal magának nem kevés alkalmatlanságot s kedvetlenséget fog majd okozni. Tapasztalta az emberi értelmek-

nek egymással való ellenkezéseket, s azért ő sem igen reménylett, személyéi e nézve, önnönmaga szája vallása szerént, munkáiról hazája fiai közt háború s ellenkezéseknél egyebet. — „De akármit itéljek, vagy itéltessem, úgymond, érzem azt, hogy semmit inkább nem kívánok eltávoztatni, mint az igazságon kívül való tévelygést; nem tehetvén róla, ha sokszor olyan személyek *karakteremről* balul itélnek, kik megelégesznek szűntelen azon örülni, hogy ők is annyi sok emberekkel s állatokkal a világon vagynak; — — — — sok mindent látnak, s végre meghalnak, a nélkül, hogy a helyet, hol életekben csevegtek, valaha ismérhették volna. Ilyen elmék itéleti alá esik gyakran sok szerencsétlen tanuló férfiúnak *karaktere* is, ki lelkének elrejtett erejével e nagy természetnek kebelében, istent, mennyei törvényt, embert, igazságot, jó erkölcsöt keresve küszködik s fárad." Ily módon gondolkodván Bessenyei, keveset hajtott azon, *régi tudatlansághoz szokott, de mégis tudománnyal kényeskedni kívánó együgyű Ferenc deákékra is, kik minden újság ellen zúgolódnak, félvén attól, hogy ki ne forgattassanak az által kicsiny vagyonkáikból.* Megelégedett azzal, hogyha munkái által nemzetének használhatott, s tulajdonságai szerént egy Orczynak, Bartsainak, Bárótzinak, s több más nemesen gondolkodó, igazságesmérő hazafiaknak kedves lehetett. Ha mindennek tetszeném, úgymond ő, gonoszoktól, tudatlanoktól is dicséretet kellene elvennem; mely dicséret a tudománynak és jó erkölcsnek inkább elpirulást, mintsem örömet okoz.

1772. esztendőben kiadta Bécsben az *Ágis* és *Hunyadi László* tragyédiákat, az *Eszterházi Vigasságokat,* és az *Embernek próbáját;* mely utolsóban az anglus Pópnak ugyanazon nevezetű munkájában foglalt gondolatait maga módja szerént követi. Ezen munkáit Bessenyei a franciák példájára mind kétsorú versben készítette, és annyival is nevezetesebbek azok, mivel a verselésnek ezen nemét leginkább ezek, és gróf Teleki Ádámnak már feljebb említett fordítása hozták nemzetünknél kedvességbe és szokásba.

Utóbb bocsátotta ki még más 12 darab, rész szerént fordított, rész szerént eredeti saját munkáit, melyek közt, a magyarságra nézve, az én itéletem szerént, különös megjegyzésre méltó Lukánusnak Marmontel után folyó beszédben fordított *Első könyve.* Kár, hogy ennek a tüzes-elméjű római poétának több könyveit is hasonló ékességgel le nem fordította! A *Holmi* is különösen meg-

jegyzést érdemel. Ez különb-különbféle kisebbszabású folyó s kötött beszédben készült darabokból áll. Találtatnak a többi közt a *Magyar írás módjáról, Pennacsata,* s több afféle nevezetes cikkelyek, melyek egyenesen a nyelvnek pallérozását illetik. Ítéletet tészen Bessenyei azokban némely kiadott magyar könyvekről, oly szándékkal, hogy ezáltal íróinkat a könyvszerzésben szükséges figyelmetességre intse, és egymás közt való vetélkedésre gerjessze. Kijegyzi némelyeknek írásaikban elkövetett hibáikat, és (ámbár ez a kritikusnak nem kötelessége) tulajdon maga példáival mutatja meg, miként lehetett és kellett is volna, azokat akár *prózában,* akár versben megjobbítani. — A közreeresztett könyveknek ilyetén szabad és nyilván való megítélése, mivel nagy a haszna, minden mái tudós nemzeteknél szokásba jött. Az írónak (bármi nagy és különös elmével bírjon is ő) éppen nem válik ez becstelenségére, és mindaddig helytelen lészen neheztelése, valaméddig munkájának megítélője az illendőség határait által nem hágja, és a hibáknak megjegyzésében előforduló állításait józan okokkal támogatja. Megfogyatkozott természetünk nem hozhat minden pontban tökélletes munkát. Több szem többet lát; s azért is *a kimutatott s megbizonyított hibának megesmérése s jobbítása sohasem válik a szerzőnek kisebbségére; a felfútt maga-meghittség pedig mindenkor.* Önnönmaga *Klopstock,* amilyen nagy elmét többszáz esztendők alatt alig szül egyszer a természet, nem általlotta, tudós társainak észrevételeiket *Messiás*ának megjobbításában hasznára fordítani: és ha *Voltaire* a maga *Henriádját* csak első kiadása szerént hagyta, s mások intéseire hajlani nem akart volna, nem tudom, ha a mái világ *II. Friderikkel* tartana-e, ki őtet ezen költeményéért Parnasszus hegyén *Virgilius* mellé helyheztette; avagy inkább *Home-val,* ki ugyanazon munkának rövid életet ígér.

Hasonló szándékkal és igyekezettel írta Bessenyei a *Magyar nézőt* és a *Magyarság* serkentő leveleit is; mely két kis darabjával mind szép elméjének, mind pedig főképpen magyar nemzete és nyelve hasznán fáradhatatlanul szorgalmatoskodó nemes szívének, minden igaz hazafiak előtt örök becsületet szerzett.

Nem szóllok egyéb már kiadott, s hihető, olvasóink nagyobb részénél is esméretes munkáiról. Kézírásaira sietek, melyeket én ezelőtt vagy hat esztendővel a pesti *paulínusok* klastromának könyvesházában történetből láttam s olvastam, és amelyek, el-

oszolván már egymástól az említett szerzetes atyák (hacsak vagy maga a szerző, vagy valamely jóltévő eset által napfényre nem kerülnek) talán örökre odavesznek. — Bessenyeinek ezen saját keze írásai négy különféle darabokból állanak és nagy rétben egybekötve vannak.

Az egyik, amint még emlékezhetem, a *Törvényről* szól közönségesen, melynek eredetét elkezdvén keresni, felmegy az embernek első állapotjára, a természetnek megvesztegetődése után; és az erősebbnek hatalmában találván fel azt, úgy követi tovább, idővel több ágra miként lett elterjedését, rendbeszedetését és változásait; a nemzeteknek történeteikből példákkal világosítván, s elevenítvén előbeszéllését. Ez a munka nem egész.

A II. a *Magyar Törvényről* van. Ez is hasonlóképp csak töredék munka, és birodalmunknak csak elsőbb századait illeti. Különben igen szép darab, és valóságos magyar szabadsággal vagyon megírva.

A III. egy *tudós társaság*, vagyis egy filozófus, teológus, historikus, politikus, és statista között való beszélgetés, kik egymással azon elmélkednek, miként és mely eszközök által lehetne az embereket és egy egész nemzetet legegyenesebben, legkönnyebben és legbizonyosabban boldogítani? — Ez a darab különös-szépségű és szívreható magyarsággal vagyon elkészítve. Vajha valamiképp világosságra jöhetne! Mikor a szerző ezen munkáit a megnevezett könyvesházba általaladta, feljegyzette erre a darabra, hogy annak kinyomtatását az akkori *cenzúra megtiltotta.* Szomorú állapot valójában, hogy egy igaz polgár hazájának hasznára az igazságot ki nem mondhatja! „Szóljunk igazsággal", úgymond egy helyett bölcsen Bessenyei, „oly igazsággal, mely annak csak úgy esmértethetik, ha a szabadságnak koronájával, melyet e világra lett származásakor fejére tett, jelenhetik meg előttünk. Lakhatik ő mélységben, magasságban, hol mindenütt egyenlő természete van, és egy porban-mászkáló szegénynek szájából sem hallattathatik úgy soha, hogy méltóságot azoknak ne mutasson, kik menynyei szavát esmérik." — Egy megvilágosodott szabad nemzetnél kérdésbe sem kellene még annak is vétetődni, ha vajjon önnön magok a felségnek rendelései is a nyilvánvaló józan megítélésnek tárgyai lehetnek-e. A törvénytévő magamagát gyanússá tenné, ha a rendeléseit az ilyetén okos megvizsgálás alól kivonni akarná. A király feje és atyja az országnak: tehát nem akarhatja,

hogy tett rendelései céljokat elmellőzzék, vagy népének éppen ártalmára szolgáljanak. Annak hasznára és boldogulására kell azokat intéznie: miként érheti pedig valaki ezen végét csalhatatlanabbul el, mint ha törvényszabásait ugyanazon országnak és népnek természeti állapotjához és minéműségéhez alkalmaztatja? és ki tudhatja annak természeti állapotját és minéműségét jobban, mint azon értelmes és igaz hazafiak, kik abban születtetvén s neveltetvén, az országnak minden környékeit és belső mivoltát, a népnek minden hajlandóságait, természetét és miségét gyermekségektől fogva esmérni tanulták? — Attól sem szükség tartani, hogy egy olyan nemzetben, ki a királyi pálcát szeretett fejedelmének önként kezébe adván, boldogulását annak bölcsességétől s atyai jóságától várja, ezáltal a felsőséghez tartozó engedelmesség csak legkevesebben is csorbát szenvedjen. Közönségesen megismért és tapasztalás által megerősíttetett igazság az, hogy mennél nagyobb világosságra jutott valamely nemzet, annál könnyebb annak igazság szerént való kormányoztatása, azért, mert szabad és józan gondolkodása által annál jobban általlátja és tudja, hogy a fejedelem az ő rendeléseivel nem különösen a maga saját hasznát, hanem népének, kinek ő feje és atyja, boldogságát tárgyozza; melynek semmi józanelméjű polgár és jobbágy ellenére nem lehet. — Tudta ezt II. József, mostan országló bölcs fejedelmünk, s felszabadította az igazságnak nyelvét, hogy szavát a királyi székig emelhesse. Szabadságot adott kinek-kinek, tulajdon maga szemeivel látni, eszének a természettől nyert világánál okoskodni, józan okait más embertársaival nyilván közölni, viszontag azoknak elmélkedéseit hallani, és olvasni; sőt tapasztalván, mely ritkán jelenhet meg az igazság az ő tulajdon képében és teljes mivoltában a trónus előtt, önnön maga felséges személyét is *krízis* alá bocsátotta.

A IV. darab, egy a *Virgilius Éneissének*, vagyis inkább *Voltaire Henriádjának* formájára Hunyadi Mátyás királyról kétsarkú versben készíttetett vitézi költemény. Ha nem csalatkozom, nyolc énekre van felosztva. Mivel én ezen kézírásokat már régen, és akkor is csak futólag olvashattam, ennek a darabnak mivoltáról (az egészre nézve) nem tehetek itéletet.

... Légyen itt szabad énnékem ezen érdemes írót, mivel személyes esmeretségére nem lehet szerencsém, közönségesen az egész *publikum* előtt barátságosan kérnem: ne sajnálja ezen

munkáit, ha kezénél vagynak, még egyszer elővenni, bennek holmit, a mái időknek, erkölcseinknek és a jó ízlésnek állapotjához képest, megjobbítani, s nyomtatásban adni; kiváltképpen pedig hellyel-közzel azon keményebb értelmű sorokat megváltoztatni, melyek egy vagy más vallásbéli magyar olvasókat talán meg is sérthetnének. Hitére, vallására nézve ki-ki kényesen érez; és az ebbéli veszedelmes versengésnek még most is viseljük sebhelyeit. Lehetünk jó polgárok, igaz hazafiak, a nélkül, hogy *Rómának, Kálvinnak* vagy *Luthernek* ellenségei légyünk.

ÁNYOS PÁLRÓL

I.

AZON SZERENCSÉS születésű íróink közül, kik a legszebb természeti ajándékokkal bírván, jeles érdemeikért közönséges esmeretségre, s hazafi-társaiknak tiszteletére méltók volnának, és mégis feledékenységben maradnak, egy volt *Ányos Pál* is. Ez a nemes ifjú, ki idővel nemzetünknek gyönyörűsége lett volna, ezelőtt már egynéhány esztendőkkel, életének huszonnyolcadikában megholt; és mégsem találkozott mindeddig is senki, aki az ő különös kedvességű verseit öszveszedvén közrebocsátotta volna. Elfelejtve nyúgoszik szegény a földnek gyomrában, mintha soha közöttünk sem lett volna! — Hazánkfiainak érdemeikhez mutatott ilyetén érzéketlenségünk kimondhatatlan, mi nagy kárára válik a hazának. Ezáltal nemcsak efféle kincseink rejtekben maradnak, de még több más íróink is, kiket különben a hazának és dicsőségnek szeretete talán sok jeles dolgokra vezetne, megszomorodnak, s elkedvetlenednek.

Ugyanis minékünk magyaroknak, ha dicséretes igyekezeteink által hazánknak tetszését, ezt a mi számtalan fáradtságainknak egyetlenegy kedves takarmányát, meg nem nyerhetjük, mi szolgálhat még egyéb vajjon ösztönünkre? Mely helyrehozhatatlan kárt vallott légyen a magyar poézis *Ányosnak* oly idő előtt történt halálával, azok, kik némely munkácskáit kezekbe kaphatták, eléggé tudják. — Életéről, s írásairól annak idejében majd bőveb-

ben szóllok. Most csak valami keveset jegyzek ide verseinek miné-műségéről.

Ányos többnyire kétsorú végezetes versben írt, úgy mint amely legalkalmatosabb mind a költőnek elméjét szabadon jártatni, mind az olvasót a gondolatoknak s verseknek könnyű, természetes folyásával gyönyörködtetni. Nem is egyéb végre vétetődtek szokásba az egyenlő-végezetű versek, hanem hogy az utolsó szóknak mértékletes egyenlősége kecsegtetvén füleinket, a gondolatoknak szépsége annyival kellemetesebb foganattal hozattassék elménkbe. A hallás legkényesebb érzékenysége az embernek. Az egyforma hangoknak mértékletes egyeztetése kedves nékie; valaminthogy ellenben azoknak erőltetett többszörözése únalmát okozza. E végre (kivált a hosszasabb költeményekben) a négyesnél csakugyan alkalmatosabb a kétsorú vers.

Nem következik mindazonáltal ebből az, mintha én a négyes verset megvetendőnek lenni állítanám: korántsem; ilyen következést csak azok a *verselők* húzhatnak szavaimból, kik a poézisnak mivoltát többnyire csak a szóknak egyenlő végezetében helyheztetik; nem átalván mint valamely különös poétai tálentommal dicsekedni, ha négyes versben *némely nap száz strófát írhattak*. Innét van az ízetlen verseknek oly temérdek sokasága, melyeket ha valamely második *Sándor* megvizsgáltatna, talán még *hét jóra* sem találna.

Mennyire ment légyen Ányos a verseknek említett nemében, és egyszersmind a poézisban, önnön munkáiból tetszik ki leginkább.

... Készített ő ... négyest is jó számmal, de mind oly természetes és kedves folyásúak ezek is, és mind oly válogatott szókkal írattattak, amilyeneket csak magok a múzsák szoktanak mennyei ajakaikra szedni, és annak a ritka-szerencséjű halandónak nyelvére rakosgatni, kit már születésekor kiválasztván, kisdedségétől fogva Hippokrén szent italára szoktattak, s a poézisnak legbelsőbb titkaira megtanítottak ...

Ilyen egy poétának munkái kétség kívül kedvesek lesznek magyarainknak. Jelentem azért, hogy én eltökéllettem magamban, azokat, mihelyest egybeszedhetem, szép, tiszta nyomtatásban, közrebocsátani. Már jó vastag nyalábot öszvegyűjtöttem ugyan verseiből, de noha már harmadik esztendeje fordul, mióta öszvekeresésekben fáradozom, nagyszámmal vagynak mégis, melyeket még mindeddig kezemre nem keríthettem. Kérem e

végre mindazon magyar hazafiakat, akiknél Ányosnak valamely munkái találtatnak, ne sajnálják azokat hozzám általküldeni, hogy jelentett szándékom szerint nemzetünkkel közölhessem. Ányosnak dicsősége és a haza kívánja ezt tőlök; — és kinek volna másnak azokhoz nagyobb igazsága?

II.

ÁNYOSNAK részenként s már ezelőtt több esztendőkkel kiadott egynéhány költeményei oly különös kedvességet nyertek; minden munkáinak öszvegyüjtések s közrebocsátások iránt tett jelentésem oly nagy örömmel fogadtatott mindenfelé a Magyar Hazának érdemes tudós fiaitól: hogy előre könnyen elgondolhatom, mely jól szemmel fogják most látni e jeles poétájoknak megjelenését mindazok, valakik a szépet és jót érezni, s anyai nyelveket illendőül becsülni tudják. Sőt elhihetem, hogy nehezen is esett sok jó és buzgó hazafiaknak az utána való hosszas várakozás.

Tudtam vala, hogy Ányos írásai megvannak valahol, valakinél; de, noha eleget fáradoztam felkeresésekben, több esztendők elfolytak mégis, míg nyomokba akadhattam, — aminthogy valójában még e mái napig sem vehettem azokat mind kezemhez.

Ányos versei, „amint öszve valának írva (úgymond egy még életben lévő jó barátja) tisztelendő *Bersenyi Kristóf* paulinus kezébe jutának (1784 esztendőben); ettől kikérte azokat főtisztelendő *Zsolnai Dávid,* veszprémi kánonok úr, azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni." — A poétának ezen kérdésben lévő írásai, negyedrétben összeköttetve, nálam vagynak; de ez az *egy kötet,* melyet a pozsonyi koronázás után (1790 esztendőben, november vége felé) a most nevezett kánonok úr maga adott kezembe, nem foglalja magában Ányosnak minden munkáit. A többit tehát más helyeken kellett felkeresnem, másoktól öszveszereznem.

Amidőn 1793 esztendőre már annyit öszvegyűjtöttem, hogy egy kötetre valót közrebocsáthattam volna: oly sok új akadályokra találtam egyszerre s véletlenül, és azután oly sok viszontagságok között hányta-vetette életemet a balszerencse, hogy lehetetlen vala mindeddig, régen tett ígéretemet teljesítenem. Re-

ményem azért édes Hazámtól, hogy nem fogja vétekül tulajdonítani ebbéli késedelmemet; valamint szinte azon szolgálatnak akaratom ellen történt elmúlatását is, melyet szerető fiától különben talán kívánhatott volna — s melyet valóban minden szerencsésebb — születésű polgárjától méltán megkívánhat.

Ímhol vannak tehát most Ányosnak mindazon munkái, amelyekre eddigelé szert tehettem. Azok, amelyek itt (ezen nyomtatott kötetben) nem találtatnak: vagy nincsenek kezemnél, vagy pedig nem nyomtatni valók. Ha idővel előkerülnek, és nyomtatásra alkalmatosak lesznek: akkor, jó barátjainak leveleikkel együtt, vagy éntőlem, vagy más akármelyik magyar poétától (mert Ányos kiadójának poétának — legalább versszerzőnek — kell lenni magának is) *második kötet* vagy *toldalék* gyanánt ki fognak adattathatni.

Olvasván Ányosnak kiadása iránt a Magyar Múseumban közönségessé tett jelentésemet, azt kívánták tőlem némelyek: hogy, minekelőtte munkáit kinyomtattatnám, jobbítsam meg poétai fogyatkozásait, s leveleikben kijegyzett versbéli hibáit; és, hogy annál könnyebben s bizonyosabban elérhetnék céljokat, példákat is küldöttek a vélt jobbításra. Jóváhagytam szándékjokat; de tanácscsokat, a közlött példák szerént, nem követhettem, mert — szentségtörésnek tartottam volna, a Magyar Apolló egyik főpapjának írásait úgy megrongálni! Mások ellenben azt akarták volna, hogy minden verseit úgy, amint kezemhez jöttek, minden hibákkal együtt, (ki nem vévén még a leíráskor történteket is) *betű szerént* nyomtattassam ki. Ezeknek sem teheték eleget: jól tudván több másokkal én is, *hol* és *mit* kívánhasson a *diplomatica fides;* mit kívánjon meg, ellenben, az ilyfélékben egy okos kiadónak kötelessége, és magának is egy nem régen (sőt mivelünk) élt poétának dicsősége.

A középúton jártam tehát; azaz: helyrehoztam a valóságos és tetemesebb fogyatkozásokat; megegyengettem a hibás verseket; és azt, ami azokban nyelvünknek kényes természetét, vagy a poézisnak megszeghetetlen reguláit sértette, — amennyire az *értelemnek csonkítása vagy egész rendeknek felbontása nélkül* lehetséges vala — szabadon s könnyű kézzel megváltoztattam.

Mert valóban *kényes* a magyar nyelv! Olyan, mint ama szabadon-született, jól-nevelt, s minden viszontagságai között is ártatlanságban maradott szűz leány, akinek tiszta erkölcse, s ennek

érzéséből származó nemes büszkesége, semmiféle erőszakot el nem szenved. Megnyerheted idővel és tetszésedre hajthatod nagyra-termett, s minden szépnek és jónak elfogadására alkalmatos szívét — ha illendő módját tudod, és oly boldog csillag alatt születtél, hogy ezt t u d h a s d ; de (akárki légy különben!) e nélkül ne járulj hozzája, ne alkalmatlankodjál rajta: mert — szégyennel-tele kosarat kapsz!

Nem ártana talán, az ily szerencsétlen kérőknek (nyelvünk alkalmatlan pallérozóinak) valamivel nyilvábban szóllanunk. De nem akarom tartóztatni beszédemmel az Olvasót; és magát is ezt az új életre támadott, s hosszas halála után titkos fészkéből kirepülni vágyakodó ritka madárt. — Indulj, kedves Múzsa! a tavasznak vidám szellőivel; térj vissza, tetszésed szerént, annak az édes hazának boldog vidékire, amelynek kebeléből már több esztendők előtt (velem együtt) kiköltöztél; eredj egész bátorsággal, és kovályogj könnyen-lebegő szárnyaidon a Magyar Ég alatt! Tiszteld és gyönyörködtesd, mennyei lantodnak majd víg örömre gerjesztő, majd édes bánattal elegy andalgásba szenderítő zengedezésével, ama két országra szakadt dicső nemzetet, mely a világnak e táján még nyelvedet érti; és, ha kedvére fogsz (reménységünk szerént) találhatni; ha látni fogod, hogy emlékezvén Ányossáról, nem feledkezett el még teljességgel arról is, aki most tégedet hozzája bocsát: tiszteld egyszersmind és gyönyörködtesd helyettem is!... De, elérkezvén határira, mondd ezt legelőbb is mindazoknak, akik hallani akarják:

„Ismérjetek reám szavamról, hazámnak fiai! Fogadjatok fel hív kebeletekbe; és, hallván magyar énekemnek néhol talán érzékenyebb, s azért talán nem éppen mindenek füleinek egyaránt tetszhető, szokatlan hangzását, főkép pedig a balvélekedésre hajlandóknak kíméletlen ítéleteket, jusson eszetekbe: hogy, amely szépen-illatozó gyönyörű virágnak édes kelyhéből mézet gyűjt az ártatlan kis méh, ugyanabból mérget szíhat a rosszra indult pók... Kövessétek Ti azt a szorgalmatos kedves kis állatot; és, nem hajtván azoknak gyermeki gyengeségekre s nevetséges gyávaságokra, ne tulajdonítsátok a haszonra s örömre szolgálható szelíd plántának, ha mi kárt okozott, vagy okozni akart ez az útálatos gonosz pára."

Ezeket mondván, kedves Múzsa! emeld feljebbre szavadnak hangját, s imígy zengj végre:

„Azon hazafitársatok, ó magyarok! akinek énekeit tőlem halljátok: nincs már többé közöttetek... Régen, s még virágzó korában, elköltözött ő arra a hosszú és félelmes útra, amelyen tinéktek is el kell maholnap indulnotok; amaz ismeretlen messze országra, ahonnan még soha senki vissza nem térhetett. Oly tartományban van, hol őtet sem az emberi nyelv szidalmának kártékony ereje, sem az érdemetlenek becstelenségre szolgáló dicsérete, nem érdekelheti. De, ha énekének megbájoló hatalmával jóra indíthat benneteket; ha szíveiteket arra bírhatja, hogy az életnek nehezen viselhető s néha majd földig lenyomó terheit kevesebb zúgolódással hordozzátok; emberi s polgári kötelességteket nyilvábban ismérvén, örömestebb teljesítsétek; édes hazátokat; törvényes fejedelmeteket még jobban szeressétek, még hívebben szolgáljátok: higgyétek el, hogy boldogító örömet éreznek, még a sírnak hideg gyomrában is, nyúgovó hamvai! s megilletődve lebeg még most is körűletek, mennyei áldást mosolygó szemekkel néz még most is reátok, kedves énekelőtöknek dicsőült árnyéka!"

III.

ÁNYOS PÁL, (különben *István;* úgy látszik, hogy a Pál nevet a szerzetben vette;) született 1756 esztendőben, decemberben; Esztergáron, Veszprém mellett; nemes és tisztes szüléktől.

Egy ideig Komáromban neveltetett a nagyanyjánál. Oskolába Győrött és Pápán járt. 1772. esztendőben (életének tizenhatodikában!) szerzetbe állott; első remete Sz. Pálnak *Maria-Nostre* nevű klastromában. 1773-ban (októberben) szorossabb kötelékkel lekötelezte magát a mondott szerzeti rendnek; s kevés napok múlva azután a Nagyszombati Universzitásra küldetett, tanulását folytatni. Ott (1776 esztendőben) a filozófiában *doktorrá* lett.

Magyar poétai pályafutását ott kezdette. Bárótzi Sándor és Bessenyei György urak munkáinak olvasása gerjesztette fel benne legelőször, és mindenek felett, az elménék szunnyadó tüzét.

Próbára Ovidiusból fordított. (Ez a könnyű, elmés, s vígan játszadozó nagy poéta, természet szerént leginkább szokott tetszeni az ifjaknak.) Utóbb Virgyiliust, Horáciust és főképpen Lukánust kedvelte. Ha tovább élhetett volna, hihető, hogy Horáciust választotta volna mindennapi múlató társának. Úgy látszik, hogy Ossziánt nem ismérte!

Múzsájának első zsengéjét Bartsai Ábrahám úrral közlötte; kérvén egy kis levélben, hogy nézné által, és mondaná meg azután néki magyarán: ha méltó volna-e, tovább is fáradnia? és reméllhetne-e hasznos előmenetelt a magyar poézisban? — Látta ez a nagyelméjű hazafi legottan, mi válhat idővel az ifjúból; s nevelője, barátja, Quintiliussa lett. Megismértette másokkal is; és, név szerént, a maga lelki barátjával, B. Orczi Lőrinccel, a magyar írók halhatatlan emlékezetű mecénássával. Könnyű elgondolni, micsoda szívvel fogadta Ányos ezen férfiaknak jóakaratjokat, s micsoda igyekezettel iparkodott, hogy barátságokat megérdemelhesse.

Általvittetvén az Universzitas Nagyszombatból Budára 1777-ben, ott tanulta Ányos is a teológyiát, majd öt esztendőkig. 1781 novemberben a Felsőelefánti klastromba (Nyitra vármegyébe) küldettetett. Ez a helység, sűrű setét erdők és magas, bérces hegyek között fekszik; s mély csendesség uralkodik az egész környéken. Az ilyen tájék, jó és kellemetes lehet ugyan, eleinte s egynéhány napi múlatásra, akárkinek, és talán lakásra is a nyúgodalmat kereső korosabb embernek; de — Ányos ifjú, érzékeny, és *poéta* volt! Annál nagyobb szüksége vala tehát a Múzsáknak társaságára s meghitt barátjaival való levelezésre.

Általvitetett onnét, csakugyan, (1782 októberben) Székesfejérvárra, hogy ott az első grammatikát tanítsa. Szomorú általvitel! boldogtalan csere! Ott (elefánti magánosságában) kedvét, itt egészségét, s nemsokára életét vesztette.

„Egész esztendőben nem volt legjobb egészsége; (így írja le betegségét és halálát egyik még életben lévő szerzetes társa.) Hozzájárult a fejérvári nedves, ködös és egészséget rongáló rossz levegő-ég, (a város körül lévő sárvíz ti. nem volt még akkor kiszárítva;) mely nedves testállással bíró embernek még ártalmasabb vala; hozzájárult az úgynevezett aranyér is, mely, mivel nem gondolt vele, a kocsizás által úgy megdagadott és tüzesedett, hogy operálni kellett. (Ezen súlyos nyavalyájában készítette azon énekeket, amelyeket azután a fejérvári püspök, Nagy Ignác, megyéjének számára kinyomtattatott. Itt készített még több más verseket is.) — Fejérvárról általvitette magát Veszprémbe, (1784. esztendőben, július elején) remélvén, hogy ott egy seborvos, ki azzal biztatta vala, meg fogja gyógyítani. Azonban ugyanott, szeptembernek 5. napján, megholt; minekutána 27 esztendőket, 9

hónapokat, és egynéhány napot élt volna. Ott fekszik a *franciskánusoknál.*"

Termetét ami illeti: magas volt; különben sem nem karcsú, sem nem kövér, hanem középszerű testállású. Az ábrázatja hosszas, homloka magas, orra egyenes; felső ajka valamivel dombosabb az alsónál; haja és szakálla világos barna, vagyis inkább szőkére hajló. — Erkölcsi karakterére, belső tulajdonságaira nézve: érzékeny, vídám és örömest-társalkodó. Heves ugyan egy kevességig; de könnyen lecsendesíthető. Egészségére nem igen vigyázó. Becsületet s dicsőséget szerető. Bátor szívű; igaz, egyenes lelkű. A barátságban hív és állhatatos. Színeskedést, csalfaságot maga nem ismért, másokban útált és került...

De — minek a hosszas leírás? Munkái mutatják meg legjobban, ki és mi volt.

Ille velut fidis arcana sodalibus olim
Credebat libris; neque, si male cesserat, usquam
Decurrens alio, neque si bene: quo fit, ut omnis
Votiva pateat veluti descripta tabella
Vita Iuvenis. —

Megholt! s több esztendeje már, hogy nincsen közöttünk: de él még hazája fiainak emlékezetében, és élni fog saját munkáiban. Valamíg a magyar nép helyet foglalhat a nemzetek között, nem fog elfeledkezhetni e poétájáról; — mert azoknak számában volt, akik egész életeket őnéki szentelték, s nyelvét, és ezáltal nemzeti lételét fenntartották.

LEVÉL FORGÁCH MIKLÓSHOZ

TUDJA EXCELLENCIÁD, hogy az országok nemcsak karddal és fegyveres erővel, hanem egyszersmind pennával és ésszel szereztetnek, kormányoztatnak és tartatnak fenn. Ez nem egyébként, hanem a nemzeti litteratúrának, azaz a tudományoknak hazai nyelven való virágoztatása által mehet legkönnyebben és legcsalhatatlanabbul végbe. (Mivelhogy: soha egy egész nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világosságra s bölcsességre

nem juthat.) A nemzeti nyelvnek elhagyatásával elhagyattatnak a nemzeti erkölcsök, szokások, — a nemzetnek egész tulajdona, megkülönböztető bélyege.

Nem értik azok, vagy nem akarják érteni a maguk hasznokat, akik hazánkban a deák nyelvhez elannyira és oly mód nélkül ragaszkodnak. Ennek a nyelvnek tudása, kétség kívül, igen jó és hasznos, sőt szükséges is; de nem úgy, hogy egyedül csak ennek adjuk az elsőséget, s a magunkét miatta megvessük. Ugyanazon rómaiak, kiktől azt a nyelvet kölcsönöztük, ugyanők lehetnének oktató példáink. Alig győztek ők meg, alig hódítottak hatalmok alá valamely nemzetet, legottan római nyelven parancsoltak és szabtak rendet nékie; hogy azon nyelv által mintegy római erkölcsökbe öltöztetvén, annyival is inkább magokhoz kapcsolhassák azt. Valójában úgy is látszik, hogy ha azt a hatalmas birodalmat a maga nagysága le nem nyomta volna; ha valamely ország a polgári s vitézi nemes erkölcsöknek megvesztegetődése után is fennállhatna; és, egy szóval, ha minden, ami a nap alatt van, változás alá vettetve nem volna: talán csak ez az egy eszköz lehet vala, mely azt az egymástól oly sok tekintetben különböző számtalan nemzetséget öszveegyeztetvén, Róma hajdani szerencséjét, méltóságát még mai nap is fenntartaná. Láttuk a franciákat XIV. Lajos országlásától fogva nyelvekkel, erkölcsi szokásaikkal, Európának számos nemzetein egész a mi ideinkig uralkodni, s ezekre, mint majmaikra, úgy nézni. Láttuk azután magát is az erejéből-kivett, letapodott francia népet becstelen álmából felébredni, a filozófiának világító szövétneke által méltatlan bitangoltatására szemeit felnyitni, s gyalázatos láncait széjjelszaggatni. Láttuk ellenben tulajdon magunk országában a jövevényeket uraságra lépni, hazánknak legérdemesebb fiait megvettetni, s egy idegen nyelvnek nem-tudása miatt hívataljaiktól, kenyerektől megfosztatni; ami valóban sohasem történt volna, ha vitéz eleink a deákhoz elannyira nem ragaszkodván, édes anyanyelveket — ezt az oly kevésség ismért, oly méltatlanul elhagyatott aranybányát! — jobban megbecsülték, kimívelték, s közönségesebbé tették volna!

Most van az ideje Kegyelmes Uram! hogy atyáinknak hibájokat kipótoljuk; és amit ők elmúlattak, vagy talán akkor még nehezen cselekedhettek, helyrehozzuk; hazai nyelvünket a maga méltóságába helyheztessük, és ezáltal hazánk örökös boldogságának

talpkövét megvessük. Az egek, kik szomorú sorsunkon már valahára szánakodni látszatnak, olyan fejedelmet adának, ki a maga hivatalját, kötelességét nemcsak tudja és isméri, hanem teljesíteni is kívánja; ki a maga népének nem nyomorgató ura, hanem a törvénynek értelme szerént való igaz kormányzója, jóltévő atyja lenni akar; és aki az ő kincsét, gazdagságát, jobbágyai szíveinek birtokába helyhezteti. Egy ily jólelkű s igazán trónusra született fejedelemtől mindent meg lehet nyerni, ami a nemzet közönséges hasznának és dicsőségének elővitelére tárgyoz.

Állíttassék fel tehát az országnak s királynak pártfogása alatt, közönséges költséggel, egy olyan Magyar Tudós Társaság, mely kötelessége szerént a hazai nyelvet mívelje, közönségessé tegye, s a tudományokat az országban ugyanazon nyelven terjeszsze, virágoztassa. Ha egyszer sokféle, szép, tudós könyveink lesznek; ha nyelvünknek illendő becse lészen: majd önként fogják azt még az idegen-országbéliek is tanulni. Általlátják majd a horvátok és tótok is, hogy tanácsosabb egy költséges holt nyelv helyett azon nemzetnek élő nyelvét tanulniok, s ügyöket rajta folytatniok, melynek koronája s védelme alatt bátorságos szabad életet élnek.

Kegyelmes Uram! Most, vagy talán sohasem! — Oly környülállásokban vagyunk, hogy ha most a magyar litteratúra jobb karba nem állíttatik, és a magyar nyelvnek legalább 10—12 esztendő múlva csalhatatlanul-léendő béhozattatása iránt bizonyos rendelés nem tétetik: talán sohasem reménylhetjük kiterjedését, virágzását. A naponként hazánkba sereglő sok gyülevész népnek bitang nyelvétől lenyomattatik; ismét majmaik lészünk a németeknek, s nyelvünkkel, öltözetünkkel egyetemben nemzeti erkölcseinket is letesszük. Ennek a maszlagnak most lehet elejét venni. Excellenciádnak illik pedig itt is elsőnek lenni. Excellenciádnak hathatós szava s példája könnyen végbe viheti azt, amit sokan talán lehetetlenségnek lenni gondolnak. Az értelmes, igaz, jó hazafiak hasonlóul ezt fogják kívánni és sürgetni; azok pedig, akik talán egy vagy más különös tekintetből másként értenének, a nemzet nyilvánságos haszna ellen nem fognak szólhatni.

Ez az tehát, amit most főképpen Excellenciádtól remélünk és várunk; mert teljesen el vagyunk hitetve arról, hogy, valamint inséges ideinkben igaz ügyünk védelmezésétől Excellenciádnak nagy lelkét semmiféle világi hatalom el nem rettenthette: kedve-

zőbb környülállásainkban boldogságunk előmozdításában is hasonló hazafiúi állhatatossággal fog munkálkodni. Ezáltal fogja Excellenciád eddig tett halhatatlan érdemeit még magasbra tetézni; s ezért fogják Excellenciádat még a késő maradékok is áldani.

1790. jún. 20.

VÉLEKEDÉS ÉS JAVALLÁS

AZ ÚJSÁGÍRÓK, általjában véve, a népnek majd minden más írók között legtöbbet h a s z n á l h a t n á n a k. Mivelhogy ők legtöbbféle emberektől, legfigyelmetesebben, leggyakrabban, sőt minden nap olvastatnak. De ellenben ugyanazért legtöbbet — á r t h a t n a k is. Annyival szorgalmatosabb vigyázással kellene tehát igyekezniek, hogy az i g a z s á g h o z mennél közelebb járhassanak, — legalább, hogy attól szánt-szándékkal el ne távozzanak.

„Az Igazságnak felséges képe — úgymond *Raynál* — mindenkor előttem volt. Ó szentséges Igazság! Te valál egyedül, akit tiszteltem. Hogyha lesznek munkámnak még olvasói a jövendő százakban, tehát azt akarom: hogy látván, mennyire kifejtettem én magamat minden pártos indulatokból és előítéletekből, ne tudják a tartományt, melyben születtem, ne tudják, minémű igazgatás alatt éltem, milyen hívatalokat viseltem, micsoda hitet vallottam: azt akarom, hogy mindnyájan polgártársoknak, barátjoknak tartsanak."

Így kellene minden történetírónak gondolkodni; ehhez kellene magokat minden hírközlőknek tartani. Erre a gondolkodásra *Raynált* maga a józan ész, a bölcsesség tanította. Kevesen találkoznak az olvasottabb s gondolkodóbb emberek közt, kik ebben ővele meg ne egyeznének; kik ezt helyesnek, követésre-méltónak ne találnák. Miért vagynak tehát mégis oly kevés számmal, akik, történt dolgokat s híreket írván, e nagy embernek példáját követni akarnák? — Nem szándékom, hogy valakit érdekeljek; elhallgatom igaz okait. Tudom, mely sok akadállyal kell küszköd-

niek, kivált a mi országunkban, még azoknak is, kik különben a hízelkedést, csúszást-mászást s egyébb afféle alacsonykodást lelkekből útálják. Én azonban, ki e tárgyról gyakran gondolkodtam, csekély eszem szerént azt ítélném: hogy addig is, míg majd a nemzet és király ez iránt rendelne, s e részben Anglia, Svécia, s több más országoknak boldog állapotját mi is elérhetnők, talán legjobb lenne: ott és arról, ahol és amiről nyilván, egyenesen írnunk és szóllanunk, egy vagy más, helyes vagy helytelen okból s tekéntetből nem lehet, nem akarunk, avagy nem bátorkodunk; az ilyen esetekben, mondom, legjobb volna: hallgatnunk. Mert az igazságot tudva és szánt-szándékkal megsérteni, tulajdonképpen annyit tészen, mint magát az istenséget káromlani.

Egyáltaljában: az igaz-lelkű, becsületes-szívű embernek megtilthatják ugyan (ha azok, akik hatalommal bírnak, ezzel szabad kéjek szerént élni akarnak;) hogy ezt vagy amazt a kedvetlen igazságot *ne írja*, közönségessé ne tegye: de semminémű emberi hatalom nem kényszerítheti őt arra, hogy ezt vagy amazt *írja*, *hírlelje*.

A MAGYAR NEMZETI JÁTÉKSZÍN ÜGYÉBEN

NEM KÉTELKEDÜNK benne, hogy a Pesti Magyar Teátromi Társaság nagyságtokhoz, kegyelmetekhez is folyamodott légyen, azon könyörgő levelével, mely által az országtól egy Nemzeti Játszószínnek ottan való felállítására szükséges segedelmet kér.

Ezen vármegyének egybegyült rendei helyesnek és az egész ország figyelmetességére méltónak találták a megnevezett Társaságnak ebbeli kérelmét, kívánságát. Mert:

A nemzeti nyelvnek és erkölcsöknek állapotjával együtt jár és változik a nemzetnek sorsa. Ez olyan igaz valóság, amelyről mind a régi, mind az újabb idők s népeknek történeteire tekintvén, nem lehet kételednünk. Az a nemzet, amelynek tulajdon és országos nyelve nincs, nemcsak nem szabad nép, avagy nemzet, de az európai okos világban még csak arra sem tartatik méltónak, hogy nemzetnek neveztessék.

Már pedig tudva van, és közönségesen tapasztalt s megismert

igazság az, hogy a nyelvnek és erkölcsöknek gyarapítására, kimívelésére és a nemzeti jó szokásoknak fenntartásra, a legfőbb, legkönnyebb s legbizonyosabb eszközök közül *egy* a jól rendelt Nemzeti Teátrom; ha az ti. olyan, amilyennek *kell* lennie. Azért is neveztetik közönségesen: a nyelv és erkölcsök oskolájának. Ki-ki tudja, mennyit tartottak, mennyit költöttek erre a tudományoknak és mesterségeknek néhai nagy tisztelői, az igazgatásnak fő mesterei, és minden polgári társaságoknak oly sok tekintetben követésre méltó példái: a hajdani görög és római nép. — Ki-ki látja a mai világban is, hogy nincs az európai pallérozottabb nemzetek közt csak egy is, melynek teátroma ne volna. — Egyedül mi magyarok vagyunk, kik e nélkül szűkölködünk! Egyedül mi láttatunk nyelvünk és erkölcseink elővitelének ezen egyik fő eszközével nem gondolni! Elnézzük, sőt észre sem akarjuk venni, miképpen vesztegetik azokat széjjel az országban! Elnézzük, sőt tudni sem akarjuk, miképpen nyomattatik saját országunknak fő városaiban azon jó hazafiaknak kis társaságok, kik ottan, nemzetünk s nyelvünkhez viseltető buzgó szeretetektől gerjesztetvén, játszani kezdettek és dicséretesen kezdett foglalatosságokat — oly sok, oly méltatlan akadályok közt is — mindeddig folytatták.

Ezektől, s több efféle okoktól és tekéntetektől (melyeket azonban előhoznunk nem szükséges) indíttatván, egy akarattal elvégeztük: hogy az említett Nemzeti Teátromnak felépítésére s állandó fenntartására megkívántató summából reánk esendő részt mi örömmel magunkra vállaljuk, s megadandjuk. Erre nézve meg is határoztuk, hogy e közhaszonra tárgyazó szándéknak teljesítését a jövő országgyűlésre küldendő követeink által is sürgetni fogjuk.

Mely végzésünket nagyságtoknak, kegyelmeteknek atyafiságos barátsággal tudtokra adván, teljes bizodalommal vagyunk, hogy édes hazájok iránt viseltető ismeretes szeretetekhez képest, ebbéli segedelmeket sajnálni nem fogják, hanem velünk egész hazafiúi készséggel egyetértendenek.

Olyan királlyal áldattunk meg, aki mintegy maga látszatik bennünket unszolni, hogy nemzetünk boldogságának talpkövét hová hamarább megvetni siessünk. Bizonyosan segélyteni fog őfelsége bennünket hasznos igyekezetünkben. Ne éljünk-e tehát a jó alkalmatossággal? Ne igyekezzünk-e, mind magunk, mind

maradékink sorsát ez által is boldogabb karba helyheztetni? Nyúljunk minden eszközhöz, amellyel édes hazánk és királyunknak javát, dicsőségét gyarapíthatjuk. Különben eltűnik az idő; megtörténhetik ennek forgásával, hogy hiába lesz minden jóigyekezet. Késő bánat gyötri aztán szívünket; még unokáink is kárhoztatják tunyaságunkat; *s hajdani szép nevünket gyalázat nyomja.*

Ezek mellett nagyságtoknak, kegyelmeteknek atyafiságos barátságokba s további hazafiúi szeretetekbe ajánlván magunkat, állandóul vagyunk

Kassán, Szt. György hava 10. s következő napjain, 1793. esztendőben folytatva tartatott közönséges gyűlésünkből

Nagyságtoknak, kegyelmeteknek

kész kötelességgel való
atyjokfiai és baráti
Nemes Abaúj Vármegye Rendei.

KÉRVÉNY A NÁDORHOZ

Fenséges Királyi Herceg! Főherceg és Nádor!
Kegyelmes Uram!

ENNEK A HÓNAPNAK ötödikén az itteni városi tanács két kiküldöttje jött hozzám, mint a Magyar Museum című magyar negyedévi folyóirat szerkesztőjéhez és kiadójához, és a magas Helytartótanácsnak azt a folyó év február 19-én 4503 számmal kibocsátott rendeletét mutatták fel, amelynek másolatát... legmélyebb tisztelettel mellékelem, s amellyel az említett városi tanácsot megbízzák, hogy az említett negyedévi folyóirat második kötete első füzetének összes, a kiadónál található számait lefoglalják, s azután azt is vizsgálják meg, hogy megtörtént-e, s ki által ezen szám előírásos cenzúráztatása.

Meglepődve ettől a váratlan eljárástól, de még inkább a fent idézett magas határozat tartalmától, amely szerint az említett füzetben állítólag több lázadásra uszító és a köznyugalomra káros írás található, az elöljáróban említett két kiküldöttnek, mint szerkesztő a... hiteles másolatban csatolt nyilatkozatot adtam:

ebben bennfoglaltatnak ellenállásom visszaverhetetlen indító okai; — olyan ellenállásé, amelyet minden természeti és polgári jog igazol, s csupán jogos tulajdonomnak a további magas rendelkezésig elhalasztott átadására vonatkozik, s amelyet Királyi Fenséged is bizonnyal jóvá fog hagyni, mihelyt az okokba és körülményekbe kegyesen betekinteni méltóztatik. Sietek tehát ezeket Királyi Fenségednek legalázatosabban és a lehető rövidséggel előadni, már amennyire tudniillik ilyen nagyterjedelmű és fontosságú tárgyat röviden előadni lehetséges anélkül, hogy el ne mulasszuk azt a jelentőségéhez mért fényben és szemszögből megvilágítani.

Teljes bizalommal, egy becsületes ember, egy olyan igazságos és tisztességes állampolgár öntudatával, aki vállalkozásaiban csaknem önmagát is elfeledve, semmi másra nem célzott, mint hazája javára és dicsőségére, ezzel az öntudattal és bizalommal fordulok Királyi Fenségedhez, és kérem azt az igazságot, amelyben nekem s bárki másnak ez országban részesülnie kell.

Nagy és dicső Herceg! Kétszer ért az a kitüntetés, hogy Királyi Fenségeddel személyesen beszélhettem, s közelebbről megismerkedhettem. De végtelen sokszor, és a hazafi mély érzésével örültem nemzetem szerencsés választásán, amellyel Fenségedet, Kegyelmes Herceg, szabad akaratából maga fölé, a szeretett királya után következő első helyre emelte. Mert felismertem magas küldetését, s lelkemben előre láttam, mennyi szerencsében, menynyi jótéteményben lesz majd részünk egy ilyen herceg jóvoltából, akiben ilyen nagy lehetősége van annak, hogy milliók ember-istenévé legyen. És habozhatok-e csak egy pillanatig is, hogy a legteljesebb bizonysággal várjam: Fenséged és a törvények hatalmas védelmében semmi jogtalanság nem történik velem? Lehet-e egyáltalán hinnem, hogy ebben az immár valóban nem olyan sötét országban, egy meglehetősen jól elrendezett államban, békesség idején ily könnyen veszélybe kerülhet, ily könnyen megsérülhet a tisztesség, a személy biztonsága s a tulajdon joga? Nem, Kegyelmes Uram! itt nincs helye kétségnek, s így közelebb lépek célomhoz.

Nem csupán folyóiratunknak egyetlen, a magas kormányszék előtt oly veszélyes és gyűlölködő módon lefestett füzetéről van szó. Nem; az egész intézmény megsemmisítése vagy további léte forog szóban. Az egészséges felvilágosodás, a hazai nyelv és iro-

dalom ügye, a sajtószabadságé, amely pedig mindenki kívánsága, s a nemzetnek és királynak már három évvel ezelőtt egy valóságosan érvényben lévő törvény által kinyilatkoztatott akarata; és végül a magam politikai létének ügye, ami kockán forog.

Az intézmény, vagyis a nemzeti nyelv és irodalom néhány barátjából álló Társaság, amely a Magyar Museum c. folyóiratot kiadja, már 1788 óta fennáll. Tervezetét nekem, a szerkesztőnek, már 1791. május 5-én, egy ugyanazon év ápr. 5-ről kelt 5494 sz. magas rendelet értelmében az itteni királyi kamarai igazgatóság útján a nagyméltóságú kormányszékhez fel kellett terjesztenem. Mivel pedig ez a tervezet ezen időszakos mű egész végcélját és elrendezését magában foglalja, bátorkodom azt ismételten... csatolni.

Azt a füzetet, amelyet, hallomásunk szerint, tekintetes és nemes Sáros vármegye feladott, és éppen most olyan gyűlölködő módon lefestett s amelyet most el kellene kobozni:

1. a cenzúra jóváhagyásával,
2. már 1790-ben nyomtatták ki, és
3. mind Magyarországon, mind Erdélyben mindenütt nyilvánosan árusították.

Az 1.-hez tartozó bizonyítékokat... legalázatosabban csatoltam. Továbbá: a... csatolt füzet kiadásának dátumából is kiviláglik, hogy azt nem 1792-ben nyomták ki, amikor a példányokat postán szétküldték az előfizetőknek. Csupán mivel a meglehetősen nagy számban kinyomtatott példányokból még elég nagy mennyiség visszamaradt, kezdtük ezzel az évfolyamot és nyomattuk újra a már nem megfelelő címlapot. Sőt éppen ezt a füzetet választottuk a fentemlített tervezetet megvilágosító példának, amikor arra kértünk legmagasabb engedélyt, hogy a jövőben a lapot postán küldhessük, s ezt meg is kaptuk. Különös és meggondolásra érdemes tehát, hogy egy önmagában is oly hosszú időn át minden gyanútól ment, sőt azt mondhatom, szokatlan tetszéssel fogadott művet csak most, negyedik évében adnak fel mint veszélyest, és a köznyugalmat megzavarót.

Egészen világos, és hitelesen igaz tehát, hogy én ennek a füzetnek, mint egyáltalán az egész műnek, kiadásával nem vétettem, a cenzúra-előírások ellenére nem cselekedtem, gonosz célzat legkevésbé sem vezetett; ennek következtében a még meglévő példányok tőlem jóvátétel nélkül semmiképpen el nem ko-

bozhatók anélkül, hogy jogos és valóban minden vonatkozásban nagyon is drágán megszerzett tulajdonomon — amelynek pedig minden polgári társadalomban szentnek és sérthetetlennek kell lennie — a közbiztonság nem kis kárára sérelem ne esnék. Bízván így álló ügyem jogosságában, teljesen Királyi Fenséged magas bölcsességére és a nagyméltóságú Helytartótanács igazságszeretetére bízom magamat. Meg vagyok róla győződve, hogy őmagasságaik, miután tájékozódtak a dolgok való állásáról, nem fogják megengedni, hogy egy vezetésükre bízott állampolgárt ok nélkül megsértsenek, s még kevésbé, hogy a hazának tett szolgálataiért — tűnjenek fel azok bármily jelentékteleneknek — károsodással jutalmazzanak, és a közjó előmozdítását célzó fáradozásaiért üldözzenek.

Nem mulaszthatom el azonban, hogy legalázatosabban arra ne kérjem Királyi Fenségedet, kegyeskedjék nekem itt még csupán egy kérdést és megjegyzést engedélyezni; oly kérdést, melyet hazám jóléte kíván, s oly megjegyzést, amely véleményem szerint az általános tapasztaláson alapul. Feltéve, hogy a sokszor említett füzetben található egyik vagy másik darab ma az annyira megváltozott korviszonyok közt valóban megbotránkoztató, vagy félremagyarázható lenne, nem lenne-e — még ebben az esetben is — előnyösebb, a politikai szabadság alapelveinek (amelyek nélkül pedig egyetlen nemzet sem érdemli meg, hogy szabadnak, egyetlen alkotmány sem, hogy jónak, rendezettnek és biztonságosnak nevezzék), nem lenne-e ezen alapelveknek megfelelőbb, egy ilyen füzet irányában, még magának Józsefnek legbölcsebb ítélete, dicső példája és kifejezett akarata szerint is, türelemmel lenni, és megengedni, hogy azt akadály nélkül elküldjék az előfizetőknek, mint hogy azt néhány gonoszul magyarázható, vagy esetleg valóban élesen hangzó részlete miatt erőszakkal elnyomják, hogy mind az olvasók, mind a kiadók tulajdonát elvegyék, s egy ilyen tilalommal a közönség figyelmét és kíváncsiságát éppen felkeltsék? Hiszen ismeretes és a következmények által számtalanszor igazolt tény, hogy ilyen esetekben nem alkalmasak az erőszakos eszközök, hogy a kényszer oktalan és mindig a céllal ellenkező hatást vált ki. Jelen eset is világosan és a kelleténél is jobban bizonyítja ezt. Amikor híre terjedt, hogy az említett vármegye egy valaki besúgására helyesnek találta és elhatározta a Magyar Museumot felsőbb helyen feladni, kezdetben

kitalálásnak vélték ezt és mosolyogtak rajta. Mert azt, hogy napjainkban odáig juthatunk, hogy egy olyan mű elnyomását kívánják, amelyet öt év óta füzetenként kinyomtatnak, mindenfelé nyilvánosan árusítanak, amelyet a hazai irodalom minden barátja egész Magyarországon és Erdélyben legalább is névről régóta ismer; olyan művet, amelyben minden rangú és felekezetű, kiváló érdemű és közismerten becsületes férfiak, akik minden gyanúsítás fölött állnak, nevük aláírásával adták közre munkáikat: egy ilyenféle kívánalom valódiságát senki sem akarta elhinni. Amikor azonban ez a hír azzal a kiegészítéssel újult fel és igazoltatott, hogy a II. kötet 1. füzetét csakugyan feladták, és úgy látszik be is tiltják, akkor általánosan felébredt a kíváncsiság. Még azok is olvasni akarták, akik különben nem nagy barátai az irodalomnak. Azok pedig, akik már régebbről jobban ismerték a művet, újra elővették. Olvasták és elgondolkoztak, de semmi mást nem találtak, mint a XII. sz. alatt egy már 1789-ben elmondott és 1790-ben közre bocsátott, azért azonban semmiképpen nem büntetendő jövendölést, azután két költő panaszát, akik a panaszt örömmel és aggodalommal vegyítették, de mégsem kemény szavakkal fejezték ki, valamivel szabadabban lélegzettek, s ha izgatott érzéseik árja talán el is ragadta őket, mégis egyetértésre, óvatosságra, valódi derék hazafiságra intettek, és minden elhamarkodott lépéstől óvtak; manapság persze, hidegebb vérrel és érettebb ésszel, sajátmaguknak is ferdének és egyoldalúnak tűnhetnék fel némely olyan kijelentésük, amelyeket azonban menthet a kedélyek akkori általános hangulata, sőt a jogról és szabadságról még uralkodó, nem mindig tisztult elképzelés; ezek egyébként is olyan kijelentések, hogy a tekintetes és nemes vármegye ezekre nem gondolhatott. Ilyesmit tartalmazott a feljelentett két, illetve három darab. És valóban túl szigorú és igazságtalan dolog volna, bennük más értelmet keresni és találni. Az emberek tehát elgondolkoztak, s mindenütt úgy látták, hogy a hazánkban már egyébként is túl erősen és akármelyik civilizált európai országnál talán sokkal jobban korlátozott gondolat- és sajtószabadságnak még egyre szűkebb határokat szabnak, ahelyett, hogy a nyilvánvalóan haladó műveltségnek és felvilágosodásnak viszonylag megfelelő lépésekkel előre mennének. Kegyelmes Herceg és Nádor! Úgy vélem, s talán nem jogtalanul, hogy hazám jobb és tekintélyesebb részének érzületéről, kedélyvilágá-

ról s hangulatáról némi ismeretet szereztem. Ennek tudatában, ennek a tapasztalatnak birtokában, s azzal a legjobb, legártatlanabb szándékkal, amely egy becsületes embert s tisztességes hazafit vezethet, bátorkodom kimondani: „A felvilágosodás jótékony fénye már annyira elterjedt Magyarországon, hogy a sajtószabadság még nagyobb korlátozása napról napra terhesebb lenne, és hamarosan — talán hamarabb, mint bizonyos emberek gondolnák — általános elégedetlenséget hozna magával." Azok a férfiak, akik megfigyelték nemzetük művelődésének haladását, szellemi képességeinek kifejlődését, azok a férfiak, akiknek helyén az eszük és szívük, s akik oly szerencsések, hogy Fenségeddel együtt ülhetnek az állam kormánykerekénél, ők döntsék el, igazat mondtam-e ebben, vagy tévedtem. Bizonyos, hogy József igaz, de általánosan félreismert szándékait napról napra inkább megismerik, legbátrabb tettének, halhatatlan jócselekedetének értékét egyre jobban és jobban méltányolják, mind komolyabban és komolyabban becsülik az emberek.

Ezzel be is fejezném jelen legalázatosabb önigazolásomat, mint szerkesztő bízvást bocsátanám folyóiratunk sorsát Királyi Fenséged és a nagyméltóságú Helytartótanács legkegyelmesebb ítéletére, és mindenesetre bizalommal várnám a körülményeknek megfelelő döntést: ha nem lennék egyúttal azon két költő egyike, akiknek verseit mint veszélyeseket és izgatókat feljelentették. Mert a 63. lapon található XIII. számú második, pontosabban harmadik darab szerzője egy ex-jezsuita. (Amely körülményt azért tartom itt szükségesnek legalázatosabban megemlíteni, mert túlságosan is jól tudom, milyen messzire képesek egyesek elmenni, akik fontosnak találják, hogy olyan becsületes és tevékeny férfiakat, akiknek gondolkodásmódja és törekvései nem felelnek meg az ő ízlésüknek, mindenfelől gyanúba keverjenek; — egyesek, akiknek meggondolatlan gyűlölködésére új példát mutat a III. alatt csatolt, s itt Kassán kinyomtattatott és megkívánt Retorsió. Ebből a darabból látni lehet, hogy milyen gyűlölködéssel és kaján rosszindulattal írják az elöljáróban közölt versezetet egy egész rend terhére; amelynek pedig nyilvánvalóan tisztességes szándékai vannak és kell hogy legyenek; amely rend tagjának lenni azonban nincs szerencsém.)

Igenis, bölcs és dicső Herceg! megvallom, hogy én vagyok az 56-tól a 62. lapig közölt költemények szerzője. Azt sem akarom

egyáltalán tagadni, hogy az első, az 56. lapon lévő, valóban élesen hangozhatik. Ezért manapság, hogy félreértésre alkalmat ne adjak, nem is adnám közre. Mindezt nyíltan megvallom, ugyanakkor azonban lelkem mélyén jól érzem, hogy nem érdemlek ezért büntetést. Kegyeskedjék Királyi Fenséged kegyelmesen meghallgatni, és a következő körülményeket bölcsen mérlegelni. Fenséged szelleme túl nagy, és mindenen felülemelkedő, hogysem egy oly férfi szerény bátorsága miatt megsértődnék, aki elrejtve azon sötét helyzetben, amelybe a sors állította, s az igazság tiszta szeretetétől vezettetve a nagyvilág finomabb nyelvét soha nem tanulta.

Az első darab (No XII.) tehát, amelyet most, 1793-ban veszélyesnek és lázítónak minősítenek, amint a rajt lévő évszám nyilván bizonyítja, már 1789-ben készült és a... csatolt végzés értelmében 1790-ben cenzúrázva nyomtattatott. A körülményeknek ilyen állása eléggé megmutatja, hogy a verset egészen más szempontból kell megtekinteni.

Immár a harmadik kormány az, amely alatt ennek a darabnak megjelenése óta élni, és a belső nyugalmat élvezni szerencsések vagyunk. Már maga ez elég figyelemreméltó.

Amikor továbbá ugyanez a kis költemény a II. kötet 1. füzetében 1790-ben nyilvánosságra került, valamint amikor ugyane füzet még el nem kelt példányait 1792 elején az előfizetőknek postán szétküldtük, még Lipót uralkodott, a bölcs, jóságos emberbarát, a jótékony, általánosan szeretett és tisztelt király. Hogyan és miért magyaráznak tehát e költeménybe olyasmit, ami nincs benn? Miért tulajdonítanak nekem olyan, a közbékére káros szándékot, amely nem vezetett? amely nem is vezethetett? olyan szándékot, amely azon kormányzat idején semmi más, mint nevetséges nem lehetett volna? Őrültnek kellett volna lennem, ha, olyan király alatt, olyan körülmények között, a kedélyek olyan hangulata közepette (1792-ben), béke idején olyan szándék vezetett, s ha egyetlen nyolcsoros kis költeménytől olyan hatást vártam volna. És ilyesmit talán mégsem tételez fel rólam a tekintetes nemes vármegye; különösen akkor, ha olvasta többi, ugyanazon folyóiratban megjelent verseimet és dolgozataimat, amelyekben nem lehet fel nem ismerni egy hazájához, királyához és a monarchiához hű, becsületes állampolgár érzületét. Mi van tehát az említett kis költeményben, ami ennek — az egyetlen tekintetes ne-

mes varmegyenek (amelynek buzgalma iránt egyébként köteles tisztelettel viseltetem) annyira szemet szúr, holott folyóiratunkat, amint ezt szerkesztőként bizonyosan tudom, éppen ott ismerik és olvassák a legkevésbé.

Ez a kis költemény nem más, mint annak a talán túlzott erővel kifejezett érzésnek versbe foglalása, amely minden emberbarátot, minden gondolkodó, érző, szabadságszerető férfit eltöltött annak a nagy, népeket megrázó eseménynek láttára, amely négy évvel ezelőtt egész Európát csodálatba ejtette. Egy költő érzései ezek, aki az emberiség történelmének birodalmát kutató szemmel és érző szívvel bevándorolva, már régóta gondolkozott a szenvedő emberiség méltatlan sorsán, s akit ez a nagy, még soha nem látott és hallott világesemény hirtelen meglepett. Jaj neki, ha nem érzett volna együtt vele; ha lelke olyan rettenetes látvány előtt érintetlen maradt volna! Akkor nem lett volna már értelemmel megáldott társadalmi lény, sem gondolkodó ember, sem magyar. És jaj a megvetésreméltó nézőnek, az alacsonylelkű rabszolgának, aki költőnek véli magát, és ilyen látvány előtt érzéketlen marad! Az emberiség csalárd ellensége ő, az erkölcs és igazság ellensége. Megvetésreméltó önző, aki mindenütt a maga drága énjére tekint; eladó mindenkinek, aki megveszi.

Vagy hogyan! — lehetséges volna, hogy egy nemzet körében, amely pedig szabadnak érzi magát, egy országban, amelynek már régóta olyan alkotmánya van, amilyennel sok más nemzet nem dicsekedhetik, és amelyet egy szomszédos, immár elnyomott nép annyi véres kísérlet s minden erejének megfeszítése árán, egész politikai létének kockára vetésével sem tudott kivívni és biztosítani; lehetséges volna, hogy egy ilyen országban, egy szelíd és általánosan szeretett király alatt valóban ne legyen szabad az írónak — a más országokban is legyőzött kényuraság bukásán hangosan örülnie, és a maga szerencséjén annál szívesebb érzelemmel örvendeznie? És egyáltalán, valóban büntetésre méltó-e egy szabad nép költője, ha sikerült neki, hogy azt a halhatatlan gyűlöletet, amelyet mindenféle igazságtalanság és tirannizmus iránt érez, olvasója kebelébe is átplántálja, hogy benne önnön méltóságának érzését, az okos, a természettel és a társadalom céljaival összhangzatos szabadság szeretetét, a hazaszeretetet és következésképpen a haza fejének és védőjének, a jóságos és emberséges királynak szeretetét is felkeltse? Büntetésre méltó lenne-e ezért

valóban? — Isten, aki szabadnak és értelmesnek teremtette az embert, mentse meg hazám fiait az ilyen érzülettől!

Valóban óvakodni fogok attól, hogy annak a rettenetes anarchiának és mindazon szörnyűségeknek dicsőítőjévé legyek, amelyek ezt a kezdetben minden más korábbi állam-átalakuláshoz mérten oly szép, oly sok jót igérő forradalmat kísérték és meggyalázták. Nem, bizonyosan nem ez a véleményem. Ellenkezőleg: világos és félreérthetetlen szavakkal kijelentem, hogy — meggyőződésem és belátásom szerint — nevetséges bolond, vagy cégéres álmodozó lenne az, aki Magyarországon a dolgok ugyanilyen felforgatását kívánná, s látni akarná. Hisz aligha lenne boldogtalanabb ország a földön, alig lehetne valahol rettenetesebb káoszt elképzelni, mint ha a magyar monarchiában forradalom törne ki; itt, ahol annyira eltérnek egymástól a népcsoportok, annyira különböznek nyelvükben, vallásukban, nevelésükben és az ezekkel együtt magukba szívott gyűlölködő előítéletek és érzületek által, ahol annyi eltérő, alig egyesíthető szándék és érdek oly erősen keresztezi egymást — ahol csak a közelmúltban kezdett nyilvánvalóbban kifejlődni a közszellem; s ahol végül — qui utilitatem civium sic tuentur, ut quidquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum — ahol, ezek a beláthatatlan bajokkal — amelyekkel a boldogtalan visszavonás szelleme a hazát fenyegeti — a törvények értelmében és védelme alatt szembeszálló, önmegtagadó, valóban nemes férfiak még olyan ritkák és elszigeteltek. Mennyi baj, mennyi pusztulás következnék ebből! — és mégsem állhat emberi hatalom jót a jövőért. Mert erre a most látszólag oly nyugodt államra is rákerül a sor. A változások a természet művei, amely soha meg nem áll. Beletartoznak a teremtés nagy tervébe. S hol van az isten, aki ezt megváltoztatná? Igen, eljön biztosan az idő — előbb vagy utóbb; amikor a körülmények nyomásának nem lehet többé ellenállni. Most kell tehát okos, a kornak és a nép jellemének megfelelő eszközökkel megelőzni a bajt. Lassan kell ugyan és biztosan, mint a természet, előrehaladni, és az emberek lelkületét előkészíteni. Az értelmet kell felvilágosítani, az észt meggyőzni, hogy az akaratot vezetni lehessen. Ezt nem lehet másképpen, csak az ész és jószándék általános elveinek megfelelő és a társadalom célját szolgáló nevelés által; és sok jó fejjel és szívvel megáldott férfiú együttműködése által elérni. Boldog az ország, ahol ez történik, és dicső a kormányzat, amely

az ilyen férfiakat megvédelmezi. Ahol az emberek az államhoz való viszonyaikat, a társadalom előnyeit felismerték, és az ebből származó kölcsönös kötelezettségeikről világos fogalmat alkottak — ahol szabadon hozott, s az általános jólétet biztosító törvények uralkodnak; ott nem kell semmiféle felfordulástól félni, ott egyesek hangja nem kelthet általános elégületlenséget, és nem zavarhatja meg a nyugalmat. Hazai történelmünk különböző korszakai elég bizonyítékot szolgáltatnak ehhez, ha nem beszélne elég érthetően már minden idők és népek köztapasztalata.

Második költeményemre vonatkozóan semmit sem tudok mondani azonkívül, hogy több olyan kijelentést tartalmaz, amelyeket most már, érettebb ésszel (amint ezt fentebb már említettem) magam is kárhoztatok; ezek azonban éppen olyanfélék, hogy a többször említett vármegye feljelentésében nem lehetett róluk szó. Ezt a költeményt ugyanabban az évben (1790) háromszor, és mindig engedéllyel nyomtatták ki, éspedig nemcsak az itteni cenzúráéval, amelyet ezért talán figyelmetlenséggel lehetne vádolni, hanem magával — a valóban nem engedékeny bécsi cenzúráéval. Sőt még a Hadi Történetek című újságban is megjelent akkor. (1790. 586. l.) Ezek a versek tudniillik oly ártatlanok voltak akkoriban, és a közvéleménnyel annyira megegyeztek, hogy álmában sem jutott volna senkinek eszébe a szerzőnek büntetésre méltó szándékot tulajdonítani. Ebben az öröménekben is vannak ugyan panaszok, de valóban elszenvedett, és nem költött bajok miatt. Ezek a panaszok pedig mégsem igazságtalanok, és nem ártalmasak. Le mécontentement qui s'évapore, n'est pas celui qu'il faut redouter. Les révoltes naissent de celui qui renfermé s'exalte par la fermentation interieure, et se développe par des effets aussi prompte que terrible. Même dans un État despotique il faut laisser au peuple la liberté de se plaindre, qu'il soulage. Röviden: az sértette meg a nemzetet, aki az e költeményekben kifejezett — méghozzá későbbi törvények által igazolt — panaszokat büntetésreméltóknak tartja.

És most méltóztassék Királyi Fenséged a következő okokat és körülményeket még egyszer legkegyelmesebben figyelembe venni, és azután magas bölcsesége, az igazságosság és méltányosság alapelvei szerint ítélni.

1. Folyóiratunk feljelentett számát, ahogy ezt már alaposan megmutattam;

a) 1790-ben,

b) a cenzúra engedélyével nyomták ki, és

c) mindenfelé nyilvánosan árusították, de

d) mégsem tartották sehol gyanúsnak, s még kevésbé zavartkeltőnek, ellenkezőleg

e) mint egy nyilvánvalóan a közjót szolgáló intézmény művét kitüntető elismeréssel fogadták, és

f) megjelenése óta csak egyetlen vármegye, és ez is csak most, állította ilyen hamis fénybe; pedig hiszen,

g) a Magyar Museumot minden más megyében hasonlíthatatlanul többen olvasták.

2. h) A fent nevezett költeményekben semmi sincs, ami királyomnak akár legfelségesebb személyét, akár fenségét megsérthetné.

Sőt abban az egész kötetben nincsen egyetlen füzet sem, amelyben az ellenkezőnek bizonyítékai ne lennének találhatók, és annak az őszinte szeretetnek és mély tiszteletnek kinyilvánított jelei, amellyel jótékony, emberséges királyunk iránt viseltetünk. A kis nyolcsoros költemény általában a kényurak ellen szól; az emberiség azon ellenségei ellen, akik játékszernek, semminek tartják alattvalóik életét és nyomorúságát. Hogy vannak ilyenek, azt bizonnyal nem vonja kétségbe senki sem. A művész oly képet festett róluk, amelyen kevés, de találó vonással vannak jellemezve. És ha jönne egy szentségtörő, s a legjobb, a legemberségesebb királyra alkalmazná a képet, hogyan! a művész lenne akkor a bűnös? Semmiképpen nem esett tehát

i) ezáltal sérelem a fennálló államalkotmányon, az erkölcsön vagy valláson. Ez világos, mint a nap. Egyáltalán

k) semmi nincs ebben a munkában, amit bármely jónevelésű és olvasni szerető magyar más nyelveken ezerszer ne olvasott, és mindennapi beszélgetésben ne hallott volna. És

l) csak a nemzeti nyelven lenne tilos hasonló dolgokat olvasni? Békétlenebbek vagyunk mi, mint mások? Kevésbé szabadok vagyunk?

Szomorú és lesújtó lenne ez minden magyarra, minden gondolkodó emberre nézve! — De nem, az állam kormánya túlságosan is jó kezekben van, hogysem valaha is idáig juthatna a dolog. Az értelem, az egészséges józan ész, a méltányosság és a közjó ellenségei itt nem győzhetnek.

Legalázatosabb kérelmem tehát, amellyel Királyi Fenségedhez fordulok, a következő: méltóztassék Fenséged kegyesen elrendelni, hogy vagy

1. hagyják meg birtokomban egész tulajdonomat, és engedjék meg a még meglévő hetvenöt példány elküldését azoknak, akik meg akarják venni ezeket, annál is inkább, mivel a betiltás célját úgy sem lehet már elérni; emellett folyóiratunk olvasói az előfizetők kinyomtatott névjegyzéke szerint olyan helyzetűek és műveltségűek, akiknek körében még szabadabb szellemű darabok sem tennének rossz hatást; tehát ebben semmi veszélytől nem kell tartani. Vagy ha mégis ok lenne az aggodalomra, azt kérem legalázatosabban, hogy

2. a betiltást a megbotránkoztató darabok kiszakítására korlátozzák, hogy a nyomtatványokat legalább csonkán szét lehessen küldeni. Abban az esetben azonban,

3. ha a füzetet összes indokaim ellenére is elkobozzák, azt kívánom, hogy jogos tulajdonomat megfizessék; és pedig úgy, hogy ne csupán ennek a hetvenöt példánynak megszabott árát (darabonként huszonnyolc krajcár) térítsék meg, hanem a többi három füzetből is ugyanannyi példányt ugyanezért az árért vegyenek át, mert a mű különben csonka és eladhatatlan lenne.

A legalázatosabban, de bizalommal telve könyörgök Királyi Fenségedhez ezért az igazságtevésért; és teljesen alázatos kérésem jogos voltára hagyatkozom. A folyóirat további sorsa, valamint polgári boldogulásom most már attól a legkegyelmesebb ítélettől függ, amelyet Királyi Fenséged, vagy maga Őfelsége kimondani kegyeskedik.

Azt gondolom egyébként: nem kell aggódnom amiatt, hogy magában ebben az én mostani önigazolásomban valami túl bátor szavakkal elmondottnak tetszhetnék. Olyan férfi, aki enynyire nyíltan szól, nem törhet gonosz célra, nem lehet rossz polgár. Minden tisztességes embernek kötelessége, hogy ott, ahol szükséges, úgy nyilatkozzék, ahogyan gondolkozik. Az én vélekedésem jó, szándékom tiszta. Lehet, hogy helytelenül fejeztem ki magamat, az is lehet, hogy tévedtem; de beszennyeztem volna lelkiismeretemet, ha másként írtam volna, s úgy gondoltam, félreismertem, vagy megsértettem volna Királyi Fenséged fennkölt gondolkodásmódját, ha azt, amit igaznak ismerek és tartok, elhallgattam, vagy mentségemre el nem mondtam volna.

Tudom ugyan, hogy bátor nyíltságommal még több, és erősebb ellenséget szerezhetek magamnak. Hatalmuk, befolyásuk káromra lehet. De azt is tudom, hogy ügyem igazságos, hogy minden becsületes ember, minden jóhiszemű magyar ügye. Hazámnak akartam szolgálni. Felvilágosodásának előbbre vitele volt végcélom, tetszése dicsőségem; és annak tudata, hogy helyesen cselekedtem, egyetlen édes jutalmam. Jó nekem, ha károm is neki szolgálhat. Ha, amint remélem, igazságot szolgáltatnak nekem, s ha azt a magasabb védelmet, amelyre ilyen vállalkozásnak okvetlen szüksége van, nem tagadják meg tőlem: nem fogok megszünni, hogy a közjó szolgálatában, barátaimmal együtt, legjobb erőm és tudásom szerint a jövőben is tevékenyen közreműködjem. De ha olyan szerencsétlen leszek, hogy nem részesülök kedvezőbb ítéletben, akkor óvakodni fogok attól, hogy továbbra is olyan mű szerkesztője legyek, amelyet hazám legfőbb helye veszélyesnek és elkobzásra méltónak tart; jóllehet ez az első, és immár egyetlen ilynemű folyóirat, amelyet a hazai irodalom felmutathat.

Királyi Fenségednek

legalázatosabb szolgája,
a Magyar Museum szerkesztője
Batsányi m. p.
kamarai kancellista

Kassa, 1793. ápr. 15-én.

ABAÚJ MEGYE FELTERJESZTÉSE A SAJTÓSZABADSÁG ÜGYÉBEN

Fenséges örökös királyi Herceg, Ausztria Főhercege stb.

NEM CSEKÉLY gonddal töltötte el lelkünket a nagyméltóságú királyi Helytartótanács több rendelkezése, amelyekből tudomásul vettük, hogy több újabban megjelent könyv a tiltottak közé soroltatott.

És ámbár joggal föltételezni és remélni tartozunk, hogy e Kormányszéknek semmiképp sem hiányoztak az okai e művek eltiltására: az illető könyvek tartalma nem ismeretes előttünk; a *cen-*

zoroknak egy idő óta fokozódó *szigora* viszont mindenfelé panaszolkodást kelt, sőt a *nemzet közvéleménye* általánosan elítéli: ennélfogva jogos gond szállott meg bennünket, hogy a *sajtószabadság*, még mielőtt megfelelő módon szabályozható volna, a király és ország kifejezett akarata ellenére veszélyben forog. Bárhogyan is áll a dolog, tagadni nem lehet, hogy azok az emberek, akikre a könyvek felülvizsgálásának gondja bízva van, egyenesen a *nemzeti kultúra kulcsát* tartják kezükben. Véleményünk szerint óvakodnunk kell tehát attól, hogy mialatt fejedelmünk figyelmét a *háború* súlyos gondjai elvonják, a közboldogulásnak ily jelentős támaszát, a köznek helyrehozhatatlan kárára, semmibe vegyék; ezt hamarosan mi magunk is fájlalnánk, de a késő utókor is méltán kárhoztathatná gondatlanságunkat, vagy éppen szemethunyó viselkedésünket.

Halhatatlan emlékezetet szerzett magának úgy a hazai, mint a külföldi történelem évkönyveiben ama hajdani dicsőséges magyar király, *I. Mátyás*, aki a könyvnyomtatásnak országunkba való meghonosításával elsőnek tett hathatós lépést nemzetünk műveletlenségének megszüntetésére; ily módon a szellemi művelődés terét megnyitván a magyarok előtt, észrevétlenül megszüntette annak kényszerűségét, hogy külföldről hívjunk be tudós férfiakat, akik *tekintélyük* súlyával ezt a szerencsétlen, önhibáján kívül tudatlan népet annyi századon át az igazi boldogulás célpontjától visszatartották.

Éppen e nyomdászat mesterségének segítségével, mely annyi jót hozott az emberi nem számára, korunkban immár eljutottunk oda, hogy semmiképp se lehet többé szemet hunyni az előtt, hogy a *sajtóból* származó végtelen sok haszon jóval felülmúlja azokat a károkat, melyek a véle való visszaélésből származhatnak (s amiket a sajtószabadság ellen némelyek oly buzgón sorolnak fel).

Maga az elhunyt felséges II. József császár nagyon is tudatában volt annak, hogy a fejedelmeknek elsőrendű érdekük, hogy a nemzetnek könyvek írására irányuló buzgalma el ne fojtassék, és éppen ezért azt akarta, hogy a polgári és politikai szabadságnak e *szent* védbástyája *örökkévaló* legyen a magyar nemzet számára is; s ezzel az üdvös előrelátó tettével annyira felbuzdította hazánk fiainak lelkét, hogy szívesen és hálásan tehetjük az irodalomnak, különösen a *magyar* irodalomnak, új korszakát az ő virágzó kormányzásának idejére. Az irodalom föllendítésére való

törekvés és nemzeti nyelvünk fejlesztésének buzgalma magyar íróinknál mindmáig tart ugyan, sőt azt tapasztaljuk, hogy számunkra az 1791. 15. *törvénycikk* oltalma és védelme nem csekély ösztönzést jelentett az írásra: azonban mégsem hallgathatjuk el, hogy, ha a magas *Kormányszék* hathatós közreműködése a *cenzorok* mai túlzott *szigorát* — legalább is az országgyűlés által a közeljövőben történő szabályozásig — a méltányossághoz és igazságossághoz képest nem fékezi — a hon polgárainak eme dícséretreméltó buzgalmának gyönge fűként el kell fonnyadnia.

Ha tévedésektől és hamis elvektől hemzsegő könyvek is kerülnek kiadásra, mindenesetre még ezeket is jóval bölcsebb dolog az emberek lelkének meggyőzése céljából *érvekkel megcáfolni*, mintsem elfojtani. Ezt azok, akiknek érdekük, annál inkább szem előtt tarthatják, és annál könnyebben és gyorsabban feltárhatják az igazságot, minthogy azok a bizonyos elvek, éppen, minthogy hamisak, minden megalapozásnak híjával vannak. Arról pedig bárki is hiába próbálna meggyőzni bennünket, hogy akár általában az embereknek, akár a mi polgárainknak, akkora a romlottságuk, hogy többre becsülik a sötétséget a világosságnál, vagy a tévedést a felismert igazságnál. Hiszen maga a természet alkotója is azt akarta, hogy az embert, minthogy különb a többi élőlénynél, az *Ész* irányítsa és kormányozza.

S az idő tekintetbe vétele se tanácsolhat mást. Százados tapasztalat tanított meg arra, hogy a *tanulmányokat büntetéssel sújtani* mindig méltatlan, vészteljes, és a jól rendezett állam alapelveivel ellentétes dolog. Hiszen, miként a római *Annales* ama bölcs szerzője mondja, a *megbüntetett géniuszoknak csak nő a tekintélyük.* Ha pedig gyakran éppen a legjobb és legkiválóbb könyvek kerülnek a *tiltott könyvek jegyzékébe,* akkor már éppenséggel oda fejlődik a dolog, hogy szemmel láthatólag mindenfelé *hamarább megismerik s lázasabban keresik és olvassák* a tiltott könyveket.

De azt sem tudjuk belátni, mért kellene az írás szabadságát a *mi* országunkban szűkebb korlátok közé szorítani, mint *Európa* többi népeinél, akik — látjuk — a köz javára büszkén használják fel a sajtószabadságot. A magyarok szelleme egész bizonyosan sokkal szilárdabb királya, és az állami közösség iránti hűségében, mintsem hogy ezekkel ellentétes elvek felé hajoljon, még ha ismételten találna is efféléket ilyen könyvekbe elhintve. Ennek

az országnak fejedelmei, akik a törvények szerint kormányoznak, és inkább azt akarják, hogy szeressék őket, mint azt, hogy féljenek tőlük, sokkal nagyobb biztonságban vannak, mintsem hogy akár a legcsekélyebb mértékben is félniük kellene a rágalmazók rosszakaratú tollától, amely netán a kölcsönös szeretet és bizalom kötelékének elszakítására törekszik.

Egyébként korántsem az a szándékunk, hogy úgy tekintsük a helyzetet, mintha a könyvek írásának és kinyomtatásának szabadsága már korlátlanul be volna vezetve. Efelől maga az ország a királlyal együtt fog határozni, mikor az ideje eljön. Mi csupán azt sürgetjük, hogy szabjanak határt a *cenzorok önkényének;* hogy azoknak a hazai íróknak, kik a tudományt és irodalmat művelik, adják meg az őket megillető szabadságot és tiszteletet, s mindenesetre vegyék figyelembe a *nemzet törvényét, érzületét és akaratát.*

Egyébként jóindulatukba és magas kegyeikbe ajánlva magunkat, maradunk királyi Fenségednek és a nagyméltóságú királyi Helytartótanácsnak alázatos, lekötelezett, és készséges szolgái.

Abaúj vármegye közönsége

1793. jún. 10-én Kassán tartott közgyűlésünkből.

A „VÉDŐIRAT"-BÓL

1787-BEN MENTEM Kassára. A kamara mindennapi munkáitól elfoglalva, azokat az órákat, melyeket a sorstól juttatott kis hivatalom szüntelen mechanizmusa meghagyott számomra, az irodalom tanulmányozásának, és elhanyagolt, s akkor még úgyszólván minden hitvány alak közönséges gyalázkodásának kitett hazai nyelvünk művelésének szenteltem. Minthogy előre láttam, hogy saját erőmmel elszigetelten semmit, vagy igen keveset fogok használni, hiszen a szerencse oly adományaival sem voltam ellátva, melyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy nemzetem közjava iránti lángoló buzgalmam és törekvésem dúsabb gyümölcseit hozhassam napvilágra, követtem Orczy Lőrinc báró tábornoknak, e halhatatlan emlékezetű férfiúnak tanácsát — akit alig

emlegethetek könnyek nélkül, de sohsem szabad említenem hálás lelkem gyöngéd megilletődése nélkül, s akit több éven át jó és gondviselő atyám gyanánt tiszteltem. Ő, midőn Pestről az említett városba távozóban voltam, több ízben tanácsolta és lelkemre kötötte, hogy társuljak az irodalom ottani művelőivel, név szerint különösen a híres hazai költővel: Baróti Szabó Dávid tanárral, és valami árkádiai társaságfélét alapítsunk; azért, hogy az irodalom ügyét közös erővel mozdítsuk elő, és más honpolgároknak is példánkkal ösztönzést adjunk, s idők múltával talán valami effajta nagyobb vállalkozásnak alapjait is megvessük. Tehát barátainkkal tanácsot tartva, abban állapodtunk meg, hogy a mondott célt előmozdító művecskéinket összegyűjtjük és nyomtatásban elterjesztjük. Ennek az időszakonként megjelenő, *Magyar Museum* néven ismeretes munkának első füzete 1788 elején látott napvilágot. Az eredmény meg is felelt óhajtott törekvéseinknek. Alig lehet elhinni, hogy mekkora lelkesedéssel fogadták mindenütt a derék és a nemzeti költészet iránt nem közömbös honpolgárok törekvésünknek ezt a szerény kísérletét, hiszen jól tudták, hogy minden nagy dolognak általában milyen észrevétlen és kicsiny a kezdete. Nem mondom el, hogy mindez mennyi időmbe, fáradságomba és pénzembe került, minő és mekkora akadályokat kellett leküzdenem; ha elbeszélném mindezeket, melyek *egyedül előttem,* mint a munka kiadója előtt ismeretesek, túllépnék a hihetőség határán. Nem beszélem el annak a kornak elszomorító előítéleteit, a rosszakaratú emberek erőlködéseit, irigykedését, gyűlöletét; csak annyit mondok, hogy midőn „először feszítettem ki karomat a rohanó ár ellen", acélos kitartásra volt szükségem, míg végre állandó munkával és fáradhatatlan szorgalommal oly sikert értünk el, hogy hazai irodalmunk más arcot öltött, és mintha a Magyar Museummal irodalmunk új korszaka kezdődött volna. E példától ösztönözve országunk más részeiben is mintegy fölébredtek az irodalmi emberek, és munkásságukat a mi törekvéseinkkel megegyező célra egyesítették; mint ahogy neveik e munkában nyomtatásban is olvashatók. Hasonló buzgalomtól indíttatva, rövid idő múlva művelt férfiak más városokban is hasonló társaságokat hoztak létre; ezek között tiszteletből a komáromiakat kell megnevezni. Ugyanez az üdvös lelkesedés járta át a különböző akadémiákon és gimnáziumokban még csak tanuló ifjúságot is, és arra vette rá, hogy egyéb tanulmányaik mellett a hazai nyelvet

is ápolják; ezek közül különösen a soproniak érdemlik meg a dicséretet és a figyelmet.

Törekvéseinknek ilyen sikerétől és gyümölcsétől lelkesítve és főleg az ország Karainak és Rendeinek ama nevezetes 1790 június havi határozatától indíttatva (amely később a törvénybe 16. cikként vétetett föl és az 1792. 7. törvénycikkben kiterjesztetett) — melynek ereje visszaadta a nemzeti nyelv iránti köteles tiszteletet és visszaadta annak méltóságát (eloszlatva végre a szerencsétlen, s a köznek annyi századon át alig helyrehozható kárára az agyakra nehezedő sötétségnek éjszakáját): újult erővel mélyedtem bele megkezdett munkámba. Ismeretes a könyvkereskedésnek — különösen azon ágának, amely a nemzeti nyelvű termékek árusításával foglalkozik — országunkban való nyomorúságos állapota. Ebben a zivataros időben még súlyosabb volt ez a szegénység. Ismeretes dolog továbbá, hogy Európa műveltebb népei valamennyien mekkora sikerrel mozdították elő érdekeiket és felvilágosodásukat időszakonként kiadott művek által. Elhatároztam, hogy én is erre az útra lépek, és ezt a példát követem.

Ezért 1791-ben az akkor uralkodó Felséghez folyamodtam és kifejtve törekvésem célját, arra kértem engedélyt, hogy a Magyar Museumot az állami posta által küldhessem szét olvasóimnak. Mielőtt az engedélyt megkaptam volna, a nagyméltóságú királyi Helytartótanács útján azt az utasítást kaptam, hogy munkánk és vállalkozásunk tervét mutassam be; hogy ennek eleget tegyek, az ügynek nagyobb hiteléül és törekvéseink világosabb bizonyítékául a második kötetnek már 1790-ben kiadott első füzetét mellékeltem és példa gyanánt benyújtottam. Ily módon az egész ügy érett megvizsgálása után a nagyméltóságú Helytartótanács által 1791. augusztus 23-án 15.401. sz. alatt kiadott rendelet alapján meg is kaptuk a kért engedélyt. Itt tüstént meg kell jegyeznem, hogy ebben a füzetben foglaltattak mindazok a versek, amelyeket most vád gyanánt hoznak fel ellenem. Annyira nem jutott akkor még eszébe senki emberfiának, hogy valami bűnt szimatoljon egy oly műben, melynek csaknem minden lapja mintegy kétségtelen tanúbizonyság ugyannyi derék, a közügy szeretetét sugárzó polgár mellett, kik Senecával együtt bűnnek tartanák azt, ha nem akarnának fényt árasztani képességük szerint hazájukra.

Munkánk fentírt módon való folytatásának hazánk különböző törvényhatóságaiba eljuttatott hírét olyan élénk örömmel és tet-

széssel fogadták, amilyet alig remélhettünk. Több vármegye azon felül, hogy meghagyta tisztviselőinek, hogy törekvésünket mindenfelé közhírré tegyék, néhány táblabírát is kijelölt, hogy az előfizetőktől a díjat összegyűjtsék, és a kiadónak elküldjék.

Ámde a jó ügy örvendetes sikerét nem bírta elviselni a rosszakaratú embereknek annál hevesebben fellángolt irigysége. Tudod, derék férfiú, hogy sokan vannak, akik látni, és akik napfényre kerülni nem akarnak. A tudatlanság megrettent azoktól a fegyverektől, amelyekről azt hallotta, hogy őellene készültek; félelmetes, szörnyű, torz szörnyeteg az, amelytől elvették a szemevilágát. A sötétség barátai semmit sem hagytak megkísérletlenül, hogy a maguk részéről is el ne torlaszolják a felkelő világosság útját, és el ne veszítsék bármi módon a gyűlöletes munka szerkesztőjét is.

Meg is jött végre mérgük kiöntésére a rég várt alkalom. Sáros vármegye, melynek kebelébe — nem tudom, mily végzet folytán — Museumunknak említett füzete eljutott *(hiszen ott olvasóink egyáltalán nem voltak),* Sáros megye — mondom — egy oly férfiúnak a följelentésére, aki kétségkívül szellemének erejéhez és természetéhez képest kiváló érdemeket akart szerezni a közügy terén, vállalkozásunk megkezdésétől számított hat év múlva a Karok és Rendek közgyűléséből külön fölterjesztésben ismertette a kormányzó hatósággal a Magyar Museumot, mint valami új, és éppen azért mindjárt keletkezése pillanatában elfojtandó veszélyes művet, amely *sok fölbujtó, az ország nyugalmát és békéjét sértő írást tartalmaz.*

Mikor e különös dolognak a híre eljutott hozzánk, senki se állotta meg nevetés nélkül. Dajkamesének, és valami éretlen ember koholmányának tartották. Ám először némelyek féktelen öröme, majd maga az eredmény megmutatta, hogy nem volt ez üres szóbeszéd. A kassai polgári hatósághoz ugyanis a Helytartótanácstól rendelet jött a még egyáltalán létező példányok elkobzására. Mikor a nyomdász a szerkesztőre hivatkozott, akkor a hatóság énhozzám küldte megbízottait a kapott rendelettel, és miután ezek a dolog állását a tőlem adott válasz szerint megírták, megjött a nagyméltóságú Helytartótanács rendelete Abaúj vármegyéhez, amely reábízta az egész ügy kinyomozását.

Tehát az ügyet Abaúj vármegyének közgyűlésén fölvették a tárgysorozatba, s törvényszerű módon kivizsgálták és letárgyalták

(az eddig még el nem adott példányokat az ügy kimeneteléig zár alá vették), és, hogy milyen ítéletet hoztak mind a vizsgálat alá vetett műről, mind énrólam, és hogy minő bizonyságot tettek az én erkölcsi jellememről Abaúj vármegye Karai és Rendei, az kiviláglik... annak a fölterjesztésnek másolatából, melyet e tárgyban 1793. július 12-i kelettel az említett Helytartótanácshoz tettek. E bölcs férfiak — jól tudva azt, hogy a közügyre mennyire ártalmasak az ilyen nyomozások — megadták ártatlan, sőt éppen a közjó iránti buzgalma folytán veszélybe jutott polgártársuknak azt, ami megilleti, és vele együtt gondoskodtak nyelvünkről, az irodalomról és ennek művelőiről, sőt önmagukról és jövendőjükről is, már amennyire rajtuk állott. Ez a megye nem szorul az én dicséretemre. Övé lelkiismeretének megbecsülhetetlen jutalma. De ezen felül remélni lehet, hogy a jövendő kor törődni fog annyira a múlttal, hogy ismerni akarja a mi, fény, múzsák és erények iránt annyira ellenséges korunkat, és mindenkinek megadja a megillető dicséretet.

Rosszakaróim vakmerősége, minthogy ártatlanságomnak ez a nyilvános diadala visszaverte, más, rejtettebb utakra fordult. Alig van oly állam, alig akad oly birodalom, ahol a feljelentők — az embereknek ez a gyáva, szörnyű, valóban közveszélyre született fajtája — többé-kevésbé ne garázdálkodnék és minden jó polgárnak gyakran kellemetlenséget, de nem ritkán romlást is ne okozna. Szerencsétlen az oly uralkodó, szerencsétlen az oly alattvaló, akinek hazájában az ilyenek meghallgatásra találnak, sőt, anélkül, hogy félniük kellene az igazság szigorúságától s a rágalmazásnak kijáró büntetéstől, még hitelt is adnak nekik. Ezek okozták romlásomat; — még hozzá egy oly uralkodó alatt, aki uralkodásának épp a kezdetén bebizonyította, mennyire óvakodni akar a névtelen följelentésektől. A vádak természetét, amelyekkel gyanusítva annyi bajt tűrtem el, később — a második részben — fogjuk látni. Most az időrendet követem és oly röviden, ahogy csak tudom, kifejtem azt, hogyan jutottam ebbe a helyzetbe, amelyben most látsz.

1793 szeptember havában beküldtem azt a költeményemet, melyet most a vádirat... foglal magában, az ottani cenzornak, átvizsgálás végett, hogy így azután kinyomtattassék. Minthogy hosszúra nyúlnék a teljes tényállást itt újra kifejtenem, hivatkozom arra a kérvényemre, melyet ugyanezen évben és hóban a

nagyméltóságú Helytartótanácsnak küldtem. Ebből nyilvánvalóan kitűnik ennek az embernek a rosszhiszeműsége, aki a *Királyi Akadémia helyettes igazgatójának*, s a könyvek királyi felülvizsgálójának tetszetős címeivel ékeskedik, ám valójában Minerva kedve ellenére született, semmiféle tudással, semmiféle ítélőképességgel, sőt tulajdonképpen semmiféle nyelvvel sem rendelkezik, még külső megjelenése folytán is megvetés tárgya, de említett hivatalos titulusai folytán bárgyúan vakmerő. Mindenki látja és tudja, mily keserves a sorsa az irodalmi embernek, a nem éppen ismeretlen írónak, aki nem is keres holmi búvóhelyeket, sőt inkább nevét széles körben elterjeszti, és aki nemcsak arra kényszerül, hogy szellemének és fáradozásának közhasználatra szánt gyümölcseit ilyen emberek döntésének és ítéletének vesse alá, hanem még ízetlen és sokszor gyerekes zaklatásaikat is eltűrje; de ez a kassai cenzor mindenek előtt különleges és szomorú bizonyítékul szolgál. Kénytelen voltam ennek az igáját elviselni, vagy pedig teljesen lemondani célomról. Minthogy jól tudtam, és tudom is, hogy a magánember, akármennyire is fel van ruházva azzal az elvitathatatlan joggal, hogy szerényen ugyan, de mégis szabadon kimondja véleményét bármilyen tárgyról, mely a közügyre, és így őreá is tartozik, mint a közösség tagjára, feltárja a tévedéseket és, ha tudja, mutassa meg a helyesebb utat: mindezek ellenére nem szállhat szembe a dolgok elfogadott és közös rendjével, és *köteles* cselekedeteiben ehhez a rendhez alkalmazkodni; ebben a tudatban semmit sem adtam nyomdába úgy, hogy előzetesen ne mutattam volna be a cenzornak felülvizsgálás végett. És valóban: ha a király és a nemzet nem tartják önmagukhoz méltatlannak azt, hogy *ezeknek* a megítélésére bízzák annak eldöntését, mit olvashatunk ezen vagy azon a nyelven, mit adhatunk ki, vagy mit nem a magyar királyság területén: akkor ki vagyok én, hogy szembe merjek szállani, vagy ellene merjek szegülni az ő legfelső akaratuknak? Náluk van a legfelső döntés a dolgok felől: nekünk — polgároknak és alattvalóknak — az engedelmeskedés dicsősége jutott. Ismétlem, így van: soha semmit sem nyomtattam ki a cenzor tudta nélkül; így ezt a költeményemet sem, amely most nyomozás tárgya (arra a *költői levélre* gondolok), noha csak néhány barátom, mint költői munkáim szakértőbb bírái számára, csak húszharminc példányban akartam kinyomatni (amint ez a kéziratra rá is volt jegyezve a nyomdász számára), hogy egyszersmind az

új betűk próbájául szolgáljon, és mi több: legnagyobb részében már helyben is volt hagyva, még pedig *az is*, amit később *kétes értelműnek* mondottak.

Hogy megelőzzem az emlegetett embernek, aki — ha már a felsőbb hatalmaknak így tetszik — a *könyvek cenzora*, vagy inkább (hiszen megéreztem és észrevettem Joáb kezét) az ő tanácsadóinak nyilván káromra irányuló szándékát, egyszersmind már annyiszor ingerelve mindenféle — mint említém — teljesen gyerekes zaklatások által, melyekért ilyen emberen bosszút állni magamhoz méltatlannak véltem, hogy magamat legalább a jövő számára biztosítsam és megszabadítsam, benyújtottam említett kérvényemet a nagyméltóságú Helytartótanácshoz, melyet legott azzal a meghagyással küldtek át az ottani tankerület főigazgatóságához, hogy az annyiszor emlegetett *cenzort* eljárása felől számadásra kötelezze.

Midőn az ügyet végül a Felséges Udvar elé terjesztették, a nagyméltóságú Udvari Kancelláriától az a váratlan, és csaknem hihetetlen döntés érkezett a Király felséges nevében: hogy én — elmondjam-e, vagy inkább eltitkolhatom-e azt, ami mindenki szemeláttára történt? — én, mint királyi hivatalra méltatlan, veszélyes elvekkel megfertőzött, minden gazságra hajlandó, lázadó és az állam nyugalmára veszélyes polgár először is mozdíttassam el viselt hivatalomtól, továbbá, akárhol is legyek, éber szemmel őriztessem stb. stb. Így hát anélkül, hogy bármely törvényszék előtt kihallgattak és védekezhettem volna, anélkül, hogy akármilyen bíró akárminő vádat rámbizonyított volna, megfosztottak kenyeremtől, becsületemtől, biztonságomtól, és a kassai kamarai hivatalhoz, az ottani városi hatósághoz, valamint az Abaúj megyei alispánhoz küldött rendeletben (amely, amint értesítettek, valamiféle Szent Jób és Szent Lászlóhoz tőlem írott szatíráról is említést tesz) hasonló, sötét színekkel festettek le, és így mint valami kiközösített lényt hazám kellős közepén, legteljesebb békében közirtózatnak, gyalázatnak és minden gazember ellenem kihívott féktelenkedésének tettek ki. De halld tovább és ámulj! Arról is értesítettek — éspedig, *mielőtt* ezek bekövetkeztek volna, de saját érzékeimnek is alig tudok hitelt adni a dolognak teljesen hihetetlen és páratlan volta miatt — mondom, arról értesítettek, hogy Móric, ez a bizonyos cenzor, azt kérte és akarta, hogy *példát adjanak az én esetemmel más írók elrettentésére is.* Így is történt.

— S ekkora vádak bizonyítékai a következők voltak: *nyolc versor*, melyeket *hat évvel ezelőtt*, a *cenzúra engedélyével nyomattam ki*, s *már* azelőtt *ártatlannak ismertek el*, és ama költői levél, melyet föntebb említettem, *kétes értelme* miatt.

Pestre jöttem. Itt és Budán fölkerestem azokat, akiket kellett, s a törvény segítségét kértem. Mindenki jól látta a dolgot és ártatlanságomat, mindenki ámulva ismerte föl büntetésem súlyos, és egyben páratlan voltát, — de az okát senki sem ismerte, nem értette; annyira, hogy olyanok, akiktől ilyesmit legkevésbé várhattam, ismételten azt mondták és erősítették nekem, hogy a Felséges Udvarnak különleges és csupán előtte ismeretes okokból kellett ezt cselekednie.

Fölöslegesnek tartom, hogy e szavakhoz és a pörömben követett eljárás egész módszeréhez megjegyzéseket fűzzek, noha engem, becsületemet és létérdekeimet érintik, és mintegy ehhez az egész bűnperes eljáráshoz kulcsot adnak. De legalább annyit kérek: kegy gyanánt engedjék meg azt, hogy tiltakozhassam szavaimnak bárminő igazságtalan elcsavarása ellen, és megkérdezhessem: vajon tőlem (vagy bárki mástól, még a köznép legalsó rétegéhez tartozó legutolsó embertől is) lehet-e jogosan rossz néven venni, ha az ország kormányszékétől azt reméltem és vártam, hogy engem legalább addig védelmébe vesz, míg a *maga törvényes útján megtudhatom* azt, hogy *mivel* érdemeltem meg ekkora megbecstelenítésemet? mik is az ellenem emelt vádak és ki által vannak bebizonyítva? Továbbá vajon e nagyméltóságú kormányszéknek, látván a király igazságszeretetét, s azt, hogy a király egyetlenegy alattvalóját sem akarja szerencsétlenné tenni, senkitől sem akarja a törvény segítségét elvonni; látván, hogy ő nyilván nem tud ekkora igazságtalanságról, és rosszul van tájékoztatva (hisz hogy is láthatnának az uralkodók mindent a saját szemükkel?), sőt akárki által is, de egyenesen tévedésbe van ejtve: vajon, mondom, mindezeket látva, nem lehetett, sőt nem kellett volna-e e kormányszéknek, rendeleteinek — *ilyen rendeleteknek!* — tényleges kiadása előtt, ily súlyos ügyről a király Őfelségéhez *fölterjesztést tennie* számos törvényünk értelmében, melyeket itt idézni fölöslegesnek tartok, hiszen különben is mindenki előtt ismeretesek? Ha egyik vagy másik — nem mondom, hogy osztálynak, de akár magánszemélynek nyújtott *előjog* megsértését is, intézményének természetéből kifolyólag, orvosolni tartozik: vajon a pol-

gárok *becsülete* egy királyságban értéktelenebb dolog egy kiváltságnál? vajon ezt inkább és könnyebben lehet megsérteni? Vagy talán csak én és a többi, az én osztályomhoz tartozó polgárok, vajon egyedül *mi* nem érdemlünk semmi figyelmet? Pedig nekem, aki szerény szülőktől származom, vagyon és segédforrások híján vagyok, annál nagyobb szükségem volna biztonságra és a törvény segítségére; becsületem, melyet nem őseim erénye által szereztem, s nem származásom fénye árasztott rám, hanem munkámmal, odaadó buzgalmammal vívtam ki, nekem nem kevésbé drága, mint nektek a magatoké; az erény szeretetében, az uralkodó iránti hűségben, hazám iránti kötelességérzetben, erkölcsi feddhetetlenségben, életem tisztaságában közületek senkinél nem vagyok alábbvaló. De ha nem törődtetek sem velem, sem a többi, hozzám hasonló sorsú polgártársammal, akik ugyanúgy, és közösen részesülnek az engem sújtó büntetésben: legalább akkor nem lett volna szabad hallgatnotok, amikor a dolgok helyes és minden jól berendezett államban érvényesítendő rendjének s általában a polgári társadalomnak összes alapelveit felforgatták. Ha most viszont én kérdem tőletek — ha én, mint *ember*, aki épp ezért emberi szenvedélyeknek vagyok alávetve, nem volnék ily szilárd elvekkel ellátva, mint aminőkkel tényleg rendelkezem; ha tehát oly szörnyen ingerelve, bosszúra törekedtem volna; ha szörnyű sérelmeimet saját erőmmel akarva megbosszulni, összeesküdtem volna uralkodóm és hazám ellen, és most akaratlan bűnöm büntetését a hóhér keze által kellene lerónom: akkor vajon milyen szemmel és milyen lelki nyugalommal szemlélnétek vérem kiontását? Van-e közöttetek, aki ne bánná, hogy kétségbeesésemre alkalmat adott — legalábbis azzal, hogy *nem akadályozta meg*, amíg lehetett volna? Hol van az a pokolbeli fajzat, aki örülne pusztulásomnak és ne átkozná inkább azokat, akik a ti vétketekre is alkalmat adtak, akik szerencsétlenségemnek és bajaimnak elsősorban okozói? Kétségkívül szörnyű dolgok ezek; de akinek legalább valami fogalma van az emberi dolgokról és saját természetéről, akiben van értelem és józan ész: az igaznak találja mindezt. Nem adom elő büntetésemnek (ha ugyan büntetésnek nevezhető az oly eljárás, melynél a bíró és a vád hiányoznak) következményeit és hatásait. Nem számolok be a rosszakaratú emberek gaz erőlködéseiről, ízetlen rágalmairól, akik az állásukhoz illő jellemről, erkölcsről, szerénységről megfeledkezve, szégyenletes hazugságokra

vetemedtek, hogy a tudatlanokat megcsalhassák, és reám kaján gyűlöletet árasszanak. Arról is hallgatok, hogy mi mindent kellett éreznem, eltűrnöm, és csendben kiállanom. De azt legalább kimondom, hogy nem hiszem, hogy bármelyik hatalmasnak is *még akkor is* okot adtam volna arra, hogy jogosan panaszt emeljen ellenem; ezt épp azok tapasztalhatták legjobban, akik akkoriban minden lépésemet, minden beszélgetésemet oly buzgó figyelemmel kísérték; egymás között tán *ezt* tartották legsúlyosabb bűnömnek, hogy nem szolgáltattam kezükbe fegyvert arra, hogy teljesen tönkretegyenek, mint ahogy akkor az ingerelte őket legjobban, hogy *a jók gyászoltak.*

Emlékszel, derék férfiú, hogy az előző év tavaszán Tőletek Bécsbe távoztam. Ott akartam bevárni a királyi elhatározást új kérvényemre, melyet valamivel előbb a felséges királyi hercegnek adtam át, aki akkor itt Őfelségét helyettesítette; s akkor végre, kérvényem eredménye alapján, gondoskodni akartam további sorsomról. Azt se nem vártam, se nem kértem, hogy visszaadják hivatalomat, melyet elvettek tőlem, s mely különben is alig volt elégséges az életem fenntartásához szükséges eszközök előteremtésére, de mégis mechanizmusával naponta az egész embert lefoglalta, s ami több, ennek ellenére különb helyzetet sem akárminő tehetségeim, sem érdemeim, sem szolgálati éveim alapján nem ígért. Ámde, ha valamilyen megfelelőbb alkalmazásomat nem is, de legalább becsületem helyreállítását joggal reméltem.

Végre itt volna helye annak, hogy kifejtsem, minő helyzetben voltam akkor, micsoda és mekkora veszélyeket kellett kikerülnöm. De röviden végzek ezzel, mert akár egy példa is elég lesz. Elég lesz ennyit mondanom: Bécsben nemcsak rosszakaróim olyan cselszövéseitől, hitvány mesterkedéseitől nem voltam megkímélve, amiket már Kassán és Pesten is tapasztaltam, de még szállásomon se voltam eléggé biztonságban. Így van: még magát a házat is, ahol laktam, megszállották; szállásom belsejébe is behatoltak, itt titkos kutatásokat végeztek, melyek azonban mégse maradtak titokban. Később tudtam meg, hogy mindezt már megérkezésem előtt megkezdték. A ház gondnokának kérdésére azt felelték, hogy ellenségeimnek ezek a bűnös, vakmerő eljárásai a rendőrségre tartoznak, amint ez elhihető is. S a házgondnok tényleg meggyőzött arról, hogy ezek egyike ismeretes előtte. Bizony, töprengésre bő anyagom volt. Akárhogy is áll a dolog, aki azt a nyilatkozatomat

fogja olvasni, melyet a bécsi nyomozó hatóságnak múlt év szept. 13-án benyújtottam, ... be kell, hogy vallja, hogy én ily körülmények között, vagy tényleg úgy éreztem és vélekedtem Martinovics apáttal való ismeretségemet illetőleg, ahogyan ott kifejtettem, vagy pedig nemcsak hogy meggondolatlannak, hanem józan eszem használatától teljesen megfosztottnak kellett volna lennem.

Midőn már hosszabb ideig időztem Bécsben, hírül adták nekem, hogy említett kérvényemre tagadó válasz jött. Ekkor mégegyszer Őfelsége elé járultam, és ügyem állását kifejtvén előtte, igazságot kértem. Azonban — jóságos égi hatalmak! — mit kellett hallanom, mit kellett éreznem, mikor azt láttam, hogy sejtelmemet maga a kegyes és tisztalelkű király immár teljes bizonyossággá emeli. Így van: Őfelsége szavaival kifejezetten és ismételten arról méltóztatott biztosítani, hogy mindezek nemcsak hogy Őfelsége akaratán, hanem tudtán kívül is estek meg velem.

Úgy vélvén, hogy engednem kell a körülményeknek, elkezdtem immár nem a rajtam esett sérelem jóvátételén gondolkodni, hanem arról tanakodni, vajon nem kellene-e — elhagyva hazámat, ahol nézetem szerint nemcsak hogy elvették tőlem a jobb sorsnak minden reményét, hanem személyes biztonságom is mindenféle véletlennek, és emberi gonoszságnak van kitéve, Európa valamely más tájára átköltöznöm. Hiszen némelyek *már azon* mesterkedtek, hogy még magánalkalmaztatásom elől is elzárják az utat (pedig ilyeneket nem akartam elfogadni mindaddig, míg ügyem kimenetele a magas királyi választól függött). Ó, ha ezek és a hozzájuk hasonló oly sok más ember, akik saját szemükben nagy embernek látszanak, mert a mindenféle társadalmi helyzetű *csőcselék* így hiszi; ha ezek tetteiknek valódi és sajátos értékét felismerhetnék, és azt is láthatnák és érezhetnék, hogy míly aprók ők a becsületes emberek szemében!

Győzött a hazaszeretet. Ezen a földön születtem: itt akarok élni és halni. Ennek az ölére bízzák hamvaimat! Bármit is tehet ellenem a Sors: itt fogadom, itt várom be csapásait. Ezeket éreztem, és visszatértem hazámba.

Menedéket nékem az a férfiú nyújtott, akit tisztelnie kell e haza minden jó polgárának, királya minden hű alattvalójának, még nevét is tisztelettel kell említenie; akit mindig nagyra becsültem, ámde most, amióta megadatott nekem, hogy páratlan erényeit és fennkölt lelkét közelebbről megismerjem, még na-

gyobb, sőt örök tisztelettel kell öveznem: nagyméltóságú gimesi Forgách Miklós gróf. Ilyenek azok a férfiak, akiknek tetszését megnyerni, és becsülésükre méltónak lenni vágyom. De jaj, talán *ő is* megváltoztatta véleményét! talán őt is tévedésbe ejtette fogságomnak ilyen hosszú volta, és a királyi ügyésznek ez a súlyos vádja! talán ő is, és hozzá méltó hitvese, ez a valóban tiszteletreméltó hölgy, aki fölötte áll minden dicséretnek, mondom: talán még ők is megvetnek most, mint hitvány képmutatót, és fájlalják, hogy kegyükben részeltettek! — Őszintén megvallom, hogy gyakran a filozófia összes tanításaira szükségem volt, hogy immár *nyolc hónapja* börtönbe zárva, úgyszólván megfosztva minden emberi közösségtől, s a védekezés minden lehetőségétől, s mindig újra e keserű, és más hozzájuk hasonló gondolatokra virradva, ne adjam át teljesen magamat lelki fájdalmamnak!

Nyugodtan éldegéltem ennél a nagy polgárnál, Ujlakon, mikor egyszerre csak azt a baljós hírt hozzák, hogy *engem* is felségsértéssel vádolnak! Minthogy semmiféle hibámról, még kevésbé bűnömről nem tudtam, semmi félnivalóm nem volt. Ámde nyomasztott elmúlt, vagy inkább mindig jelenlévő, és lelkembe újból és újból visszatérő viszontagságaim és nyomorúságaim emlékezete. Fenyegetett ellenségeim féktelen szemtelensége, melyet már annyi, és oly szüntelen sikereik alapján ismertem. Végül rémített a mai zivataros idők tekintetbe vétele is. Mitévő legyek? mely istenséghez forduljak, ha már minden földi hatalom elfordult tőlem? Ha a törvény *éppen most* nem nyújthat segítséget, ha *engem is* külföldre hurcolnak: akkor vége életemnek!

Úgy véltem tehát, hogy minél gyorsabban szembe kell szállnom a veszéllyel. Még aznap elindultam tehát, és egyenesen ide Budára siettem, hogy mégegyszer, és még a csapás pillanatában, kegy gyanánt: a *törvények* segítségét kérjem. A Fenséges Királyi Herceghez, országunk nádorához járultam, hisz belé vetettem egyetlen és utolsó reményemet. Hiszen Ő Királyi Fensége már azelőtt is gyakran méltóztatott kegyesen megvigasztalni, és kegyes szavaival annyi bajtól megtört, beteg lelkemet fölemelni, és ez alkalommal is hasonló jóindulattal fogadni kérésemet.

Ó Főherceg, ki méltó vagy fenséges származásodhoz, és ennek a nagylelkű nemzetnek lángoló ragaszkodására, szeretetére és bizalmára — melynek akaratából állsz élén, hiszen Téged mint védszellemét tisztel — s méltó vagy arra, hogy fennkölt lelked, és

teljességgel ritka *emberséged* miatt — már pedig ez az első erény Tibennetek, kik ott fenn a magasban töltitek élteteket, — mindenek csodáljanak; Te, aki akkor is, ha a sors nem helyezett volna ama magas csúcsra, megnyerted volna annyi és akkora lelki-testi adományoddal minden derék ember tiszteletét, s akit én — ha ilyesmi meg volna engedve szegény szülők sarjának, ha a végzet nem látta volna jónak, hogy bennünket e világban örökre elszakítson — egyedül az Erény iránt odaadó lelkem egész melegével szeretnék: Ó Főherceg, mért is vagyok kénytelen a most következőket elbeszélni, mért kellett mindezeket tapasztalnom? mivel érdemeltem azt, hogy nem láttad jónak, hogy legalább *nyíltan* és őszintén tárgyalj velem, ki a Te védőszárnyaid alá menekültem, és aki mint már annyiszor előbb, úgy most is ismételten és utoljára, csak a törvény oltalmát kértem, és éppen a vizsgálatot sürgettem! mivel érdemeltem, hogy azzal a paranccsal bocsáss el, hogy legyek nyugodt és másnap a döntésért térjek vissza Hozzád? Ha úgy véltétek, hogy most a törvénynek hallgatnia kell, mert netán így követeli az idő parancsoló kényszere, ha engedelmeskedned kellett felséges testvéred, a Király határozott akaratának, mely semmi késedelmet vagy meggondolást nem enged meg: mért kellett, hogy én erről semmit se tudjak? Hiszen elmentem volna oda, ahová parancsolod, s e helyet nem hagytam volna el magamnak is szörnyű, nemzetemnek is köz és nyilvános gyalázatára! De nem tudom, és nem is akarom kifürkészni a Te rejtett gondolataidat! Kétes és meg nem engedett vállalkozás volna ez. De mégis azt az egyet buzgón kérem királyi Fenségedtől, annak a bizalomnak megfelelően, melyet szívednek nemcsak annyiszor tapasztalt méltányosságába, hanem páratlan jóságába is vetek, hogy tekintetbe véve annyi szenvedésemet és ártatlan voltomat, mely — bízom benne, és remélem — immár senki előtt sem kétséges, méltóztassál eltávolítani lelkedből minden felőlem táplált balvéleményedet, vagy ellenszenvedet, amelyet ugyan soha meg nem érdemeltem — tanuul hívom Azt, ki az emberek szívét fürkészi —; és még azt kérem, hogy ha a jövőben valaki hazám fiai közül, aki szintén áldozatul esik a sors igazságtalanságának és rosszakarói üldözésének, — amelyek sohse fognak megkímélni egy derék embert sem, különösen, ha az irodalmat és a felvilágosodást szereti; mondom, ha ilyen valaki polgártársaim közül a jövőben abba a helyzetbe jut, hogy Tőled kell kérnie törvényes segedelmet, méltóztassál az én példámra visszaemlékezni !

Itt Budán: a Víziárosban pihentem egy vendéglőben a hosszú utazástól kimerülve, gondűző álomba merülten. A szeptember 10-ről 11-re virradó éj első órája volt, amikor egyszerre csak valóban pokoli lárma és kiabálás ver fel; ajtómat feltárva, katonák és polgári ruhás emberek tömege ront szobámba; fegyveres kézzel állnak körül; amint nyugodtan, de a dolog szokatlan voltán méltán csodálkozva, szelíden azt kérdem, ugyan minő felhatalmazással cselekszenek, megragadnak, alig hagynak időt arra, hogy ruhámba bújjak, és mint valami gonosztevőt, kit már régóta keresnek, s most végre ellenséges földön elcsíptek, mint valami erdők mélyén elfogott rablót, kocsira tesznek, s Magyarország nádora nevében külföldre hurcolnak. De vesszen e csúfos éj emlékezete! ne jusson el még azokhoz se, akik az ilyesmiben gyönyörködnek! Nem beszélem el, milyen látványosság voltam a közutakon, fegyveresek között, nyitott postakocsin szállítva, vagyis inkább a lehető legnagyobb sebességgel tovaragadva, mind Magyarországon, mind különösen az ausztriai városokban a mindenfelől összecsődülő népség számára. Csak azt az egyet mondom, és mivel meg vagyok róla győződve, szilárdul és teljes hittel állítom: az a tanácsadó, aki azt ajánlotta, hogy így kell bánni a magyarokkal, aligha volt királyunknak őszinte barátja.

Én is jól tudom, hogy nem szabad minden vak és kósza szóbeszédnek hitelt adni. De előttem, aki már annyi és oly szörnyű dolgokat kipróbáltam, nem tűntek fel hiú szóbeszédnek, s annál kevésbé elvetésre méltónak mindazok a dolgok, amiket a bécsi nyomozási eljárásról — mely a törvények előtt teljességgel ismeretlen, és épp ezért nem tudja elnyerni a népeknek oly szükséges bizodalmát — az általános, állandó, sőt immár mindenkinek a jövőtől való rettegés folytán szorongó lelkébe napról napra belopózó hír terjesztett; mert annak a szerencsétlen lengyelnek földi maradványait, aki lemondván arról, hogy életének meg fognak kegyelmezni — amint most felteszem —, vagy talán eltökélt szándékkal, hogy nem fogja elárulni társait, a börtönben maga emelt kezet magára, miután előbb a temetői úttal szomszédos karóra függesztették meggyalázó tábla kíséretében, épp azon a napon földelték el, midőn arra hurcoltak. Letévén tehát minden reményről, hogy valaha is igazságot kapok, s még inkább arról, hogy annyi bajom orvoslásra talál — és már-már bizonyos lévén abban, hogy itt kell hagynom az életet, — hagytam, hogy csak hurcolja-

nak, mint ellenségeim ármányainak és őrjöngésének áldozatul szánt barmot; és amikor ama félelmetes, és titkos nyomozóhatóság színe elé vezettek, annak három vagy négy tagja között, mintegy összes sérelmeim végső betetőzéséül, ott találtam legádázabb ellenségeim egyikét, aki évek óta elviselt bajaimnak elsőrendű okozója és eszköze.

Ó barátom, mikor az előző évben Pesten Veled egy házban laktam, balszerencsém közepette is nyugodtnak láttál; láttad, minő lelkületet tanusítottam életem ama gyászos korszakában, hogyan viseltem el azt a meg nem érdemelt csapást. De egyáltalán nem láthattad lelkem belső érzéseit. Ismerhetsz tehát; adj hát hitelt nékem, aki már kétszer kipróbáltam, mit jelent meghalni: kifejezhetetlen vígasz az igaz ember számára, ha az emberi igazságtalanság minden nyilának kitéve, ám önmaga becsülését megőrizve, és erényébe burkolózva elmondhatja: *életemet elrabolhatja az emberek hatalma, ám jó lelkiismeretemet nem!* De nem panaszkodom tovább sorsom igazságtalan voltáról. Bilincseimben is szabad vagyok, minthogy visszanyerve hazám törvényeinek védelmét, és igazi bírákat kapva, ártatlanságom diadaláról is bizonyos vagyok.

... Fáj a szívem, ha meggondolom, hogy a köznek mekkora kárára fognak elveszni e férfiúnak ekkora, s ily ritka talentumai, ha csakugyan bekövetkezik az, hogy elszenvedi annak a vádnak törvényben kiszabott büntetését, mellyel gyanusítanak bennünket. Bárcsak a király és a minisztérium ne törődnének azoknak az embereknek lármájával, akik előbb üldözték őt, most pedig talán vérére szomjaznak, és akiket én innen a börtönömből, mintegy távolbalátó szemmel látok és hallom, hogy még a józan ész használata ellen is vak dühvel tombolnak, és diadalmenetükben, amely, amilyen tetszetős a tudatlan, és éppen ezért több bűnt gyanító, vagy inkább szabadságának valami kedvezőt sejtő népnek, éppoly hamis és meggyalázó a józaneszűek számára, hallom, hogy minden átkot rámondanak a felvilágosodásra, amely ilyen összeesküvést eredményezett — pedig talán épp ők vetették el csíráit és ők adtak elsősorban okot rá; bárcsak, mondom, ezeknek az embereknek a lármájával (a vádló hamisan a nép hangjának nevezi ezt), nem törődnének, és éppen ezért érdem szerint megvetnék, s a legkegyelmesebb király élne felségjogai legszebbikével.

Mindezeket úgy a köz, mint Martinovics érdekében, akinek

élete többet használna a köznek, mint halála, lelkem egész hevével kérem. Ennek a férfiúnak, bár akkora veszélybe és gyalázatba döntött, nemcsak hogy megbocsátok, hanem — minthogy épp e pillanatban, midőn e sorokat írom, hallom, hogy már el van ítélve — lelkemből fájlalom sorsát, és úgy az ő, mint a többiek gyászos sorsát hulló könnyekkel siratom!

Martinovics... mindazt, amit én meg akartam ismerni és tudni, eltitkolta előttem. Sem nem mutatott meg nekem semmiféle katekizmust, sem semmit fel nem olvasott belőle, bármenynyire unszoltam. Ez a körülmény, amelyet akkor az egész dolog koholt és csalárd volta új bizonyítékának tartottam, most annál inkább meggyőz az ő iránt am való bizalmatlanságáról. Mert azt már mégsem lehet elhitetni velem, hogy ő, e társaság alapítója és a katekizmusnak, mely kétségkívül az egész mozgalom lényegét és természetét magában foglalta, szerzője, egyáltalán semmit sem tartott abból emlékezetében, márpedig óriási, és nálam sokkal jobb emlékezőtehetsége van. Ehhez járult az is, hogy senkit se nevezett meg nekem azok közül, akikkel Magyarországon bensőbb barátságban és összeköttetésben volt. Bécsben leginkább nyilvános helyeken, száz meg száz ember közepette jöttünk össze, és politikáról, irodalomról, és ezekhez hasonló témákról — amik bőséges anyagot adnak férfiak társalgása számára — de gyakran semmiségekről is beszélgettünk — hiszen Martinovics igazán annyira bővelkedik az emberekkel bánni tudás művészetében, hogy nincs az az ember, akit ne tudna az illető lelkületéhez képest szórakoztatni. Nem ismertem azokat az embereket, akikkel ott beszélgetni láttam, egyetlenegy ottani polgáron kívül, akit nyilatkozatomban leírtam. Hogy Gotthardival bizalmas viszonyban volt, ezt is véletlenül, szolgájától tudtam meg; ez csak új okot adott volna számomra az óvakodásra, ha egyáltalán említés vagy megemlékezés történt volna előzőleg bárminő társaságról. Hiszen Gotthardi is a rendőrséghez tartozott, és olyan hírben állott, hogy nincs valami nagy jóakarattal honfitársaink iránt. Egyébként ezzel a Gotthardival soha semmiféle ismeretségem nem volt.

Martinovics, ki különben is élesen látó ember, jól láthatta — ha nem is mondtam volna — hogy nem vagyok barátja a titkos társaságoknak, akármilyen céljuk is van. Mondom, nem szeretem a titkos társaságokat. Ezzel azonban korántsem akarom hálátlanul megtagadni tőlük azt a dicséretet és dicsőséget, amely, elis-

merem, nem egynek közülök kijár. De azt kimondom (helyesen-e vagy helytelenül, nem tartozik a dologra), hogy nekem sokkal jobban tetszenek az olyan társaságok, melyek Angliában oly nagy számban s már régóta virágzanak és eleven életet élnek nemcsak hazájuknak, hanem az egész emberi nemnek oly nagy hasznára. Az *ilyen* társaságok az állam igazi céljaival és a közjog helyes alapelveivel is összhangban vannak, és a kormányzóhatalom számára is hasznosak. Nálunk pedig — nem mondom, hogy szükségesek, de bizonyára nem kevésbé jók, hasznosak, és üdvösek is volnának (persze, mindig az elegendő óvatossági rendszabály kíséretében a visszaélések ellen, amelyek a legjobb dologból is, a legjobb intézményekből is sarjadhatnak). Pusztán a törvényekkel, még ha érvényben vannak is, nem lehet mindig és mindenütt minden bajjal szembeszállni; és pusztán a törvényekkel nem lehet minden jó ügyön mindig segíteni. A lelkeknek az állam közjavára irányuló nemes versenye, a dicsvágy, mely oly hasznos a hazának és uralkodónak, az irodalom és művészet, a földmívelés és kereskedelem szeretete stb.: mindezeket könnyű szerrel el lehet érni ilyen társaságok útján, melyek az állam alkotmánya által meg vannak engedve, és biztosítva vannak; egyszersmind az őket alkotó egyének, s a haza egyéb jó, szellemben és szorgalomban kitűnő polgárai biztosítva volnának a tudatlanság és rosszakarat támadásai ellen, holott most, *amíg elszigetelten harcolnak, mindannyian kudarcot vallanak.*

Minthogy így állt a dolog, midőn innen Budáról Bécsbe vezettek el, ahhoz az őszinteséghez képest, amellyel élni szokásom, mindent nyíltan és világosan elbeszéltem, sőt hogy az ügyet jobban megvilágítsam, talán bővebben is körvonalaztam, mint kellett volna. Hiszen ha különben bármit is tagadni akartam volna, ki kényszeríthetett volna vallomásra? — a halálra el voltam készülve, és maguk a nyomozók bizonyíthatják legjobban, hogy tapasztaltak-e félelmet bennem. Ám önmagamat becsülöm, lelkiismeretemet követem; és ettől a bírótól biztosítva, a hazugságot azoknak hagyom, akik önmagukat is megcsalni kénytelenek, hogy biztonságban élhessenek. A derék embernek még törvényre sincs szüksége. Azt, amit a felvilágosodás, a Természet e tiszteletreméltó segítője, és annyi jónak és erénynek anyja, egyedül ad meg, azt csakis Ő adhatja meg egyedül.

Tehát most ismét és egyszer s mindenkorra röviden kinyilat-

koztatom: „Én, mindeddig a pillanatig, amikor most ezeket írom, soha semmiféle titkos társaságnak sem tagja nem voltam, sem ilyesmiről tudomásom nem volt; egyáltalán sejtelmem se volt semmi ilyenről; és különlegesen ennek a társaságnak, amely miatt már nyolc hónapja szenvedek, még alapelveit és elemeit sem ismerem."

Ugyanezt a nyilatkozatot tettem Bécsben is; és itt a vizsgálat során, a tekintetes bizottság előtt ismételten, és több ízben megtéve, kértem, hogy vegyék be vallomásomba — amint ezt az alperes számára ugyanez a bizottság bizonyíthatja; ennek a bizottságnak tanúbizonyságára annál inkább ismételten hivatkozom, minthogy vallomásom másolatában, mely az aktákhoz van csatolva, nem tudom, mely végzet folytán, e nyilatkozatomat mellőzve, vagy legalábbis nem a saját szavaimmal kifejezve látom.

Ilyen tényállás mellett mindenki látja, hogy bármit is vallott ellenem Martinovics, mindaz, minthogy híjával van minden bizonyítéknak, tanúbizonyságnak, és következésképpen minden hitelnek, egyetlen törvényszék előtt sem volna semmi érvénye, még barbárok között sem. S mégis egyedül az ő vallomását hozzák fel ellenem, hogy rámbizonyítsák a hazaárulást. De mit szólnak majd a bírák, a többi polgárok, kortársak, s mit fognak szólni majd utódaink, ha hallják és olvassák: hogy amikor a társaság alapítója, s ő is csupán halálfélelem és az élet reménye között lebegve, s talán fenyegetések és ígéretek hatása alatt vallott, még e vallomásában is kifejezett szavakkal azt állította, hogy 1. az igazgatóságot felajánlotta ugyan nekem, de nem fogadtam el, 2. hogy nem tartja lehetségesnek (de melyik jobb és értelmesebb bíró tarthatná lehetőnek?), hogy bárki is katekizmus nélkül a társaságba fölvétessék.

Nos, ha közönséges, közrendű tag (katekizmus nélkül) nem vehető fel, hogy volna fölvehető valaki igazgatónak? hogy vehettek volna fel engem? igazgatónak egész Felső-Magyarország számára?

Nem, nem védekezem tovább; de mielőtt abbahagynám, kijelentem, hogy inkább akarom, bár meg nem érdemelten; ám mégis készebb vagyok a hóhér véres bárdja által elveszni, semmint századom és nemzetem ekkora meggyalázását átélni! Veszszek hát! miként ezek, akik most körülöttem sóhajtoznak, akik a

fenyegető haláltól borzadnak, de várják is, mint keserveiknek végét. Néked, ó Utókor, te megvesztegethetetlen büntetőbíró! kit annyiszor tisztelhettelek, amint lelkem előtt megjelentél, tenéked adom át magamat ítéletre. Nem kívántam volna, hogy Te ily mű alapján ismerj meg engem! De másképp látták jónak az égiek, nem így tetszett a szerencsének. Légy jóakarattal törekvésem iránt. Folytasd, amit én *akartam!*

A MAGYAR NYELVRŐL S VERSSZERZÉSRŐL

MINDEN ILYENFÉLE poétai munkában, minden költeményben, az Iliástól és Odysséától, vagy Pindarusnak legfelségesebb nagy ódájától fogva, szinte Horatius legcsekélyebb, és csak két strófából álló kis énekéig, vagyon valamely belső titkos elrendelés, s néha igen mesterséges és mégis igen természetes összefüggés — feltévén azt, hogy az olyatén költemény tökélletes és valóságos mesterségbeli szép alkotmány. Kivévén talán az egy distichonból, azaz csak két sorból, csak két részecskéből álló kis epigrammát (melynek az elsőtől mind külső, mind belső mivoltára nézve különböző második felét, Lessing megjegyzése szerént, úgy lehet nézni, mint valamely felírást, *inscriptiót)* — vagyon természet szerént mindeniknek kezdete, közepe és vége; vagyis, hogy az emberi termet szép és tökélletes formáját vegyük például, és ahhoz képest szóljunk, vagyon minden efféle szépmesterségbeli vagy poétai alkotmánynak feje, dereka és lába. Mindenikben meg kell továbbá az egésznek az egyes, különös tagokkal, vagy a maga saját alkotásbeli részeivel, és meg kell viszontag ezeknek azzal is, magok közt is, illendőképpen egyezniek; mind a két tekintetben valamely bizonyos arányosságot, szépen öszveillő, helyes egyenlőséget, szimmetriát, és, még ezen értelemben is, ritmust tartaniok; hogy a versbéli tánc, vagy poétai muzsika törvényei szerént, annál könnyebben, szabadabban és kellemetesebben mozoghassanak, és így az értelmes és érzékeny nézőnek szemét és fülét, s ezek által szívét és elméjét, annál inkább gyönyörködtethessék, a szépmesterségnek céljához képest. A költő elméjének ilyetén alkotmányáról, életre hozott, megtestesült, s elevenné, láthatóvá lett,

szép és kellemetes képzelményéről, lehet Quintilianussal igazán mondani, a szónak szinte betű szerént való értelmében: *rhythmus etiam in corporis motu est.*

...A VERSSZERZÉS — vagy verspárasításbéli fogyatkozásokra nézve például szolgálhat itt, többek helyett, ez a két sor:

Kárhozzák, dicsérik: ki nagy ember lehet,
Széles e világon mert nagy csudákat tett.

Ezen két versnél szerencsétlenebbet talán sohasem írt a poéta; legalább nem találtatnak hasonlók ebben az egész gyűjteményben. Itt ezen két sorban egyszerre szinte három hibát ejtett. Hibás ti. már ez az első ige: „kárhozzák", a „kárhoztatják" helyett; holott a szerző könnyen és jobban tehette volna: „átkozzák", „dicsérik". — Helytelen és hibás továbbá még ez is: „ki nagy"; a mi nagy, be nagy, mely nagy, milyen nagy helyett. Ez a hibás szóejtés nagyon szokásban volt a régibb íróknál és Faludinak egyéb munkáiban is gyakran előfordul. De a későbbi időbeliek többnyire mindnyájan és szorgalmatosan elkerülik azt; meggondolván, hogy a *ki,* személyt jelent, és a *mely* vagy *mi* helyett nem tétethetik. — A harmadik és legnagyobb hiba mindazonáltal a két sornak párasításában vagyon; mert ez a két ige: „lehet" és „tett" (mint másutt „énekét" és „egeket", vagy „lépett" és „képet", s több afféle) öszve nem zeng, a végső hangban meg nem egyez. És így ez a két sor, az utolsó *e* betűnek hangzatbéli nagy különbsége miatt öszve nem tartozhatván, mindenik árván, magánosan áll, páratlanul marad, és felelő társ nélkül szűkölködik. Azonban igazságtalanság volna mégis az efféle hibákért Faludit, és övele akármelyik régibb magyar poétát nagyon és különösen vádolnunk. Hibáznak a sorok párasításában még ma is a magyar versszerzők többnyire mindnyájan, és igen gyakran; ki nem vévén közülök még a sümegi koszorús költőt is, holott, ha valaki más, ő adhatna ebben foganatos jó példát másoknak is. Ideje volna bizonyára, hogy a jobb poéták, mint tiszta és kényes hallású tudós magyarok, az említett betűnek a mi nyelvünkben legalább *háromféle* s egymástól egészen különböző, hangjaira már ma jobban vigyáznának, ezen nagy különbségre mindenkor és mindenütt illendőképpen figyelmeznének, és verseiket, törvényesen párasítván, az

öszve nem zengő szótagok helytelen, és regulátlan egybekeverésével ne korcsosítanák. Méltán meg kellene már egyszer gondolniok, hogy az efféle rideg és árva sorok, a végső hangok tökélletes egyenlősége nélkül öszve nem zengvén, egymásnak meg nem felelhetnek, s azért a páras versek nevét semmiképpen meg sem érdemlik; (habár egyéb poétai belső tulajdonságaikra tekintve valóban jók és szépek volnának is.) A sorok ily hibás párasításából természet szerént következik, hogy a végső hangok tökélletes öszvezengésében, törvényes hármoniájában méltán gyönyörködő figyelmetes hallgatónak reménysége, várakozása véletlenül megcsalattatván, az afféle hibás és csonka hangzású versek a várt gyönyörűség helyett kedvetlenséget okoznak, s a versszerző ebbéli tudományának tökélletlenségét gyaníttatják, és alkotó tehetségét (legalább e tekintetben) kétségessé teszik. Aki milyen mesterséget űz, ismérje és tartsa meg annak törvényeit; és aki milyen verset ír, kövesse, teljesítse annak tulajdon reguláit...

...A POÉZIS nem hogy az élő s naponként gyarapodó nemzeti nyelvnek kárt okozhatna, vagy valamiképpen sérelmére lehetne, sőt inkább mindég s mindenképpen azon van, s szünetlenül abban foglalatoskodik, hogy annak természetét soha meg nem sértvén, külső-belső igaz mivoltát szentül megtartván, s vigyázva megőrizvén, legszebb virágjait öszveszedje, szépit-javát kiválogassa, s ezekből a nemzet számára oly édesen illatozó, s szívetelmét gyönyörködtethető, hervadhatatlan koszorút köthessen, melyet idővel a haza templomában még az unokák unokája is tiszta víg örömmel s nemes büszkeséggel nézzen, magasztaljon. Tudva lévő, s már sok századoktól fogva világszerte ismeretes dolog, hogy ugyanezen okból a tehetős, tudós, bölcs versszerzők, hogy a született, jól elkészült és ezen legszebb, legdicsőbb mesterségnek felséges arányát ismérő, s mindég szemeik előtt tartó, igazabb költők, legelső dajkái, felnevelői, s egyszersmind legbizonyosabb őrállói mindenkor és mindenütt az élő nemzeti nyelvnek; (amelynek illendő kimíveltetése, kellete, becse s tökélletes virágzása nélkül a tudományos kultúráról és ennek országokat, népeket boldogító számtalan sok szép és nagy következéseiről, még csak szó sem lehet). Tudva lévő, s világszerte ismeretes dolog egyszersmind az is, hogy két-három ily nagy tehetségű, s ily bölcs itéletű

jeles poéta, sőt néha csak egyetlen egy ilyen rendbéli nemzeti költő, egy *Dante*, vagy *Petrárka*, egy *Corneille*, egy *Racine*, vagy *Boileau*, egy *Klopstock*, *Wieland*, *Schiller*, *Göthe* — többet használ, elméje szüleményei által, egy egész országos akadémiánál, vagy akármely egyéb nevet viselő tudós társaságnál. És valóban többet is ér néha az itélni tudó hazafiak szemeiben egy ilyen poétának egy kis éneke, két-három strófája, mintsem némely magavélt hatalmas grammatikusnak húsz-harminc értekezése; melyből, az oskolák falain kívül, többnyire keveset tanulhatni, s amely azért el is maradhatott volna, a nyelvnek és nyelvtudománynak kára nélkül.

Aki azért minálunk is ma verseket írni, s elméjének ilyennemű szüleményeivel akar a hazának szolgálni, s önnönmagának is igaz érdemet, jó hírt, nevet és állandó becsületet szerezni: tanulja meg előbb ezt a szép és nehéz mesterséget voltaképpen; s becsülje meg mindég és mindenképp a nemzet nyelvének igaz tulajdonát, saját természetét, s különös nemzetiségét; annyival is inkább, mivel ennél szebb, és mind kötött, mind szabadon folyó beszédre alkalmatosabb nemzeti nyelv nincsen a világon! sőt, prozódiabéli különös szép tulajdonságaira tekintve, *legelső*, vagyis inkább *egyetlenegy*, minden most élő ismeretes nyelvek között.

...A VERSSZERZÉSNEK oskolai reguláit tudni, magában igen csekély dolog. Ezeket a gyermek is könnyen és hamar megtanulhatja; ha ti. okos, értelmes tanítóra talált. De mivel a versnek és strófának igaz ritmusa, s ebből eredő kívánatos szép harmóniája, sem egyedül a szótagok számától és a véghangok egyenlőségétől, sem az időmérték bizonyos törvényeitől, reguláitól (a szoros metrumtól) nem függhet, ámbár ezek magokban igen jó regulák, bölcs törvények, s a verselésnek különféle nemeihez képest majd kisebb, majd nagyobb mértékben szükséges, poétai tulajdonságok — önként és természet szerént következik, hogy ezen szép és nehéz mesterségnek ebbéli saját titkait soha senkitől meg nem tanulhatni; minthogy ezeket valóban senki nem is taníthatja.

...A HELYETT... hogy a... jeles magyar költőket tovább is értetlenül és háladatlanul becsmérleltetni, gyaláztatni engednők, vagy őket magunk is nagy-kevélyen megvetni szabadnak és illő-

nek tarthatnók; igyekezzünk inkább azon, hogy poétai szép és jó tulajdonságaikban követhessük, sőt még hibáikon is tanulhassunk, és, ha saját erőnkhöz bízhatunk, s ha valóban kitelhetik tőlünk, az ő verseiknél még szebbeket és jobbakat szerezhessünk. Ne kisebbítse, ne csúfolja senki többé a haza előtt azokat a nagylelkű, jeles magyarokat, akik, az akkori nehéz időkhöz és a litteratúrának szorult állapotjához képest, a pályát oly szerencsésen megfutották; akik, az oly temérdek sok és nehéz akadályok miatt akkor majd szinte lehetetlen dolgot is lehetővé tévén, a nemzeti nyelvet annyira felemelték; akik az útat nékünk is megmutatták, és könnyebben járhatóvá tették, s akik, valóságos óriási lépésekkel menvén, oly igen előre haladtak, és hazájok értelmes tudós fiaitól oly dicső koszorút érdemlettek, hogy őket utólérni, s az övékhez hasonló zöld borostyán-ágot nyerni, ma kevés versszerzőnek lehet reménysége.

... BECSÜLJÜK... hazámnak fiai! becsüljük és szeressük mindnyájan, minden hibás előítélet nélkül, a jó poétát, az igaz költőt, — akármilyen színű, akármely régibb vagy újabb szabású, de csínos és tisztességes magyar köntösben jelenik meg előttünk! Becsüljük, tiszteljük és szeressük őtet, akármilyen (számra, vagy szorosabb mértékre vett) magyar versekben közli velünk azt, amivel szívünket illetni, képzelő-erőnket gerjeszteni, tűzbe hozni, s elménket lelkünket gyönyörködtetni akarja és tudja! Hadd kövesse az efféle dolgokban kiki bátran és szabadon azt, amire saját jó geniussa vezérli; amire kedve, hajlandósága, tehetsége s tudománya van! Hadd írjon, mondom, hadd énekeljen kiki teljes kénye s tetszése szerént úgy, amint legjobban és legkönnyebben kifejezheti azt, amit jó és mély indulatú nemes szíve, fennjáró tűz-elméje, s nagyra termett igaz magyar lelke érez, képzel és gondol!

Így fog idővel a nemzeti litteratúra, így fog a nyelv és poézis minálunk is méginkább gyarapodni; és így fogunk... még több oly jeles versszerzőkre mutathatni, akik, mint született igaz jó poéták, az egész magyar hazának hasznára s díszére lehetnek, — bármi nagyon különbözzenek is egymástól, költeményeik színére, külső formájára s minéműségére tekintve. Ezt pedig annál méltábban, s annál nagyobb hazafiúi készséggel lehet cselekednünk, és az afféle haszontalan kérdéseket elmellőzvén, a fő do-

logban már valahára megegyeznünk, ha elgondoljuk, és szívünkre vesszük: mely igen kicsiny légyen még mindeddig azon jelesebb magyar költők száma, akik valóságos poétai lélekkel, azaz alkotó mennyei elmével, tüzes és termékeny képzelő-tehetséggel, éles, hathatós értelemmel, s mély és eleven érzéssel birnak; és akik egyszersmind (a hazai nyelvet teljes mivolta szerént ismérvén) amit a nemzet jobb és bölcsebb részével versekben közölnek, azt tiszta, csínos, és mindenképpen tökélletes magyarsággal kifejezni tudják! és ha, mindemellett, még azt is megfontoljuk, mely igen kevesen légyenek a mi nemzeti litteratúránkban az olyan értelmesebb, okosabb és becsületesebb bírák is, akik ezen egynéhány, igen kevés számú, jelesebb poéták érdemét igazán és voltaképpen megismérjék, s másokkal is megismértetni tudják és akarják!

Ha egyszer ekképpen a fő dologban megegyezhetünk, és a poézisnak s versszerzésnek igaz mivoltát, s ezen legszebb, legdicsőbb mesterségnek felséges arányát mindég szemeink előtt tartani kívánjuk: könnyű lesz, egyszersmind azt is megismérnünk, hogy nem kell a poéta elméjét igen szűk határok közé szorítani, mintegy korlátba rekesztve, haszontalan, nehéz és illetlen akadályok által repűletében tartóztatni, s úgy szólván szárnyaitól megfosztani. Nem kell ti. a poétát, az igaz költőt, sem külső függetlenségére, sem belső, vagy elmebéli teljes szabadságára nézve, szükségtelen, kemény regulákkal nyomni, szorongatni, vagy mindég minden szavait latba vetni, igen meghatározott, s szinte betű szerént való értelemben venni; és még kevésbé szavainak világos, tiszta értelmét szánt-szándékkal balra magyarázni, s az ártatlan életű, jó erkölcsű szelíd embert, híven munkálkodó, csendes és hasznos polgárt egy-két sor miatt mérgesen rágalmazni, s engesztelhetetlen vak indulattal halálig üldözni. Mert, ha költeni, s hazájának ésszel elmével használni akarván, egész szabadsággal nem bír, ha elméjével a képzetek magas tartományaiban, s az erkölcsi világ mindennemű, kies vagy puszta vidékeiben, teljes kedve szerént és oly bátran nem lebeghet, mint akármely sebes szárnyú könnyű madár a szabad levegőben: bizonyára nem is gyönyörködtethet, nem is használhat; holott igenis illendő, sőt szükségképpen és okvetetlenül megkívántatik tőle, hogy, ha nevét méltán viselni akarja, szívet elmét gyönyörködtessen, és olvasó vagy hallgató embertársának lelkét ezáltal szebb érzésekre, nagyobb és nemesebb gondolatokra gerjessze, s a közélet súlyos és únalmas

terheinek elviselésére alkalmatosabbá, hajlandóbbá tegye. Tudja pedig az egész okos világ (mert ezer meg ezer esztendők tapasztalása tanítja), hogy minden időkorban, a földnek minden részében, és annak minden népénél, csak szabad, bátor és emberhez illő tökélletes függetlenséget szerető, hív és nemes lelkekre mosolyoghatnak a múzsák és gráciák; és hogy ezek a mennyei kegyes szűzek sírva, könnyezve távoznak el az oly szerencsétlen és szánakodásra méltó tartománynak szomorú vidékeiből, hol az emberi elménck legszebb virágjait már első bimbóikban erővel elfojtatni, s titokban imádó híveiket vagy örökre elnémulni, vagy a mindenben gáncsot kereső, mindég mindenben rosszat gyanító, s minden szabadabb ige hangjától rettegve irtózó, alacsony és gonosz rablelkek otromba kelepcéiben nyomorogni látják.

...SZÜKSÉGES, kétség kívül, hogy a fellobbant tüzes fantaziát, mely egy szempillantatban eget földet megjár, és majd a régen elmúlt századok setét éjjelébe, majd a jelenvaló s következő időkön keresztül, még a messze jövendőnek sűrű homályába is bátran béhat, s a lehetőségnek végtelen országában egy tekintettel ezer meg ezerféle új képeket lát, sőt még a holtaknak is életet, még a lelketlen, néma s érzéketlen állatoknak is eleven erőt, mozgást, gondolatot s nyelvet adhat és ád; szükséges, mondom, hogy a *fantaziát*, ily sebes reptében, mindég a vigyázva késéró, s gyorsan ítélni, választani tudó, kész *értelem* tartóztassa és lobogva égő nagy tüzét mindig a bölcsen uralkodó józan *ész* mérsékelje, s csendes és bizonyos hatalmával igazgassa, kormányozza. Az ép és gyors értelemnek s józan észnek ily okos uralkodása, bölcs vezérlése, szükséges mindég minden művész elméjének alkotó munkálkodásában: nehogy, míglen az újat, szépet, jót, nagyot és felségest űzi, s keresve keresvén, majd itt, majd amott találhatni véli, — kicsapván a hihetőség s helyes ízlés igaz határiból, útat vesztve tévelyegjen; nehogy lángoló hevében, a jobb és szebb világbeli édes képzeletek, s kecsegtetve múlattató kedves teremtmények helyett, idétlen szüleményeket mutogasson, és az ő részeg andalgásaiban nem gyönyörködhető józanabb nézőnek szemét képtelen csudákkal, vad szörnyetegekkel irtóztassa. Így, ha valakiről másról, az ilyen rendbéli jeles művészről, az ily bátran és szabadon alkotó lantos poétáról, lehet mondanunk különösen, hogy

Belsejébe lévén beírva törvénye,
Nem csal bizodalma, nem csalhat reménye:
Ha szándékit ahhoz úgy alkalmaztatja,
Hogy szebb érzésivel egyez akaratja.

De elméjének ilyetén elragadtatásában, a földiekről és a körülötte lévő egész külső világról Archimedesként elfeledkezve, csak az említett mennyei kalauzra, s híven intő múzsája titkos súgallásira figyelmezhetvén az ilyen költő — őnéki az oskolák reguláinak, s őtet nem kötelezhető hiú tetszésinek, vagy a polgári élet, s változva változó emberi kény múlandó szabásinak követése, vagy ezek szántszándékkal való tilos és bűnös megszegése, s erőszakos felbontása, soha még csak eszébe sem juthat. Amit lát, hall, érez és gondol; amit szíve szerént kíván, óhajtva remél, és várva vár; vagy amitől viszontag, mint ember, és népét, hazáját szerető jó polgár, félve tart, retteg és iszonyodik: belső kéntelenségből azt festi! a szerént költ, a szerént alkot! s szívének lelkének teljességéből úgy énekel! és soha legkevesebbet sem aggódik arról, ha vajon fog-e valaha éneke tetszeni valakinek, sőt ha olvassa-e, vagy hallgatja-e valaki még azt valaha, vagy sem!

Így énekel, indulatja belső titkos ösztönéből, a nyárfának ágán üldögélő magános kis madár: míg végre, keserű fájdalmában szíve szakadván, halva lefordul; vagy ártatlan örömei közt gonoszul meglepetvén, az éhes karvaly körmeitől széjjelszaggattatik... Elnémul a liget; búsul, és szánakodik méltatlan esetén az egész táj, az egész környék. De hiában szánja; hiában sohajtoz utána; mert a szegény kis énekes fel nem éled, s nem múlattathatja szíves hallgatóit. Eljő majd azonban megint az új tavasz; kizöldül s felvídámul ismét ez a táj is; s érzékenyebb, fiatalabb lakosai örömmel hallgatják a tollas vendégek víg zengedezésit, — ámbár a néhai kis éneklő nincsen ezek között, és az ő szép szava nem hallatik többé.

AZ „ESZTÉTIKAI ÉRTEKEZÉSEK"-BŐL

MI LÉGYEN... magában és tulajdonképpen a poézis? s mi légyen az arra mindenkor és mindenütt okvetetlenül megkívántató ritka tehetség, főbb rendbéli különös tulajdonság, képzelő s képező, vagy alkotó lelki nagy erő, s művészi találmányos ész? mi légyen, egy szóval, a poétai elme, vagy teremtő lélek?... Már ez... oly igen nehéz és szövevényes kérdés, melyre mindeddig senki sem tudott elhatározó s kielégítő világos feleletet adni...

...Ha szabad a szóban forgó nehéz kérdés iránt itt őszintén s világosan kimondanom, amit vélek: nékem úgy látszik, hogy az olyan rendbéli nagy és hatalmas géniusz, mint amilyent p. o. Homerus, Pindarus, Sophocles, Euripides, Virgilius, Horatius, Naso vagy Osszián, Shakespeare, Milton, Dante, Petrarca, Tasso, Corneille, Racine, La Fontaine, Klopstock, Schiller, Gőthe munkáiból ismérünk, (több más halhatatlanokról itt most nem is emlékezvén;) — hogy, mondom, az ilyen első rendbéli nagy elme, poétai lángész vagy teremtő lélek, valóban önnön magához ama nagy mesterhez hasonlít, aki... az embert a maga saját képére s hasonlatosságára alkotta... Elégedjünk meg és valóban meg is kell ám elégednünk azzal, hogy, ha bár (amint mondám) nem lehet is tudnunk és világosan megfejtenünk, magyaráznunk: mi légyen magában és egész valósága szerént az a mennyei szép és ritka nagy ajándék, vagy isteni szikra, mely az igaz költőnek már születésekor, különös osztályrészben jutott, s mely őtet minden másoktól, és az ő ebbéli tulajdonát minden másokétól megkülönbözteti? legalább munkáiból, szívre lélekre ható, s az érzékeny és értelmes olvasót néha szinte megbájolva gyönyörködtető s elragadó szép míveiből bátran itélhetünk, és szólhatunk is róla bízvást az egész tudós világ előtt. Amit annál bátrabban cselekedhetünk, (ha egyébaránt elégséges előismeret, tapasztalás, tudomány és itélőtehetség s kimivelt helyes ízlet nélkül nem szűkölködünk), mennél bizonyosabb, hogy az az egyszerű s valódi szép és jó, mely a jelesebb elmeszüleményekben, mely az igaz poéták tökélletesebb alkotmányaiban, remekmíveiben találtatik, teljességgel nem függ, és nem is függhet, a jelenkori (mai vagy tegnapi) csekély tehetségű, félszeg tudományú, s rosszakaratú

pártos felek és büszke vélekedők tetszésétől, irígy tudatlanságától, s vakmerően kisebbítve rágalmazva becsmérlő kába csevegésitől.

Szép és jó lesz, szép és jó marad az mindenha mindenütt, minden értelmes, tudós, becsületes hazafinak szemeiben; habár egyébaránt az ottani s akkori közmiveltségnek talán még nem elég magas fokához, s az egész tudományos kultúrának nehéz és lassú meneteléhez, kétes és bizonytalan haladásához képest, igen kevesen találtatnának is olyan ép érzésű, világos értelmű s egyenes lelkű derék műbírák, tudós, bölcs és igazságos itélőmesterek, akik azt eléggé becsülni, voltaképpen látni s érezni, vagy teljes miniműsége szerént megismérni, s másokkal is megismértetni tudnák és akarnák. Tanúk, nagy és nevezetes tanúk s bizonyító híres példák erre, több másokkal együtt, az utóbbi századokban is, Milton, Thomson, Camoëns, Corneille, Tasso. S tanú lehet itt, a maga szerencsétlen és felette homályos időkorára nézve, még az Ádriai tenger Szirénájának halhatatlan érdemű szerzője is; akivel, mint poétával, mint nemzeti jeles költővel, a magyarok oly igen későn, és tulajdonképpen csak akkor kezdettek (hosszú mély álmokból végre valahára felébredvén) közelebbről megismérkedni, mikor már a sokkal tisztább és csínosabb nyelvű, s többnyire valóban szép és hármóniával teljes beszédű (noha nem olyan nagy elméjű) Gyöngyösinek Murányi vagy Szétsi Máriája, Kemény Jánosa, Csalárd Kupidója s Kesergő Nymphája mellett, sem *magyarsága*, sem *versificatiója* nem tetszhetett többé! (Annyival is inkább, minthogy akkor már Faludi Ferenc énekei s különös szépségű pásztori versei is országszerte olvastattak, és mindenütt kedvet leltek; minekelőtte még nyomtatásban megjelentek volna.)

Ezt itt a poézisról általában megjegyezvén, s rövid bévezetés gyanánt előrebocsátván, lássunk már feltett célunkhoz, és szóljunk most különösen a lantos költőről; minthogy amit ezúttal említettünk, s ezen egyről mondanunk lehet és kell, egyszersmind (kisebb vagy nagyobb mértékben) a többit is illetheti, — a nélkül, hogy szükséges volna, vagy lehetne, a poézisnak különféle nemeihez képest, itt mindenikről különösen szóllani, még bővebben emlékezni.

Értem ugyanis e nevezet alatt: „lantos költő", vagy „magyar lantos" különösebben azt a poézisra született, s jól nevelt és oktatott, nemzeti költőt, aki saját jó geniussától indíttatván, gerjesztetvén, mindazon lelki tehetségeit s szív- és élmebéli ritka tulajdonságait, különös értékeit,

Értékeket, melyekkel a nagy
Osztogató keze felruházta,

szinte már élete virágzóbb éveiben illő szorgalommal mivelni kezdette, s szünetlen tanulás, elmélkedés, tapasztalás, igyekezet és gyakorlás által hovátovább mindinkább és a lehetőségig kimivelte. Az olyan igaz költőt ti., ki a jónak indult, és valóban jóra hajló, de kalauzt, hív és okos vezért s biztos segédet kívánó természetet, — mely, mint a parlagon maradt szöllő, (habár tokaji, ménesi vagy somlyai fajta volna is) magára hagyatva kevés hasznot és örömet hozna; sőt, mint a tengerre bocsátott és kormányos nélkül szélnek eredt vitorlás hajó, könnyen eltévedne, s bizonyosan veszélyre jutna; — aki, mondom, az ilyen jobbféle, valóban ritka, s éppen nem középszerű vagy alrendű *természetet* (poétai tehetős elmét) kellete korán *mesterséggel* (művészi tudománnyal, bölcseséggel) párosítva segítvén, azt ez által erősíteni, lángoló hevében igazgatni, mérsékelni, s így a nehéz és veszélyes úton mind a kettőt *(ingenium et studium, naturam et artem)* azonegy főbb célra intézve egyesíteni s egyeztetni szokta. Ezt pedig annál méltábban cselekszi, mennél bizonyosabb, hogy még tanítói közül sem tudhatta vagy érezhette valaki jobban, mint ő maga, hogy mindazon lelki nagy erők és ritka tehetségek tökélletes hármóniája nélkül, melyekkel a kegyes ég megáldotta, kevésre mehetne, feltett szándékiban sohasem boldogulhatna, s poétai vagy művészi hívattatása, rendeltetése céljához el nem érhetne. Már:

Az ilyen rendbéli gazdag erű, széles tudományú, tiszta, kimivelt és kényes ízletű, s embert és világot ismérő, — nemcsak könyvekből és hallomásból (vagy a maga tulajdon lakhelye, városi vagy falusi vidéke, s ilyen vagy amolyan különös felekezete szűk és homályos köréből), hanem saját bő tapasztalásából közelebbről és voltaképpen ismérő magyar költő, nem oda s arra néz és arányoz, hogy hamar és sokat írjon, hogy mennél előbb és mennél többet öszveszerezzen, halomra gyűjtsön, vagy legottan

és hevenyében közre bocsásson. Nem azt akarja, nem oda céloz, és nem arra vágy ő, hogy nagy-sietve készült és kirepített számtalan soraival az itélni nem tudó sokaságnál figyelmet gerjesszen, s magát attól csudáltassa; vagy az értetlenek és világtalanok valamelyik szapora-szavú vak vezetőjétől felhőkig emeltessen. Korántsem úgy érez és gondolkodik az igaz költő. Sokkal jobbra, szebbre, magasabbra vágy és tör; s az olyanféle méltatlan és alacsony szándék, valaminthogy nem illik, úgy nem is fér hozzá. *Wer nicht als Mensch gross ist,* úgymond egy jeles író, *wie soll der gross als Dichter sein?* ...

...EGYÉBARÁNT azt sem kell elfelejtenünk, hogy minden nemzet nyelvének megvan a maga saját tulajdonsága, különös természete, geniussa; s hogy azért egyiknek grammatikája sem szolgálhat kötelező például és törvényül a másiknak, habár azonegy köz anyától származnának is; mint p. o. az olasz, francia, spanyol, stb. Igaz egyszersmind, az említett nyelvekre nézve, hogy, habár a szók hangjainak mennyiségén, vagy az úgy nevezett *quantitas*on épült jobb és tökélletesebb prozódia nélkül szűkölködnek is, feltaláltatik mégis mindenikben legalább az úgy nevezett *tonikus* vagy *prozódikus akcentus,* melyet a poéták követhetnek; s melyet (főképp és különösebben az angol- és németországiak) számra s időmértékre vett verseikben szoktak is követni mindnyájan, mégpedig a rímelt vagy öszvehangzó páros versekben is.

Ehhez képest, a dolog velejére s igaz mivoltára tekintvén, és sem többet, sem kevesebbet mondani nem akarván, csak azt véljük és állítjuk, hogy a poétai beszédnek mindenha, mindenütt és minden nyelven különböznie kell a prózától és méginkább a csupa társalkodásbeli közbeszédtől.

Van azonban, mindemellett, van a kötetlen beszédnek is egy olyan főbb neme, melyet rendszerént *poétai prózá*nak nevezni szoktak, s melyben a tehetős elme néha még a legmagasb hangú költővel is vetélkedhetik, a nélkül pedig, hogy a nemzet tanultabb, miveltebb és csínosabb részénél szokásban lévő mindennapi szókat és egyszerű helyes kifejezéseket megvetné, s azokat kerülve kerülni jónak vagy szükségesnek vélhetné, gondolhatná!

Jegyezzük meg, (ámbár az eddig mondottakból önként és

elég világosan következni látszik): hogy itt, a versszerzés, vagy poétai szókötés, versalkotás mesterségének neve alatt, különösen a már említett *második* tulajdonság vagy művészi tudomány s kész tehetség és gyakorlatosság értetődik, mely az ének, a dal, az óda, vagy hymnus, s akármely egyéb ilyennemű (lantos) költemény különféle tárgyainak természeti mivoltához és minéműségéhez képest, mind a szók értelmét, s amint már mondám, helyheztetésbeli különös arányát és erejét, mind a szótagok számát és azok hangjainak igaz mennyiségét, mindenkor mindenütt híven egyesíttetni, s a ritmus és akcentus nemei szerént illőképpen egyeztetve, váltogatva, a poétai hármóniát eszközleni szokta.

Nincsen és nem is lehet semmi kétség benne, hogy mindez csak a reátermett és eléggé gyakorlott, s az élő nemzeti nyelv természetét, különös geniussát voltaképpen ismérő, s annak egész szóbeli bőségét, gazdagságát nemcsak biró, hanem okosan és illő mértéklettel használni is tudó tökélletes jó versszerző s igaz poéta cselekedheti. (A nélkül ti., hogy valaha nyelvrontásra vetemednék, s elméje szüleményeit holmi szükségtelen és haszontalan új szókkal s keresve keresett cifra kifejezésekkel, mint megannyi kedves újságnak vélt ékességgel, szennyesítve dísztelenítené, bémocskolná. Mert ezt csak a tehetetlen és ízefogyott versfaragó szokta cselekedni, s az olyatén silány „újságot" még a nemzeti költők munkáiban is oktalanul keresni; és, minthogy ott nem találhatja, azokat ostoba vakmerőséggel becsmérelve gyalázni, kisebbíteni, rágalmazni!)

Ebből következik már, s ezen nehéz és titokkal teljes mestersége által viheti s viszi azt a poéta végbe, hogy — amint ezt a régi nagy költők munkáinak olvasásából mindenki már ifjú korától fogva jól tudhatja, (ha ti. hív és okos tanítóra talált! és azokat már akkor *érteni* s becsülni tanulta!) hogy, mondom, az így lekötött, és bizonyos határokba, s mintegy partok közé szorított, de mégis könnyen és szabadon folyó, sőt annál könnyebben és minden akadály nélkül teljes szabadsággal ömledező poétai beszéd — majd a sok kisebb folyókkal gazdagodott, s partjai közt nyári szelíd napokban csendes méltósággal haladó nagy Dunához, majd a beszkédi hegyek és kősziklabércek magas tetejéről zúgva dörögve szakadó, s az egész környék *echóit* felriasztó vizek árjához, majd pedig a gyönyörűen zöldellő magá-

nos völgynek árnyékos ölében sietve bujdosó, s keskeny és kövecses ágyában mormolva csergedezve mendegélő kis csermelyéhez hasonlíthat! s az egymásra következő sokféle képzetek és indulatok bő folyamának hullámi szerént emelkedő s hanyatló kellemetes zengedezésével *(beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiae flumine)* minden érzékeny és értelmes olvasót megindíthat, s gyönyörködtethet.

Egyébiránt tudni való, vagyis inkább világszerte tudva lévő dolog, hogy mind a régi, mind az újabb időkori legnagyobb költők, egyszersmind a legjobb és legjelesebb versszerzők voltak, s ugyanazért, mint tökélletes jó poéták és valódi bölcsek, mindenha, mindenütt az egyszerű természeti szépet és jót keresvén s találván, vagy teremtvén, a szó- s kifejezésbeli cifraságtól, hiú piperétől s üres dagálytól mindnyájan őrizkedtek; ámbár a szükséges, az illő s okos, tudós és a nyelv saját természetével nem ellenkező, bölcs és mértékletes újítástól, lehetséges és tanácsos szépítgetéstől, jobbítgatástól egyik sem irtózott; sőt erre is majd mindenik legjobb példát adott.

LEVELEK

1. *RÁDAY GEDEONNAK*

MÉLTÓSÁGOS Báró Uram!

Éppen ma vevém a pesti Trattner úrnak levelét, melyben jelenti, hogy munkáinknak nyomtatását magára vállalja. Mivel azért február 15-én Kazintzy uramhoz bocsátott levelében azt írja Nagyságod, hogy a jövő vásárkor fog a pozsonyi Landererrel és Weiganddal is az említett nyomtatás iránt szóllani; tehát (mivel Kazintzy uram valamely hivatalbéli kommissióban máshol foglalatoskodik) szükségesnek ítéltem lenni, Nagyságodat Trattnernak szándékáról előre tudósítani. Így vannak tulajdon szavai Trattner uramnak, ahol jelenti, micsoda kondíciókkal vállalja magára gyűjteményünknek kiadását: „Erstens: Zwei Hefte davon zu drucken und wenn nach dessen Bekanntmachung sich nur wenige Abnehmer fänden, davon abzustehen. 2-tens der Gesellschaft unentgeltlich 25 Exempl. zu geben, so lange nur unter und bis 200 Stücke davon abgesetzt werden; 40, wenn 250—300 abgehen; endlich 50, wenn die Anzahl 300 übersteigt. 3-tens dass mir gedachte Sammlung unter keinem Worwande entzogen werde, so lange ich sie fortzusetzen gedenke, oder doch in diesem Falle einen ganzen Jahrgang, das ist 4 Hefte geliefert werden. Schriften werden ganz neu (die ich nächstens erwarte) dazugenommen werden, und Papier so gut und schön, als es zu haben ist; das Format beliebe die Gesellschaft selbst zu bestimmen".

Látja Nagyságod, hogy Trattner megérdemli, hogy reábízzuk munkánkat ily igaz és illendő feltételek alatt. Nem is fogunk tehát késni, írásainkat, mihelyst Kazintzy uram haza jövend, Pestre általküldeni. Nem szükséges tehát Nagysádnak Landererrel szóllani.

Gróf Telekiek Önagyságoknak még nem írtunk, rész szerént, mivel nem is tudjuk, hol vagyon most lakások, rész szerént és főképpen, mivel jobbnak találtuk, majd az első kötetnek általküldésével írni hozzájok. Nagyságodnak bölcs tanácsát kancellárius gróf Pálfy iránt, amint illik, nagyra becsüljük; és közinkbe való állását Nagyságodnak (noha, igazat szólván, esmérvén Nagyságodnak igaz hazafiúságát, róla nem is kételkedtünk) a nemzet nevében előre is köszönjük.

Vagyunk Méltóságos Urunk

Nagyságodnak

alázatos szolgái

Batsányi János

Regius Cameralis cancellista és társaim.

Kassa, 1788. márc. 11.

P. S. Szabó Dávid, ki különösen tiszteli Nagyságodat, már a múlt héten elvégezte Miltont. Úgy halljuk, hogy más is fordítja prózában az originális szerint.

2. *TELEKI JÓZSEFNEK*

MÉLTÓSÁGOS Gróf!

Nagyságos Uram!

Annyival nagyobb gyönyörűséggel írok most Nagyságodhoz kis Társaságunk nevében, mennyivel inkább kívántam vala már régtől fogva, alázatos tiszteletem mellett, azon nagy örömemet jelenteni, melyet érzettem volt még júniusban *Osszián Utolsó Énekének* Nagyságod által lett helyben hagyatásából. M. B. Orczy Úr ily fenn-írással küldé vissza fordításomat: *Approbatum per Comitem Josephum Teleky et Baronem Laurentium Orczy, remittitur pro continuatione.* Elfelejthetetlen szók ezek énnékem! Mikor én Osszián fordításához kezdettem, meg sem álmodtam, hogy fáradtságomnak oly hamar, s oly bő jutalmát nyerjem. Az vala fő s legelső tárgyam, hogy ennek az isteni költőnek szívreható énekei által magyarainkat megihletvén, hazájokra

s önnön magokra emlékeztessem. Bárdussa kívántam lenni magyar nemzetemnek, s a régi kelták történeteiben tükröt tartani polgártársaim eleibe; édes anyám nyelvén akartam siratni erkölcseinknek elhanyatlását, dicsőségünknek kimúlását! mert oly környülállásokban vagyunk, hogy, hacsak teljességgel el nem rontotta már szíveinket az idegen maszlag, szükségképpen meg kell illetődnünk egy — hazája veszedelmét oly érzékenyen kesergő öreg vitéznek szomorú panaszára. Elérem-e ilyetén feltett tárgyamat? a jövendő fogja megválasztani; amelynek bizonyos elérésére midőn nemzetemnek két dísze és tűköre a hazafinak reménységet s bátorságot nyújt, egyszersmind a becsületre vágyó szívet is halhatatlanságra gerjeszti. Vajha elegendő sebességgel is bírjon, pályájának végigfutására!

Társaságunk megtette a rendelést Pesten, hogy Museumunkból Nagyságodhoz egy exemplar jusson. Földy uram írja, hogy már általadta. A Bévezetésből tehát bővebben olvasta Nagyságod, mi légyen szándékunk; bátorkodunk mindazáltal levelünk által is könyörögni, és Nagysádot alázatossággal kérni, hogy, ha közinkbe való állásával Társaságunkat nem is, legalább valamely darab munkájával Museumunkat méltóztasson megtisztelni. Bizodalmunk ez iránt annyival nagyobb, mennyivel esméretesebb Nagyságodnak mind hazafiúsága, mind pedig a litteratúrában való nagy neve, bölcsesége és tudománya, a két haza előtt. Légyen Nagyságod a mi igyekezetünkre nézve is tűköre s példája sok nagyjainknak. — Nagysádnak vagynak kész munkái; ne sajnáljon egy darabocskát, Méltóságos Báró Ráday úréival, a jövő heteken hozzánk általküldetni.

Egy új könyvnyomtató műhely állott fel most itt Kassán; idefüggesztek egy betű-példát; ha valami darabot ily szép betűkkel kívánna Nagyságod nyomtattatni, méltóztasson velem a korrekció iránt parancsolni.

Én, vagyok társaimmal együtt, minden kitelhető mély tisztelettel

Nagyságodnak

alázatos szolgája
Batsányi János

Kassán, 1788. nov. 1.

3. RÁDAY GEDEONNAK

MÉLTÓSÁGOS Báró,
Nagyságos Uram!

Nagyságod levelét március 31-ről, április 5-én vettem. Ugyanakkor vettem egyet Versegi barátomtól is. A nyomtatásban esett hibáról ő is bőven emlékezik. — Jól esett, hogy Nagyságod újra nyomtattatta; mert más orvoslása nem is lehetett volna. — Valóban igen késedelmes ember Trattner uram. Úgy reménylettünk már minden kétség nélkül, hogy a vásári alkalmatossággal megkapjuk az exemplárokat, s íme! még ki sincs nyomtatva. Nagyon megcsonkul így a publikumnak kedve is. *A hibák tábláját* újra elküldjük, megtoldva. Parancsolja Nagyságod, hogy ezt nyomtassák ki; úgy pedig, hogy nem a kék papirosra, hanem az utolsó árkusnak végére essék a nyomtatása.

Rájnis garázdálkodásit, (a Mentő-írását) mi nem tartjuk méltónak, hogy Szabó feleljen reájuk. Nem hiszem, hogy magyaraink közül sokan találtassanak, akik az olyatén illetlenségeken kedvöket találnák; kivált ma-holnap új színben napfényre jövén Szabónak munkái, nem lehet majd nem bosszonkodni, hogy nemzetünkben, sőt nevezetesebb íróink között találkozhatott olyan, akinek irígy fogai ilyen egy nagy érdemű magyar poétát oly rútul megmardosni merészlettek. De reám s a Museumra nézve, szükséges a feleletadás. Mert igen könnyen találkozhatnak, kivált a gyengébbek közül, kiket Rájnis tekintete elcsábíthatna. Azt mondja, hogy én ily regulát szabtam: *a fordítás az eredeti írásnak mássa és jól eltalált képe;* észre nem vevén, hogy *1. alávaló rabi módra készült, 2. közmódon készült, 3. jelesen készült képe is lehet az eredeti írásnak;* holott én azt írtam: *Hogyha a fordításnak (amit senki sem fog tagadni) az eredeti írás mássának és jól eltalált képének kell lenni,* tehát etc. Így tekerte el Rájnis az én szavaimat, hogy valamit becsmérelhessen munkámban; s ezen építi osztán az egész krízissét. Ez valóban rossz-szívű, garázda embernek a cselekedete. De majd megfelelek néki, anélkül, hogy illetlenségeit illetlenséggel viszonozzam. Szabó lefordította Virgilius első eklogáját, kérésemre. Ezt Rájnis fordításával és az originállal együtt beiktatom a har-

madik negyedbe, hogy ki-ki lássa, melyik legyen közülök méltóbb a poéta névre. Ha kívánja ezt a fordítást olvasni Nagyságod addig is, méltóztassék azt Méltóságos Báró Generál Orczy úr Önagyságától elkéretni, néki a minap általküldöttük.

Nagysád Zrínyijét majd magam tisztán le fogom írni typusra, mihelyt időt kaphatok. Méltóságos Báró Generális Orczy úr is küldött két kis darabot. Földi úr nem írt még, mióta Pestről elment.

Ossziánból még nem küldhetek Nagyságodnak egyebet ezen egynéhány sor hexameternél, melyet e napokban csináltam; ez is még csak előmunka.

Álpinnak magzatja! sebem mért szaggatod újra? —
Ime! megint bánatba hozál, Oszkárnak halálát
Kérdezvén tőlem. — Már könyveim árja szememnek
Látását elvette ugyan, de az hajdan időknek
Képe világít elmémben. — Ó Bárde! mi módon
Adjam elődbe azon bajnoknak gyászos elestét? etc. etc.
Tégedet, ó Oszkár! Fejedelmek vére! Vitézink
Fényje! tehát ezután sohasem láthatlak-e többé?

Szinte miként az homályba borult hold eltünik égről:
Mint a nap, pályája felén, elenyészik előlünk,
S Árdámid sziklái setét felhőkbe merülnek:
Úgy elesél! — Magam itt elsenyvedek íme! miként az
Morvának ligetén elvénült tölgyfa. Leverte
Ágaim a zivatar, rettentnek az északi szélnek
Szárnyai. — Ó Oszkár! Fejedelmek Vére! Vitézink
Fényje! tehát ezután sohasem láthatlak-e többé? etc.

Ossziánt jó volna hexameterben fordítani, ha oly sok időt nem kívánna. — Elvárom ezekről Nagyságod ítéletét, úgyszintén Bessenyeiről írt disszertációcskámról és Rájnis Mentő-írásáról s Toldalékjáról is!

Méltóságos Uram!

Nagysádnak
alázatos szolgája
Batsányi János

Kassa, 1789. április 11.

4. ARANKA GYÖRGYNEK

MÉLTÓSÁGOS Úr! Nagy jó Uram!

Hazai litteratúránkat illető dologban hazafiúi bizodalommal jövök Nagyságodhoz. Bocsásson meg, ha ismeretlen létemre alkalmatlan találok lenni váratlan levelemmel.

A múlt ősszel Pozsonyba a koronázásra akarván menni, felrándultam Bécsbe. Egynéhány hétig ott múlatván, kezembe ád ottlakozó jó barátom, Görög úr, olvasás végett egy munkácskát, melynek homlok-írása imez volt: *Nem vagyok nyughatatlan* stb. Nékem ez különösen megtetszett, s nagyon örültem, hallván, hogy Schlötzerhez német nyelven kiküldettetett légyen. Kértem barátomat, hogy adná által nékem is annak mását. Megcselekedte; s most kezemnél van. — Isméri Nagyságod a *Magyar Museumot* és az azt író hazafiaknak szándékokat, annyival is inkább, hogy abban tulajdon maga szép versei is benne vagynak. Ebben szeretném az említett jeles munkácskát közrebocsátni. Nem szükség itt megmutatnom, mely hasznos dolog légyen annak kiadása. Jól isméri Nagyságod hazánk fiait, s tudja, hogy szükségek vagyon az olyan elmélkedésekre. Azonban a bölcs szerzőnek híre nélkül kinyomtattatni nem akartam, s nem is illett volna; de, az időnek mostani környülállásira nézve, talán nem is lett volna tanácsos; habár azt az ittvaló jó cenzúra nem ellenzette volna is. (Mert ez oly engedelmes, amilyent csak kívánhatunk). — Kérem azért Nagyságodat, méltóztassék a mondott munkácskát újra elővenni, benne a szükséges változtatásokat megtenni, s hozzánk a Museum számára, hováhamarább általküldeni. *A Bévezetés,* mely a két ország között való parallélát megelőzi, az akkori időkhez képest megjobbíthatatlan. Úgy ítélném tehát, hogy igen keveset kell abban most is változtatni; csak annyit tudniillik, amennyire az idő, és a közreeresztésnek helye, módja és célja változott. Különben az egész munkácskát úgy méltóztassék Nagyságod intézni, hogy mennél rövidebb s tömöttebb légyen, és a Museumban is felette nagy helyet ne foglaljon. De mindezeket maga fogja Nagysád legbölcsebben általlátni s megítélni.

Igen kedvesen vennők, ha egyéb munkáival is méltóztatnék

Nagysád a többször említett Museumot gyarapítani. Reménylem, eljött már a második kötetnek első negyede, melyet itt Kassán bocsátánk ki, Nagyságtokhoz. Kolozsvárra 12 nyomtatványt küldöttünk *Bójer* úr exjezsuita által, még a múlt nyáron. Igen szeretném tudni Nagysádnak ítéletét iránta; és az én darabjaimra nézve (ketteje alatt nincs kitéve az egész nevem, de az írás módjának egyenlőségéből, nem kétlem, meg lehet ismérni) különösen ki is kérem krízissét; ha annyi időt nem sajnálna reájok szánni. Nagysád ítélet-tételét, akármely kemény lenne is az (mert azt óhajtanám) mint illik, igen nagyra fogom becsülni; mert tapasztaltam némely leveleiből, hogy azon kevésszámú tudós hazafiakhoz tartozik, kik a magyar tudományos dolgokról illendőül s annak rendi szerént ítélhetnek. Mivel nem lehet ezt tagadnunk, hogy igen kevés bír közöttünk mind elegendő értelemmel s jó ízléssel, mind pedig az igazságnak mondására megkívántató mértékletes egyenességgel.

Ezen levelemet Kolozsvárra igazítom, oly reménységgel, hogy ott fogja találni a Gyűlésen Nagyságodat. Kétségkívül ott lészen mélt. báró *Nalátzi* úr is, kit Bárótzi Sándor barátomnak dicséretiből és önnön maga fordításából, úgymint *Eufémiából*, igen nagyra becsülök. Méltóztassék őtet Nagyságod nevünkben tisztelni, és kérni, hogy adjon ő is valamit gyűjteményünkbe. — *Comminge* fordítását, melyről az Eufémiához való szép előljáró beszédében emlékezik, én még nem láttam; vajon hol nyomtatódott ki, és hol lehetne megkapni? — Vagy talán még nem is jött napfényre?

Mélt. gr. *Teleki Ádám* úr ő excellenciájával volt szerencsém szóllani Pesten. Ígérte, hogy nemcsak a maga munkáit fogja velem közleni, hanem több más érdemes erdélyi tudós urakat is fog ösztönözni, hogy szaporítsák Museumunkat. Nem tudom, hol légyen most. A Gyűlésről nem fog elmaradni, kétség kívül. Nem méltóztatnék Nagyságod őtet is emlékeztetni becses ígéretére?

Dicsekedhetünk azzal Nagysádnak, hogy sok nagy hazafiak kezdik Gyűjteményünket szép munkácskáikkal gyarapítani. Mélt. gróf *Teleky József* úr ő nagysága evégett már minden verseit kezemhez adta. Közöttök vagyon az a darabja is, melyben Nagysád verseiről való ítéletét oly szépen s nyájasan megmondja. Kezemnél vagyon még azon nagyobb munkájának eddig elkészült része is, melyet fiacskájához intézett, imígyen kezdvén:

Ártatlan csecsemő! kis alak magzatom!
Mit érzek ha látlak, jól ki nem mondhatom.
Két olyan indulat, mely együtt nem lakhat,
Érzékeny szívemig majd egy erővel hat.
Bánat s öröm rendre körülöttem vagynak,
De melyik erősebb, kételkedve hagynak, stb.

Méltóságos gróf s generális *Gvadányi János* úr, a Pölöskei Notárius szerzője, hasonlóképpen adott holmi kis darabokat a *Museum* számára. Igaz magyar lelkű méltóság ez. Pozsonyban volt szerencsém megismérkedni vele, hol majd két hetet töltöttünk együtt. Talán isméri Nagyságod is személyesen őtet? — Híres muzsikus, jó táncos, bátor vitéz, nyájas poéta.

A pécsi nagyprépost s szerbiai püspök, ama nagylelkű hazafi *Nunkovits György* is hozzánk állott; de íme az irígy halál megfoszta tőle. Mely igaz keresztény szívvel bírt légyen, kitetszik csak onnét is, hogy *Henriást* fordította. A négy első könyvvel már készen volt. Olvasta előttem Budán. Mondhatom, hogy sokkal szebb lett volna Pétzeli úr fordításánál.

E napokban íra hozzánk *Bessenyei Sándor* úr, dragonyos kapitány, és Györgynek testvérbátyja is, Somogy vármegyéből, holott most téli szálláson van. Társunk kíván lenni, egy Márfy nevű kedves barátjával egyetemben, kit is felette nagyon dicsér. Ez *generális perceptor* Baranya vármegyében. Bessenyei Sándor úrnak velünk közlött verseiből ideírok vagy két párt, hogy ítélhessen róla Nagyságod:

Boldogságomat én csak abban találom,
Hogyha lelkem csendes, mikor megvizsgálom,
Egészség, szép asszony, jó barát, bor, kenyér,
Az egész világnál s kincsénél többet ér.

Látja ezekből Nagyságod, hogy a megnevezett uraknak, s több más érdemes hazafiaknak segedelmekkel, főképpen ha Erdély részéről Nagyságtok is segélyteni fognak, (s hogy ezt cselekedni méltóztassanak, újolag alázatos hazafiúi bizodalommal kérem Nagyságtokat) idővel annyira vihetnők Museumunkat, hogy a magyar nemzetnek is lenne oly egy *periodicum litterarium productumja,* melyet némely idegen journáloknak alkalmasint ellent állíthatna. Azt az egyet fájlaljuk leginkább, hogy a költségnek szűk volta miatt nem adhatjuk szaporábban közre egymás után negyedeinket. Még mindezideig sem találkozott a

gazdagabb uraságok között, aki egynéhány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket; holott, fájdalom! a bándériumok cifraságira negyven, ötven ezereket sem szántak kiadni. — Most azon vagyok, hogy annyi költséget szerezhessek öszve, hogy egy esztendő alatt négy negyedet lehessen nyomtattatni, s a vevőknek postán megküldeni, valamint az idegen országi journalokkal szoktak cselekedni.

A felállítandó *Tudós Társaságnak* dolgát a Gyülésen akarják felvenni a Rendek. Én Pozsonyban személyesen voltam eziránt a királynál. Szokása szerént, igen kegyesen fogadott, s jó reménységet nyújtott. A béadott, s újonnan kidolgozott *Planumot* már által is küldötte a fiának, nádorispányunknak. Ez különösen megígérte, hogy teljes igyekezetével rajta lesz, hogy bennevetett bizodalmunknak sikere légyen.

Többnyire, midőn az egész titulusát s lakóhelyének nevét magamnak alázatosan kikérném, vagyok

Nagyságodnak
alázatos tisztelő szolgája
Batsányi János

Kassán, 1791. Boldog Asszony hava (jan.) 6.

5. *ARANKA GYÖRGYNEK*

MÉLTÓSÁGOS Úr!
Tisztelt Barátom Uram!

Rész szerént azért, mivel a megígért nyomtatványt (a *Nem vagyok nyughatatlan*ból) mindezideig vártam, rész szerént, mivel tudtam, hogy kedves Barátom Uramnak most számtalan foglalatosságai vannak: levelemmel terhére lenni nem akartam.

A velem közlött szép darabocskákat viszontaglani kívánván, imhol küldök én is holmi olvasni s megítélni valót. Igen kívánom tudni, mely darab miként tetszik, — vagyis inkább, melyiknek mi hibája van. Az *Esdeklő panaszt* a minap, Nagykállón, Szabolcs vármegyében csináltam. Az az én néhai kedvesem már most férjnél van, két esztendőktől fogva. De iránta való haj-

landóságom sohasem fog megszűnni. Reménylem, hogy ki is fog tetszeni a versekből, hogy nem csupa elmefuttatást, hanem valóságos érzékenységeket foglalnak magokban. — Azon jegyzésre, melyet Szabó verseihez a magyar és deák nyelv iránt tettem, Abaúj vármegye adott alkalmatosságot. A *latinisták* egész cimborát csináltak volt, *pro retinenda Latina*. Ezen jegyzésnek azután az a sikere volt, hogy — a magyar ellen senki sem mert nyilván szóllani. Meghatároztatott tehát (főképp a főispánynak báró Orczy Lászlónak sürgetésére), hogy a jövő újesztendővel magyarul kezdjenek *manipulálni*. Ennek igen nagy haszna volt némely szomszéd vármegyékre nézve is.

Igen nagy örömmel értettem az erdélyi nemes Magyar Társaságnak szerencsés felállását. Valóságos boldogságomnak ismérem, hogy egy oly megbecsülhetetlen nagyérdemű hazafinak, ki azon jeles dolognak szerzője s mintegy teremtője volt, én is barátságában lehetek. — Csak ez az egy cselekedete is halhatatlanságot érdemel. Áldják is már hazánk fiai kedves barátomat, nemzetének ily munkás szeretetéért; de áldani fogják majd még inkább a késő maradékok is!

A Museum dolgát a király eleibe terjesztette a f. Királyi Helytartótanács. Ezért nem küldhettem még mindeddig *Tudósítást*. Nemsokára már lejövend a resolutio. Akkor majd írandok T. Cserei úrnak is, kedves Barátom Uramnak tanácsa szerént. Addig is bizodalmasan tisztelem.

Ez a szó: hasztalan, vagy haszontalan, itt mindegy, senki sem akad meg rajta.

Azon beteges koromban készített darabocskát, melynek némely részét már közlöttem volt, íme egészlen leírva közlöm. Ahol még holmi jobbítás szükséges, azt máskor (ha időm s kedvem lesz) fogom megtenni.

Hát a Museum kél-e? és talál-e kedvellőket az erdélyi uraságok között? És hát kedves Barátom Uram nem méltóztatik-e az ezután kijövendő negyedeket holmi becses munkácskáival becsesíteni? Erre különösen kérem társaim nevekben is, kik kedves Uram Barátomnak, mint illik, mindnyájan különös tisztelői.

Magamat további barátságába ajánlván, vagyok Méltóságos Úr!

kedves Barátom Uramnak
alázatos szolgája
Batsányi János

Kassa, 1791. júl. 4-én.

6. ARANKA GYÖRGYNEK

MÉLTÓSÁGOS Úr!

Olvadozott magyar lelkem, a bécsi magyar újságban olvasván, hogy a Magyar Nyelvmívelő Társaságnak felállítása iránt ugyancsak végzést hozott nemes Erdélyország. E jeles dolognak első előmozdítói között kétség kívül az én kedves Barátom Uram is lévén, annál érzékenyebb volt örömem, mennél nagyobb dicsőségnek s boldogságnak tartom oly nagy érdemű hazafiaknak szívességekkel dicsekedhetni. — Igen szeretnék iránta bővebb tudósítást venni. Reménylem, hogy kedves Barátom Uram, ha ideje léend, meg fogja ezt cselekedni. A Magyarországi Társaságból nehezen lesz valami a jövő diéta előtt. A Plánumát, melyet mi kiadtunk, megküldendem, hogyha még nem látta volna Barátom Uram. Méltóztassék tehát iránta utasítani.

Az *Anglus és Magyarországi Igazgatást* alázatos köszönettel vettem. Kár, hogy tisztábban nincs nyomtatva. Németül kijött már; magam is olvasgattam, hellyel-közzel. Hogy a közlött munkácskák tetszettek, igen örvendek. De még kedvesebb dolog lenne előttem, ha kedves Barátom Uram hozzám mutatni méltóztatott szívességét egynéhány szempillantásig mintegy felfüggesztvén, kemény kritikus szemekkel vizsgálná s ítélné meg darabocskáimat. Azt akarom, hogy ha csakugyan poétának szült a Természet, jó poéta legyek, vagy pedig, ha az nem lehetek, inkább — semmi. Nincs alábbvaló teremtmény ítéletem szerént a tudós világban egy *versfaragónál*, kinek sem íze, sem tüze. Azért szeretem én magamra nézve is a kemény, de értelmes krízist. Kedves Barátom Uram pedig *kompetens bíró*.

Köszönöm azt is, hogy derék gavallérral méltóztatott megismertetni. Barátom Uram engemet úgy tudósít, hogy igen ifjú; azonban hozzám küldött levele érett elmét, s a magyarságban is nem köz tehetséget mutat. Vajha többen is lennének a főebbek közül olyanok!

Szabó Dávid úr alázatosan tiszteli Méltóságos Urat. Ő ki légyen, úgyis tudja kedves Barátom Uram; a többi társak imezek (NB. a Museumra nézve): méltóságos idősb gróf Ráday Gedeon úr.

Versegi Ferenc. Expaulinus. Budán privatizál. Nagytudományú, nyíltelméjű, igaz lelkű derék férfiú. A hárfát úgy veri, s e mellett oly szépen énekel, hogy hozzá fogható alig van a házában erre nézve.

Virág Benedek, professzor Székesfejérvárott. Ez is expaulinus. Különös jó poéta, mind kádenciás, mind metrumos versekben.

Kreskay Imre, expaulinus hasonlóképp. Szatmárott volt azelőtt director scholarum. Jó deák és magyar poeta; és szép tudományú jeles ember.

Szentjóbi Szabó László, néhai rhetorices professor Nagybányán. A minap itt lévén Kassán, emlékezett, hogy van szerencséje személyesen ismérni kedves Barátom Uramat. Most nyomtatódnak Pesten minden munkái.

Ezek a tulajdonképpen-való tagjai társaságunknak. Kázinczy úr nincs közöttünk. Maga kezére dolgozik. Isméri kedves Uram Barátom az úgynevezett *Orpheust*. Éppen most ád ki ezen munkájában egy mérges *recenzió*-formát, Versegi társunk ellen, hol ezt az érdemes embert pasquilláns, s egyéb afféle illetlen titulusokkal érdekli. Be nem jó, mikor az ember sensu abundat!

Mások, kik Museumunkba holmit adnak, többen vagynak. Vagyok

alázatos szolgája s barátja

Batsányi

Kassa, 1791. aug. 8.

7. *ARANKA GYÖRGYNEK*

MÉLTÓSÁGOS Úr!

Nagyon örvendek, hogy kedvességet lelhetett a Museum Erdélyben. Ez a helybenhagyás serkenteni fog bennünket többekre is. Köszönöm szívességét kedves Barátom Uramnak, hogy a vevők számát szaporítani fogja. — Szeretném már én is az erdélyi produktumokat olvasni. Alig várom. — Írja kedves Barátom Uram,

hogy tetszik az én jámbusom; és hogy *reményli, hogy a Társaság munkáiba bémehet.* De én kérem, hogy ha csak egy lenne is valaki, aki nem kedvellené, tessék egészlen kihagyni. Hogyha a darab meg nem érdemli maga, a szerzőjére ugyan legkevesebb tekéntet se légyen. — Frangyepán pedig senki kezébe se jöjjön. Hamis az ember, míg eleven. Nem lehet mindennek hinni. Gondolja el kedves Barátom Uram! a minap egész egy cimbora állott itt öszve, hogy engemet az udvarnak feladjanak. S miért? — azért, hogy (amint ők mondották) a Franciaországi Változásokra írt versemben lévő nagy bátorságommal a fejedelmeket megsértettem!! — Balgatagok! nem gondolják meg, hogy szemtelen árulkodásokkal ők bántanák meg az udvart; azt mondván néki, hogy *őreá* van készítve az a kemény vers. Az én feleletem könnyű volna. *Aki rühes, vakaródzzék!* közmondás. Ich habe die Narrenkappe zugeschnitten. Dem sie anpasst, der mag sie sich aufsetzen. Ugye bizony? — Azonban ez a történet magunk között maradjon. Látjuk itt is, hogy a magyarnak mindenkor magyar a legfőbb ellensége!

Schlötzernek mérges recenzióját kedves Barátom Uram munkájáról a tegnapi postával vettem Göttingából. Olvasta-e már Barátom Uram? Szörnyűség, amit ír. — Az Erdélyi Társaság munkájában lehetne valamit felelni nékie.

Hogy a Museumért jövő pénzt a posta el nem akarja küldeni, nagyon sajnálom. Igen keveset vehettem még bé. Szükségem van reá. Méltóztassék kedves Barátom Uram bankócédulában bétenni a levélbe, s a levelet erga recepisse adni a postára, de nem kell mondani, hogy pénz van benne.

NB. Ha a jámbus kimaradand, vissza fogom várni.

Kedves Barátom Uramnak
alázatos szolgája
Batsányi János

Kassa, 1792. április 13.

NB. Zrínyi munkája, a *Ne bántsd* még tavaly kinyomtattatott Erdélyben. Kérem kedves Barátom Uramat, méltóztassék azt nékem egy nyomtatványban megküldeni.

8. RÁDAY GEDEONNAK

MÉLTÓSÁGOS Gróf Úr!
Nagyságos Uram!

Reménylem, hogy kezeihez vette már Nagyságod a kívánt 13 nyomtatványokat. T. Dudásy úr által küldöttem. Hogy bé nem köttettem, az vala az oka, hogy nem voltak békötött nyomtatványok készen kezemnél, midőn az említett úr Pestre ment. Méltóztassék tehát Nagyságod nekem bocsánatot adni. Az árokat ugyanazon úrnak lehet általadni, ő Kassára el fogja hozni magával. Mindenestül 24 forint 20 krajcár lett volna ugyan az árok a kiszabott rend szerént; de mivel a könyvkötőnek minden darabtól egy poltúra jár, és így a 26 darabért 39 krajcár: tehát csak 23 forintra és 41 krajcárra mégyen.

A nálam volt kézírásokat (Zrínyit) hasonlóképpen általküldöttem Nagyságod parancsolatja szerént.

Igen sajnálom, hogy a kért disszertációcskák még el nem készülhettek; szerettem volna ezen negyedbe egyet bétenni. A materiák, melyeket választott Nagysád, nékem igen tetszenek; aminthogy ez iránt már az előbbi levelemben is bővebben írtam.

Kétség kívül fogja ismérni Nagyságod Wielandnak íme munkáját: *Neue Göttergespräche*. Ebből a 12. szám alatt való darabot magyarra fordítva a Museumnak mostani negyedébe tettem. Szükségünk vagyon az ilyen darabokra. A nyelv is hadd törődjék az országos dolgokról való elmélkedésre. Nem méltóztatnék-e Nagyságod tudtomra adni, mit ítél Wielandnak azon darabjáról?

A Horatiusból fordított darab egy kissé későn érkezett. Ki kelle tehát ezúttal maradnia. Azonban nem fogja talán Nagyságod rossz néven venni. Úgyis újra fogom az *Első kötetet* annak idejében nyomtatásra adni; akkor az előbbi fordítás helyébe belé fogom iktathatni alkalmatosabban.

Reménylettem, hogy tehetendem Nagyságodnak udvarlásomat a koronázás alkalmatosságával. De semmi sem lehete belőle; a Museum miatt most itthon kelle maradnom, mert a nyomtatásra való illendő gondviselést senkire sem bízhatom. T. Szabó társunk a szótárjában egészlen elmerült; gyengék a szemei, s

alig győzi. Mindazáltal, ha a gyűlés sokáig tartand, júliusban talán csakugyan le fogunk menni. Addig is ajánlom magamat Nagyságodnak kegyességébe, s a legmélyebb tisztelettel vagyok

Méltóságos Gróf Úr!

Nagyságodnak
alázatos tisztelő szolgája
Batsányi János

Kassán, 1792. jún. 1.

9. RÁDAY GEDEONNAK

MÉLTÓSÁGOS Báró Úr!
Nagyságos Urunk!

A múlt postával íra hozzánk Révai Miklós úr Győrről, hogy méltóságos gróf Eszterházy József úr a fiatal Leopold főherceget annyira bírta, hogy Társaságunknak pártfogó feje, és annak helybenhagyása végett az atyjánál, a mi kegyes királyunknál, közbenjárónk örömest is legyen, és arra kére, hogy akik az országban együtt is, másutt is kisebb társaságokba öszveszövetkezvén úgyis fáradunk már elég sok akadályokkal küszködvén a haza javában, álljunk öszve egy nagyobb társaságba, kivált ily pártfogó alatt, éspedig még az országnak is örömest léendő ráállásával s helybenhagyásával.

Mi véteknek tartottunk volna, nem két kézzel kapni e szép alkalmatosságon, melyet már régi időtől fogva oly haszontalan óhajtottunk. Felelünk is a mái postával (mert a tüstént való feleletet kikérte) ily értelemmel, hogy: mi őtet mindnyájunknak megegyezéséről addig is bizonyossá tehetjük, s tesszük, amíg Nagyságodnak, s a többi társaknak ezt az örvendetes hírt tudtokra adhatjuk, s megegyezéseket kikérhetjük, mivel *ők mind oly hazafiak, akik akkor tartják legszerencsésebbeknek magokat, mikor hasznot hajthatnak szeretett édes hazájoknak.*

Reményljük, eljutott már Nagyságodhoz a Museum II. kötetének első negyede. Benne van Kreskay úrnak és Virág úrnak egy-két darabja is. Bizonyosok vagyunk arról, hogy méltóknak

ítéli Nagyságod is őket, hogy társainknak nevezzük. Méltóztassék Nagyságod ez iránt is bennünket tudósítani tetszéséről, s arról is, ha a kijött negyedre nézve valamely észrevételei lennének.

Nagyságodnak kegyes válaszát elvárván, s magunkat további gráciájába ajánlván vagyunk

Méltóságodnak
alázatos szolgája
Szabó Dávid
Batsányi János

Kassán, Szent Jakab hava (júl.) 2. napján, 1792.

10. ARANKA GYÖRGYNEK

MÉLTÓSÁGOS Úr!
Kedves Barátom Uram!

Tandem aliquando! — fogja mondani kedves Barátom Uram, levelemet látván. Valójában ideje már, hogy írjak, megvallom; s engedelmet kérek. Hosszas útazásomból haza jövén (Bécsben egy hónapnál tovább múlattam) számtalan volt a foglalatosságom. A levélírást egy postanapról a másikra halasztgattam, amíg végre kedves Barátom Uram (a január 22-i csak tegnapelőtt azaz február 8-án jött kezemhez) becses írásával megelőzött.

A Museumot januárius elején általadtam a postatisztségnek. Nem kétlem tehát, hogy már elérkeztek az oda járó nyomtatványok. Szeretném tudni, micsoda ítélettel vagynak iránta Erdélyben; itten egy nagy pápistaságáról ismeretes, eltótosított vármegye, mint *veszedelmes* könyvet denunciálta, és eltiltását kérte a királytól.

Az idezárt verseket barátságos bizodalommal közlöm, s édes Barátom Uramtól irántok való egyenes ítéletét kikérem. Reménylem, fognak tetszeni. Én legalább érzem azt, hogy ez a darabocska is lehetne példa, hogy hatalmas és felséges a magyar nyelv. Kérem azonban kedves Barátom Uramat, hogy senkinek

kezébe ne adja, se a szerzőnek nevét meg ne mondja; ha szinte olvasni találná is *meghitt* jó barátinak. — Itt Magyarországon sok kém ólálkodik. Tudom, az erdélyi juhok között sincs szűki a farkasoknak. De a magokat barátság neve alatt bészínlő rókák sem lesznek kevesen, valamint mi ittvalók gyakran tapasztaljuk.

Itt a francia módon gondolkodó emberekre nagyon vigyáznak; s a józanul okoskodó és beszéllő embereket is hamar jakobinusoknak nevezik. A papok különösen űzik régi mestersége-ket; meg nem gondolván a vakok, hogy annál inkább ártanak rossz ügyöknek, s annál inkább siettetik bizonyos veszedelmeket.

Én mindazokból, amiket történni látok és hallok, nem hozhatok ki egyebet, hanem hogy elmúlhatatlan a mi hazánkban is a revolúció, mégpedig, *mivel az észnek józan világossága előre nem ment, révolution à la Hora et Gloska* fog lenni. De mit gondolnak ezzel, ha szinte általlátnák is, az ilyen emberek? Nékem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a mi religyiónkban legkevesebb változás legyen* (tudjuk mit értenek ők a *religyió* neve alatt) *inkább vesszen el az egész magyar haza!* — — —

A jámbusokat nem kell kinyomtatni. Ujjal fognának itt reája mutatni, ki légyen az, akire csinálva vagynak. — Hát Barátom Uram gyűjteménye mikor jő ki? A Museumban levő *Beszéllgetést* nem jó lenne-e abba is betenni? — Hadd olvasnák még többen.

Magamat s a prénumeráció dolgát bizodalmasan ajánlom, s vagyok

igaz tisztelettel
Batsányi

1793. febr. 10.

11. ARANKA GYÖRGYNEK

MÉLTÓSÁGOS ÚR!
Nagyérdemű Barátom Uram!

Igen nagy nyughatatlanságban vagyok utólszori levelem, vagyis inkább az abban küldött versek miatt. Ártalmamra lehetnének, ha el találtak tévedni. Kérem azért, méltóztassék töstént felelni, s tudtomra adni, ha kezéhez vette-e vagy sem. Veszedelmes a mi állapotunk itten. A józan észnek mindenkori ellenségei új erőre kaptak. Egész spanyol inkvizíciót akarnak béhozni. A mi munkánknak különösen nagy és dühös ellenségei vannak, és arra vivék a dolgot, hogy a II. kötetnek első negyedét — mely már *ezelőtt 3 esztendővel* került világosságra! — eltiltani s konfiskálni készülnek. Örömest arra akarnák vinni, hogy majd azután az egész munkát s institutumot elronthassák. Azonban hatalmas védelmezői vannak a felséges Királyi Helytartótanácsnál. Személyem ellen különösen agyarkodnak, s minden módot elkövetnek, hogy árthassanak. — *Ego virtute mea me involuo.* — Ti, tisztelt, szeretett Barátom, talán boldogabbak vagytok; mert nem engedtetek annyi hatalmat a papságnak. De csakugyan itt sem tarthat sokáig hatalmaskodások. Tovább terjedett már a világosság, hogysem azt többé elnyomhassák, sőt *quo maior impressio, eo maior repercussio.* — Millotnak első kötetét is megtiltották. Nem kevés bajt okoztak a fordítónak, kit még életétől is meg akartanak *orozva* fosztani! — — Szörnyű dolgok ezek ugye, édes Barátom? — de nincsenek különben. Hanem, *Tu contra audentior ito.* A darázs vesztét érezve csíp legmérgesebben. Szomorú állapot, hogy a magyar litteratúrának ezer meg ezer akadályait oly nehéz elhárítani. A setétségnek apostoli ez ellen fordítják minden erejeket; mert látva tapasztalják, hogy ezzel együtt terjed a világosság, ezzel együtt fejtődik ki a népnek észbeli tehetsége. — — —

Méltóztassék kedves Barátom Uram töstént válaszolni, és a fennemlített levélről tudósítani, és, ha kezéhez vette, arról is bővebben tudósítani, miként tetszenek a közlött költeményes darabban foglaltatott gondolatok, érzékenységek, versek, szók, ezeknek egybefüggések, hangzások, vagy harmoniájok, stb? — és

ha mit hibásnak ítél benne, mi az? és miért nem tetszik stb. — — Én különös köszönettel fogom venni barátságos ítélet-tételét.

Végre arra is kérem: méltóztassék a prénumeráció iránt ezután is szokott hazafiúi szívességgel lenni, és a leteendő pénzt mennél előbb általküldeni. Pénz nélkül semmit sem küldhetünk; mert lehetetlenség. Azért *prénumeráció;* és azért oly igen-igen *csekély* az egész esztendei fizetés. Itt nekem mindent késszel kell kielégítenem, és a *portoriumot* minden prénumeránsért egy egész német forinttal fizetnem.

Többnyire, tapasztalt szívességébe, s barátságába ajánlván magamat, mély tisztelettel vagyok

a Méltóságos Úrnak
alázatos szolgája
Batsányi

1793. márc. 19.

12. ARANKA GYÖRGYNEK

MELTÓSÁGOS Úr!
Kedves Barátom Uram!

Reménylem, hogy kezéhez vette már levelemet, melyet éppen azon nap adtam vala fel a postára, melyen kedves Barátom Uramét vettem. A másik is kezemhez jöve; mely azonban, a verseket kivéve, csak két-három szóból áll vala. Most tehát rendre felelek reájok.

Hogy a közlött költeményes darab tetszése szerént fog lenni, reménylettem; s hogy meg nem csalatkoztam, örvendek. A *kifejtendi magát* én nem tartom hibának. Teljességgel nem! ha szinte szokatlannak látszik is (azonban mások is élnek vele), azért nem kell megvetni azt. Több szokatlanságok is találtathatnak az én munkáimban; sed ex insuetis fiunt consueta; et ex ignotis cognita. — Tegyük helyébe: *s ki fogja fejteni magát* stb. micsoda erőtlen és sántító próza! wie schleppend! — Ha energiával akar a poéta költeni, s szavainak hathatós erejével tűzbe hozni kívánja olvasóját: gyakran még a grammatikai regulát is félre kell

vetnie. Lángol az elmém, mikor ilyennemű dolgokról verseket írok; s mennél rövidebb, hathatósabb, és egyszersmind mennél jobb-hangzatú szókkal fejezhessem ki gondolatimat és érzékenységimet, azon vagyok. Ha lehetne, oly tömöttséget adnék verseimnek, hogy minden periódusom lángba hozná olvasóm képzelődését, és megolvasztaná velem-érező szívét. Nincs alábbvaló teremtmény az én szemeimben mint egy érzéketlen, szószaporító, fagyos poéta, vagy inkább versfaragó, gyáva író. Erre tehát energia kell; ez azonban nem *csak a jó gondolatokban,* hanem az egyszersmind *hathatósan kifejezett jó gondolatokban áll.* Scienti pauca. Talán sokat is írék. — Én Bécsben egyrészt azért is valék, az igaz, hogy valamiként ettől a Tótországtól, s pap fészektől megszabadulhatnék. De hiába. Számtalan a hivatalt-kérő ember. Én pedig a csúszást-mászást útálom. De kedves Barátom Uram! fő tárgyam itt is hazámnak haszna vala. Nagyobb városokból, főkép Bécsből, tetemesebb szolgálatot tehetnék nékie. Itt maradni sokáig teljességgel nem akarok; de nem is maradhatok, mert sok alacsonlelkű üldözőim vannak. Egy esztendőt nehezen fogok itt tölteni. Azonban, hazám ügyén fel nem adok. Akárhová megyek, hív fia maradok. Elég egoista mondja ugyan: felix, qui latuit; én nem így gondolkodom, néha valójában sok és tehetős az ellenség.

Nézd a régi homályra szokott sok gyáva, miképpen
Üldözi mindazokat, kikről a józan okosság
Élesztő tüze súgárit tündökleni látja!
Nézzed, az ostobaság véres zászlóihoz esküdt
Vakbuzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe!

Azt a nagy komplimentumot azonban, amellyel mintegy tagadólag megtisztelni méltóztatott kedves Barátom Uram, el nem fogadhatom. Igen is, *nem merek nemzetem világosítójának, mesterének, tartatni!* — Mely kicsiny, mely csekély az én tehetségem! — És mely kevés hasznát vehetem annak is, amit birok! amivel a Természet megáldott. Non talibus armis tempus eget.

B. verseit nem tehetem *mind* bé, kivált híre nélkül. Nem is méltók *mind,* őhozzá. Ő azt, amint kitetszik, csak sietve írta; nem is gondolván reá, hogy az valaha közre keljen. Most kivált, midőn a magyar poézis már többre ment, az ízlés jobb, s többet kíván; most, mondom, nem fogná kedvesen venni, hogyha azt

s több olyfélét olvasnának az ő munkáiban, hogy ő valaha a *Katalina kegyességének borától megrészegedve ment el házától* stb. Az egyenlő hangon végződő szók sem illenek sok helyen öszve.

Én többnyire szokott mély tisztelettel vagyok

a Méltóságos Úrnak
alázatos szolgája
Batsányi

1793. ápr. 1.

13. ARANKA GYÖRGYNEK

MÉLTÓSÁGOS Úr!

Ne magyarázza balra, hogy nem feleltem mindjárt leveleire. Ezer a bajom s foglalatosságom. Sem kedvem, sem időm nincs majd semmi ilyesre. A múlt napokban egy Apologiát készítettem a nádorispányhoz; mert denunciálva vagyok, a Museummal. A lojoliták ligája itt nagy és hatalmas. El akarja rontani institutumunkat; különösen pedig engem nem szenvedhet. — Nem tudom, mi foganatja lészen mentő-írásomnak, melyben mindazáltal nem annyira magamat igyekeztem kimenteni vádjaik alól, mintsem hazámnak egy tetemes szolgálatot tenni. Az udvar is parancsolatot küldött már a Consiliumra irántam; mert a felség előtt is gyanússá akartak tenni. A hazának főbb emberei azonban a Locumtenentiale Consiliumnál mind mellettem vannak. Ha tehát kárt szenvedek, vagy valamely szerencsétlenség ér: az a veszedelmes papi cimbora fogja cselekedni, mely a mostani időkhez képest hatalmassá tudta magát tenni a fejedelmi udvarok előtt. — Az én Apologiám öt árkusra megy columnaliter, német nyelven. Valaha nyomtatásban is ki fog jönni. Látni fogja akkor a világ, hogy — én nem voltam rossz hazafi. Nemzetem java mellett akkor szóllottam, mikor mások hallgattak, tudván, hogy az igaz embernek nincs nagy szerencséje.

Méltóságos Uram! nem tudom, miért vehette az én szavaimat gyanús értelemben; de érzem magamban, hogy meg nem

érdemlettem ezt az igen váratlan intést. *Vetkezd le azt a vad kívánságot; és ne kívánd győzedelmeidet azon a hazán kezdeni, melytől ha a rajta tett sebekért borostyánágokat nyernél is, azok majdan csak a tudományos arisztokratasság címerei és a te virtusod ellen megannyi szatírák lennének.* — —

A *felsőség s nyelvrontóság* iránt nincs mit szóllanom. — Kiki úgy ítélhet énmiattam s énrólam, amint lelkiesmérete s hajlandósága legjobbnak tartja. Én — virtute mea me involuo. —

A szépmesterségekről való fordítást nem hinné, hogy az enyim volna, ha nevemet nem látta volna alatta. Ne is higgye, Méltóságos Úr. Szemeinek se higgyen; mert azok is megcsalják. En legalább egy nyomtatványban sem találtam *alatta az én nevemet.*

Hogy *Wieland csak pedant, Raynal csak novellista volt, s Rousseau egy Timon* — megvallom, még eddig nem tudtam; valamint azt sem: hogy ők csupa *szofisták* lévén, *csak a bolondság bokros szövevényjébe viszik az embert* — hogy *az igazságot nem ismérte egyik is* — hogy *az egész Beszélgetés többnyire csak szofizma a fundamentomában.* Önként megvallom, nagy tudatlanságomat! csakhogy nem tudom, micsoda makacsság férkezett légyen természetembe: éppen nem pirulhatok miatta, éppen nem szégyenlhetem ily nagy vakságomat!! — Ugyan nem méltóztatnék-e kedves Barátom Uram mind nékem, mind Európa nagy részének szemeit felnyitni? Mutassa meg, kérem, azt a titkos ösvényt, amelyen az Igazságnak fényes templomába jutván maga, oly vastag homályban, oly mély örvényben látja tévelyegni embertársait! Bizonyos lehet benne, hogy *az emberi nemzet jóltévője* lészen; — mely nevezet (az én — csekély ítéletem szerént) az istenhez legközelebb járul. Ó vajha lehetne szerencsém valaha, Méltóságos Urammal közelebbről megismérkedni. Be boldog lennék! Mert én nagyon szeretem az igazságot mind feltalálni, mind kimondani. —

A versekben mi is azt nézzük, azt szeretjük, ha erőltetlenek. De ha *kulinárisok,* nem kedveljük mégis. Tűrjük el egymást! Tudja azt, édes tisztelt Barátom Uram, hogy az ízlés sokféle.

Az enyimek sem minden ízre valók. Magamnak sem tetszenek mind. Név szerént, azokat nem akarnám más kezébe juttatni, melyeket az *Európai Hadakozásokról* írtam, s Barátom

Uramnak *barátságbéli bizodalommal* sub rosa közlöttem volt. Kérem, égesse vagy tépje el. Én vagyok mély tisztelettel szünet nélkül

alázatos szolgája
Batsányi

1793. május 6.

NB. Úgy tetszik, hogy még van valamely *kis* restancia a tavalyi nyomtatványokért? — —

A Museum alunni fog, amíg az ügyemnek vége nem lesz. Talán nem is fogom többé folytathatni.

14. KOVACHICH MÁRTON GYÖRGYNEK

KOVACHICH Mártonnak, a kitűnő férfiúnak Batsányi üdvözletét küldi.

MINTHOGY SZENTJÓBI Szabó László barátom, akivel levelezésben álltam, tőletek már eltávozott, egyenesen tehozzád és barátságodhoz fordulok, és segítségedet kérem. Ha Te magad szokott számtalan munkád folytán netán el lennél foglalva, és így nem tudnál eleget tenni kérésemnek, arra kérlek, hass oda, hogy Hajnóczy barátod, aki különben emberséggel nem kevésbé, mint műveltséggel és tehetséggel teljes férfiú, szíveskedjék fölvállalni és pártfogolni peremet, amely a nagyméltóságú királyi Helytartótanács előtt az itteni cenzor, báró Sahlhausen ellen folyik.

Még szeptember havában benyújtottam panaszos kérvényemet, és ezt, amint hallom, az itteni tanulmányi főigazgatósággal közölték avégett, hogy tegyen előterjesztést ez ügyben. A főigazgatóság, vagy inkább *maga a vádlott cenzor* (ugyanis, mint az Akadémiának helyettes igazgatója, Török gróf úrnak már hosszabb idő óta tartó távollétében ő intézi e hivatal ügyeit) válasz gyanánt a főigazgatóság nevében állítólag azt kérte, hogy „mások okulására büntetést szabjanak ki rám". — — Hallom továbbá, hogy a főigazgatóság eme véleményét az említett kormányszék feljegyzésbe vette mindaddig, míg a budai cenzori hi-

vatal meghozza ítéletét költeményem felől, amelyet a nevezett Sahlhausen, aki ügyemet rosszhiszeműen kezeli (amint ez kérvényemből bővebben kiderül), ennek döntése alá vetett. Ám könnyű előrelátni, hogy *egy Riethallernek*, vagy más effajta embereknek döntése nem lesz kedvező!

Pedig ügyem kétségkívül annyira méltányos, hogy egyáltalán semmi félnivalóm nem volna, sőt bizonyos lehetnék az illő elégtétel felől, ha mindenféle cselvetésnek elejét lehetne venni. Tehát kérésem lényege és célja ez: szíveskedjél elérni, hogy a Helytartótanácsot valamiképpen ne ejtsék tévedésbe. Ezt legkönnyebben úgy érhetnéd el, ha arra törekednél, hogy kérvényemet a tanácsos urak hajlandók legyenek személyesen elolvasni, vagy, ami a legjobb volna, ülésükön nyilvánosan felolvastatni. Kérvényemhez mellékelve van költeményem is *saját kezem írásában;* nemkülönben a cenzornak írott németnyelvű levelem, melyet szintén magam másoltam le *híven és betű szerint.* Igen fontos számodra, hogy mindezekről tudomásod legyen, amint magad is könnyen megítélheted.

Újra meg újra kérlek, ne vesd meg kérésemet. Nem csak az én ügyem, ha ez most vereséget szenved; egy ily méltánytalanság többeket elrettentene, akik talán kevésbé lelkes védői hazai irodalmunknak; aminthogy a cenzor saját előterjesztéséből éppen ez az álnok szándék világlik ki. Ha ellenben a jó ügy most is diadalmaskodik, ez közös győzelem lenne. Én minden eshetőséggel szemben feddhetetlenségembe burkolózom. Látom, hogy nemzetem legnagyobb része végre fölébredt. Felismerték, hogy mekkora érték a sajtószabadság. Ha arra gondolok, mik voltunk néhány évvel ezelőtt, és máris mennyire jutottunk a gondolkodás terén, nem tudom megállani, hogy én is ne énekeljem: Ça ira; — et la Patrie sera sauvée!

Kassa, 1793. okt. 7.

15. KOVACHICH MÁRTON GYÖRGYNEK

KITŰNŐ BARÁTOMNAK: Kovachichnak boldog újévet!

Illendő hálát adva régóta várva-várt válaszodért, arra kérlek, hogy őszinte tisztelődet és barátodat ezután is emlékezetedben megtartani szíveskedjél. — Követem tanácsodat, és ismeretlen létemre írok nagyságos Bedekovits tanácsos úrnak, valamint Haller gróf és báró Orczy kegyelmes uraknak; tekintetes Barkóczy és nagyságos Darvas tanácsos urak előtt különben sem vagyok ismeretlen. Tehát remélem, hogy nem lesznek ellene szerencsémnek.

Az előző bécsi postával levelet kaptam Bárótzi barátomtól; ebből azt látom, hogy az igazgatók számára csak hivatali írnokokat engedélyeztek, mégpedig Jászóra egy bizonyos Waltert, aki azelőtt járulnok (accessista) volt. Így hát nem tudom, mi lesz velem; és annál inkább kérlek, hogy továbbra is jóindulattal légy szerencsémnek mielőbb való előmozdítása iránt; egyszersmind ígérem neked: sohasem fogom elfelejteni, hogy elsősorban kinek tartozom köszönettel sorsom jobbrafordulásáért.

Hogy művedet a cenzúra ily soká visszatartja, igen fájdalmasan érint. Így hát a bécsiek örökre maguknak fogják követelni azt a jogot, hogy ők határozzák meg: mit és mikor szabad nekünk megtudnunk. Bárcsak már valamivel korábban elpanaszoltad volna ezt oly férfiaknak, kiknek a különböző megyékben szavuk és tekintélyük van. Közben ne mulaszd el sürgetni ügyedet, hogy még az országgyűlés előtt napvilágot lásson az a nagytudományú mű, amelyből — előre látom — nem csekély fény fog áradni a közjogra.

Abaúj vármegye felterjesztését a céhek megszüntetése tárgyában, melyet csak az imént nyomtattak ki, itt küldöm neked.

Azt már bizonyára hallottad, hogy Zemplén vármegye ragaszkodik a hadiadóra és az Almásy urakra vonatkozó korábbi határozatához, és azt is hozzátette, hogy e határozat az ország összes megyéiben köröztessék.

Ung vármegye arra kötelezte alispánját, hogy az újoncok sorozását — bárki részéről történjék is ez — minden eszközzel aka-

dályozza meg; és ha akadályokkal találkoznék, legott hívjon össze megyei közgyűlést.

Tehát sejteni lehet, hogy rövidesen országgyűlést kell tartani, különösen, ha az idő igaznak bizonyítja azt, amit a háború legújabb eseményeiről beszélnek.

Ugy vélem, hogy az említett két megye ezen lépése lendületet ad majd az egész országnak. Kívánom, hogy ne feledkezzenek meg a nemzet és a király méltóságáról, és hogy közben ne siessék el a dolgot, és ne történjék az időknek meg nem felelő felzúdulás!! — — —

1793. dec. 23.

P. S. 1793. dec. 26.

A levélnek már az előbbi postával el kellett volna mennie. De már túlságosan késő volt. —

Túl erős, — mondják a gömöri felterjesztésről. Ez igaz. De talán nem árt. Az alapelvek, amelyek benne foglaltatnak, érdemesek rá, hogy közismertebbek legyenek. Mert melyik magánembernek szabadna ilyesmit *magyarul* írnia? Azt hiszem, a papok és a vakbuzgók Antikrisztusnak kiáltanák ki. Itt azonban, egy megyei közgyűlés előterjesztésében, új nyomatékot nyernek ezek az alapelvek, olyan erőt, amellyel egy magánember ajkáról sohasem szólhatnának. — Egyébként — úgy mondják — az a kinyomtattatott felterjesztés nem több Császár úr egy projet d'adresse-énél. A megye valóságos és eredeti felterjesztése, amelyet felküldöttek a helytartótanácshoz, valamennyire eltér ettől és a megyei jegyzői hivatal éppen tegnap (reggel) küldötte el a nyomdászhoz, hivatalos levél kíséretében egy hajdú által. Mindazt, ami az előzőben a vallásról és a bibliáról elmondatott, ebből teljesen elhagyták, a politikai gondolatokat azonban még részletesebben kifejtették; oly módon pedig, hogy ez az előterjesztés semmiképpen sem gyengébb, ha éppen nem *erősebb,* mint az, amelyiket már kinyomattattak. Három nap múlva készen lesz. A hajdú megvárja. Nem fogom elmulasztani, hogy ne küldjek egyet barátom uramnak.

A MUSA jól beszélget, s igen okosan felelt utóljára a *Poéta* is — *jobbuljanak ők is!* — ha meg nem változtatta volna jó szándékát; holott minden tekéntetben jobb vala úgy végezni a beszélgetést, — azaz, epigrammatikus mondással béfejezni.

Azonban, csakugyan nem *feleltél még*, annak rendi szerént; és most is csak annyit tudok arról, amit előbbi levelemben tudni kívántam, mint szinte előbb tudtam vala. Az igaz, édes Bencém! hogy igen lirikus ember vagy. — Felelj!!

Dávid is panaszolkodólag mondja, hogy azóta nem látta Virágot, noha eleget várta, barátjával együtt, Virt vidékeire. Jaj! gondoltam magamban, *én is vártam* Bécsbe.

Hát a verseid micsoda állapotban vannak? készülnek-e már a nyomtatásra? — Úgy hallom, hogy Takáts maga akarna *Ányos után* megjelenni; — azonban a cenzor aligha meg nem akasztotta sietö kocsijának tengelyét. A Dávid munkái augusztustól fogva nála (Takátsnál) hevernek; jőnek-e mégegyszer cenzúrára, nem-e? én nem tudom. — *A limae labor et mora* úgy nem tetszik Szabónak: hogy *inkább egész újakat csinálna*, úgymond. Eszébe juttatám neki Horátius íme szavait: Nec virtute foret, clarisve potentius armis, quam lingua, Latium, *si non offenderet unumquemque poetarum etc.* De maga mondja, hogy *öreg már a hegedűs.* — Igaz!

Osszián fordítgatom; de nem hinnéd, mely nagy fáradságba kerül. — Egy-két rövidebb darabját talán egészen versben fordítom, sőt már fordítottam. A többit prózában ugyan, de poétai harmoniával, azaz, *amennyire* tőlem kitelhetik; a gyakorta előkerülő énekeket s más lirikus darabokat csakugyan versben ott is. Mit gondolsz? helyben hagyod-e? — Csakhogy te még nem ismérheted ezen poétának egész geniussát. Németre sokszor, s nevezetes emberek fordították; és íme! egyetlenegy kis darab van csak *jól fordítva. Goethe* által. Herder is jól s szépen fordított egynehány töredéket, versben (jámbusban). A többi — tűrhető, meglehetős, rossz!

Imhol egy költeménynek eleje; a többit máskor megint beleírom hozzád küldendő levelembe. De erről előbb elvárom itéletedet. Ne kedvezz nékem teljességgel; tetőled nem dicséretet, hanem

krízist, — *kemény krízist* kívánok. Azonban, még, amíg nyomtatásra jő, több *limán* fog általmenni. Báróczi nagyon is magasztalja; de tudod, hogy ő nem poéta, s következendőképpen a *versről* nem ítélhet, nem is ítél; s gondold el, mégis jobban tetszik néki így, mint folyóbeszédben.

1799. jan. 17.

17. KAZINCZY FERENCHEZ

VETTEM az úrnak május 29-én Érsemjénről írt, és az újhelyi postára feladott barátságos levelét.

Örömmel értettem belőle mind azt, hogy az úr nem feledkezett el egészlen rólam, mind pedig azt, hogy azzal a szép és ritka lélekkel megismérkedett, akinek képe és édes emlékezete soha az én szívemből ki nem hal. Valóságos és tiszta érzékeny örömömre szolgál újra is hallani, hogy oly boldog életet él választott kedvesével; akit én még eddig csak jó híréből, de személy szerént nem ismérek. Könnyen elhiszem, hogy valósággal olyan derék, és érdemes ember ő, amilyennek az úr festi; tudván azt, hogy egy oly bölcs, és széplelkű asszony, amilyennek én Kristinát[1] ismérem (az úr T-nek nevezi, elvétvén a keresztnevét), méltatlan, vagy mindennapi embert, örökös társának nem választ-

[1] *Az a szép asszony, aki itt említtetik, Ilosvay Christine, akkor major Sárosy Andrásnak, most Toldy Ádámnak hitvese. Ez Bacsányival egy bálban jöve össze, talán Debrecenben, hova Bacsányi referendárius (s később abaúji főispán és Camerae Praeses) Semsey András úrral, Debrecen mellett Újváros helységnek birtokosával, ment vala. — Kriska, vagy amint én szerettem hívni, Tini, nagy szeretője vala a könyvcsinálóknak, s olykor maga is fordítgatott Kotzebüei románkákat, de amelyek sajtó alá soha nem jöttek, s hallván, hogy valaki Bacsányit nevén szólítja, maga kezdé vele a szólást. B. örült a szép lánytól eredő tömjénnek. Ez szővte közötte az ismeretséget. Tini 1803 májusban a váradi Felixbányában jöve össze velem, már ekkor Sárosynak hitvese. Beszéllé, hogy ismeri Bacsányit, s kért, hogy írnék neki, s kérném, hogy küldené meg neki rézbe metszett képét, melyről Bacsányi vele szólott; maga ő azt asszonyi tartalékok miatt átallván. (Kazinczy jegyzete.)*

hatott. Méltán gyönyörködött az úr kellemetes társaságokban. Kevés ideig múlathattam én ővele, de az első szempillantástól s beszélgetéstől fogva megismervén külső és belső ritka érdemeit, soha el nem felejthettem többé azokat az egynéhány boldog órákat, amelyeket vele tölteni szerencsém volt. Valóban, még most is, életemnek legszebb, leggyönyörűségesebb s legboldogabb órái közé számlálom azokat. — Ha össze találna vele jőni az úr még egyszer, kérem bizodalmasan, ne sajnálja megmondani néki, hogy nálamnál nagyobb és igazabb tisztelője a világon nem lehet; és hogy én, akárhol legyek, és akármely sors kövessen is engemet, soha amíg élek el nem feledkezem róla. Áldja meg az ég minden jókkal ezután is, s tégye boldoggá mindenkor, kedves párjával együtt! Az ő szerencséje, boldogsága, nékem is boldogítja különben nem igen víg napjaimat.

Az úrnak irántam mutatott szívességéről nem kételkedem, sőt én azt ezen barátságos leveléből is újra tapasztalom; s ugyanazért hasonló szíves indulattal viszontaglom. Gyakran meg fogok én az úrról emlékezni, — oly egyenességgel, amelyet karakteremben mindenkor láthatott, és azzal a szíves barátsággal, amelyet szerencsétlenségünk idejétől fogva[2] mindenképpen tapasztalt. Hitesse el magával, kérem, azt, hogy az úr iránt való bizodalmamhoz képest, nékem mindenkor valóságos gyönyörűség volna az úrral, mint egy oly tudós, értelmes, jó ízlésű, és érzékeny szívű hazafitárssal tovább is levelezni, hogyha sorsunknak különös volta ellenkezőt nem kívánna, s rendkívül való környülállásainkhoz képest, az okosság azt nem javallaná, mégpedig igen hathatósan, hogy leveleink által a világnak figyelmetességét magunkra ne vonjuk. Az egek tudják *miért?* de tapasztalásból tudom, hogy még az árnyéknak árnyékát is kell kerülnöm; noha egész életemben eme regulát követtem: Nil conscire mihi, nulla pallescere culpa.

Ne vegye azért rossz néven, kérem, ha hallgatni fogok, noha ugyan, legalább még most, nem látom szükségesnek, hogy örökre elnémuljunk, és csak azt se tudjuk egymásról, hogy élünk-e még, vagy megholtunk. Egy-két esztendőben, egyszer-kétszer

[2] *Azaz fogságunkban; mert 1795 júniusban szomszéd szobában laktunk; közötte, s közöttem csak egy szoba lévén. — Fogságunk előtt bizony nem nagy barátságban éltünk. (Kazinczy jegyzete.)*

talán csakugyan írhatnánk egymásnak, — oly dolgokról úgyis (amint ez magában is értetődik), amelyek a világ történeteihez semmiképp nem tartoznak.

KÉPZELJÜK, barátom, magunknak azt, hogy mi a mostan élő emberi nemzetnek megholtunk, és a jövendő időkben, valóságos halálunk után, még egyszer feléledhetünk, ha akarjuk, azaz, ha a mellett, hogy polgári más kötelességeinknek annak rendi szerint eleget tévén, üres óráinkban olyféle hasznos és további életet érdemlő munkákat is készítünk, amelyekkel ember- és polgártársainknak még a későbbi időkben is szolgálatot teszünk; megmutatván egyszersmind ezáltal azt is, hogy elmebeli tehetségeinket nem hiába vettük a teremtőtől, hanem hazánknak hasznára fordítani akartuk, legalább igaz lélekkel igyekeztünk! Ha az úr p. o. *Geszner* munkáinak fordítását tökélletességre viszi, s több olyféle munkákat készít: bizonyosan reménylheti, hogy fenn fog maradni neve és emlékezete mindazoknál, akik Gesznert s anyai nyelvöket becsülni tudják. Különben pedig nem kell sajnállanunk az ebbéli fáradságot; aki mire érkezik, tegye meg azt. *Unsterblichkeit ist ein grosser Gedanke, ist des Schweisses der Edlen wert!* — Ami engemet magamat illet: könnyen megtörténhetik, hogy én amíg élek, semmit sem adok ki nyomtatásban. Tudhatja az úr, hogy én a *celebritást* sohasem kerestem; annyival kevesebbé vagyok tehát most barátja. *Osszián*t azonban el akarom készíteni, akármikor adassék ki azután, habár nékem a porom sem volna fenn. — Ossziánnak egy tudós és méltó földije megigérte *Skóciából,* hogy holmi rajzolatokra s egyéb ahhoz tartozó dolgokra nézve segítségemre fog lenni. Megvan már régen nálam minden európai fordítás, úgymint: Macpherson, Cesarotti, Letourneur, Rhode, Petersen, Harold, Denis, s mások, nemsokára kezemhez érkezik Angliából (eddig talán elkészült) a kelta original, Macpherson anglus fordításával, és a deákkal összenyomtatva (a deák interlineár és szóról szóra, mint p. o. Homérus Iliássza). Cesarotti olasz fordítása parafrázis; a francia rossz; Denisé pedig teljességgel nem Osszián! — Az egyetlenegy jó német fordítás Goethétől van: *Die Lieder von Selma, in den Leiden des jungen W(erthers)* és egynéhány darab *Herder*től ama szép munkában:

Vom Geist der Hebräischen Poesie. Én úgy akarnám Osszián fordítani, amint talán énekel vala, ha magyar volt, s most élt volna (a nyelvnek mostani állapotjához képest szólván).

HOGYHA le találnék menni mégegyszer az országnak azon részeire, igenis, meg fogom látogatni Kristinát. Csudálom, hogy a képet még mindeddig kezéhez nem vette, holott tudja már, kinél kellessék keresnie. Igenis, küldök majd az úrnak is egy nyomtatványt belőle, annak idejében. A metszője *Pfeiffer* itt Bécsben, *Bartolozzi* manierjában; ő és *John* első rézmetszők itt. Nem annyira fizetésért, mint barátságból metszette ezt a képet, *Kininger* jó barátomnak remek rajzolatja után. Különben a metszésnek ára ily módra és nagy formában (in folio) 100 arany, következésképpen nem az én erszényemhez való költség lett volna. A munka szép, azonban csakugyan nem találta el jól a fejét, és abban a belső lelki karaktert, — holott a rajzolatban éppen ez a fő dolog, elannyira, hogy ez az én kedves és szeretve tisztelt Prometheusom, Kininger, szinte testi szemmel láthatóvá tette lelkemet benne, mind mások itélete, mind a magam érzete szerint. Maga is érzi ezt a hibát Pfeiffer, és mihelyt ideje lészen, újra is fogja a képnek ezen fő részét metszeni. — Azonban ha mind a két művész jó barátom nem lett volna, soha eszembe sem jutott volna nékem a képemet kimetszetni; noha sok jó barátim s más ismerősim több ízben kívánták, hogy legalább az utánunk jövendők számára maradjon fenn. Most sem engedem, hogy közre menjen; teljességgel nem! Csak jó barátimnak, s más egynéhány olyanoknak, akiket becsülök, számokra nyomtattatok talán majd mintegy *százat,* s azután összevágattatom a rézképet. Különben is: *ut vultus hominum, ita simulacra vultus inbecilla ac mortalia sunt! Forma mentis aeterna.*

Azon magyar írók közül, akiket nevez az úr levelében, Csokonait nem ismérem. Kis urat ellenben ismérem, és becsülöm; noha még eddig nem igen láthattam a munkáit. Ne sajnálja az úr, kérem, nevemben köszönteni (ha ti. alkalmatossága lenne vele szólani).

Hogy üresen ne menjen a levelem, idezárok egy nyomtat-

ványt Mantuámból, gondolván, hogy talán még nem olvasta az úr.

Ramberg, úgy hallom, képíró, Hannoverában; meglehet azonban, hogy Londonban van. Pensiója van az angliai királytól. De nem elsőrendbeli művész!

Catel — rajzoló Berlinben, némely dolgokban jó.

Lips — rézmetsző, most Lipsiában, azelőtt sokáig Zürichben. Nem valóságos *genie.*

A németországi rézmetszők között, mégpedig *mit dem Grabstichel,* legelsőnek tartatik *Müller,* stuttgardi professzor; vetélkedő, szerencsés vetélkedő társok ő a legelsőknek Angliában. Még nagyobb mester Párizsban *Bervie;* legalább *Achilles nevelése* (L'éducation d'Achille) oly munka, melyet méltán a legszebbek közé számlálnak, amelyeket e mesterségben még eddig lehetett látni. Itt meg lehet szerezni; az ára 15 ft.

A mi nagy historikus piktorunk, *Füger,* sok szép nagy munkákat készített egynéhány esztendőtől fogva. Ezeket egy bizonyos *Kunsthändler*-társaság az itt való főbb rézmetszők által most csináltatja; és egynéhány hónapok mulva meg lehet szerezni:

1. *Achilles* Patroklusnak holtteste mellett, bosszúállásra gerjedvén; 2. *Virginia* megölettetése az atyja által; ezeket Kininger; 3. *Junius Brutust,* fiainak biráját, pedig Pichler metszi *(schaben).*

Más nagy munkái is vannak még Fügernek, úgymint *Dido* halála; *Phidias, Sokrates* stb. Ez az ember, és *David* Párizsban, in genere historico, elsők most a világon. *Pfeiffer* is egy nagy képen dolgozik most; de ez nem Fügertől van; *Juno Jupiterrel* az Ida hegyén (az Iliásból).

Tudván, hogy az úr is gyönyörködik ilyfélékben, reménylem, hogy örömest olvas levelemben ilyetén tudósításokat.

De ideje már, hogy hosszú levelemet bérekesszem. Éljen az úr boldogul, csendes magánosságában! Feledkezzék el a világnak lármás mozgásiról, s múlassa magát a Músáknak vígasztaló és gyönyörködtető társaságokban! Az, akit ők el nem hagynak szerencsétlenségében, nem lehet teljességgel szerencsétlen vagy boldogtalan, sőt csak féligre érezheti az életnek terheit, nyomo-

rúságait. Ők pedig szeretik az urat; s ugyanazért, tudom, vígasztalják is! Emlékezzék meg, velek múlatván, néha-néha énrólam is, aki változhatatlan barátsággal s szíves indulattal vagyok

az Úrnak
alázatos szolgája és barátja
Batsányi

Bécs, 1802. jún. 16.

18. KISFALUDY SÁNDORNAK

IMHOL A REGÉK UTÁN a Dalok is. Vedd jó néven és olyan szívességgel fáradságomat, amilyennel én tettem!

A sok repetíciót látván, meg se ütközzél rajta. Beteges állapotban, fogságomban, és különféle időkben írogatván jegyzéseimet, nem figyelmezhettem arra, mit jegyzettem meg már másutt, mit nem.

Isten velünk! Én egynéhány nap mulva feleségemmel együtt Linz városába megyek vissza. Ott vagyon lakóhelyem, maradásom. Beteg vagyok; és isten tudja, meddig élek. Ugyanazért nem is várhatom meg a kívánt tudósítást, ha kezedhez jutottak-e már a Regék, vagy sem. Hihető, hogy azonegy alkalmatossággal fogják hozzád küldeni mind a három kis kötetet. Óhajtom egyszersmind, hogy munkáid új kiadását megelőzhessem.

Alig remélhetem, hogy ezen a világon láthassalak többé; de amíg élek, tisztelni, becsülni s szeretni foglak, mint hazámnak igaz jó fiát, nemzetemnek egyik fő díszét, halhatatlan poétáját. Higgyük édes jó földim, kedves jó barátom! higgyük erős hittel, reménységgel, hogy majd ama jobb világban meglátjuk egymást, s kitűrt földi bajainkról bőven, szabadon beszélgethetünk! Vígasztald ezzel magadat, ha majd halálomnak hírét hallod, és az *idegen messze földön* bujdosó *Magyar Költőnek* ezelőtt már több esztendővel szerzett kilencedik (utolsó) énekét, melyben búcsút veszen tőled, olvasni, s szavainak értelmét megilletődve még világosabban látni s érezni fogod!

Isten hozzád, lelkem jó Barátom! Isten hozzád, talán már

örökre! Hidd el, hogy nem szeretett s tisztelt Tégedet tisztább és igazabb lélekkel senki, mint

Batsányi

(Spielberg, 1816.)

Postscriptum. Hunyadi Jánosodnak szép hírét hallottam, de még mindeddig nem tehettem szert reá. Most hozatja meg számomra egy bécsi könyváros Pestről. Igen örülök már előre, hogy ismét olvashatok valamit tőled, tudván, hogy feltalálom elmédnek ezen új alkotmányában mind lelkedet, mind szívedet. Vajha láthatnám már egyszer legalább rajzolt vagy rézbe metszett képedet is.

19. *JURANITS LÁSZLÓNAK*

— — — — — — — — — — — — — — — —

...S KÜLÖNBEN IS azon további tudósításaidat kell elvárnom, amelyeket megígértél. Most csak azt kérdem tehát: mi történt azon nyomtatványokkal, amelyeket Pestre visszaküldöttél? Kell-e a többi? és örömest olvassák-e? s találtatnak-e számosabban olyanok, akik az afféle dolgokról ítélni tudnak, s magokat a mostani lármás nyelvrontók és új oskolai gyáva felekezetek üres csevegésitől elcsábíttatni nem engedik? stb. Hát a régen várt Magyar Akadémiával mi történt?

A tavalyi két derék útazónak nevét akarod tudni?... Szabó János, cisztercita és székesfehérvári direktor; — Hutter Mihály, a premonstrati szerzetből, és Keszthelyen a retorikának tanítója. Köszöntsd őket nevemben, ha netalán valahol összetalálkoznál velek.

Az a tapolcai ifjú chirurgus, akiről emlékezel, az atyám valamelyik testvérének (Jánosnak vagy Mihálynak) unokája lehet. — F. T. Döme Károly Úr néked régi jó barátod lévén, reá kérhetnéd, hogy ne sajnálna tudakozódni, ha vajjon találtatnak-e még *Tótújfalu* helységben (ott Pozsony vármegyében) a Bossányi, vagyis inkább, amint már máskor is említettem, Bassányi nemzetségnek valamely maradéki? és ha találtatnak, nem emlékeznek-e, vagy nem hallották-e őseiktől, hogy valamelyik része vagy tagja az ő nemzetségeknek, az úgynevezett „*kuruc világ*"

végével tőlök elszakadt, és Balaton mellyékire Tapolcára költözött, s ott letelepedvén, visszatérni teljességgel nem akart többé, noha az újfalusi atyafiak szinte majd kényszerítették, s e végett Tapolcára utánok is jöttek? Gyakorta hallottam gyermekkoromban, hogy mink onnan származtunk és valóságos szittya vérű eredeti magyarok vagyunk. Nem lévén gyermekeim és az efféle régi s elavult dolgokról keveset aggódván, nem igyekeztem eredetünkről bővebben tudakozódni; azután pedig idegen messze országokban élvén, nem volt erre sem időm, sem alkalmatosságom. Azt vélném, hogy ebben Te engem most legjobban segíthetnél feljebb megnevezett barátod által. Ő talán nem fogná tőlünk ebbéli fáradságát megtagadni, ha reá kérni nem sajnálnád; meggondolván azt, hogy nékem ezen nagyérdemű úrral semmi ismeretségem sincsen, kivévén azt, hogy még klerikus korában ő is küldött néhány verseket a kassai Magyar Museumba (ezelőtt 42 esztendővel).

Hogy a kedves Hímfi képe még ma sincs kimetszve, boszszúságos dolog, és a mostani kornak nem nagy becsületére van!

Azt hallom, hogy verseimet egész Erdélyben seholsem találhatják, ámbár ott is örömest olvasnák. Jó volna talán a Pesti Magyar Újságlevelek toldalékiban hírül adatnod valaki által, hol és kinél lehet azokat megvenni, legalább is nevezetesebb városokban Magyarországon, ha Erdélyben nem is.

Nem kétlem, hogy a kérdésben lévő száz forintot Eggenberger is elfogadná, s hozzám felküldené, ha szándékod szerént reá bíznád. Vagy talán rá is bíztad már?

Mi az oka, hogy ismét ily sokáig hallgatsz? — Úgy látszik, hogy Károlyi István nem úr a háznál, s hogy ott mások parancsolnak. Két levelemre tartozik a felelettel. De jól esett. Igy semmi közöm többé őkegyelmekkel. A 2. kötetet sem fogom ő nálok nyomattatni. Az öreg derék Trattner meghalt, s vége a barátságnak. — Gabriélám szívesen köszöntet. Vale!

Linz, 1829.

20. JANKOVICH MIKLÓSNAK

Linz, 1837. szept. 18.

TEKINTETES Úr!

Wilkinson Leonárd Úr, a „Mária Anna" nevű gőzhajóval Bécsbe visszatérvén, s onnan haladék nélkül Pestre szándékozván, magával viszi verseim gyüjteményének két nyomtatványát; melyet, látván ezen derék úrnak kész jóságát s szívességét, olyan kéréssel bíztam vala reá, hogy az egyiket a nagy és áldott emlékezetű gróf Széchenyi Ferenc halhatatlan érdemű fiának, gróf Széchenyi Istvánnak, a másikat pedig tisztelt Uraságodnak általaladni nem terheltessék. Bátorkodom reményleni, hogy olyan tiszta hazafiúi szívességgel fogadtatik ebbéli kisded ajándékom, amilyennel én küldöm.

Ami már a Tekintetes Úrnak igen becses levelét és felszóllítását illeti: —

Ne tua dicta vagis nequiquam credita ventis
Effluxisse meo forte putes animo; —

sajnálva kell jelentenem, hogy ebbéli kívánságának eleget nem tehetek. Ezt nékem, külföldön élő magyar hazafinak, nem fogja vétekül tulajdonítani; főképp, ha elgondolja, hogy az olyan elöregedett nemzeti költő, aki már életének 75. esztendejét számlálja a múlt május 9. napjától fogva, minekutána hazájáért, nemzetéért oly sokat tűrt, szenvedett, fáradozott, üldöztetett, rágalmaztatott, s ugyanazért a múzsáktól is annak idejében, sőt talán idő előtt is, búcsút venni kéntelen volt, és már most a sírnak szélin áll; — hogy, mondom, az ilyen magyar költő nem énekelhet elaggott, elgyengült korában, élete végső napjaiban, mint az a „cifra kis madár" téli napokban nem énekelt, amely őtet első fogsága alatt (ezelőtt 42 esztendővel) őszi napokban vigasztalta vala; vagy pedig, ha netalán a hattyúnak példáját követni akarná, olyan gyászos énekre kellene fakadnia, melyet a Tekintetes Úrnak egynéhány pesti *akadémikus társai* nem örömest hallanának. — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

21. *JURANITS LÁSZLÓNAK*

Linz, 1840. április.

— — — — — — — — — — — — — — — —

... ELTERJESZTÉSÉVEL *vesződni nem akartál,* — vajjon miért vállaltad fel a dolgot? Miért nem írtad meg annak idejében nyilván és egyenesen, hogy te az efféle dolgokkal nem akarsz *vesződni?* Hogy te könyvárus nem vagy, azt én jól tudtam, és tudom; de régi barátságunkhoz képest, melynek már most szinte 60. esztendeje fordul, azt hittem vala, hogy mint magyar *hazafi,* mint a nemzeti nyelvnek, poézisnak, litteratúrának ha nem buzgó *kedvelője,* legalább nem ellensége s a Szerzőnek igaz jó *barátja,* könnyen és örömest végbe viheted mások által azt, amit én itt a külföldön, ezen messzeségben meg nem tehetek! Ha gondolhattam volna, hogy ebbéli reménységemben így megcsalatkozom ismét, annak idejében másképpen intéztem volna az egész dolgot; és most, mikor már a sírnak szélin állok, és evégett semmi új és foganatos rendelést nem tehetek többé, — *most* nem kellene szívem gyötrelmére azt látnom, hogy az én *„legrégibb szives jó barátom"* anélkül, hogy tudná, vagy érezné, s csak észre is venné, éppen *azt cselekszi* az ő hűségére bízott nyomtatványok iránt, amit *ellenségeimtől* is alig várhattam vala, minekutána munkáimnak ezen megbővített új kiadása szerencsésen közrejöhetett. Nyisd fel tehát, kérlek, már valahára szemeidet, és lásd voltaképpen, mit cselekszel velem. Világosabban nem szólhatok, mert amit mondanom kellene, nem levélbe való. Azt írod, hogy a nyomtatványok eladatásáról többé ne *tűnődjem,* ne aggódjam; minthogy te, míg élsz, engem segíteni kész vagy. Köszönöm ugyan ebbéli jóságodat, de azt kell mégis kérdeznem tőled: mi vihetett téged oly szerencsétlen gondolatra, azt vélni s magaddal elhitetni, hogy a nyomtatványok elterjesztésével csak pénznek szerzésére arányoz a könyvszerző, különösen pedig a magyar könyvszerző, s még különösebben és főképpen a magyar *nemzeti költő,* akár Kisfaludy Sándor, vagy Hímfi, akár Batsányi légyen a neve? Nem a *pénz,* nem a *nyereség* minálunk a fő dolog; nékünk Pluto nem istenünk; az nekem sohasem volt célom, egyéb dolgokban is, sem most, (noha elég nagy szükségem volna reá) sem vala máskor. Minden egyéb

mellyékes tekintet félretéve, egyedül azt óhajtja, akarja, kívánja, mint népét és honját igazán szerető s tehetsége szerént szolgálhatni vágyó *hazafi*, s nemzeti *költő*, hogy amit írt, hogy amit szíve mélyéből énekelt, és az élet háborgó veszélyes tengerén kétszer is szenvedett hajótörés után és végveszedelemtől legalább egy részben megmenthettem, s halálom előtt végre valahára nyomtatásban kiadhattam, — — — — — — —

JEGYZETEK

BATSÁNYI JÁNOS a megújuló Magyarország első jelentős politikai költője. Az 1780—90-es évek mozgalmaiban teljes erejével részt vett, s a kor haladó köreiben már ifjan komoly tekintélye volt. Kortársai közül kiemelkedett széleskörű műveltségével, munkabírásával, jellemszilárdságával, népéhez, a felvilágosodás és a magyar haladás ügyéhez való hűségével. Kemény, forradalmár-egyéniség volt; a Habsburg-elnyomás hatalmasai egész életében „veszedelmes ember"-nek tartották: két ízben is bebörtönözték, s a Martinovics-per véres befejezése után nem találhatott többé otthont hazájában.

Legnagyobb hatású művei a Magyar Museumban jelentek meg, prózában és versben, 1808-tól készült gyűjteményes kötetet kiadni, de csak 1827-ben jelentethette meg Verseit első kötet jelzéssel, mert még arra számított, hogy kezébe kerítheti párizsi elfogatásakor elveszett papirosait. Mikor minden ilyen irányú reménye szétfoszlott, néhány új darabbal szerezve meg az 1827-i kiadást, Poétai munkák címmel adott egy gyűjteményt, melybe mindent belefoglalt, amit életművében maradandó értékűnek tartott.

Sokáig ez a kötet képviselte Batsányit a magyar irodalomban, mígnem Toldy Ferenc a Magyar Museumban megjelent néhány darabbal kiegészítve (A franciaországi változásokra) újra kiadta a költeményeket. (Pest, 1865.) Utánuk prózai művekből csatolt egy válogatást, s a kötetet levelekkel egészítette ki.

Az összes későbbi Batsányi-kiadások Toldyra támaszkodtak, még azok is, amelyek a felszabadulás után jelentek meg. (Bacsányi János munkáiból. Szerkesztette és bevezette Csányi László. Pécs, 1945. — Bacsányi János válogatott munkái. Zalaegerszeg, 1948.) Az anyag csak azokkal a darabokkal bővült, amelyeket Szinnyei Ferenc publikált először Batsányi életrajzában, 1904-ben. (A látó.)

A felszabadulás után újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia kötelességének érezte, hogy Batsányi életművét, mint a

magyar múlt jelentős emlékét kritikai kiadásban jelentesse meg. A vállakozás első köteteként 1953-ban jelentek meg a költő Összes versei. Ebből a kiadásból vettük át a versszövegeket, arra törekedve, hogy a költő nem túl bő terméséből egyetlen fontosabb darab se maradjon ki, s Batsányi költészetének minden műfaját és árnyalatát megismerje az olvasó.

A prózai szövegek összeállításával mind az irodalomszervező és közvéleményt irányítani hivatott, mind a költői mesterséget az ifjabb nemzedéknek tanító, a nyelv tisztaságát óvó Batsányit igyekeztünk szóhoz juttatni. Az első cél érdekében hivatalos iratokat is felvettünk gyűjteményünkbe. Itt jelenik meg először a Kérvény a nádorhoz, és Abaúj megye két felterjesztése Batsányi művei között; a Védőirat egy részletét új fordításban adjuk közre, mert úgy találtuk, hogy a régebbi sem stilárisan, sem tartalmilag nem hű az eredetihez.

A levelek között is hozunk olyanokat, amelyek még nem jelentek meg nyomtatásban. (2., 14—15., 19—21. számú.) Közülük különösen a Kovachich Márton Györgyhöz intézetteket tartjuk jelentőseknek.

Az összes szemelvényeket mai helyesírással adjuk közre. Mai, magyaros formára tettük át a régi latinos dátumozásokat is. A személyneveket azonban abban a formában hagytuk meg, ahogyan Batsányinál találhatók.

BATSÁNYI LEGFONTOSABB ÉLETRAJZI ADATAI

1763. máj. 9-én született Tapolcán.

1778—1784. Iskoláit végezte Keszthelyen, Veszprémben, Sopronban és Pesten.

1784—1786. Orczy Lőrinc legfiatalabb fiának, Istvánnak tanulótársa; jogot hallgat a pesti egyetemen.

1787. Megkezdi szolgálatát a kassai kamaránál.

1788. Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid társaságában megindítja a *Magyar Museum*ot.

1792. dec. 1-én Sáros megye feljelenti a Magyar Museum II. kötetének első számát.

1793. szept. 13-án a kassai cenzor feljelenti a *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* c. verséért. A vizsgálat eredményeként még az év végén elbocsátják állásából.

1794. Pesten és Bécsben keresi igazságát. Forgách Miklós mellett, Újlakon él.

1794. szept. 10-én a magyar jakobinusok szövetkezésében való részvétel gyanúja miatt Budán elfogják. A hétszemélyes tábla 1 évi fogságra ítéli.

1795. aug. elején Kufsteinbe szállítják. Fogolytársai Verseghy Ferenc és Szentjóbi Szabó László.

1796. máj. 23-án szabadul a börtönből. Bécsben telepszik meg, és még ebben az évben hivatalt kap.

1798. Kiadja Ányos Pál munkáit.

1805. jún. 10-én feleségül veszi Baumberg Gabriella bécsi költőnőt.

1809. nov. 19-én Párizsba megy a Bécsből kivonuló francia csapatokkal.

1811. ápr. 27-én felesége is Párizsba érkezik; 1814. aug. 15-én indul vissza Bécsbe.

1815. aug. 5-én reggel a Párizst megszálló osztrák katonaság elfogja. Spielberg várába szállítják, vizsgálati fogságba.

1816. aug. végén szabadul ki a börtönből. A király Linzbe száműzi.

1816. októberétől Badenben fürdőzik feleségével.

1817. júl. 2-án visszatér Linzbe.
1821. Megjelenik *A magyar tudósokhoz* címzett felhívása Faludi és más magyar költők kiadása ügyében.
1824. Kiadja Faludi Ferenc verseit.
1827. Megjelennek saját versei.
1835. *Poétai munkái*nak kiadási éve.
1839. júl. 24-én meghal felesége.
1843. A magyar Akadémia levelező tagjává választja.
1845. máj. 12. halálának dátuma.

VERSEK

Biztatás. A vers egy korábbi, egyszakaszos változata Batsányi első nyomtatott, prózai művében (*A magyaroknak vitézsége*, Pest, 1785.) jelent meg; ennek négy sora az itt közölt szöveg két strófájának első és második sorait foglalta magában. A kibővítés időpontját nem ismerjük pontosan. A korai változatot maga a költő teszi 1783-ra *Védőirat*ában.

Felírás. Batsányi 1784-ben Orczy Lőrinc legkisebb fia, a nagytehetségű, irodalom iránt is fogékony Orczy István (1767—1785) mellé került nevelőnek: együtt hallgatták az egyetemi előadásokat. Orczy Istvánt későbbi írásaiban Batsányi jóbarátjának, tanulótársának, Orczy Lőrincet »atyja helyett édesatyjának« nevezi. A költő egész életére: politikai és irodalmi fejlődésére egyaránt mély hatást tett az Orczy-házban eltöltött időszak: itt kapcsolódott be a II. Józseffel szembeni nemzeti ellenállás mozgalmaiba, tájékozódott a nemesség leghaladóbb képviselőinek reformterveiben, befolyásos pártfogókra tett szert, s Orczy Lőrinc mellett, személyesen és műveken keresztül, az újjáéledő magyar irodalom legkiválóbb képviselőit ismerte meg: Bessenyei Györgyöt, Ányos Pált, Barcsay Ábrahámot, Báróczy Sándort.

Orczy István korai haláláról a költő *Barátság oszlopa* címmel nagyobb költeményt készült írni. A tervezett munkából csak három kisebb részlet készült el. Ezek egyike a *Felírás*, a kor magyar- és latinnyelvű irodalmában igen elterjedt sírfelirat-műfaj képviselője, melyet itt Batsányi erős nemzeti tartalommal töltött meg.

A latin mottó magyar fordítása:

Ezt a végzet csak meg fogja mutatni a földnek,
Egy kis időre.

Ford.: Barna Ignác

Klórishoz. Az ilyenféle dal divatos volt Batsányi korában. Élményi alapja aligha van. *Klóris* a műfaj más darabjaiból jól ismert, ókori eredetű női név.

Bárótzi Sándorhoz. Batsányi 1786 decemberéről keltezett levéllel küldte el Báróczynak, a XVIII. század végi magyar irodalom legtiszteltebb, legkiválóbb stilisztájának. E levél, mely abból az alkalomból íródott, hogy befejeződött Pesten, Batsányi gondozásában, Bá-

róczy egyik munkájának nyomtatása, a verses betéttel együtt utóbb megjelent a *Magyar Museum*ban. — A költemény nem készült kerek verskompozíciónak, de már a kortársak befejezett egésznek vették; 1791-ben antológiában is megjelent. Népszerűségét annak köszönhette, hogy az egykorúak szokatlan tömörséggel összefoglalva találhatták meg benne a nyolcvanas évek politikai és kultúrális életének legfontosabb problémáit: az idegenmajmolás, kozmopolitizmus elleni harcot, a magyar nyelv ápolásának, a nemzeti öntudat ébresztésének programját, a magyar múlt és jelen értékeinek hangoztatását.

Könyveket szentelvén Bárótzi nevére — arra céloz Batsányi, hogy Kazinczy Ferenc *Bácsmegyeinek összveszedett levelei* c. regényfordítását (Kassa, 1789.) Báróczy tisztelőinek ajánlva akarta megjelentetni. A sort nyilvánvalóan csak a vers kinyomtatása előtt toldotta be Batsányi, a szerkesztőtárs Kazinczy iránti figyelemből.

Etendire. Szatíra az idegenmajmoló, a magyar művelődéssel nem törődő nemesek ellen. *Etendi* költött név.

A mottó fordítása: A méltatlankodás verset szül.

Születési vers. Az ügyes epigramma Batsányi kassai életével kapcsolatos: Vécsey Miklós (1749—1829), a költő hivatalfőnöke fiának születésére készült. Vécsey felesége Orczy Lőrinc leánya, Orczy Anna volt. A vers tehát az Orczy-család fényét is növelte. *Jellemző a költőre,* hogy az alkalmi versben pártfogóit, mint a nemzeti célok előmozdítóit, a *nép és a nyelv támaszait* ünnepli.

A martinyesti ütközetben elesett magyar vitézek sírkövére. Az ütközet, II. József török háborújának egyik győzelmes haditette, Jassy mellett, 1789. szeptember 22-én folyt le. Az egyesült orosz és osztrák császári csapatokat Szuvorov és Coburg-Saalfeld tábornagy vezette. — A maga idején igen kedvelt, megbecsült epigramma Simonides görög költőnek a thermopylei hősökre írt versének mintájára készült.

A *koronánknak örökjét* kifejezés arra utal, hogy a csata színhelye egy ideig a középkorban Magyarországhoz, a magyar koronához tartozott.

Serkentő válasz. A vers költői levél, a kor íróinak kedvelt műfaja; tartalmi és formai kötetlensége tette alkalmassá a legkülönbözőbb mondanivalók hordozására; Batsányi politikai gondolatai elmondására használta fel. A *Serkentő válasz* első megjelenési helyén, a *Magyar Museum*ban, afféle verses politikai vezércikk, amely a folyóirat egyik negyedének élén állva az egész szám tartalmának súlypontjait kijelöli.

A vers címzettje, Virág Benedek (1754—1830) Szentjóbi Szabó László mellett ebben az időben Batsányi legjobban szeretett költőbarátja. Amikor 1793-ban megindult a hajsza a *Magyar Museum* szerkesztője ellen, Virág bátran melléje állt, *Bátorító* címmel verset írt hozzá, s ennek mottóját Batsányi *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* c. költői leveléből vette.

A *Serkentő válasz* a *Nemes György dicsérete* c. Virág-versre felel. Nemes (1748—1808) az orosz—osztrák szövetség (»két hatalmasok«) ekkor folyó török elleni háborújában tűnt ki vitézségével.

Batsányi verse a kor haladó magyar történelemszemléletét adja elő, világos utalással az aktuális feladatokra: a nyelvművelésre és a nemzeti függetlenség védelmére. A koncepció középpontjában a várnai és a mohácsi csatavesztések állnak; ezeket — bizonyos előzmények után — Batsányi tette néhány évtizedre a magyar múlt költészetének egyik központi témájává. A Mohács-motívum végső megfogalmazását Kisfaludy Károly *Mohács*ában találjuk, számos költői eleme azonban már Batsányinál előkerül.

A *Serkentő válasz* a *Magyar Museum*nak abban a negyedében jelent meg, amelyet 1792 végén Sáros megye feljelentett. Az egész számot átvizsgáló cenzor ebben a versben is talált kifogásolni valót: egy versszaka (23.) szerinte a vallást sérti, máshol (25—27. versszak) Habsburg-ellenességnek ad tápot.

A franciaországi változásokra. Batsányi e legismertebb, és már korában is legtöbbre értékelt verse a *Magyar Museum*nak abban a számában jelent meg, amelyben a *Serkentő válasz* és az *Abaúj vármegye örömünnepére* címűek is napvilágot láttak. 1790-ben a cenzúra jóváhagyásával nyomtatták ki, de *1792 végén* főleg e miatt jelentették fel a sárosmegyeiek a folyóiratot és szerkesztőjét. A budai cenzor, volt jezsuita, a »forradalom harsonáit« hallotta ki a költeményből. A feljelentésre a Helytartótanács elkoboztatta a folyóiratot. A vizsgálat után Batsányi még nem vesztette el ugyan állását, de mint »veszedelmes forradalmárt« tartották számon a hatóságok. A későbbi eljárások és a Martinovics-per folyamán mint súlyos vádpontot hozták fel ellene versét.

A *jobbágy* szó jelentése: alattvaló, állampolgár.

Tekintetes nemes Abaúj vármegye örömünnepére. A rendeleteit visszavonó »csalatkozott« II. József halála után a megyei nemesség nagy ünnepléssel iktatta be az új főispánokat. Abaújban Orczy László, Orczy Lőrinc fia, a nemesi ellenállás egyik vezető alakja, az országba visszahozott korona (»István királyi pálcája«) őrzésére alakított bandériumok főparancsnoka vette át a hivatalt 1700 áprilisában. (»Szent György hava«). Orczy László a franciák felé tájékozódott: szobájában tartotta az orleansi herceg, Égalité Fülöp magyar díszruhás arcképét; II. Lipót a legveszedelmesebb emberek között is első helyen tartotta számon, aki a Habsburgok detronizálására szövetkezett, és porosz uralkodót akart a magyar trónra ültetni.

A vers a magyar függetlenséget dicsőíti, az idegen elnyomókat támadja. — A költő utóbb az egészet átdolgozta, s a verset a nemesi szabadságra utaló részek átalakításával, kihagyásával általánosabb nemzeti értelművé tette.

A mottó magyar fordítása:

Borzad még a lélek, alig hiszi a nyilvánvaló örömet, miközben álmélkodik és habozik, hogy forró vágyának higgyen.

Búsongás. Első változata 1791. január 9-ről keltezett, Virág Benedekhez címzett költői levél. A vers komor gondolatai Batsányi ekkortáji betegségével, főként pedig a reakció megerősödésével, a »kaján Irígység« és az »alacsony lelkek« támadásával függ össze.

A korai levél-változatot a költő a linzi években dolgozta át, és bővítette ki. A III. rész a fiatalon elhunyt Orczy Istvánról emlékezik meg az egykorú költészet képeivel.

A latin idézetek magyar fordításai:

I. Rövid az élet.

II. Kis kalyibát, s a király várát ugyanúgy eléri majd a Sápadt halál.

Ford.: Erdődy János

Batthyány Alajoshoz. Batthyány Alajos (1750—1818), a II. József halála körüli évek magyar politikai életének kimagasló alakja, a magyar nemesség leghaladóbb csoportjához tartozott. Martinovics a magyar mágnások ékkövének nevezte. Röpiratain kívül különösen jelentősnek tartották a kortársak az országgyűlésen, 1791. február 8-án elmondott beszédét. Ezen a napon iktatták törvénybe a protestánsok vallásszabadságát. A beszéd magyar, latin és német nyelven két kiadásban is megjelent. Ehhez kapcsolódik Batsányi verse. Batthyány ellen utóbb, Ferenc uralkodása alatt, vizsgálatot rendeltek el röpiratai miatt.

A szövegnek teljes, befejezett változatát nem ismerjük. A töredékesség oka részint a politikai helyzet gyökeres megváltozása lehet, amely miatt egyes részek elavultak, részint az, hogy a teljes szöveg Batsányi párizsi elfogatásakor a költő többi irományaival együtt elveszett.

Tartóztatás. Rájnis József 1789-ben egy vitairatában megtámadta Baróti Szabó Dávidot és Batsányi fordítási elveit, melyeket végleges formában a *Magyar Museum*ban fejtett ki a költő. Batsányi még ebben az évben felelt Rájnisnak, s megvédte benne Baróti Szabót is, szerkesztő-társát. Utóbb — úgy látszik — Kazinczy Ferenc is megsértette valamivel Barótit. E két eseménnyel függ össze a *Tartóztatás.* A ma ismert szöveg késői átdolgozás eredménye, éle a kistermetű Vadóci Vince ellen irányul. Ilyen néven gúnyolta Batsányi Kazinczyt, irodalmi nevét, a Széphalmy Vincét ferdítve el.

A IV. részben Kazinczy *A békák* c. versén gúnyolódik Batsányi.

A mottók magyar fordításai:

I. Nem teszi meg, hogy bosszút állván a rajta esett sérelemért,
megtisztelje azt, aki elkövette.

II. Mily rossz szellemed űz, szegény Ravidus,
gúnyos jambusi verseimbe téged?

Ford.: Devecseri Gábor

III. ... üdvös nagy példaként
Ulixest állítá szemünk elé.

Ford.: Csengery János

IV. A szembenálló ellenség ellen szabadon rántsam elő jambusaimat.

A jegyzetben lévő Terentius-idézet fordítása:
Elpirult: jóra fordul az ügy.

V. Vannak végül is bizonyos határok.

Egy nevendék bükkfához. Valószínű, hogy a szeretett nő a következő, *Esdeklő panasz* c. versben megszólítottal azonos. Megírásának ideje az 1790 körüli évekre tehető.

Fánni költött név, a klasszikus nőnevek helyett ezidőtájt lett divatos a költészetben.

Vergilius sorainak fordítása:

.... a fahéjba bevésem szerelmem:
Amint nő a fahéj, úgy nő majd véle szerelmem.

Ford.: Vietorisz József

Esdeklő panasz. A verset a költő ismeretlen szerelméhez írta 1791-ben Nagykállón. A nő ekkor már két esztendő óta férjnél volt. Batsányi egyik levelében külön kiemelte, hogy költeménye »nem elmefuttatás«, hanem valóságos érzéseket foglal magában.

Serkentő ének. Az egykorú dalköltészet legjobb alkotásai közé tartozik. A felelgető énekek módjára két énekesre készült; a költő meg is számozta a strófákat, jelezve, hogy az előadók között hogyan oszlik meg a szöveg.

A horatiusi mottó magyarul:

Míg ifjú vagy s míg távol öregkorod
Mogorvasága.

Ford.: Erdődy János

Egy híres verselőre. Az epigramma Batsányi szerkesztői tevékenységének emléke. A költői műgond igen fontos kérdése volt az akkori magyar irodalomnak. A gondolat megformálása klasszikus mintára megy vissza (Horatius). *Gomba Mihály* költött név; Batsányi prózai vitairataiban is előfordul, mint olyan költőé, aki naponta százanként ontja a négyesrímű tizenkettősöket.

Bartsaihoz. Az európai hadakozásokra c. költeményhez később formált előszó-féle. Kialakulásáról l. a következő vers jegyzetét.

Az európai hadakozásokra. Első fogalmazása 1792 júniusából való. Mint a költő akkoriban írt versei, ez is tele van forró aktualitással: az 1788—1792-i lengyel országgyűléshez, az ún. Nagy Szejmhez kapcsolódik. A lengyel haladó nemesség pártja, a nemzeti párt új alkotmányt dolgozott ki, amely forradalmi jelentőségű Lengyelország történetében: megtörte a főurak önkényét, központi kormányzati rendszert teremtett, a polgárságra és a parasztságra vonatkozó törvényekkel pedig lehetőséget teremtett a feudalizmus teljes megdöntésére. A reakció II. Katalin orosz cárnő segítségét kérte a régi állapot visszaállítására. Az orosz csapatok meg is indultak Lengyelország, a »francia forradalom keletre nyíló kapuja« ellen (Engels). Ebben a helyzetben született Batsányi verse. A lengyel vonatkozáson túl a kortársak — a költő szándéka szerint — a francia háborúk elleni tiltakozást olvasták ki belőle.

Az első változat befejező része II. Szaniszló Ágost lengyel királyról még mint a »természet fő remekéről«, népe atyjáról emlékezik meg; mikor azonban ő is a reakcióhoz csatlakozott, Batsányi újjáalakította versét: elhagyta a végét, és Barcsay Ábrahámhoz, Orczy Lőrinc régi barátjához szóló költői levéllé formálta át. A verset két önálló költeménnyé 1822 után osztotta Batsányi.

A Horatius-idézet magyarul:

Saját fajával bősz oroszlán sem tesz így,
Vad farkasok hordája sem.
Tán elvakult düh ösztönöz: felsőbb erő
Vagy bűnötök?

Ford.: Erdődy János

Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz. Batsányi az 1792 őszén kelt költői levélben az országgyűlés befejezése utáni, izzó légkörű magyar belpolitikai élet legégetőbb problémáit veti fel. A magyar polgári átalakulás ügye a költő szerint azon áll vagy bukik, hogy a haladó erők le tudják-e gyűrni az egyre jobban előretörő reakciót, ennek egyik vezető erejét, a klérust, s meg lehet-e valósítani az 1790—91-i országgyűlésen tervbevett reformokat, melyek kidolgozására országos bizottságok alakultak.

Sahlhaussen Móric cenzor a versért feljelentette a költőt, mert szerinte a francia forradalom elveit hirdeti benne, s erősen sérti a vallást és a papságot. Batsányit merészségéért állásvesztésre ítélték, a király személyesen jegyezte ügyiratára, hogy állandóan szemmel kell tartani.

Batsányi rendkívül fontos művének tartotta e költői levelet, s mindent elkövetett, hogy legalább egy részét kiadhassa. A húszas

években ezért a legáltalánosabb, a hazafi életének értelméről szóló sorokat kiragadta belőle, s egy önálló nagyobb verssé bővítette, *Levél egy régi várból* címmel. 1808-ban tervezett verseskötetében a költemény »legveszedelmesebb«, antiklerikális részletét is ki akarta adni *Bosszús tűnődés az ámító szenteskedőkre* címmel. E részlet végül is Batsányi életében nem látott nyomdafestéket. Nem a teljes szöveg jelent meg a költő 1835-i kötetében sem.

Szentjóbi Szabó Batsányi felszólítására valóban belekezdett egy versbe a mohácsi vészről.

Fejérvárnak most kelt új fénye — az ekkor Székesfehérvárt élő Virág Benedek.

Levél, egy régi várból. Kialakulásáról l. a *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* c. vers jegyzetét. Az egyezések ellenére a két vers hangulata és mondanivalója igen különböző. A későbbi kompozícióban erősen érezhető a kibontakozó reformkor hatása. A vers feszültsége kisebb, hanghordozása bizakodóbb.

Üssön akármikor... Batsányi *Levél, Szentjóbi Szabó Lászóhoz* c. versét állandóan töredéknek nevezi. Valószínű, hogy a fenti cím alá foglalt három részlet ebből maradt ki.

A látó. A vers megírásának ideje Batsányi 1808-i, kéziratban maradt verseskötete alapján 1791 második felére tehető, de a tartalmi elemek alapján 1792—1795-re datálhatjuk a költeményt. — *A látó* Batsányi életében nem jelent meg, kéziratos terjedésének nincsen nyoma, először 1904-ben látott napvilágot. A cím értelme: próféta, vátesz, aki nem jósol, hanem a múlt tanulmányozása és a jelen ismerete alapján inti, tanítja népét.

Verseghy Ferenchez. Legkedvesebb barátja, Szentjóbi Szabó László börtönbeli szenvedéseit Verseghy Ferencnek ajánlott versfüzérben dolgozta fel Batsányi. A kompozícióban természetesen helyet kaptak általánosabb politikai reflexiók is. A ciklusnak csak egyes darabjai jelentek meg a költő életében *(Gyötrődés, Egy szerencsétlen ifjú sírjánál, Lína panasza, Vigasztalás).* A ciklus bevezető része a *Verseghy Ferenchez* címzett vers lehetett. — Verseghy a *Magyar Museum*ban mutatkozott be, mint haladó költő: legjelentősebb alkotásai a kilencvenes évek elején Batsányi folyóiratában jelentek meg; őt is, Szentjóbit is halálra ítélte mind a királyi, mind a hétszemélyes tábla. A két költő életét királyi kegyelem mentette meg, de csak azért, hogy szenvedésük még hosszabb legyen. Erre kell gondolnunk, mikor Batsányi Verseghy és mindkettőjüknél fiatalabb »öccsük« „feltámadásáról" ír.

Gyötrődés. A súlyosan beteg Szentjóbi Szabó László 1795. szeptember 3-tól haláláig, október 6-ig Batsányi szomszédságában raboskodott Kufsteinben. Az ő szenvedéséről szól a költemény.

Egy szerencsétlen ifjú sírjánál. Ebben a versben gyászolja el Batsányi fiatalon elhunyt barátját, Szentjóbi Szabót.

Halálára Verseghy Ferenc is verset írt, s ezt Batsányinak ajánlotta. A Catullusból vett mottó magyar fordítása:

Téged most oly messze takar be a föld, a családi
Síroktól távol, nem rokonok hamuja
Mellett!

Ford.: Devecseri Gábor

Három töredék. A Szentjóbi Szabó László szenvedéséről és haláláról szóló versciklus részei. A költő iratainak elveszése után emlékezetből próbálta helyreállítani a költeményt. Mindhárom töredék az *Egy szerencsétlen ifjú sírjánál* c. vershez kapcsolódik.

Lína panasza. Szentjóbi Szabó László kedvesének neve csak Batsányi verséből ismeretes. Valószínű, hogy nem is élő személy. A zokogó menyasszony panasza inkább az egykorú költészet népszerű motívumai közül, az események drámaiságát fokozó mozzanatként kapott helyet a ciklusban.

Vigasztalás. Az előbbi versben panaszkodó Línát vigasztalja.

Tünődés. Az 1795 őszétől 1796 tavaszáig tartó várfogság idején született verseket »kufsteini elégiáknak« nevezzük. A *Tünődés* élménye szeptember—decemberre tehető. Ekkor raboskodott együtt a költő két francia diplomatával, akikre a zárójelbe tett strófa megszólítása vonatkozik. Egyikük, Maret, később Napóleon minisztere lett, s Batsányi életrajzírói szerint jelentős része van a költő Párizsba költözésében és francia nyugdíja kieszközlésében.

A *csillagos ég asszonya,* aki kocsin halad pályáján, a hold: a görög-római mitológia szerint nőalak, aki ezüst kocsin hajt át az égbolton. — A holdhoz az újabb magyar irodalomban Ányos Pál írt először verset. Az ő motívumait fejlesztette tovább Batsányi.

A rab és a madár. Kufsteinban írta, 1795 őszén. Irodalmunkban első példája a szabadon kezelt jambusokban írott versnek. A Horatius-idézet magyarul:

Enyhül az édes dalra.

Ford.: Erdődy János

A szenvedő. A kufsteini elégiák közé tartozik. Ezt bizonyítják tartalmi elemei, főként a »jámbor erkölcs« szenvedése és a »gonosz« győzelme, a jakobinus-per legfőbb erkölcsi élménye. A költő egyetlen vallásos jellegűnek mondható verse; formája és képzetei Klopstock hatását mutatják.

A Szerencséhez. Valószínűleg ez is a raboskodás emléke. Az utolsó versszakban elmondott főgondolat már a *Védőirat*ban megtalálható.

A rómaiak szelleméhez. Az epigrammában a hétszemélyes tábla, a jakobinus-perben legfelsőbb fokon ítélkező bíróság ellen fordul Batsányi, s összehasonlítja a római triumvirátussal, amely a római köztársaság bukását, az egyeduralom megalakulását vezeti be a római történelemben. Az eredetiben latinnyelvű verset Keresztury Dezső fordította magyarra.

Felelet. A jakobinus-per gyilkos bíráit támadja benne a haladás ügyéért ártatlanul szenvedő költő.

Bárótzi Sándor képe alá. Báróczy Sándor arcképét 1797-ben metszette rézbe Czetter Sámuel magyar művész. E metszet alá, feliratul készült Batsányi verse.

Féniksz. Festetich György 1797-ben Keszthelyen egy Féniksz nevű, kétárbocos vitorláshajót bocsáttatott a Balaton vizére. A Festetich-család már előbb kísérletezett a balatoni közlekedésnek, főleg a sószállításnak vízi úton való megoldásával. Erre utal a hajó neve is, a mesés madár (Phoenix) felidézése, amely elöregedve tűzbe veti magát, s megifjodva kel ki belőle. Az országoshírű hajót az egykorú publicisztika mint a boldog polgári jövő előhírnökét ünnepelte, kiemelve, hogy a szegény népnek is haszna lesz belőle, mert a vízi szállítás olcsóbbá teszi a Balaton környékén a sót.

Batsányi verse a hajóra vésendő feliratnak készült. Utóbb a költő átalakította, kibővítette versét, hosszabb költeményt formált belőle. Mi itt az első változatot közöljük.

Imhol ma is... Töredék, antiklerikális, idegen gyarmatosítókat támadó óda maradványa. Már 1798-ból ismerjük egy strófáját. A nagy kompozíció ismert és kiadott része a linzi évek elejére jellemző írással maradt meg. A vers akkor pusztulhatott el, amikor Batsányi iratait elkobozták az elfogatására kirendelt katonák Párizsban. A költő igyekezett helyreállítani az elveszett szöveget; jónak látta azonban, hogy egy idegen, hozzá hasonló sorsú költő szájába adja forradalmi élességű versét, s így próbálja kijátszani az állandóan figyelő rendőrhatóságot. *Don Juan Melendez Valdes* spanyol költő (1754—1817) bonapartista volt, Napóleon bukása után Franciaországban élt francia állami nyugdíjból, éppúgy, mint Batsányi Linzben. A vers a költő életében nem jelenhetett meg.

Mi jót tettél a hazának? Egykorú lehet az *Imhol ma is...* kezdetű verssel. Korai szövege elveszett; mai formája késői helyreállítási kísérlet eredménye. Batsányi legélesebb nemesség-ellenes nyilatkozatai közé tartozik. A vers nagyon hézagos második felét ebből a közlésből elhagytuk.

Gabriellám emlékkönyvébe. 1799-ben írta a verset saját árnyképe mellé későbbi felesége, Baumberg Gabriella emlékkönyvébe. A fordítás Keresztury Dezső munkája.

Aki miként vet... Egyetlen csonka sorát kivéve teljes, befejezett költemény. Témája és versformája alapján soroljuk a bécsi évek versei közé.

Részletek a »Harc«-ból. Batsányi 1801-ben nagyterjedelmű, németnyelvű ódát írt, melyben költői, látói hivatásának legsúlyosabb kérdéseit, világnézete válságait tárta fel. A költemény Herder folyóiratában, az *Adrasteá*ban jelent meg. Az itt közölt részleteket Keresztury Dezső fordította.

A bujdosók. Valószínűleg a költő párizsi élményeinek irodalmi megfogalmazása. — Lehet, hogy fordítás vagy átdolgozás.
A Horatius-idézet magyarul:

Rút csőcseléktől és a sárból
Szárnyai könnyeden elröpítik.

Ford.: Erdődy János

Tünődés. Szorosan összetartozik *A bölcsnek állhatatossága* c. verssel. Mindkettő ugyanabból a versszakból indul ki, a francia mottó magyar fordításából (a költemény első szakasza); az első vers felveti a kérdést, a második felel rá. A versek erkölcsi problémáját már a jakobinus-per folyamán írt *Védőirat*ban megtaláljuk. A problémát a költő párizsi elfogatása tette ismét aktuálissá.
A bölcsnek állhatatossága. L. az előző vers jegyzetét.
A Horatius-sor jelentése:

Az igaz embert, ki hű s kitartó.

Ford.: Csengery János

A magyar lantos. A vers esztétikai és politikai gondolatait a költő húszas években írt prózai vitairataiban is megtaláljuk. Ebből az időből való a költemény is. Végső megfogalmazására a harmincas évek elején került sor. Nyomtatásban először 1835-ben, Batsányi *Poétai munkái* élén jelent meg, mint költői hitvallásának kifejezése, a fiatalabb nemzedék oktatására.
Az *oskolák hiú tetszésein* a költői iskolák merev szabályai értendők.

A magyar író. A vers alapgondolata: az igaz nemzeti költő, a Látó nem vár anyagi jutalmat munkájáért. Célja egyedül a nép ügyének szolgálata. A költő *A magyar lantos*sal egyidőben írta, a két vers gondolatköre is rokon.

A látók titka. Kisfaludy Sándor ódát írt Batsányihoz. Ebben Batsányi szerencsétlen múltjára célozva kéri: »hadd... forgani... a sors vas kerekét, — de ne állj elejbe«, s a változtatás lehetetlenségéről igyekszik meggyőzni: »mindenkor úgy volt, mint ma van, és... mindég csak úgy lesz«. A haladásban hivő, és azért töretlenül munkálkodó Batsányi ezzel a verssel felel: a látó sorsa nehéz, de ereje, hite megingathatatlan.
A Senecából vett mottó magyar fordítása:

Még az istennek sem lehet megváltoztatni azokat a dolgokat, amelyek okaik láncolatából összefűzve futnak a maguk útján.

Intő szózat. Batsányi a linzi száműzetés kezdetén az első anyagi és lelki válságok leküzdése után tovább folytatta munkásságát. Feladatát változatlanul abban látta, hogy Látóként nevelje, tanítsa nemzetét, és oktassa a fiatal nemzedéket. Ezt fejti ki az *Intő szózat*ban is, új helyzetében tisztázva hivatását. Mint egész életében, ekkor is távol állt minden tételes vallástól, s főleg minden klerikalizmustól. Versében az ember áll a középpontban; a céljának tisztaságában jutalmát találó erény nagyságát, és az utókor elismerésének értékét a felvilágosodás gondolatkörében maradva fogalmazza meg.

A mottó magyarul:

. . . híven buzdít s rásegít, hogy
Mint szabad ember, fölemeld fejed
És a szerencse kényével dacolj.

Ford.: Csengery János

VÁRNA ÉS MOHÁCS

A költő a magyar történelem legjelentősebb, az utókor számára legtöbb tanulsággal szolgáló eseményeinek a várnai és mohácsi csatavesztéseket tartotta. A *Várna és Mohács* közös cím alá foglalt három költeményben Batsányi — látói hivatásának megfelelően — a tragikus következményekkel járó vereségek okaira mutat rá: az egyenetlenségre, a klérus káros befolyására, s meg akarja óvni nemzetét a hasonló hibák elkövetésétől. Az ilyenféle történeti tárgyú versek műfaji mintái Osszián énekei voltak, ezért nevezik őket *ossziáni dalok*nak. A ma ismeretes műfajok közül a balladához állnak legközelebb, csak több a lírai elem bennük, s keveseebb a cselekmény.

Batsányi 1808-ban írta az első darabokat. Még ekkor elküldte Kisfaludy Sándornak, akinek *Regéi* 1807-ben jelentek meg, hogy példát adjon neki a műfajra. A ciklus kompozíciója hosszú, sokszor a cenzúrára tekintő alakítgatás után a harmincas évekre alakult ki véglegesen.

Kisfaludi—Himfihez. Kisfaludy Sándor *Regéi*nek előszavára felel, s áttekinti a költőbarát életét és munkásságát. Kitér Kisfaludy katonai szolgálatára (»Márs vérmezeje«), francia fogságára; a két *zöld olajág*gal egyrészt katonai kitüntetésére céloz, másrészt irodalmi érdemére utal: a *Kesergő szerelem* megírására. Líza a *Kesergő* és *Boldog szerelem* nőalakjának neve.

Kéri: Kéry Kálmán, Kisfaludy *Somló* c. regéjének ossziáni lantosa.

Első Ulászló Szegeden. I. Ulászló király Julián pápai követ unszolására megszegte a törökkel nemrég kötött békét. Az újból megindított háború a várnai csatavesztéssel végződött 1444-ben; az ütközetben a király is elesett. A versben egy tanácsos, Szánoki

Gergely óvja a királyt az esküvel megpecsételt békeszerződés megsértésétől: a nép békét akar, a szerződésszegés tényét a győzelem sem változtatja meg.

Batsányi a háború bizonytalan kimenetelével a kockajátékot hasonlítja össze: győzelem esetén hatot dob a »hadi kockán« Ulászló, vakot, vagyis semmit Murád török szultán.

Janus Pannonius verse magyarul:

A rómaiak Cannaet, én Várnát tettem híressé vereséggel.

Déli György látása. Déli György Batsányi bárd-neve, amelyet két magyar barátja adott a költőnek még 1798 tájban. Eredetileg a *Várna és Mohács* cím alá foglalt mindhárom költemény Déli György dala volt. Utóbb csak ezt a verset hagyta meg Batsányi az ő énekének, amely leghatározottabban fejti ki költői-látói hivatását.

Vergilius mottójának fordítása:

Jós ajakát megnyitja megint Cassandra, de most sem
Nyert Trójába hitelt, mint Phoebus, az isten akarta.

Ford.: Csengery János

Majthényi Barta keserve. »Majthényi Barta (vagy Bertalan) utóbb kiszabadult és szerencsésen visszatérvén hazájába, I. Ferdinánd királynak pártjára állott; úgymint akitől népének és honjának jobb sorsát, új feléledését, s jövendőbéli közboldogságát bizonyosabban várhatta, reménlhette, mintsem Zápolyától és annak felekezetétől.« (Batsányi megjegyzése.) — Majthényi Barta tehát valóságos történeti személy, történetiségének azonban a költeményben nincs szerepe.

A magyar költő idegen messze földön. A nagy terjedelmű elmélkedő költeményen már 1808-ban dolgozott Batsányi. Keretét és leglényegesebb részeit Párizsban írta; végső formáját csak 1830 körül adta meg. Ebben foglalta össze »hazafiúi és poétai végrendeletét«. A közölt részletek a költő kedvelt gondolatait fejtik ki: a Látó hivatását és az elme műveinek halhatatlanságát.

Az ötödik ének mottójának magyar fordítása:

Azután a szívet baráti útmutatásokkal is alakítja.

A hatodik éneké:

Láng vagy erő róluk díszöket lehordja,
Vagy az idők terhe taszítja alá:
A géniusz hírén sosem esik csorba,
A géniusz fényét nem éri halál.

Ford.: Csengery János

Európa most támadt északi csudája — Osszián.

Osszián-fordítások.

Batsányi volt Osszián első magyar fordítója. Munkája céljáról így nyilatkozott: »Az vala fő s legelső tárgyam, hogy ennek az isteni költőnek szívreható énekei által magyarainkat megihletvén, hazájokra, s önnönmagokra emlékeztessem. Bárdussa akartam lenni magyar nemzetemnek, s a régi kelták történeteiben tükröt tartani polgártársaim eleibe; édes anyám nyelvén akartam siratni erkölcseinknek elhanyatlását, dicsőségünknek kimúlását.« — Batsányi már a kassai években lefordította a kelta bárd énekeit, egyelőre még csak prózában. Párizsi elfogatása idején Osszián legjelentősebb darabjainak verses fordításával volt készen. E kézirat elveszett. A megmaradt töredékek közül való *Az inisthónai háború*, amely először Kazinczy kiadásában az *Erdélyi Muzeum* c. folyóiratban jelent meg. *A szelmai dalok*, a kor igen népszerű Osszián-részlete, világhírét annak köszönhette, hogy Goethe prózai fordítását belefoglalta a *Werther keservei* c. regényébe.

Osszián a kelta (ír) irodalom legendás énekmondója, bárdja. Állítólag az iu. III. században élt. »Felfedezett« dalait angol fordításban Macpherson adta ki 1760-ban. Egész Európa lelkesedett a kelta bárd énekeiért. Hamarosan kiderült azonban, hogy nagyrészt hamisítványok. Az elismerést azonban ez sem csökkentette. Mint Batsányi idézett nyilatkozata mutatja, nem a történeti hűséget keresték benne, hanem a korai polgári nacionalizmus találta meg benne egyik nagy költőjét.

Törmelékek, rögtönzések.

1. A költő kézírásában egyedül a *Védőirat*ból ismerjük. Gondolata szorosan kapcsolódik a *Biztatás*éhoz. Kazinczy — egészen valószínűtlenül — azt állítja, hogy Batsányi egy szolga kezéből kikapott széndarabbal börtöne falára írta fel, s e vers miatt ítélte a hétszemélyes tábla egyévi várfogságra.

2. Nemességet támadó teljes vers maradványa lehet a bécsi évekből.

3. Talán a bécsi időszakból való, s az *Aki miként vet...* kezdetű vershez kapcsolódik.

4. Feleségéhez írta a verset, valószínűleg Párizsban, 1811-ben.

5. Ugyancsak feleségéhez szól, a költő 1815 végén, elfogatása után írhatta.

6. *A magyar lantos* egyik fogalmazványán maradt meg. A 20-as években a költő betegeskedett, ezzel magyarázható a hazától való búcsúzás. Eddig helytelenül Batsányi utolsó versének tartották.

7. Azokat a formalista költőket, »verselőket« bélyegzi meg Batsányi, akik csak technikai tökéletességre törekednek, a gondolatot, témát másodrendűnek tartják. Tételének a maga korában az az aktualitása, hogy ez idő tájt öncélú nyelvi és verselési művészkedés kezdett lábra kapni.

8. Tárgya és versformája szerint a *Magyar költő idegen messze földön* c. nagyobb kompozícióval tart rokonságot.

9. Valószínűleg a 20—30-as évek nyelvi vitáival kapcsolatos.

10. Batsányi a túlzó nyelvújításnak azért volt ellensége, mert a nyelv közérthetőségét látta miatta veszélyben. Ezért támadta a féktelen nyelvújítókat, akik esztétikai szempontoktól vezettetve olyankor is újítottak, amikor arra semmi szükség nem volt. Ezekre kell értenünk a négysoros rögtönzést.

11. A költő szerette és gyűjtötte a »bölcs mondásokat«, amelyek egy-egy erkölcsi, filozófiai vagy esztétikai igazságot röviden, csattanósan fogalmaztak meg. Olykor versbe is foglalta az ilyeneket.

12. A rögtönzés: közmondások, népi szólások, mondások versbefoglalása jó bizonyítéka a költő népnyelv iránti érdeklődésének. A linzi korszakból való.

13. A 30-as évekből keltezhető.

14. Ugyanúgy bölcs mondás versbefoglalása a linzi évekből, mint a 11. sz. darab.

15. Batsányinak ahhoz a többször megírt tételéhez kapcsolható, hogy a Látó végső jutalmát népe boldogulásában, az utókor hálájában találja meg. A linzi évekből, *A magyar lantos* írásának idejéből való.

16. A linzi évek második feléből keltezhető. — *Metszek* összevonás *mit teszek* helyett.

17. A linzi korszakból való.

PRÓZAI MUNKÁK

Bevezetés. A *Magyar Museum* a megújuló magyar irodalom első folyóirata. Szerkesztői, munkatársai és a kortársak egyaránt azt vallották, — nem alaptalanul — hogy megindulása új korszak kezdetét jelzi. Batsányi a beköszöntő cikkben az egész európai fejlődés tükrében bizonyítja be a vállalkozás szükségességét és hivatását: a magyar nyelv kimővelését, a »világosság«: a felvilágosodás gondolatainak terjesztését, végső fokon a polgári átalakulás előkészítését.

Batsányi, cikke megírásánál, Kazinczy Ferenc bevezetését vette alapul, amelyet ez még 1787-ben írt a folyóirat számára.

Pünkösd hava — május.

A fordításról. A régi magyar irodalom fordításait általában az jellemzi, hogy az eredeti munkát átdolgozták, a magyar viszonyokra alkalmazták a fordítók: egyes részeket elhagytak, másokat kibővítettek, gyakran saját észrevételeket toldottak be, olykor »szebbé«, azaz saját ízlésüknek megfelelőbbé alakították a külföldi szerző munkáját. Az idegen szellemi tulajdon, általában a szerzői eredetiség fogalma még homályos volt. Batsányi fellépése korában, az 1790 körüli években még széltében a régi fordítási gyakorlat szerint dolgoztak a magyar írók, így készültek részben Bessenyei, sőt még Kazinczy korai fordításai is. Az idegen nyelvből való átültetés modern elveit Batsányi hirdette meg elsőnek. Az új fejlődési korszakot nyitó cikk először 1787-ben jelent meg a bécsi *Magyar Musá*ban; másodszor, bizonyos változtatásokkal, a *Magyar Museum* első füzetében látott napvilágot.

Syllabizálja — betűzi; itt: bőven előadja, magyarázza.

Rend — verssor.

Quandoque bonus dormitat Homerus — Olykor szunyókál a jó Homerus; értelme: még a nagy költő is követ el olykor hibát.

Az *ephorus* előkelő tisztviselő az ókori Spártában; az *areopagita* gyilkossági, mérgezési és gyújtogatási perekben ítélkező bíró a régi Athénban; a *triumvir* három tagból álló bizottság tagjának neve a rómaiaknál.

Az *epha* (éfá) gabonaneműek mérésére szolgáló űrmérték a régi hébereknél; a *talentum* görög, a *sestertium* római pénzegység; a *louis d'or* francia aranypénz, 1640-ben XIII. Lajos verette először; a *sterling* középkori angol ezüstpénz, ma font sterling néven az angol pénzrendszer egysége; a *guinée* régi angol aranypénz franciás neve.

Soloecismus — idegenszerű mondatszerkezet a nyelvben. Fajtái:

a *graecismus* — görögösség; *latinismus* — latinosság; *gallicismus* — franciásság; *germanismus* — németesség.

Magyar Kassandra, Erkölcsi mesék, és Levelek — Báróczy Sándor fordításainak címei.

Lucanus első könyve — Bessenyei György fordította le Marcus Annaeus Lucanus római költő *Pharsalia* című költeményének első énekét.

Periodus — körmondat.

Bessenyei Györgyről és annak munkáiról. Batsányi Bessenyei György munkáival még az Orczy-házban ismerkedett meg. Orczy Lőrinc Bessenyei bizalmas barátai, levelezőtársai közé tartozott; ő volt az elnöke annak a Bessenyei-szervezte Tudós Társaságnak is, amely 1778-ban alakult, s néhány ülést tartott Pesten.

Orczy útmutatása is részes abban, hogy Batsányi első nyomtatásban megjelent művét, *A magyaroknak vitézségét*, e latin eredeti után készült, s a »dicső múlt« hőseinek tetteivel a jelen fiait serkentő munkát Bessenyei *Hunyadi*jából vett részletekkel frissítette fel. Az Orczy-család kapcsolatai segítették ahhoz is Batsányit, hogy tanulmányozhassa Bessenyei kéziratban maradt munkáit a pesti pálos kolostor könyvtárában. Kreskay Imre volt itt a könyvtáros, aki részt vett Bessenyei említett akadémia-kísérletében, s később a fiatalok kassai folyóiratának táborához csatlakozott.

A *Magyar Museum* megindulása idején azonban Bessenyei csaknem egy évtizede elhallgatott már, s a II. József korában fellépett fiatalok nem vezérüknek, hanem elődjüknek, a múlt megbecsülendő alakjának tartották inkább. Így érthető, hogy Batsányi a tulajdonképpen kortárs Bessenyei munkáit ismerteti, kiemeli értékeit, s kéri a hallgató Bessenyeit, vegye elő kéziratos műveit, s megjobbítva, az új idők szelleméhez alkalmazva adja ki azokat. — Batsányi cikkében hosszú szemelvényeket közölt Bessenyei akkor még kiadatlan munkáiból. Ezeket kihagytuk közlésünkből.

A Horatius-idézet magyar fordítása:

Költőink megpróbáltak sok újszerű témát
Lelni, s nem görög írók útján járva kitűnni,
Feldolgozni az itthoni tárgyat, a római sorsot.

Ford.: Erdődy János

Ányos Pálról. Bessenyei mellett Ányos Pált tartotta Batsányi a *Magyar Museum* megindulása előtti, újabb magyar irodalom legjelentősebb alakjának. Sokra becsülte párosrímű tizenketteseit; mint politikai költő a hősi múlt költészetének megszólaltatóját, a II. Józseffel szembeni ellenállás első költőjét tisztelte benne. A folyóiratban egész sor versét közölte, s már szerkesztő korában készült kiadni összegyűjtött verseit.

Első szemelvényünk a *Magyar Museum*ban jelent meg, a második és harmadik Batsányi 1798-i Ányos-kiadásának bevezetése.

Az Ányos verseiből vett hosszú idézeteket mindenütt elhagytuk. Kimaradtak természetesen az ezekre utaló sorok is.

Diplomatica fides — betűszerinti hűség.

A cikk végén lévő latin idézet fordítása: »*Titkait, mint hű barátaira, könyveire bízta egykor ő; akár rosszul, akár jól ment dolga, nem folyamodott máshoz; innen van, hogy az ifjú egész élete, mint egy fogadalmi táblára írva, tárul fel előttünk.*«

Levél Forgách Miklóshoz. Forgách Miklós (megh. 1795) az 1790 körül kibontakozó nemesi ellenállás egyik vezére. Közismert volt szabadgondolkodásáról és klérusellenességéről; világnézetére, politikai gondolkodására jellemző, hogy Hajnóczy József, a magyar jakobinusok egyik vezető gondolkodója volt egy ideig magántitkára. Mikor Batsányi a *Szentjóbi-levél* miatt állását vesztette, Forgáchnál talált menedéket elfogatásáig. II. Lipót a népszerű, és veszedelmes emberek között tartotta számon, aki a Habsburgok helyett porosz uralkodót szeretett volna a magyar trónra ültetni.

A levél — tulajdonképpen levélformába öltöztetett politikai irat — az 1790—91-i országgyűlés vitáihoz kapcsolódik. 1790. június 11-én az egybegyűlt rendek arról tanácskoztak, hogy milyen nyelven írják az országgyűlés naplóját. A haladás képviselői a magyar nyelv mellett szálltak síkra, a reakció ellenezte az anyanyelv behozatalát.

Batsányi azt várja Forgáchtól, a köznemesi párt egyik vezető alakjától, hogy latba veti súlyát és tekintélyét a magyar nyelv ügyének diadalra juttatásáért.

Jövevényeket — a betelepített, földdel ellátott, vagy a magyar hivatalokba beültetett németeket érti Batsányi.

Olyan fejedelmet — II. Lipótot (1790—1792), akinek felvilágosult uralkodásához az ország leghaladóbb elemei, maga Batsányi is, nagy reményeket fűztek. Valójában már ő megkezdte a polgári haladás híveinek visszaszorítását; ez a folyamat utóda, Ferenc (1792—1835) uralkodása alatt, a Martinovics-perben érte el tetőpontját.

Közönséges költséggel — közköltségen. Batsányi a magyar Tudományos Akadémia felállítását sürgeti. Ennek érdekében ő maga is tett lépéseket.

Horvátok és tótok — az országgyűlés idején Horvátország követei a mellett foglaltak állást, hogy a magyar mellőzésével a latin maradjon a hivatalos nyelv. — A *tótokon* Horvátország egy részének, a régi Pozsega-, Verőce- és Szerém-megyék területének horvát lakóit kell érteni.

Vélekedés és javallás. Batsányi a *Magyar Museum* utolsó füzetében *Elegyes dolgok* címen néhány időszerű kulturális kérdésről (nevelés, vallási türelem, magyar színház) mondta el véleményét. Negyedik helyen áll az a cikk, amelyet közlünk. Megírását nyilvánvalóan az tette szükségessé, hogy a cenzúra megszigorításával párhuzamosan a kormányzat a hírlapokat reakciós propagandája szócsöveiül igyekezett felhasználni.

Nemzet és a király rendelne — Az 1790. évi 15. törvénycikk a sajtószabadság ügyében így rendelkezett: »... a sajtószabadság általános elvei rendszerének kidolgozására, a királyi jogok sérelme nél-

kül, országos bizottság neveztessék ki, mely azután munkálatait átvizsgálás és helybenhagyás után az ország törvényei közé iktatás végett bemutatandja.«

A magyar nemzeti játékszin ügyében. A Pesten megalakult magyar színtársulat segélyt kérő körlevéllel fordult a megyékhez. Abaúj megye, melyben a haladó erők, Batsányi barátai, vitték az ügyeket, közgyűlésen tárgyalta a nemzeti színészet ügyét, s nyomtatásban is kiadott irattal fordult a többi megyéhez, a színház támogatását javasolva.

Batsányi részt vett a megye kultúrpolitikájában. Tudunk róla, hogy az ilyen ügyekben kiadott megyei iratokat ő sugalmazta, s nem lehetetlen, hogy legalább az alapszöveget maga is fogalmazta. Nagy része lehet ebben a színház ügyében kiadott köriratban is. Ugyanebben az időben folyóiratába is írt a költő egy rövid jegyzetet a nemzeti színjátszásról.

Szt. György hava — április.

Kérvény a nádorhoz. Sáros megye 1792. december 1-i közgyűléséről feljelentette a *Magyar Museum* II. kötetének 1. negyedét, mert »több köznyugalmat veszélyeztető és lázító« vers található benne. A megyei irat külön kiemelte *A franciaországi változásokra* c. verset, mint amely a legveszedelmesebb. A helytartótanács a denunciált folyóiratszámot Rietaller Mátyás budai cenzornak, volt jezsuitának, adta ki véleményezésre. Ez mindenben helybenhagyta a feljelentést. A referátum alapján a helytartótanács február 19-én utasította Kassa tanácsát, hogy a *Magyar Museum* szóbanforgó számait kobozza el, és indítson vizsgálatot a szerkesztő és a nyomdász ellen. A város emberei meg is jelentek Batsányinál, de ő egyelőre nem adta át nekik az elkobzásra ítélt számokat, hanem kérvényt írt Sándor Lipót nádorhoz, melyben a helytartótanács intézkedésének megváltoztatását kérte.

Batsányi nyomtatásban is ki akarta adni a németül fogalmazott iratot, de erre már nem kerülhetett sor. Itt jelenik meg először, Keresztury Dezső fordításában. A kérvényt teljes szövegében közöljük, csak a mellékleteket és a rájuk való hivatkozásokat hagytuk el.

Valóságosan érvényben lévő törvény — az 1790. évi 15. törvénycikk, amely a sajtószabadság általános, elvi rendszerének kidolgozására országos bizottságot küld ki. (Szövegét l. előbb.)

Kassán nyomtatott Retorsió — egyleveles, szabadkőműveseket támadó irat. Batsányi — vallomásai szerint — nem volt szabadkőműves.

Qui utilitatem civium... stb. — akik polgártársaik hasznát úgy védelmezik, hogy bármit tesznek, ezt tartják szem előtt, saját előnyeiket feledvén.

Le mécontentement... stb. — Az elégedetlenség, mely kiforrhatja magát, nem veszélyes. A felkelések az olyan elégedetlenségből születnek, mely lefojtva, belső erjedéstől hevül át, és hirtelen félelmetes erővel tör ki. Még a zsarnoki államokban is meg kell adni a népnek a panaszkodás jogát, hogy így könnyíthessen a szívén.

Abaúj megye felterjesztése a sajtószabadság

ügyében. A helytartótanács nem nyugodott bele, hogy Kassa városa nem tudta végrehajtani rendeletét. A megyéhez fordult tehát, s arra bízta a nyomozást. Abaúj 1793. június 12-én, közgyűléséről tett jelentést a helytartótanácsnak: megvédte a folyóiratot, és a teljes elismerés hangján vette pártfogásába szerkesztőjét is. A megye vezető emberei, nyilván Batsányi befolyására, azt is belátták, hogy a *Magyar Museum* elleni vizsgálatban az alig néhány éve kiharcolt szabadságjogok egyike, a sajtószabadság forog veszélyben. Így történhetett, hogy június 11-én, egy nappal Batsányi ügyének tárgyalása előtt, a sajtószabadság elvének sorozatos megsértése miatt küldött felterjesztést a megye a helytartótanácsnak. Az irat gondolatai, érvei helyenként rokonok Batsányi 1793. április 15-én a nádorhoz írt kérvényében foglaltakkal; valószínű, hogy a költőnek nagy része volt a megfogalmazásban. Ezért adtunk az iratnak helyet — Kövendi Dénes fordításában — Batsányi prózai munkái között.

A felterjesztés, melyet a megye nyomtatásban köröztetett, nagy jelentőségre tett szert 1793—94-ben, a reakció elleni küzdelem során: megelőzte más megyék hasonló iratait, és példát adott arra, hogyan, és milyen érvekkel kell harcolni a kormányzat cenzúrapolitikája ellen.

A római »Annales« szerzője — Tacitus, római történetíró.

A »Védőirat«-ból. Batsányi a jakobinus-per folyamán, 1795. április 28-i dátummal nagyterjedelmű védőiratot (Apologia) készített. Iratát Madách Sándorhoz, védőügyvédjéhez intézte. Ez azonban maga is a rendőrség embere volt, védencei bizalmas leveleit beszolgáltatta a bíróságnak, s még az agent provocateur szerepét is vállalta. Batsányi védőiratát is az ügyész kezébe adta, aki egyes részeit később vádként használta fel, s ez az irat lett egyik oka, hogy a hétszemélyes tábla végső fokon egyévi várfogságra ítélte a költőt.

A védőiratból két részt közlünk: az elsőben Batsányi szerkesztői tevékenységéről és a két feljelentés nyomán megindult vizsgálatról vall, a másodikban Martinovicsról és társaságáról mondja el véleményét. Az eredetiben latinnyelvű iratot Kövendi Dénes fordította magyarra.

A komáromiakat kell megnevezni — Pétzeli József és társai 1789—92-ben *Mindenes Gyűjtemény* címmel indítottak hetenként kétszer megjelenő lapot Komáromban. A munkatársak olyan „társaságot" alkottak, mint a *Magyar Museum* írói.

A soproniak — A soproni líceumban 1790-ben önképzőkör-féle alakult a magyar nyelv ápolására.

Az 1790. 16. törvénycikk, 1792. 7. törvénycikk — Az 1790. évi 16. törvénycikkben a király biztosította a rendeket, hogy idegen nyelvet nem fog alkalmazni, a hivatalos nyelv pedig *most még* a latin lesz; a hazai nyelv terjesztésére és kiművelésére a gimnáziumokban, akadémiákon és a magyar egyetemen magyar nyelvet és stílust tanító tanárt fog alkalmazni. — Az 1792. évi 7. törvénycikk elrendeli, hogy a magyar nyelv az ország területén lévő iskolákban rendes, a kapcsolt tartományokban rendkívüli tárgy legyen, és ne kaphasson hivatalt az, aki nem tud magyarul.

1793 szeptember havában — a *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* című vers miatt megindított vizsgálatról van szó. Batsányi kérvénye 1793. szeptember 19-én kelt.

Minerva kedve ellenére született — semmi köze a tudományhoz.

Joáb kezét — Joáb a bibliai Dávid király hadvezére, aki hűségéről és kegyetlenségéről lett híres; itt talán a kárt okozó vakbuzgóságot jelenti a kifejezés.

Szent Jób és Szent László — Szentjóbi Szabó László nevét magyarázták félre az önkényuralom bürokratái.

Nyolc sor — *A franciaországi változásokra* című vers.

Legádázabb ellenségeim egyikét — Lányi József kancelláriai tanácsost, aki végső fokon véleményt mondott Batsányi korábbi cenzúrapereiben.

E férfiúnak — Martinovics Ignácnak.

A magyar nyelvről és versszerzésről. Faludi Ferencet Batsányi nyelvi és formai tekintetben egyaránt példaadó nemzeti költőnek tartotta. Verseit 1824-ben szép kiállításban adta ki, hogy a fiatalabb írók jó ízlést és helyes magyarságot tanuljanak belőle, s hogy így ellensúlyozza a túlzó nyelvújítók hatását, akik idegenszerűségeikkel, ötletszerűen, divatból alkotott, szükségtelen új szavakkal „rontották" a nyelvet, s modorosságaikkal az átlagolvasó előtt lassanként érthetetlenekké tették írásaikat. Batsányi kiadásához hosszú értekezést, „Toldalék"-ot csatolt a magyar nyelvről és versszerzésről. Ebből valók a közölt részletek.

Rhytmus etiam in corporis motu est — a test mozgásában is van ritmus.

Lehet és tëtt — ezt és az idézett többi példát azért tartja Batsányi hibás rímnek, mert szerinte nyílt és zárt *e*, tehát két különböző magánhangzó nem csenghet össze jól.

A sümegi koszorús költő — a Sümegen lakó Kisfaludy Sándor.

Legelső... minden... nyelvek között — Azért teszi első helyre a világ nyelveinek „ranglistáján" a magyart, mert az élő nyelvek között egyedül ezen lehet a görög és latin költészet szabályainak megfelelően időmértékes verset írni.

Az „Esztétikai értekezések"-ből. Batsányi *Esztétikai értekezések* című utolsó nagyobb munkáját 1837-ben, 74 éves korában írta. Ebben akarta hosszú, megpróbáltatásokkal, csapásokkal teli életének legfőbb tanulságait a fiatal költőnemzedék okulására előadni. Az értekezés a szerző életében nem jelent meg nyomtatásban. — Szemelvényeinkben az „igaz magyar költő" hivatását, a költői tehetség és a mesterségbeli tudás viszonyát fejtegeti Batsányi.

Az Adriai tenger Szirénájának... szerzője — Zrínyi Miklós, a *Szigeti veszedelem* írója.

Értékeket, melyekkel... — az idézett sorok Batsányi *Batthyány Alajoshoz* című verséből valók.

Ingenium et studium, naturam et artem — tehetséget és tanulást, természetet és művészetet.

Wer nicht als Mensch... — Aki nem nagy mint ember, hogy lehet nagy mint költő?

Szók hangjainak mennyiségén, ... quantitásán — a görög—római költészet szabályai szerinti, időmértékes verselésen, amely a magyar klasszikus-mértékű versekben is érvényesül.

Tonikus vagy prozódikus akcentus — A beszédben érvényesülő hangsúly. Az ezen alapuló verselés a hangsúlyos szótagot hosszúnak, a hangsúlytalant rövidnek veszi függetlenül attól, hogy a klasszikus (és magyar) szabályok szerint hosszú-e a szótag, vagy rövid.

Poétai próza — ritmikus próza.

Beatissima rerum verborumque copia ... a tárgyak és a szavak igen szerencsés bőségével, az ékesszólásnak mintegy folyamával.

LEVELEK

Batsányi kassai szerkesztő korában és később, bécsi időszakában is kiterjedt levelezést folytatott. Mindebből elenyésző töredék maradt ránk; a költő levelezőtársai ugyanis jobbnak látták megsemmisíteni Batsányi irományait, mikor „bélyeges emberré" lett: kétszer is perbe fogták, végül pedig mint veszedelmes embert internálták egy távoleső német városba.

Batsányi levelezőtársai.

Ráday Gedeon (1713—1792) Ráday Pálnak, Rákóczi Ferenc titkárának és követének fia. Alapos műveltséget szerzett, németországi egyetemen is járt. Ő kísérletezett először a rímes-időmértékes versformával. A Pesten megforduló fiatal írók: Földi, Kazinczy, Kármán, Batsányi mind jártak hozzá, az irodalom kérdéseiben legfőbb tanácsadójuknak tartották. Ráday gazdag könyvtárának köteteit is szívesen bocsátotta rendelkezésükre. Politikában nem szerepelt ugyan, de műveinek tanúsága szerint együttérzett az ország politikai és kulturális átalakításáért küzdő fiatalokkal. Sokat segített a kassai szerkesztőknek is. Jelentős része volt a *Magyar Museum* jellegének kialakításában, s előkelő főúr létére nyomdászokkal sem restellt tárgyalni a folyóirat megjelentetése érdekében. — Művei kivétel nélkül a *Magyar Museum*ban és Kazinczy *Orpheus*ában jelentek meg.

Teleki József (1738—1796) koronaőr, Ráday Gedeon nővérének fia, Bod Péter növendéke. A század ötvenes éveiben beutazta egész Nyugat-Európát, személyesen ismerkedett meg a kor legkiválóbb íróival, Voltaire-rel és Rousseau-val is. 1760-ban *Az erős lelkek gyengesége* címen francia nyelvű könyvet adott ki, melyben a vallást védte a felvilágosodás íróinak támadásával szemben. Néhány magyar nyelvű verse Batsányi folyóiratában jelent meg.

Aranka György (1737—1817) író. Az 1791-i erdélyi országgyűlés elé nyelvművelő társaság tervezetét terjesztette. A rendek törvénybe is iktatták, de a király nem erősítette meg az intézményt. A Nyelvmívelő Társaság 1793-ban mégis megalakult. — Batsányi — irodalmi terveik rokonsága miatt — azt hitte, hogy politikai elveik is hasonlóak. Aranka azonban a reakció megerősödése idején meghátrált és 1793-ban már Batsányi barátságát is visszautasította.

Kovachich Márton György (1744—1821) a történeti források rendszeres, tudományos igényű publikálásának úttörője. II. József idején a felvilágosodás mellé állt. Jó barátságban volt Hajnóczyval, akinek műveihez ő szolgáltatta a jogtörténeti adatokat. Batsányi 1793—

94-ben hivatalos ügyei intézésére kérte néhány alkalommal. 1794 után Kovachich, a Martinovics-per hatására, visszahúzódott, és tevékenységét a köznemesség akkori állásfoglalásának megfelelően, a nemzeti tartalmú ellenzékiség jegyében folytatta.

Virág Benedek (1754—1830) Batsányi egyik legbensőbb költőbarátja volt a *Magyar Museum* szerkesztésének idején. A pályakezdő Virág legjelentősebb alkotásai a kassai folyóiratban jelentek meg. Mikor Batsányi ellen megindult a hajsza, Virág bátorító verset írt barátjához, és mottóját a perbefogott *Szentjóbi-levélből* vette. Barátságuk a jakobinus-per után is folytatódott, s csak 1802-ben szakadt meg, amikor Batsányi hívei úgy kezdték emlegetni Virágot, mint aki Batsányit követi és második költő mögötte. Utóbb kölcsönösen megbocsátottak egymásnak; Batsányi Linzből közeledni is próbált, de levelezés már nem indult közöttük.

Kazinczy Ferenc. Batsányi és Kazinczy viszonyáról általában l. a kötet bevezetését. — A jakobinus-perbeli fogság alatt a két költő összemelegedett ugyan, de utóbb elvi és személyi ellentétük egyre mélyült, 1804 után áthidalhatatlanná vált. Levélbeli érintkezésüknek egyetlen emlékét közöljük e kötetben.

Kisfaludy Sándor (1772—1844) a múlt század eleji Magyarország legnépszerűbb költője. Nevét a *Kesergő* és *Boldog szerelem* című dalfüzérei, meg a *Regék* (a balladához hasonló elbeszélő költemények) tették híressé. Tipikusan nemesi költő. — Batsányi Bécsben ismerte meg személyesen; ettől kezdve költészeti tanácsokkal látta el, javítgatta munkáit, és élete végéig nagy becsben tartotta. Batsányi még Linzből is kereste vele az érintkezést, de Kisfaludy nem mert levelezésbe kezdeni száműzött költőtársával, s így csak Juranitson keresztül üzengettek egymásnak.

Jankovich Miklós (1773—1846) a XIX. sz. elejének legkiválóbb magyar könyv-, kézirat- és régiséggyűjtője. Könyvei és kéziratai nagyrészt az Országos Széchenyi Könyvtárba kerültek.

Juranits László (1765—1850) értényi plébános, majd pécsi kanonok, nagyprépost. Egy évig Batsányi iskolatársa volt Keszthelyen, innen származik ismeretségük. Irodalmi érdeklődése a pozsonyi szemináriumban ébredt fel. Juranits volt az egyetlen, aki huzamosan levelezni mert a Linzbe száműzött költővel, ő fizette Batsányi versei 1827-i és 1835-i kiadásainak nyomdaköltségeit. Kapcsolatuk nem irodalmi és politikai elveik rokonságán alapul, az elszigetelt Batsányi csak jobb híján ragaszkodott hozzá, azért, hogy rajta keresztül tartson némi kapcsolatot a dunántúli írókkal.

1. *Ráday Gedeonnak. Kassa, 1788. márc. 11.*

Munkáink nyomtatása — a *Magyar Museum* nyomtatása.

Trattner feltételei magyar fordításban: „Először: két füzetet kinyomtat, és ha ezek meghirdetése után csak kevés vásárló akad, eláll a nyomtatástól. Másodszor: 25 ingyen példányt ad a társaságnak mindaddig, amíg az eladott példányok száma csak 200, vagy ennél kevesebb; 40-et, ha 250—300 példány kel el, végül 50-et, ha a szám

meghaladja a 300-at. Harmadszor: tőlem a tervezett gyűjteményt semmi ürügyön el nem lehet venni mindaddig, amíg azt folytatni kívánom, vagy ha igen, ebben az esetben is egy egész évfolyamot, tehát 4 füzetet kell szállítani. Egészen új betűket fogok hozzá szerezni (amelyeket hamarosan várok), és olyan jó és szép papirost, amilyet csak kapni lehet; a formátum kiválasztása magának a társaságnak a joga."

2. *Teleki Józsefnek. Kassa, 1788. nov. 1.*

Osszián utolsó éneke — Batsányi az Osszián-fordításnak ez első részletét elküldte Orczy Lőrincnek jóváhagyásra, mielőtt megjelentette volna a *Magyar Museum*ban. Orczy és Teleki a következő szavakkal adták vissza a költőnek: „Jóváhagyta gróf Teleki József és báró Orczy Lőrinc. Visszaküldik folytatás végett." *Osszián utolsó éneke* Orczy Lőrincnek ajánlva jelent meg Batsányi folyóiratában. Orczy nevének a fordítás elé írása, különösen Abaújban, Kassán, félreérthetetlen állásfoglalást jelentett II. Józseffel szemben: Orczy volt a megye utolsó előtti főispánja, mielőtt a „kalapos király" megszüntette volna ezt a hivatalt.

Bévezetés — a *Magyar Museumhoz*, l. e kötetben.

Egy új könyvnyomtató műhely — Kassán Ellinger János József nyitott nyomdát. A költő jó viszonyban volt vele, s a *Magyar Museum* II. kötetét már nála nyomatta. Az új nyomda betűminta-lapot (betűpélda) adott ki. Batsányi ezt mellékelte a levélhez.

3. *Ráday Gedeonnak. Kassa, 1789. ápr. 11.*

Hibák táblája — sajtóhibák jegyzéke.

Kék papirosra — kék volt a *Magyar Museum* borítólapja.

Rájnis garázdálkodásiról — l. *A fordításról* című cikk jegyzetét. — Baróti Szabó *Költeményes munkái* Kassán, 1789-ben jelentek meg.

Nagysád Zrínyiját — Ráday, Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmé*nek első újabb értéklője, az eposz egyes részeit prózába írta át, és közölte a *Magyar Museum*ban. Egy ilyen részletről van szó a levélben.

typusra leír — nyomda számára lemásol.

*Osszián*ból — Batsányi, Denis osztrák költő példájára megpróbálkozott Osszián hexameterben való lefordításával. Egy részletet — nem sokkal többet, mint a levélbeli — közre is adott folyóiratában *Oszkár halála* címen. Herder értekezései azonban hamarosan beláttatták vele, hogy a klasszikus forma nem illik a kelta bárd énekeihez, s felhagyott szándékával.

Bessenyeiről írt disszertációcska — l. *Bessenyei Györgyről és annak munkáiról* címen e kötetben.

4. *Aranka Györgynek. Kassa, 1791. jan. 6.*

Nem vagyok nyughatatlan — Aranka György *Anglus és magyar igazgatásnak egybenvetése* című munkájáról, vagy ennek egy változatáról van szó. Schlözer a *Stats-Anzeigen* 16. kötetében (358—372. l.) foglalkozott vele. A német író rámutat Aranka ellentmondására, aki a magyar szabadságot a nemesi szabadsággal állítja párhuzamba (paralléla). Nyomtatásban Kolozsvárt jelent meg Aranka munkája

1790-ben; Szrógh Sámuel német fordításában kétszer is kiadták (1790, 1791).

Itt való cenzúra — Novák István volt ekkor a kassai cenzor, maga is híve a magyar nyelvű irodalomnak, aki 1790 májusában imprimálta *A franciaországi változásokra* című verset.

Az én darabjaimra nézve — A Serkentő válasz, A franciaországi változásokra és az *Abaúj megye örömünnepére.*

Gyűlésen — az erdélyi országgyűlésen.

Verseiről való ítéletét — Meg is jelent a *Magyar Museum*ban *Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem* címmel.

Artatlan csecsemő... — kezdetű Teleki József-vers *Micsoda az emberi élet* címmel jelent meg a *Magyar Museum*ban.

Periodicum litterarium productum — irodalmi folyóirat.

Bandériomok cifraságai — Az országba II. József halála után visszaszállított királyi korona őrzésére a megyék nemessége fegyveres csapatokat állított fel (bandérium). Ruházatukra, fegyverzetükre óriási összegeket költöttek el.

Planum — tervezet egy tudományos akadémia felállítására.

5. Aranka Györgynek. 1791. júl. 4.

A latinisták... cimborát csináltak... pro retinenda latina... — A latin nyelv hívei szövetkeztek a latin nyelv megtartására.

A Museum dolgát — Batsányi a helytartótanács rendeletére beterjesztette a folyóirat tervét, és kérte, engedjék meg, hogy az előfizetőknek postán küldhesse szét. *Tudósítást* tehát mindaddig nem küldhetett az előfizetési árról és a szétküldésről, míg az engedélyt (resolutio) a folytatásra meg nem kapta. Ez csak a 2. és 3. negyed borítólapján jelent meg.

Beteges koromban készített darabocska — A *Búsongás* című vers korai változata.

6. Aranka Györgynek. Kassa, 1791. aug. 8.

Orpheus — Kazinczy Ferenc havi folyóiratának címe. A bírálat megjelenéséről nem tudunk.

Sensu abundat — indulatos.

7. Aranka Györgynek. Kassa, 1792. ápr. 13.

Jámbusom — a *Tartóztatás* című vers.

Frangyepán — Batsányi egy elveszett versének címe.

Ich habe die Narrenkappe... — Én kiszabtam a bolondsipkát. Akire illik, felteheti.

Schlötzer mérges recenziója — l. a 4. sz. levél jegyzetében.

Erga recepisse — feladóvevény ellenében.

Zrínyi munkája — a *Török áfium* 1790-ben *Ne bántsd a magyart* címmel jelent meg Marosvásárhelyen.

8. Ráday Gedeonnak. Kassa, 1792. jún. 1.

Wielandnak munkája — Wieland *Az istenek új beszélgetései* címen Lukianos modorában készült, 1789—93-ban írt párbeszédes munkáit foglalta kötetbe. Szereplői ókori istenek és történeti személyek. Az író a francia forradalom tanulságaival foglalkozik bennük. Batsányi

fordítása a *Magyar Museum* utolsó két füzetében jelent meg, a folyóirat megszűnése miatt azonban csonkán maradt.

Koronázás — I. Ferenc király koronázása.

Szabó társunk — Baróti Szabó Dávid *Kisded szótárának* második kiadásán dolgozott ekkor. A munka 1792-ben Kassán jelent meg.

Gyűlés — a II. Lipót halála után összehívott, 1792-i országgyűlés.

9. Ráday Gedeonnak. Kassa, 1792. júl. 2.

Társaságunk — a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának tervéről van szó.

Szent Jakab hava — július.

10. Aranka Györgynek. Kassa, 1793. febr. 10.

Tandem aliquando! — Magyarul: Végre valahára!

Egy... vármegye... denunciálta — Sáros megye 1792. dec. 1-én jelentette fel a *Magyar Museum* II. kötetének 1. számát.

Idezárt verseket — Az európai hadakozásokra c. verset. A „vers" szó jelentése itt: verssor.

Révolution à la Hora et Gloska — Hora és Kloska erdélyi parasztfelkelők módja szerinti forradalom.

Religyió — a religio vallás jelentésű latin szó magyaros alakja. Itt a nemesi alkotmányt jelenti, amelyhez hitvallásként ragaszkodtak.

Jámbusokat — a *Tartóztatás* című, Kazinczyt kipellengérező, jambusokban írt verset.

Beszéllgetést — Batsányi Wieland-fordítását (l. a 8. sz. levél jegyzetét).

11. Aranka Györgynek. Kassa, 1793. márc. 19.

Utólszori levelem — a 10. sz. levél.

Ezelőtt három esztendővel — Batsányi a *Magyar Museum* feljelentett számát még 1790-ben cenzúráztatta és nyomatta ki.

Ego virtute mea me involuo — Én erkölcsi tisztaságommal fedezem be magam.

Quo maior impressio, eo maior repercussio — Minél nagyobb a hatás, annál nagyobb a visszahatás.

Millotnak első kötetét is megtiltották — Verseghy Ferenc Millot francia nyelvű világtörténetének lefordításához Batsányi buzdítására fogott. 1792-ben a klérus a műhöz írt jegyzetei miatt megtámadta a fordítót. A vizsgálat után Verseghyt három hónapi kolostori fogságra ítélték, melyet ez Nagyszombatban töltött ki. Batsányi az egész ügyben a „sötétség apostolainak" munkáját látta, akik féltik hatalmukat, mert attól tartanak, hogy a nemzet javát lelkükön viselő írók felvilágosítják a népet.

Tu contra audentior ito — Te annál bátrabban haladj utadon!

12. Aranka Györgynek. 1793. április 1.

Ex insuetis fiunt consueta... — a szokatlanokból lesznek a megszokottak, és az ismeretlen dolgokból az ismeretesek.

Wie schleppend — milyen lompos, vontatott.
Scienti pauca — aki ért hozzá, annak a kevés szó is elég.
Felix, qui latuit — boldog, aki visszavonultan élt.
Non talibus armis tempus eget — Nem ilyen fegyverekre van a mostani időkben szükség.

B. verseit — valószínűleg Barcsay Ábrahám verséről van szó.
Egyenlő hangon végződő szók — rímek.

13. Aranka Györgynek. Kassa, 1793. május 6.

Apologiát készítettem — Batsányi 1793. ápr. 15-i kérvénye a nádorhoz, amelyet e kötetben közlünk.
Lojoliták — Loyolai Ignác, a jezsuita rend alapítójának hívei; Batsányi idejében: volt jezsuiták és párthíveik.
Locumtenentiale consilium — Helytartótanács, Magyarország akkori legfőbb közigazgatási szerve.
A szépmesterségekről való fordítás — szerzője Verseghy Ferenc.
Sub rosa — titokban, bizalmasan.

14. Kovachich Márton Györgynek. Kassa, 1793. okt. 7.

Még szeptember havában benyújtottam panaszos kérvényemet — Sahlhaussen Móric kassai cenzor, főiskolai (akadémiai) helyettes igazgató, a *Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz* című verset a költőnek tett ígérete ellenére felterjesztette a helytartótanácshoz. Batsányi 1793. szeptember 19-i kérvényében elpanaszolta a cenzor eljárását, és elégtételt kért sérelméért. A budai kormányszék 1793. okt. 1-én írt le Kassára, a választ Török Lajos főigazgató terjesztette fel okt. 18-án. — Rietaller budai cenzor 1793. nov. 12-én írta meg véleményét Batsányi verséről.
Ça ira... — magyarul: Ez menni fog és a haza meg lesz mentve.

15. Kovachich Márton Györgynek. Kassa, 1793. dec. 23.

Zemplén vármegye — Az Almássy-testvérek, Ignác és Pál, 1793-ban kétszáz forintot ajánlottak fel, hogy abból tíz olyan ember, aki az ő birtokukról önként áll be katonának, húsz-húsz forintot kapjon. Zemplén megye okt. 30-i közgyűlésén azt határozta, hogy az esetet körlevélben tudatja a többi megyével, s javasolta, hogy a következő országgyűlésen mint alkotmánysértést hozzák elő az ügyet, mert háborús segélyt csak országgyűlésnek van joga megadni.
Gömör megye felterjesztése — A megye 1793. szept. 9-én küldött felterjesztést a helytartótanácshoz. Szövegét Cházár András fogalmazta. Az irat, mely bátor hangjával szerte az országban nagy feltűnést keltett, nyomtatásban is megjelent Kassán, négyszáz példányban. A kinyomtatott szöveg eltér attól, melyet tényleg elküldött a megye a helytartótanácsnak.

16. Virág Benedeknek. Bécs, 1799. jan. 17.

A Múzsa... a Poéta... — Batsányi az első bekezdésben Virág *A Múzsa és a Poéta* című versét mondja el véleményét.

Dávid — Baróti Szabó Dávid, aki hatvan éves korában Virtre, Komárom megyébe vonult nyugalomba.

Takáts maga akarna Ányos után megjelenni — Takáts József, Festetich György fiának, Lászlónak nevelője *Magyar Minerva* címmel a legjobb magyar írók munkáiból könyvsorozatot szerkesztett. Ennek első köteteként jelentek meg Ányos Pál versei Batsányi gondozásában. A második kötet Takáts munkája lett (*Erkölcsi oktatások*, 1799). Harmadiknak Virág kötete jött ki (*Poétai munkái*, 1799). Baróti Szabó is ebben a vállalkozásban készült kiadni verseit; oda is adta kéziratát Takátsnak, de a munka utóbb mégis a sorozattól függetlenül látott napvilágot. (Komárom, 1802.)

Nec virtute... poetarum — magyarul:

Hogyha pedig minden költőnk áldozna időt és
Munkát is művének, Itália nemcsak a harcban
Lenne dicső, de a nyelv művészete által is.

Ford.: Erdődy János

Egy költeménynek eleje — *Az inisthónai háború*, l. e kötetben.

17. Kazinczy Ferencnek. Bécs, 1802. jún. 16.

Nil conscire... culpa — Nem vádolni magamat, semmi bűn miatt el nem sápadni.

Unsterblichkeit... — A halhatatlanság nagy gondolat, méltó, hogy a nemes lélek fáradjon érte.

Die Lieder... — *A szelmai dalok*, *Az ifjú Werther keserveiben.*

Ut vultus hominum... — Mint az emberi arcok, az arcok képmásai is tökéletlenek és múlandók. Az értelem alkotása állandó.

Mantua — Batsányi 1799-ben megjelent latin nyelvű versének címe, Mantua várának a franciáktól történt visszafoglalását ünnepli benne a költő.

Mit dem Grabstichel — metszővassal; ezzel vésték a rézlemez felületébe a vonalakat.

Kunsthändler-társaság — a Bécsi Művészeti és Ipari Társaság (Wiener Kunst- und Industrie-Comptoire).

Schaben — rézmetsző-szakkifejezés; jelentése: a rézlemez felületét egyenetlenné tenni, felborzolni.

18. Kisfaludy Sándornak. Spielberg, 1816.

Hunyadi János — Batsányi Kisfaludy *Hunyadi* című színdarabját említi, amely 1816-ban jelent meg Pesten.

19. Juranits Lászlónak. Linz, 1829.

Hol... lehet azokat megvenni — *Verseinek* 1827-i kiadását. A könyvet Batsányi először Eggenberger József pesti könyvkereskedőnek adta bizományba. Mikor ez nem boldogult a terjesztéssel, Juranits vállalta el. Az eladott könyvek árát alkalmanként küldte Juranits Linzbe.

A 2. kötet — Batsányi 1827-ben megjelent *Versei* I. kötet felírással jelentek meg. A költő úgy gondolta egy ideig, hogy II. kötetet ad nyomdába a *Versek* 1835-i bővített kiadása helyett. — A *Verseket* Trattner Mátyás nyomtatta. Halála után Károlyi István vette át az üzem vezetését.

A levél csonka fogalmazványban maradt meg.

20. Jankovich Miklósnak. Linz, 1837. szept. 18.

Ne tua dicta... — Véletlenül se gondold, hogy szavaid, mintegy hiábavalóan a kóbor szelekre bízva, eltüntek lelkemből.

Cifra kis madár — célzás *A rab és a madár* című versre.

Kívánságának — Jankovich arra szólította fel a költőt, hogy írjon valamit a Nemzeti Színház megnyitására (1838).

A levél Batsányi kézírásában, a közölt formában maradt meg.

21. Juranits Lászlónak. Linz, 1840. április.

A levél írására az adott alkalmat, hogy Juranits elunta a költő 1835-ben megjelent kötetének árusítását, s a vételárak helyett anyagi támogatást ajánlott fel. A szöveg csonka fogalmazvány.

A

Academia della Crusca — 1582-ben alakult Firenzében az olasz nyelv és irodalom művelésére.

Albricus — Alberich benedekrendi német pap 1096-ban meghallgatta a magyar országgyűlés tárgyalásait, és erről tudósítást küldött Szerafin esztergomi érseknek. Írása mint Kálmán király első könyve került be a magyar törvények közé.

Amphion — mesebeli görög hős. Lantjának szavára megindultak a kövek, és önmaguktól rendezkedtek Théba városának falaivá.

András II. — magyar király (1205—1235), az Aranybulla kibocsátója. Batsányi és kortársai a magyar (nemesi) alkotmány alapvetőjét tisztelték benne.

Ányos Pál — költő, pálosrendi szerzetes (1756—1784), a megújuló magyar irodalom egyik nagy tehetsége. Költészetének számos tartalmi és formai elemét Batsányi fejlesztette tovább, összegyűjtött verseit is ő adta ki először 1798-ban.

Apolló — a költészet és a jóslás istene a görög—római mitológiában. Ő adta a jóslás tehetségét. Hegye a Parnasszus, húgai a múzsák. Apolló halma a költészet birodalmát jelenti.

Archimédesz — ókori matematikus (i. e. 287—212). Syrakusae elfoglalása idején állítólag úgy elmerült munkájába, hogy a hozzá elsőnek berontó római katonát így fogadta: Ne zavard köreimet!

Ariosto — Lodovico a legnagyobb olasz költők egyike (1474—1533). Főműve a *L'Orlando furioso* (Az őrjöngő Roland) című regényes, fantasztikus hőskölteméný.

Aristoteles — görög filozófus (i. e. 384—322), az »ókor legnagyobb gondolkodója« (Marx).

Árkus — ív.

Athéna — Athén, az ókori Görögország legműveltebb, leggazdagabb városa.

Atrída — Agamemnon, a Tróját ostromló görögök vezére.

Augustus — Caius Julius Caesar Octavianus (i. e. 63—i. u. 14), a római császárság megalapítója. Uralkodása idejére esik a római irodalom aranykora.

B

Bárd — a kelta népeknél és Ossziánnál az énekmondó neve, aki a hősök tetteit adja elő húros hangszer kíséretével.

Barkóczy — Ferenc, 1791—1803 között helytartótanácsos.

Baróti Szabó Dávid — költő, tanár (1739—1819), a *Magyar Mu-*

seum egyik megalapítója. Költészetére 1790 körül mély hatást tett Batsányi; ő beszélte rá Milton *Elveszett paradicsom*ának lefordítására.

Bárótzi Sándor — (Báróczy) író, fordító, testőr, a XVIII. század végének legkiválóbb stilisztája (1735—1809).

Bartolozzi — Francesco olasz festő és rézmetsző (1727—1815). »Manirja« az ún. pontozó modor, amelyet ő alkalmazott először.

Bartsai Ábrahám — (Barcsay) költő, testőrezredes (1742—1806) erdélyi fejedelemséget viselt családból származik. Orczy Lőrinc szűkebb baráti köréhez tartozott. A két költő verseit egy kötetben adta ki Révai Miklós (1789). Ányossal nagyszombati állomáshelyén ismerkedett meg.

Battő — Batteux Charles francia irodalmár (1713—1780). Felfogása szerint a művészet célja a szép természet utánzása, a szép és közönséges elválasztásában az ízlés szava dönt.

Bavius — rossz költő, akit Vergilius Maeviusszal együtt pellengérre állított. — Batsányinál a név »rossz költőt« jelent.

Bedekovics — Ferenc (1755—1827), 1785—1794 között helytartótanácsos volt.

Bervic — Charles-Clément, francia rézmetsző (1756—1822). *Achilles neveltetése* című munkája J. B. Regnault után 1792-ben készült.

Bessenyei Sándor — testőríró, Bessenyei György testvére (1764—1809). Legjelentősebb művei *Az elveszett paradicsom* és *A visszanyert paradicsom*, 1796-ban megjelent Milton-fordításai.

Beszkéd — Beszkidek, hegység a Kárpátokban.

Bodmer — Johann Jacob (1698—1783) és *Breitinger*, Johann Jacob (1701—1767) német írók, fontos szerepük volt az újjáéledő német irodalomban.

Bójer — helyes és teljes neve Böer Imre, exjezsuita, tanár.

Bokkács — Boccaccio.

Bossuet — Jaques-Benigne francia püspök, hitszónok (1627—1704).

Bránnó — Ossziánnál Oszkár nagyapja, anyai ágon.

C

Camillus — Marcus Furius Camillus római hadvezér. 390-ben, a gall betörés idején, száműzetésből hívták haza, hogy mentse meg a római államot. Az ellenség legyőzéséért a »második honalapító« címmel tüntették ki.

Camoëns — Luiz (1524—1580) a legkiválóbb portugál költő. Leghíresebb alkotása a *Luziáda* című eposz.

Catel — Franz Ludwig (1778—1856) német festő és metsző. 1802-ben tájképeket állított ki Weimarban, amelyek Goethe tetszését is megnyerték.

Cato — római államférfi (i. e. 95—46), az arisztokratikus köztársaság híve. Erkölcsi szigora és elvhűsége miatt már kortársai tisztelték. Öngyilkos lett, mikor Caesar legyőzte a köztársasági sereget. A polgári utókor a köztársasági eszme rendíthetetlen hősét látta benne.

Catullus — Caius Valerius, római költő (i. e. 87—54).

Celebritás — híresség.

Cesarotti — Melchiorre (1730—1808) olasznyelvű Osszián-fordítása 1763-ban jelent meg.

Cézár — Caius Julius Caesar római diktátor (i. e. 100—44). A felvilágosodás írói kizárólag a kíméletlen hódítót, a római köztársaság eltiprójá̀t látták benne. — Két nagy ellensége: Marcus Junius Brutus és Cassius Longinus gyilkolták meg, hogy helyreállítsák a köztársaságot. Mint írót az egyszerű, világos stílus jellemzi.

Cicero — Marcus Tullius Cicero római szónok és filozófus (i. e. 106—43). A felvilágosodás írói, így Batsányi is, szívesen hivatkoztak rá, a római köztársaság nagy védőjét tisztelték benne. Tarka, erkölcsi szempontból zűrzavaros életét halála szépíti meg: a második triumvirátus elől való menekülése közben meggyilkolták.

Cimbora — szövetkezés.

Cirkalom — körző; a »szemem cirkalmára« kifejezés értelme: látókörömbe.

Columnaliter — a papírlap féloldalára, hasábosan írva.

Complimentum — bók.

Corneille — Pierre francia drámaíró (1609—1684), a francia klasszikus tragédia megteremtője.

Creta — Kréta, sziget a Földközi tengerben. Népének kultúrája hatással volt az ókori görögökre.

Curtius — Quintus Curtius Rufus római történetíró (i. u. I. század).

Császár — Cházár András (1745—1816). Mint Gömör megye főjegyzője, egyik vezetője volt megyéjében a II. Józseffel szembeni ellenállásnak. A sajtószabadság megsértése miatt ő fogalmazta megyéje tiltakozó iratát, amely nagy feltűnést keltett szókimondásával és bátor hangjával.

Cserey — talán Elek (1767—1795), aki 1790-ben társaival Erdélyi Magyar Hírvivő címen lapot szerkesztett.

Csezinge János — ld. Janus Pannonius.

Csigák — Osszián hősei tengeri csigák héjából ittak.

D

Dáfné — ókori női név, a görög—római mitológiában egy nimfának, Apolló kedvesének neve, aki babérrá változott. Mint görög köszó babért jelent.

Darvas — Ferenc (1740—1810). Kapcsolatot tartott a haladó baloldallal, előkerült a neve a jakobinus-per folyamán is. 1783-tól haláláig helytartótanácsos volt.

Demosthenes — a legnagyobb görög szónok (i. e. 384—322), az athéni demokraták pártjának egyik vezetője.

Denis — Johann Michael osztrák költő és bibliográfus (1729—1800). Hexameterben fordított Osszianja 1768—69-ben jelent meg Bécsben. Eredeti »bárdusi dalai«-t 1772-ben adta ki. Herder mutatott rá, hogy Denis Osszián-fordítása egészen elhibázott, mert a klasszikus forma nem illik Osszián költeményeihez.

Despreaux — Boileau-Despréaux, Nicolas francia költő és kritikus (1636—1711) a francia klasszicizmus elméletírója.

Diána — Apolló nőtestvére a római mitológiában, a vadászat stb. istennője.

Dido — a monda szerint Karthagó királynője, aki beleszeretett az afrikai partokra vetődött Aeneasba, a római nép ősapjába. Mikor ez Jupiter parancsára továbbhajózott, Dido öngyilkos lett.

Director scholarum — iskolaigazgató.

Dryden — John, klasszicizáló angol költő (1631—1700).

E

Echó — visszhang.

Ennius — az első római költők egyike (i. e. 239—169). Főműve az *Annales* (Évkönyvek); ő honosította meg a római irodalomban a hexametert.

Érdekel — érint.

Este-ház — olasz fejedelmi család. Székhelyük Ferrara volt. Egyetemet alapítottak, sok humanista írónak, tudósnak és művésznek adtak otthont városukban.

Eszterházy József — zempléni főispán (1760—1830).

Euripides — az egyik legnagyobb görög tragédiaíró (i. e. 480—406).

Exemplár — példány.

Exjezsuita — a jezsuita rend volt tagja, (a rend feloszlatása után támadt megjelölés).

Expaulinus — a paulinus (pálos) rend feloszlatása után így nevezték azokat, akik a rend tagjai voltak.

F

Faludi Ferenc — költő, fordító (1704—1779). Versei tartalmi és formai népiességükkel szerves részévé váltak az 1790 körül megindult irodalmi mozgalomnak. Műveit először Révai Miklós adta ki. Batsányi a magyar irodalom klasszikus, példamutató költőjeként tisztelte. Verseit 1824-ben ő is kiadta.

Faun — az erdőn és mezőn legelő nyájak istene a rómaiaknál.

Fedrák — Batsányi Zechenter Antal *Fedra és Hypolitus* című munkájára gondol (Pozsony, 1775.), melyet Euripides után dolgozott át magyarra.

Fénélon — François francia író és püspök (1651—1715). A felvilágosodásnak egyik előkészítője: a feudalizmusnak óvatos, de igen szellemes és népszerű bírálója.

Ferenc I. — francia király (1494—1547).

Ferenc I. — német császár (1745—1765), Mária Terézia férje. Hercegsége, Lotharingia, a régi német birodalom Franciaországgal határos részén terült el.

Fléchier — Esprit, francia hitszónok, püspök (1632—1710).

Fondamentom — alap, alapelv.

Főbus — (Phoebus) Apolló mellékneve, jelentése »tiszta, ragyogó«; Batsányi Apolló neve helyett használja.

Földy — Földi János költő, orvos (1755—1801). Egyetemi hallgató korában Ráday Gedeon irányításával a *Magyar Museum* korrigálását végezte. A folyóirat munkatársai közé tartozott.

Friderik II. — II. »Nagy« Frigyes porosz király (1740—1786).

Frigytörés — szerződésszegés.

Füger — Friedrich Heinrich, bécsi festő (1751—1818), Batsányi baráti köréhez tartozott.

G

Gall — Franz Joseph, német anatómus (1758—1828), főleg az agy bonctanával foglalkozott. Híressé az tette, hogy a koponya külső alakjából szellemi tulajdonságokra következtetett. Batsányi

Bécsben ismerte meg, Párizsban is kapcsolatban állt vele.

Generális perceptor — főadószedő.

Geszner — Gessner Salomon német költő és festő (1730—1788). *Idill*jei (1756) szentimentális parasztvilágukkal igen népszerűekké lettek. Magyarul Kazinczy Ferenc fordításában jelentek meg. Gessner idilljei inkább meghamisítják, mint követik a Rousseau-i polgári forradalmi humanizmust.

Gotthardi — Ferenc (1750—1796) eredetileg pesti kávés volt. II. József alatt a pesti kerület rendőrigazgatója, II. Lipót alatt a titkosrendőrség feje. Ferenc idején kegyvesztett lett, s »elkeseredésében« az elégedetlenekhez csatlakozott. A bécsi jakobinusperben harmicöt évi fegyházra ítélték.

Gvadányi János — keresztneve helyesen József, költő, tábornok (1725—1801). II. József önkényuralma a nemesi ellenállás oldalára állította. Leghíresebb műve, *Egy falusi nótárius budai utazása*, a mozgalom propagandája szempontjából is jelentős. Batsányi e munkát *Pölöskei notárius* címen említi.

Gyöngyösi István — költő (1625—1704). Művei, főleg formai értékük és feudális udvari szellemük miatt a nemesi közönség legkedvesebb olvasmányai voltak. Költészetét Batsányi is nagyra értékelte, azért említi nevét — az egykorú felfogásnak megfelelően — Zrínyié mellett.

H

Haller — Albrecht von, német költő, természettudós (1708—1777).

Haller — József 1784—1787 és 1792—1795 között helytartótanácsos volt.

Haller László — író, máramarosi főispán (1717—1751). Fénélon munkáját, *Telemakus bujdosásának történeteit* fordította le magyarra. (Kassa, 1755).

Harold — skót származású német Osszián-fordító, ő adta ki először a teljes Osszián németül, 1775-ben.

Helikon — hegység Görögországban, Apolló kedvelt helye.

Hella — Görögország.

Hellespontus — Dardanellák, tengerszoros a Márvány- és az Égei-tenger között.

Henrik IV. — francia király (1553—1610), az első Bourbon-házi uralkodó. Országában vallási békét teremtett, több olyan reformot vezetett be, melyek enyhítették a parasztság helyzetét. Róla írta Voltaire *Henriade* című hősköltemányét.

Henrik VIII. — angol király (1509—1547).

Herder — Johann Gottfried (1744—1803) német író, kritikus, a német felvilágosodás jelentős képviselője. Történetfilozófiai, nyelvi és irodalmi tanulmányai a dialektikus felfogásmód megsejtéséről tanúskodnak. Fontosak népköltési fejtegetései. *A héber költészet szelleméről* című munkáját Batsányi sokat forgatta.

Hippokrén — Hippokréné, a görög hitrege szerint olyan forrás a Helikon hegységben, amely költői ihletet ad annak, aki a vizéből iszik.

Home — Henry, angol filozófus és esztétikus (1696—1782). *A kriticizmus alapelvei* (1762) című munkáját Batsányi német fordításban ismerte és becsülte.

Horáciusok — Zechenter Antal 1781-ben Corneille után átdolgozott darabja, címe: *Horáciusok és Kuriáciusok.*

Hunnia — Magyarország.

I

Ida hegye — hegység Trója szomszédságában.

Ilion — l. Trója.

Instinktus — ösztön.

Institutum — vállalkozás.

Íz — ízlés.

J

Janus Pannonius — az első nagy magyar lírikus, pécsi püspök (1434—1472). Verseit latinul írta. »Polgári« neve szülőhelyéről Csezmicei, vagy Cesinge. Az antiklerikális Batsányi főleg a pápákat támadó epigrammákat emelte ki művei közül.

John — Friedrich rézmetsző (1769—1843), Batsányi egyik portréjának metszője.

Journál — újság.

Junius Brutus — Lucius Junius Brutus, elűzte az utolsó római királyt, s a köztársaság egyik első konzula lett. Hogy részrehajlatlanságát bebizonyítsa, parancsa ellen vétő fiait kivégeztette.

Juno — Jupiter felesége a római mitológiában.

Juvenális — római szatíraíró (i. u. 60—140).

K

Kádenciás vers — rímes, hangsúlyos vers.

Káldi — György jezsuita, bibliafordító (1572—1634). A magyar bibliafordítások közül az övét becsülte legtöbbre Batsányi.

Károly VI. — német császár, a magyar történelemben III. Károly király néven szerepel (1711—1740), Mária Terézia apja.

Károlyi István — Trattner Mátyás veje, 1828-tól a Trattner nyomda vezetője.

Kárthágó — ókori kereskedőváros Észak-Afrikában, a mai Tunisz területén. A rómaiak három nehéz háború után, Publius Cornelius Scipio vezérlete alatt elfoglalták és lerombolták a várost (i. e. 147).

Képírás — festészet.

Kerek-beszéd — körmondat.

Kininger — Vinzenz Georg bécsi festő (1767—1851), Batsányi szorosabb baráti köréhez tartozott.

Klió — a történetírás múzsája.

Klopstock — Friedrich Gottlieb (1724—1803), a német felvilágosodás korának nagy költője. *Messiás* című vallásos eposzával hatalmas sikere volt. Kiváló ódáival kezdődik az új német polgári líra. Batsányi, Schiller mellett, példaképének tartotta.

Klóris — Batsányi korának költészetében gyakran használt ókori eredetű női név.

Kompetens — illetékes.

Kóna — völgy neve Szelma mellett (Osszián).

Konfiskál — lefoglal.

Koppi Károly — a pesti egyetem történelem-professzora (1744—1801). Haladó gondolkodásáért 1796-ban nyugdíjazták.

Kotzebue — August von, német író (1761—1819). Érzelgős, ponyvaízű regényei és színdarabjai korában igen népszerűek voltak.

Könyv — könny. Batsányi ezt a szót köny, könyű formában is használta.

Közönséges — általános.

Kreskai (Kreskay) Imre — Verseghyvel és Virággal együtt a feloszlatott pálos rend tagja volt (1748—1811). A *Magyar Museum*-ban haladó versei jelentek meg.

Krízis — kritika, bírálat.

Kulináris — konyhai, közönséges.

Kunsthändler — műkereskedő.

L

Lábbogni — lábadni.

Lacedaemon — az ókori Görögország egyik vezető állama; legfontosabb városa Spárta.

La Fontaine — Jean de, francia meseíró (1621—1695).

Lajos — II. Lajos magyar király (1516—1526); apja: II. Ulászló király (1490—1516).

Lajos XIV. — francia király (1638—1715). Alatta érte el a francia abszolut monarchia teljes virágzását, s ekkor indult meg bomlási folyamata is. Fényűző udvara volt, bőkezűen támogatta a tudományt és művészetet.

Landerer — János Mihály pozsonyi nyomdász (1725—1795). A magyar nyelvű munkákat sorozatban adta ki, előfizetésre. Az övé volt az első ilyen vállalkozás.

Lánó — mérges gőzt kibocsátó tó neve Ossziánnál.

László — I. Ulászló magyar király (1440—1444). A pápai követ és a klérus rábeszélésére megszegte a törökkel kötött békét. Az új hadjárat a várnai vereséggel végződött. A csatában maga a király is elesett.

Lehellet — lélek.

Leó X. — a Medici-családból származó pápa (1513—1521).

Leopold főherceg — Sándor Lipót főherceg (1772—1795), Ferenc király öccse, 1790 óta Magyarország nádora. Ő irányította a jakobinus-per egész lefolyását.

Lessing — Gotthold Ephraim (1729—1781), német író és kritikus, a német felvilágosodás kimagasló alakja.

Letourneur — Le Tourneur, Pierre (1736—1788), francia Oszszián-fordítása 1776-ban jelent meg.

Limae labor et mora — alapos, hosszantartó munka.

Linus — a görög hitregében Apolló fia, maga is lantos, aki Apollóval is versenyre mert kelni.

Lips — Johann Heinrich, zürichi származású festő és rézmetsző (1758—1817). 1789—1794-ben Goethe javaslatára a weimari képzőművészeti akadémia tanára volt.

Lukánus — Lucanus, Marcus Annaeus, római epikus költő (39—65), sztoikus filozófus, Seneca tanítványa.

Lycurgus — a spártai görög állam törvényhozója. Működését az i. e. IX. századra teszik. A hagyomány szerint Krétában járt, s tanulmányozta az ottani intézményeket.

M

Maga-vélt — önhitt.

Mahomed — II. Mohammed török szultán (1451—1481). Konstantinápolyt 1453-ban foglalta el.

Malherbe — François de, francia költő (1555—1628), a francia klasszicizmus egyik legfontosabb alakja. IV. Henrik udvari költőjévé tette meg.

Manipulál — hivatalban az ügyeket intézi.

Mária-Nostre — ma Mária-

nosztra. Egykori pálos kolostorát alakították át fegyintézetté.

Marmontel — Jean François, francia író (1723—1799). Népszerű munkáit a kor legkiválóbb magyar írói fordították (Báróczy, Kazinczy).

Máró — l. Virgilius.

Marot — Clément, francia költő (1496—1544), művei közül leghíresebb zsoltárfordítása.

Márs — Mars, római hadisten; neve legtöbbször magát a háborút jelenti Batsányinál.

Marsyas — szatír, aki megtanulta a fuvolázást és versenyre hívta ki Apollót, merészségéért elevenen megnyúzatta.

Matéria — anyag, téma.

Mediciek — bankárcsalád, Firenze és Toscana uralkodói. A család tagjai közül különösen Cosimo (1434—1464) és Lorenzo (1464—1492) tűntek ki irodalom- és művészetpártolásukkal.

Megfogyatkozott — megromlott.

Minerva — ősi itáliai istennő, akit utóbb Athéne görög istennővel azonosítottak.

Montagne — Montaigne, Michel de, jelentős francia moralista (1533—1592). Szkepticizmusa elsősorban a feudalizmus papi, dogmatikus világnézete ellen fordult. Filozófiai írásait *Esszék* (Kísérletek) címen foglalta össze.

Morád — II. Murád török szultán (1421—1451).

Múzsák — Apolló húgai, a művészetek és tudományok istennői az ókorban. — A múzsa magát a költészetet vagy az ezt megszemélyesítő alakot is jelenti.

Müller — Johann Gotthard (1747—1830), a stuttgarti akadémia rézmetszet-osztályának vezetője.

N

Nalátzi — Náláczi József testőríró, főispán (1748—1822). *Eufémiája* 1783-ban jelent meg Pozsonyban. *A szerencsétlen szerelmesek* avagy G. Comens (Comminge) című kötete 1793-ból való. Mindkettő fordítás franciából.

Nero — Lucius Domitius Nero római császár (54—68). Neve Batsányinál általában a legkegyetlenebb zsarnokot jelenti.

Nimfák — ifjú nőalakok, akikkel a hegyeket, erdőket és forrásokat népesítette be a régi görögök képzelete.

Novellista — újdonságokról (novella) értesítő, újságíró.

O

Orczi Lőrinc — (Orczy) nyugalmazott lovasgenerális (1718—1789), mint költő Bessenyei köréhez tartozott. Az ifjú Batsányi legnagyobb jótevője.

Orpheus — (Orfeus) mitikus görög dalnok. Felesége, Eurydike halála után lement az alvilágba, és énekével annyira meghatotta ennek fejedelmeit, hogy megengedték neki: visszatérhet Eurydikével a földre.

Oszkár — Osszián fia, Fingál unokája.

Ovidius — Publius Ovidius Naso, római költő (i. e. 43—i. u. 17). Könnyű nyelven írt mitológiai tárgyú és szerelmes versei igen népszerűek voltak a XVIII. században Magyarországon.

Ozmán — a török nép legendás őse. »Maradéki« a törökök.

Ösztön — ösztönzés.

P

Pallas — Pallas Athéne, görög istennő, a városok, a józan ész és minden belőle fakadó tevékenység védője.

Pálfy — Pálffy Károly Jeromos (1735—1816); II. József 1787-ben nevezte ki Magyarország és Erdély kancellárjává.

Paralléla — párhuzam.

Páriz-Pápai — Ferenc orvos (1649—1716). Népszerű szótárának első kiadása 1708-ban jelent meg.

Paros — sziget az Égei-tengerben. Fehér márványa világhírű.

Pascal — Blaise, francia irracionalista, misztikus filozófus (1623—1662); emellett, fiatalkori műveivel, a matematika történetének egyik klasszikus alakja.

Pasquilláns — gúnyirat-, gúnyvers-író.

Patroclus — Achillesnek, a Trójáit ostromló görög sereg legnagyobb hősének barátja. Amikor Patroclust Hector megöli, Achilles megmenti holttestét, és bosszút esküszik a trójaiak ellen.

Paulinusok — magyaros néven pálosok, magyarországi eredetű szerzetesrend. Eredetileg remetészerzet volt, Batsányi idejében azonban már főleg tanítással foglalkozott. A rendet II. József 1786-ban feloszlatta. Pesti templomuk és rendházuk a mai egyetemi templom és központi szeminárium.

Péán — Paean: Apollót dicsőítő himnusz, általában ünnepi dal, diadalének.

Pedant — vaskalapos, szőrszálhasogató.

Perikles — a legnagyobb görög államférfi (i. e. 499—429), az athéni demokratikus állam feje. Az ő idejében élte az ókori Athén fénykorát.

Petersen — Johann Wilhelm, német író (1758—1815). Prózai Osszián-fordítása két kiadásban, 1782-ben és 1808-ban jelent meg.

Petrarca (Petrárka) — Francesco, az olasz lírai költészet legnagyobb alakja (1304—1374), a feltörekvő polgárság ideológiájának, a humanizmusnak egyik legjelentősebb költője.

Pétzeli — József író, komáromi ref. pap (1750—1792). Lefordította Voltaire *Henriade*-ját magyarra. 1789—1792-ben *Mindenes Gyűjtemény* címen újságot szerkesztett.

Pfeiffer — Karl Hermann bécsi rézmetsző (1769—1829), Batsányi egyik arcképét ő metszette.

Phidias — másként Pheidias, a klasszikus ókor legnagyobb szobrásza (megh. i. e. 432).

Phoebus — l. Főbus.

Pichler — Johann Peter bécsi rézmetsző (1765—1807).

Pindar — Pindaros görög költő (kb. i. e. 522—442).

Plautus — Titus Maccius Plautus római vígjátékíró (i. e. 254—184).

Plinius — Caius Plinius Secundus (az idősebb) római természettudós (23—79). Főműve a *Naturalis historia*, az akkori természettudományok enciklopédiája.

Pop (Pope) — Alexander klaszszicizáló angol költő (1688—1743), a lapos polgári optimizmus képviselője. Bessenyei *Az embernek próbája* című tankölteményét magyarra fordította, ill. átdolgozta.

Portorium — postai szállítási díj.

Prénumeráns — előfizető.

Priamus — trójai király. Leánya, Cassandra, Apollótól nyert jóstehetségével előre megmondta Trója pusztulását, de senki nem hallgatott rá.

Privatizál — magánemberként, hivatal nélkül él.

Productum — termék.

Projet d'adresse — felirati javaslat.

Propertius — Sextus, római költő (i. e. 47—14).

P. S. — *Postscriptum* = utóirat.

Q

Quintilianus — Marcus Fabius Quintilianus római szónoklattanító. (35—96).

R

Racine — Jean de, francia drámaíró (1639—1699), a franciák legnagyobb drámai költője.

Rájnis József — költő (1741—1812). Baróti Szabó és Révai mellett az időmértékes verselés egyik meghonosítója. Működését főleg e verselés magyar nyelvre való alkalmazása körüli harc teszi nevezetessé. (Prozódiai harc.)

Ramberg — Johann Heinrich német festő és grafikus. (1763—1840).

Raynal — Guillaume Thomas François, a francia felvilágosodás írója (1713—1796), a gyarmatosítás leleplezője. Műveit sokat forgatták a XVIII. század végének magyar írói.

Recenzió — bírálat.

Regula — szabály.

Repetició — ismétlés.

Révai — Miklós, költő, nyelvész, egyetemi tanár (1749—1807). Az 1790—1791-i országgyűlés idején kiadta Bessenyei akadémia-tervét, kidolgozta a Tudós Társaság *Plánumát*, melyet később alapul vettek az Akadémia megszervezésénél, összeállította az ajánlott tagok névsorát. *(Candidati.)*

Rhode — Johann Gottlieb német író (1762—1827). Osszián-fordítása 1800-ban és 1817-ben, két kiadásban jelent meg.

Ronsard — Pierre de, francia reneszánsz költő (1524—1585), az új francia költői nyelv megalkotója.

Rousseau — Jean-Jacques, a XVIII. század egyik legnagyobb felvilágosító írója és politikai gondolkodója (1712—1778).

S

Sajó — folyó; mellette, a Muhi pusztán verték szét a tatárok 1241-ben IV. Béla magyar király seregét. A vereség színhelyén, mint Ossziánnál is, ott lebegnek az elesettek lelkei.

Sándor — Nagy Sándor, makedón király (i. e. 356—323). Egyezséget kötött Choerilusszal, a költővel, hogy minden jó soráért egy aranyat, minden rosszért egy pofont kap. Choerilus egész munkájában mindössze hét jó sor akadt.

Sannazarius — Jacobus olasz humanista költő (1458—1530), az újlatin költészet egyik kiemelkedő alakja. Néhány versét Batsányi kortársai magyarra fordították.

Schlötzer — Schlözer August Ludwig, történész, statisztikus (1735—1809), a pétervári, majd a göttingeni egyetem tanára. *Stats-Anzeigen* című, füzetekben megjelenő kiadványsorozata a felvilágosodás szellemében tárgyalta a politikai és statisztikai adatokat. Magyarországi levelezői a forradalmi baloldal képviselőiből kerültek ki.

Seneca — Lucius Annaeus Seneca, római filozófus (3—65). A polgári felvilágosítók elsősorban

élet- és halálmegvetését, félelemellenes racionalizmusát látják meg műveiben. Tiszteletét emelte, hogy a zsarnokok zsarnoka, Nero római császár ölette meg. Batsányit főként üldöztetése és fogsága erkölcsi élményei tették Seneca hívévé.

Sophokles — görög drámaíró (i. e. 496—406); művészete a görög dráma fejlődésének csúcspontját jelenti.

Statista — statisztikus.

St. Gelais — Saint-Gelais, Mellin de, francia költő (1490—1558).

Stiksz — Styx, a római mitológiában az alvilág folyója.

Svédi grófné — Gellert Christian Fürchtegott német író *Leben der schwädischen Gräfin von G**** (G*** svéd grófnő élete) című regényének hírhedten rossz, 1772-ben és 1778-ban megjelent magyar fordításai.

Szabó — l. Baróti Szabó Dávid.

Száz — század, ti. évszázad.

Szelim III. — török szultán (1789—1807).

Szelma — Osszián hazájának, Morvennek fővárosa.

Szentjóbi Szabó László — költő (1767—1795), a *Magyar Museum* munkatársa, Batsányi legjobb barátja. Elszegényedett Bihar megyei nemes családból származott; tanár, majd tisztviselő volt. A jakobinus-mozgalomban való részvételéért előbb halálra, majd »kegyelemből« meghatározatlan idejű várfogságra ítélték. Batsányi szomszédságában halt meg Kufsteinben.

Szirén — A szirének a görög mitológiában szereplő haltestű nők, akik énekükkel magukhoz csábítják, és megölik a hajósokat.

Sókratés — görög filozófus (i. e. 469—399). Hetven éves korában az »ifjúság elcsábítása és új istenek behozása« miatt bevádolták és halálra ítélték. Közrejátszott ebben tömeget megvető arisztokratikus gondolkodása is. Sokrates barátai unszolására sem szökött meg börtönéből, hogy meg ne sértse a törvényt, s kiitta a méregpoharat. Erkölcsi magatartása miatt vált a sokat szenvedett Batsányi gyakran emlegetett példaképévé, függetlenül Sokrates saját korában vallott politikai nézeteitől.

Szofisták — álbölcselkedők.

Szofizma — szántszándékkal hazugul felépített következtetés, amely forma szerint helyesnek látszik.

Szulejmán — II. Szolimán török szultán (1520—1566), a mohácsi csata győztese. Ő kerítette hatalmába Budát 1541-ben. Bécset 1529-ben vette ostrom alá. 1532-ben Kőszeg vára tartotta fel előnyomulásában. Szigetvár ostrománál halt meg. Uralkodása alatt érte el a török hatalom tetőpontját.

T

Tacitus — Cornelius római történetíró (55—120), a régi köztársaság híve, a császári uralom ellensége. Tömör, szűkszavú stílusának utánzásával a latinnyelvű irodalomban iskolát alapítottak követői.

Takarmány — táplálék.

Takáts — József író, költő (1767—1821), a *Magyar Minerva* című könyvsorozat szerkesztője. A nyelvújítási harcban a Kazinczy-

ellenes tábor egyik vezéralakja volt.

Tanais — a Don folyó görög—latin neve.

Tasso — Torquato, olasz epikus költő (1544—1595). Fordításával többen is foglalkoztak Batsányi idejében Magyarországon.

Tekintet — tekintély.

Teleki Ádám — író (1740—1792); lefordította a *Cid*et, Corneille drámáját (Kolozsvár, 1773.).

Terentius — Publius Terentius Afer, római vígjátékíró (i. e. 190—159).

Thales — görög filozófus (i. e. 639—546). Az első, aki a matematikát és az asztronómiát művelni kezdte Görögországban.

Thomson — angol költő (1700—1748), az *Évszakok* c. művével lett világhírű.

Tibris — Tiberis, a Rómát átszelő folyó neve.

Tibullus — római költő (i. e. 54—19).

Tibur — kis város az ókorban Rómától keletre, ma Tivoli. Tibur lantosa Horatius, akinek kis birtoka volt itt.

Timon — athéni polgár, aki korának romlottsága miatt embergyűlölővé vált.

Tirol — Ausztria tartománya; itt volt Kufstein vára, ahol Batsányi Szentjóbi Szabóval és Verseghyvel raboskodott 1795—1796-ban.

Tirus — (Tyros) jelentékeny kereskedőváros Föníciában, a Földközi-tenger keleti partvidékén.

Titulus — cím.

Tíz — tized, ti. évtized.

Toskár — Malvinának, Oszkár feleségének apja. (Osszián.)

Trattner — János Tamás nyomdatulajdonos. Több országra kiterjedő vállalatának középpontja Bécs volt. Pesten is tartott fenn egy üzemet; ezt utóbb rokonának, Batsányi meghitt jóemberének, Trattner Mátyásnak adta át.

Trója — másként Ilion, ókori város Kis-Ázsia északnyugati szögletében. A monda szerint a görögök azért vették ostrom alá, mert Páris, Priamosz trójai király fia, elrabolta Helénát, Menelausz feleségét.

Tulajdonos — tulajdonképpeni, sajátos.

Tullius — l. Cicero.

Tyrtaeus — görögösen: Türtaiosz, görög költő az i. e. VII. század végén. Harci elégiáiban a hősi halált dicsőítette, a gyávák nyomorult sorsát írta le.

U

Ulissz — Ulisses, másként Odysseus, Homéros eposzának, az *Odysseiá*nak hőse, aki Trója ostroma után tízévi bolyongás után jutott vissza hazájába, Ithakába. Híres volt ravaszságáról.

Universzitás — egyetem.

V

Versegi — (Verseghy) Ferenc költő, nyelvész (1757—1822), a *Magyar Museum* munkatársa. Ő korrigálta a folyóiratot, míg Pesten nyomtatták. A jakobinusmozgalomban való részvételért előbb halálra, majd »kegyelemből« meghatározatlan idejű várfogságra ítélték. Legjelentősebb korai művei Batsányi folyóiratában jelentek meg, fogságuk első esztendejét együtt töltötték Kufsteinben.

Versificatio — verselés.

Virág Benedek — költő, fordító, történetíró (1754—1830). Jobbágyszármazású pálos szerzetestanár, a rend feloszlatása után világi pap. A klasszikus verselésnek Berzsenyi Dániel felléptéig legnagyobb mestere, Batsányi kora egyik legnagyobb költőjének tartotta, 1802-ig igen jó barátságban volt vele.

Virgilius — Publius Vergilius Maro, a rómaiak legnagyobb epikus költője (i. e. 70—15). Főműve az *Aeneis* című eposz.

Virginia — Apja azért ölte meg, mert egy decemvir (a római törvények összeírására i. e. 451-ben kiküldött bizottság tagja) becsületét rossz hírbe hozta.

W

Wieland — Christoph Martin, a német felvilágosodás korának írója és költője (1733—1813).

TARTALOM

Keresztury Dezső: Bevezetés 5

VERSEK

Biztatás 75
Felírás 75
Klórishoz 76
Bárótzi Sándorhoz 76
Etendire 77
Születési vers 78
A martinyesti ütközetben elesett magyar vitézek sírkövére . . 78
Serkentő válasz 78
A franciaországi változásokra 83
Tekintetes nemes Abaúj vármegye örömünnepére 84
Búsongás 87
Batthyány Alajoshoz 91
Tartóztatás 93
Egy nevendék bükkfához 98
Esdeklő panasz 99
Serkentő ének 100
Egy híres verselőre 101
Bartsaihoz 101
Az európai hadakozásokra 102
Levél, Szentjóbi Szabó Lászlóhoz 104
Levél, egy régi várból 109

Üssön akármikor 111
A látó 112
Verseghy Ferenchez 114
Gyötrődés 115
Egy szerencsétlen ifjú sírjánál 116
Három töredék 116
Lina panasza 118
Vigasztalás 118
Tünődés 119
A rab és a madár 121
A szenvedő 125
A Szerencséhez 129
A rómaiak szelleméhez (Ford. Keresztury Dezső) 130
Felelet 130
Bárótzi Sándor képe alá 130
Féniksz 131
Imhol ma is 131
Mi jót tettél a hazának 133
Gabriellám emlékkönyvébe (Ford. Keresztury Dezső) 134
Aki miként vet 134
Részletek a »Harc«-ból (Ford. Keresztury Dezső) 135
A bujdosók 137
Tünődés 138
A bölcsnek állhatatossága 139
A magyar lantos 141
A magyar író 143
A látók titka 144
Intő szózat 145
Várna és Mohács
Kisfaludy-Himfihez 150
Első Ulászló Szegeden 151
Déli György látása 153
Majthényi Barta keserve 158

A magyar költő idegen messze földön 161
Osszián fordítások
Az inisthónai háború 167
A szelmai dalok 175
Törmelékek, rögtönzések 179

PRÓZAI MUNKÁK

Bévezetés a Magyar Museumhoz 187
A fordításról 195
Bessenyei Györgyről és annak munkáiról 202
Ányos Pálról 208
Levél Forgách Miklóshoz 215
Vélekedés és javallás 218
A magyar nemzeti játékszín ügyében 219
Kérvény a nádorhoz (Ford. Keresztury Dezső) 221
Abaúj megye felterjesztése a sajtószabadság ügyében (Ford. Kövendi Dénes) 233
A »Védőirat«-ból (Ford. Kövendi Dénes) 236
A magyar nyelvről és versszerzésről 254
Az »Esztétikai értekezések«-ből 262

LEVELEK 269

Jegyzetek 309
Nevek és szavak magyarázata 344